

COMPLEXUL MUZEAL BISTRITA-NĂSĂUD

**PERIPLU ISTORICO-TOPONIMIC
VALEA ZĂGRII**

SUPERGRAPH 2003

**COMPLEXUL MUZEAL
BISTRITA-NĂSĂUD**

**PERIPLU ISTORICO-TOPONIMIC:
VALEA ZĂGRII**

volum îngrijit de Mircea PRAHASE

**Editura SUPERGRAPH
Cluj-Napoca 2003**

GRAFICĂ:

MAXIM DUMITRAȘ - membru al Uniunii
Artiștilor Plastici din România

FOTOGRAFII:

MIRCEA PRAHASE

CULEGERE COMPUTERIZATĂ:

MIRELA NĂSTASE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Periplu istorico-toponimic: Valea Zăgrii / vol. îngrijit de

Mircea Prahase. - Cluj-Napoca: Supergraph Tipo, 2003

Bibliografie

ISBN 973-86210-1-1

I. Prahase, Mircea (ed.)

94(498 valea Zăgrii)

CUPRINS

I. În loc de prefață: Dorul de strămoși	5-7
<i>Mircea Prahase</i>	
II. Istoria de arme din anii 1848-1849 a sublocotenentului pensionat MOȚ DÂMBUL .	9-63
III. Suciul de Sus în perioada revoluției de la anul 1848 din Transilvania	65-76
<i>Nelu Pop</i>	
IV. “Dinastia Bașota”	77-81
<i>Mircea Prahase</i>	
V. Documente toponimice	83-97
<i>după Simion Retegan</i>	
VI. Monografia comunei Zagra	99-146
<i>Dumitru Kittul</i>	
VII. Descriere scurtă din monografia comunei Zagra ...	147-184
<i>Macedon Maniu</i>	
VIII. Date privitoare la istoria comunei Zagra	185-199
<i>Nicolae Drăganu</i>	
IX. Fișe toponimice: Zagra, Găureni, Poieni, Suplai ...	201-208
<i>Nicolae Drăganu</i>	

X. Zagra - preliminarii la o monografie	209-214
<i>Mircea Prahase</i>	
XI. Toponimia Văii Zăgrii	215-228
<i>Mircea Prahase</i>	
XII. Particularități lingvistice	229-246
<i>Mircea Prahase</i>	
XIII. În loc de încheiere	247-248
<i>Mircea Prahase</i>	
XIV. Anexe: documente și fotografii	249-281

În loc de prefață

I. DORUL DE STRĂMOȘI

Ideea dăinuirii noastre, nu numai istoric, dar și în sfera largă și cuprinzătoare a unei spiritualități specifice, dătătoare de sensuri individualizatoare, ne îndrumă pașii spre străbuni, spre lumea satului românesc, spre etnia creatoare de valori, de o inegalabilă putere de afirmare în spațiul autohton. Căci, așa cum spunea Dimitrie Gusti, bun cunoscător și fin analist al sufletului și strădaniilor țăranului din acest colț de Țară Românească, “viața unei națiuni are nevoile ei, permanente sau vremelnice, care nu pot fi satisfăcute dacă nu sunt cunoscute îndeaproape și nu se stabilește natura lor. Iată un adevăr simplu, care totuși nu este luat mai deloc în seamă. Din pricina aceasta atâtea nevoi reale rămân neîmplinite și atâtea străduințe de a face ceva se cheltuiesc fără rost, căci sunt străine de realitate”.

Înainte cu mult de istoria scrisă, cea mereu supusă împrejurărilor și arbitrarelor legiuri ale momentului, există, prin străvechimea ei, *istoria nescrisă*, trăită după legile pământului, ale datinilor și obiceiurilor, ale folclorului în general prin care a dăinuit, dincolo de posibil, ființa acestui popor. Folclorul, zămislit de strămoși în lumea fabuloasă a satelor, trăiește și se manifestă și astăzi, cu un limbaj artistic firesc și nestingherit. El este, de fapt, un adevărat *grai românesc* viguros, investit cu atributele nobile ale artei autentice. El este *pecetea artistică*, istoricește constituită, a generațiilor străbune de harnici țărani - agricultori, păstori și meșteșugari - ori aprigi oșteni și haiduci, cu buciumele, fluierile, tulnicele, naiurile și ceterile lor. Dar, în același timp, folclorul este și cântecul de leagăn al mamelor ce adastă asupra

pruncilor, sau doina de dor și jale a fetei ce-și așteaptă ursitul. El este, deci, bob luminos de mărgăritar curat și de lacrimă străvezie de cristal românesc născut în vârf de munte dacic, ori lângă strunga mioarelor, în preajma țarinei fierbinți cu miros de azimă proaspătă a satelor noastre sau sub streășina oblăduitoare de vitregiile istoriei a codrului secular.

Petrecherile populare, jocurile, târgurile, șezătorile, clăcile, dar mai cu seamă, obiceiurile de peste an legate de muncă, de botez, de nuntă, dar și de înmormântare, precum și alte multe asemenea manifestări, *fac încă* din satele județului nostru adevărate *archive vii* de cultură populară autentic românească.

În acest spațiu al netăgăduinței vieții creatoare avem deci moșteniri care ne covârșesc. Ele vin de departe, cu ecoul nestins, din vremuri imemorabile, răsărind odată cu iarba, cu frunza și florile în toate satele noastre, până în ziua de azi. Iată de ce trebuie să ne aplecăm cu adâncă pioșenie asupra feței lăuntrice a originilor, pentru ca, într-o identitate de suflet cu ele, să putem regăsi acea imagine aurolară a culturii noastre populare, cu rosturile ei benefice, multimilenare. Pentru că astăzi este mai actuală ca oricând afirmația lui Nicolae Iorga, care spunea că: “o caracteristică etnografică de astăzi se aplică și pentru acum o sută, o mie sau trei mii de ani”.

Considerăm de aceea că este o datorie de onoare a noastră, a tuturor, de a ne apropia de strămoși, de a descifra semnificațiile de adâncime ale valorilor de cultură, armonia gândului ce asimilează și înțelepciunea trăită ce cucerește încă o data viața, așa cum apar ele într-o idee moștenită de o colectivitate umană, într-o vorbă aleasă sau o zicere de duh, în creațiile simple ce numesc oamenii, preocupări și îndeletniciri intrate în mitologie, în lemnul arcuit și meșteșugit lucrat, în taina ulciorului de lut, în viersul de colindă sau bocet, în graiul măsurat, desemnând **locuri legendare și fapte de istorie**, ca să ne dea - toate laolaltă - însemnul unei civilizații

ce leagă generațiile între ele în același mioritic spațiu al dăinuirii neamului nostru românesc.

Un argument imediat pentru toate acestea ni-l oferă acest “nord statornic românesc”, cum inspirat l-a numit un scriitor, această Țară a Năsăudului - vatră de gând și cultură - care pulsează nu se știe de când sau poate deodată cu lumea, statornica noastră ființă pe aceste locuri. Așadar, sentimentul stenic al dăinuirii noastre, să ne îndrepte, printr-o iluminare de gând rostit sau scris spre tezaurele originare, să ne călăuzească, deci, mereu, spre “dorul de strămoși”.

Cercet.șt.pr. Mircea Prahase,
Directorul Complexului Muzeal
Bistrița - Năsăud

II. ISTORIA DE ARME DIN ANII 1848 ȘI 1849 A SUBLOCOTENENTULUI PENSIONAT MOȚ DÂMBUL

Pe lângă 32 bucăți ordine originale ale Regimentului și altele ca și anexe în plus. Și încă 3 bucăți mărturii sub a, b și c.*

Scurtă redactare a faptelor de arme a sublocotenentului pensionat Athanasius Moț Dâmbul al onorabilului Regiment II cezaro-crăiesc românesc de infanterie grăniceresc nr. 17, apoi a necazurilor și mișeliilor suferite în timpul tristei revoluții și războiului civil din Ardeal și Ungaria din anii 1848 și 1849.

Colaționat de Papp/Pop I(T), învățător

Când tristele vești despre războiul revoluției s-au întins în toate părțile Transilvaniei și Ungariei și cea mai mare parte a moșierilor, care nu mai puțin prejos erau și funcționari ai comitatului, și-au părăsit pozițiile de conducere ale treburilor publice, țărănimea a rămas fără stăpânitor, lăsată în voia sorții, de aceea aceasta din cea mai mare parte a localităților românești din districtul *Kovar* și o parte din comitatul *Solnoc* s-a revărsat până la 15 septembrie 1848 la Năsăud în Regimentul de graniță II românesc și a luat refugiu în același loc, pentru a întâri aici devotamentul de neclintit față de Majestatea Sa Împăratul preamilosiv prin jurământul depus la drapel, pentru a cere la Comandamentul Regimentului un comandant și protecție pe mai departe a averilor

* Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, fond "Iulian Marțian", dosar 54. Traducere din limba germană de LUCIAN MOISE.

lor; devotamentul nemărginit față de Majestatea Sa Împăratul preainălțat și față de națiunea mea, situația de față ivită, condițiile și tulburările din țară au îndemnat toate aceste localități de provincie să treacă prin Zagra spre Năsăud și să se reîntoarcă, acestea de a fi exact sfătuite, de a fi pregătite cu toate felurile de arme pentru un anume moment, pentru ca în caz de necesitate să se adune în anumite locuri și să poată înainta. Aproximativ la 18 septembrie 1848, al 2-lea Batalion s-a concentrat la Mocod sub comanda capitanului von *Klococzan*, acolo au fost dispuse avangposturi spre provincie; între timp s-a răspândit din ce în ce mai mult zvonul că rebelii unguri din Dej ar vrea să atace regiunea Regimentului, ca urmare a acestui lucru am dat ordinul în toate localitățile provinciei, în urma căruia toate localitățile care au depus jurământ la Năsăud trebuie să se aprovizioneze cu alimente pe 6 zile și să se deplaseze la Zagra, unde se va hotărî mai departe.

Până la 23 septembrie 1848 au ajuns succesiv la Mocod 2548 provinciali înzestrați cu toate felurile de arme, deoarece pericolul nu a fost încă așa de mare au fost lăsați cu toții acasă cu îndrumarea de a reveni imediat la locurile de adunare stabilite, atunci când necesitățile o cer.

La 15 octombrie 1848 am primit alăturata scrisoare de la domnul locotenent Domide, adjutant al Regimentului. Tocmai în această seară, mai mulți *Dezutirte* călare din districtul *Kovar** au venit aici în Zagra cu o știre de la onorabilul Comandament al districtului grăniceresc II românesc după cum urmează, tradusă în limba germană, la care era atașat onorabilul ordin al Regimentului cum că dacă subsemnatul vrea să se jertfească, rugămintea sa o îndeplinească (de a fi comandantul armatei populare - *n.t.*), (Regimentul - *n.t.*) nu ia nici o atitudine.

La 20 octombrie 1848 subsemnatul s-a deplasat în

* Chiuar

provincie, însoțit de mai mulți călăreți ai districtului *Kovar*; aici prezentata istorie a faptelor de arme ar putea spune mai multe despre dispozițiile sale.

Rugămintea adresată Regimentului II românesc de către localitățile districtului *Kovar* sună astfel:

“În Cristos prea milostivi superiori și ai noștrii patroni din Năsăud.

Înainte de trimiterea acestei petiții am adus în discuție mai multe rugăminți, până la această dată nu am găsit ajutor și ascultare, din care grijă am tras concluzia că datorită tulburărilor ivite ale națiunii ungare acest lucru nu a putut să aibă loc în cazul acestei petiții ale noastre, noi suntem atât de liberi să vă rugăm cu smerenie cu atât mai mult cu cât localitățile se află cel mai aproape de granița ungară, fiind mai puternic expuși pericolului și că suntem atât de speriați de grozăviile făcute de unguri, încât suntem pregătiți să jertfim a noastră avuție, așa cum am informat din anterioarele rugăminți. La aceasta, poporul nesupunându-se în orice caz ministerului ungar, vă rugăm supuși să fie stabilit neîntârziat un comandant pentru conducerea poporului și îl desemnează pe cunoscutul domn locotenent Dâmbul din Zagra, care va conduce poporul ca un tată înțelept, ale cărui ordine noi le ascultăm și ne vom supune la al său ordin, a cărui sosire o așteptăm în localitatea Fânațe, acolo unde se află pentru al său cartier clădiri ale statului și unde se află în apropierea graniței ungare și în mijlocul districtului *Kovar*, din aceasta poporul va fi mai încrezător și mai pregătit pentru apărare.

Dacă nu primim pe acest domn pentru alinarea și conducerea poporului revoltat, atunci acesta rămâne ca o turmă fără păstor.

În speranța îndeplinirii rugăminților noastre, rămânem ai Domniei voastre supuși slujitori.”

Data în districtul *Kovar* la 4 octombrie 1848.

Locuitorii din *Berintia*, *Waad*, *Lecia*, Fânațe, Ploptiș, Trestie, *Csocalisch*, Mănăstur și alte sate ale districtului *Kovar*.

La rugămintea de mai sus s-au înaintat următoarele din partea onorabilului Comandament al Regimentului districtului, și anume:

“Domnului locotenent von Dâmbul,

Dacă domnia sa dorește să se jertfească, Regimentul nu ia nici o atitudine de a îndeplini prezenta rugămintă, dar dacă vreți a dumneavoastră plecare să o anunțați Regimentului și din când în când să înștiințați Regimentul de situația de acolo”.

Năsăud, la 19 octombrie 1848 / locotenent major Reiniger m/p.

La 20 octombrie 1848 am plecat din Zagra însoțit de mai mulți călăreți din districtul *Kovar* și am anunțat în același timp onorabilului Regiment plecarea mea în provincie; în această zi am ajuns la Agrieș unde am înnoptat.

La 21 octombrie 1848 m-am îndreptat spre Suciul de Sus și am emis somații scrise pentru ordinele de mobilizare a armatei teritoriale la toate localitățile; în aceeași zi am adunat numeroși cosași și călăreți. Nu mai puțin am tradus următoarea Proclamație în limba maghiară prin preotul român din Suciul de Sus și am trimis-o la Baia Mare, precum și onorabilului Comandament al Regimentului grăniceresc II românesc al districtului prin intermediul raportului, în limba națională; această Proclamație sună după cum urmează:

Proclamație.

“După nenumărate rugăminți și dorințe exprimate ale mai multor localități ale districtului *Kovar* și ale comitatului Solnoc, deoarece acestea se află în cea mai mare mâhnire din pricina revoluției izbucnite între Ardeal și Ungaria, se văd obligate să primească un comandant grijuliu pentru conducerea poporului la liniștea și pacea generală împotriva Ungariei înfrățite învecinate,

pentru aceasta a fost ales subsemnatul. Așadar, fraților români și unguri, binevoiți să primiți această proclamație a mea cu bunătate frățesco-prietenească ca vecini ai noștri.

1. Peste 800 de ani am trăit ca frați și camarazi în pace și armonie după vrerea lui Dumnezeu în toate faptele noastre, prin aceasta vrem să ne gândim matur dacă aceste tulburări nu ar fi o pedeapsă revărsată de Atotputernicie sau unul altuia de a face reproșuri, nici un domn și conațional obișnuit nu poate fi învinovat, și ca referitor la tulburări, focul arde, răspândindu-se în mai multe direcții.

2. Nu suntem ca oameni o aceeași creație și nu putem trăi armonios, unul pe celălalt să nu ne urmărim și împotriva tuturor legilor să furăm avuțiile, să pustiim, chiar să provocăm vărsare de sânge, care sunt acțiuni neplăcute Atotputerniciei ?

3. Adevărata credință întru Dumnezeu și Majestatea Sa Împăratul este obligația fiecărei națiuni de a o păstra și de a respecta, numai în respectarea acesteia se bazează liniștea și bunăstarea tuturor țărilor, ceea ce îi place lui Dumnezeu și superiorilor.

4. În timpul acestei neliniști noi, frații, trebuie să ne dăm silința să nu îi supărăm pe domnii superiori conducători ai noștri, ci să urmărim ale lor ordine ca și un avantaj al țării, în măsura în care acestea nu sună împotriva preanaltului monarh, pentru pacea și liniștea conaționalilor români și unguri.

5. Datorită neliniștilor intervenite, proprietarii de averi și moșierii s-au văzut nevoiți să își părăsească mărfurile și curțile lor și să se îndepărteze; se ordonă general ca nimeni dintre locuitorii satelor să nu îndrăznească la avuția acestora, fie de orice fel, locuințe, curți, grâne sau animale, să pricinuiască pagube, și în fiecare localitate la astfel de curți va fi ținută o strajă din oameni activi și cu judecată, care să păzească zi și noapte ca să nu se înstrăineze nimic din avuție, iar servitorimea care a rămas nu va fi atinsă nici un pic, ci va fi tratată prietenos. Din

toate acestea veți vedea voi, frați învecinați, adevăratele înclinații și caracterul românilor.

6. Pentru a putea ajunge la o alianță de pace statornică și de nesfârșit și la potolirea furioaselor tulburări, este necesar ca cele două părți beligerante să depună armele și obligația armelor să o lase armatei împăratului și capetelor încoronate, Majestății Sale; ar trebui să luăm exemplu și să judecăm deoarece băieții nevinovați și fetele și mamele lor ar putea să își piardă viața printr-o astfel de tulburare, să șocotim just dacă sângele acestor nevinovați nu imploră Atotputernicia pentru satisfacție, care ne-ar putea lovi cu pedeapsa neclintită; așadar trebuie să ne îndreptăm spre casele noastre și să ne îndeplinim muncile noastre.

7. Guvernul angajat în fiecare treabă vrea să tindă ca până la promulgarea noilor legi ale țării *națiunea românească să nu fie urmărită și tratată neomenește din ură și invidie(s.n.)*, oricare ar fi pretextul, cu atât mai puțin de a fi uciși și spânzurați așa cum s-a întâmplat în *Katafalva*, unde unii au fost executați numai datorită motivului că au depus jurământul la drapelul împărătesc la Năsăud.

Scurt va trebui să răspundă în fața lui Dumnezeu și a superiorului împărătesc acel judecător care a mijlocit și comis aceste neomenești și ilegale fapte. Ar trebui să punem întrebarea de ce sub unguri jurământul de credință a împăratului a *verschringte* (?) în timp ce Majestatea Sa este rege încoronat al țării, deci împotriva cui vor ungurii revoluție, împotriva celor care le-au dat lor putere și arme, care i-au pregătit pentru război ? Vedem astfel că aceste pregătiri împotriva românilor sunt adevărate dar modeste, să nu se despartă de tron, cu atât mai puțin să lupte împotriva acestuia. Românii vor fi nevoiți să se apere, de unde (astfel ca - *n.t.*) pentru a lor direcție principală trebuie să se înarmeze și așa cum vedem sălbăticiunea într-o grădină închisă îndreptându-se spre vânătorul ce trage, în așa fel au văzut pe români alte națiuni ca sașii și

ungurii, dar, fraților unguri și sași, noi românii vă facem cunoscut că pentru viitor, pe lângă puținul pe care încă îl mai avem, ne vom strădui să ne organizăm cu tot felul de arme.

8. Am căutat egalitate, libertate și fraternitate și am găsit că acestea au sfârșit în naționalism, națiunea ungară nu era atât de *gesimt, bewogen erzuent* (?) și îngustă la memorie că a vrut să înghită singură fără ajutorul naturii prin intermediul apei și aerului, fără acestea amândouă nu ar fi putut avea loc nici o digestie.

Voi, frați unguri, gândiți că sunteți la un astfel de grad de culturalizare încât neglijați alte națiuni, fără a arunca o privire asupra faptelor și acțiunilor total nechibzuite; despre acestea ar trebui să vorbesc cu adevărat, de ce de peste 800 de ani pe moșieri îi încântă sudoarea însângărată a neînsemnatei clase de oameni săraci români subjugăți, încât aceștia au decăzut până la cele mai animalice fapte în afară de natură (în afară de animale - *n.t.*), și toate acestea au mers atât de departe încât acești iobagi au părăsit ale lor ogoare și cu propria mână, chiar fără nici o despăgubire, au fost nevoiți de a folosi armele.

În loc de mulțumire sau despăgubire, aceștia au fost aspru și dureros pedepsiți. Nici câinele de pază nu stă la păzit fără îngrijire ci se va îndepărta, *supusul moșierului* care strângea înfloritoarea bogăție a acestuia *era mai rău decât un câine, cu mult mai rău (s.n.)*, după sugerea sângelui și ale lui puteri ar fi vrut să aibă de ros și ultimul os și măduva, aceasta conduce la *sentință/hotărâre/verdict*.

9. În final trebuie și vreau să exprim a mea dorință că *atât românii cât și ungurii să rămână în pace și unitate*, din *huthen* (?) unul altuia, să nu ne scurtăm cât de puțin avuțiile, să nu punem foc sau mai mult în orice alte lucruri să uneltim unul împotriva celuilalt, ci să judecăm drept, deoarece greșeala de mai târziu ar putea aduce o urmare și mai rea decât prima. Aceia care nu ascultă această Proclamație și vor să plece se fac vinovați de

înalță trădare și tulburare generală, împotriva cărora vor fi luate cele mai severe măsuri.

Cu acest punct închei totul sperând pentru ce-i mai bun.
Suciul de Sus, la 23 octombrie 1848 / locotenent Dâmbul.”

“Comandamentul Regimentului !

Domnului locotenent cezaro-crăiesc Dâmbul.

Raportul datat Suciul de Sus, la 24 al acestei luni, este luat la bună cunoștință. Prin artileriștii Arsente și Domide Romanese ai companiei a 6-a vă vor fi predate pe socoteală 4800 de cartușe de război, deoarece nu avem mai multe, și 100 de fl. monede convenționale, pentru care chitanțele vor fi prezentate Regimentului cu următorul raport.

Din ordinul locotenentului major Domide m/p, adjutant al regimentului.”

În această zi i-a fost emis domnului jude scăunal din Baia Mare următorul document:

“La multiplele reclamații și rugăminți stăruitoare aduse onorabilului Comandament al Regimentului grăniceresc II românesc al districtului de către localitățile comitatului Solnoc și ale districtului *Kovar*, acestea fiind fără de stăpânitor și comandant în tulburările furtunoase ale țării, am fost chemat să mă prezint în mijlocul lor pentru a aduce ordinea. În acest sens și la deosebit de criticile tulburări ale țării am acceptat dorinței deoarece mi-au dăruit întreaga încredere, pentru că ei vor îndeplini, sper imediat, cu punctualitate și pe Sfântul Sacrament, ale mele agresive cuvântări și învățături pentru păstrarea liniștei și ordinii, pentru care sunt îngrijorat mai înainte de toate, și anume:

1. Curțile domnești, mărfurile, etc. ale tuturor moșierilor îndepărtați vor fi păzite cu atenție de toate furturile, incendiile și celelelalte îndrăznețe ruinări, la fiecare curte va fi ținută zi și noapte o strajă puternic înarmată, din localitățile afectate.

2. Acelor localități li se va interzice strict sub pedepse crunte stabilite ca nimeni să nu îndrăznească să pricinuiască pe undeva vreo tulburare sau furt îndrăzneț, sau să pună un incendiu, respectivul va fi imediat reținut și închis.

3. Toate încercările pentru o luptă îndrăzneță, nu mai puțin agresiuni pentru un încercat furt vor fi strict interzise și oprite, dimpotrivă, *tuturor actelelor de forță din partea națiunii ungare încercate de a fi întreprinse împotriva românilor, asupra uneia sau alteia dintre localități, li se va răspunde cu blândețe, dacă blândeței însă nu i se va da ascultare, atunci împotriva forței nu mai puțin se va folosi forța.*

4. Un amestec în toate dispozițiile ordonate de administrație și în ordinele domnilor funcționari ai comitatului și distric-tului, exceptând înrolarea recruților, nu vreau și nu voi face, deoarece mai puțin vreau să intervin în acestea, ci numai și numai vreau să sacrific toate puterile mele pentru menținerea liniștei interioare și ordinei, *pentru ca noi românii și ungurii să trăim mai departe ca și până acum ca vecini și frați buni, pașnici și iubitori în desăvârșită frăție și prietenie omenească, unul pe celălalt cât de puțin să nu-l jignim.*

5. Toate ordinele și dispozițiile domnilor judecători ai comitatului și ale celorlalți moșieri vor fi împărțite localităților românești prin a mea intervenție, deoarece acestea îmi acordă întreaga încredere, așadar când aceasta se întâmplă, toate dispozițiile vor fi aduse neîntârziat la corecta îndeplinire în desăvârșită mulțumire; Baia Mare numai atât până când va fi restabilită liniștea.

6. Să fiu pus conducător al românilor nu îmi permite vârsta mea înaintată, dar ca un învățător bine intenționat, nu numai pentru preainaltul serviciu de stat și ale lui avantaje, ci și pentru bunăstarea patriei noastre și a domnilor conducători ai comitatului și funcționari ai învecinaților frați din Ungaria, credeți-mă domnii

mei, bunătatea cu bunătate, prietenia cu prietenie, acestea sunt bazele unor trainice ziduri.

7. Înainte de a face un pas în toate punctele amintite mai sus, vă cer întreaga dumneavoastră încredere și să vreți să îmi dați un răspuns; eu am ajuns astăzi în localitatea Mesteacăn unde voi rămâne câteva zile.

De altfel, pentru a nu cădea la nici o părere greșită, trădătoare împotriva mea, am prezentat aici sinceritatea mea și *garantez cu parolă și onoare de ofițer pentru toate neliniștile și tulburările posibile ce se pot ivi în viitor.*

Rămânerea mea în provincie va dura doar atât până când liniștea va fi total restabilă / locotenent Dâmbul.”

În legătură cu aceasta am primit alăturatul ordin al onorabilului Regiment nr. 4904 din 24 octombrie 1848.

La 24 octombrie 1848 am plecat din Suciul de Sus spre Mesteacăn, însoțit de mai mulți călăreți și popor pe jos cu strigăte de: Înainte, Să trăiască Împăratul nostru Ferdinand și a sa blândă stăpânire, Dumnezeu să îl ajute ! După adunarea armatei populare la Suciul de Sus și Lăpușul Românesc și după ce prin emiterea tuturor ordinelor mele în satele învecinate acestora, am luat toate măsurile din sat în sat. Poporul era strâns în fiecare sat la un loc, prin urmare eu pe același l-am povățuit cu o scurtă cuvântare, să rămână credincioși și ascultători Împăratului nostru, chiar dacă întregului popor român i-ar fi ajuns cuțitul la os să nu se alătore nici unui dușman ci să păstreze doar loialitatea față de monarhul nostru preamilos, să trăiască pentru el și să piardă totul.

La 25 octombrie 1848 am ajuns la Mesteacăn cu o mulțime numeroasă de români, formată din 4012 oameni, despre care am înaintat următorul raport onorabilului Regiment / locotenent Dâmbul m/p.

“Către

Comandamentul Regimentului cezaro-crăiesc II românesc al districtului,

Mesteacăn, la 26 octombrie 1848.

Ieri seară am ajuns aici din sat în sat însoțit de o numeroasă trupă de călăreți și un numeros popor pe jos (cosași) și am luat dispoziția mea în așa măsură încât astăzi până la amiază am strâns laolaltă într-un punct 4012 luptători ai armatei populare, unii dintre ei înzestrați cu arme, *Tagsgewehre* (?) pistoale și săbii, pregătiți de luptă, astfel că ar putea face primul pas pentru luptă; furia poporului român este mare, acesta îmi acordă o ascultare atât de mare încât nu o pot descrie, numai aceasta îl face nehotărât (pe popor - *n.t.*) cum că în fiecare moment ajung din partea autorităților ungare proclamații tentante și altele, împotriva monarhului nostru preaînălțat ori răutăcioase cu amenințări deosebit de înfricoșătoare, tot felul de chinuri și învinuiri cum că ar trebui să se alăture ministerului ungar; acest lucru trebuie să-l facă în patru zile, în caz contrar, dacă nu se predau, toți românii vor fi distruși împreună cu averea lor.

În Suciul de Sus este prima trupă alcătuită din 2000, în Rohia a doua de 4000, în Șomcuta Mare a treia formată din 800 de oameni, printre care 600 de destoinici călăreți, acesta a fost numai primul moment, ar putea fi adunați 30000 de oameni la al doilea ordin dat.

Cei mai mulți pușcași sunt înzestrați cu flinte de vânătoare cu două țevi, dar nu posedă cartușe, prin urmare am nevoie de muniție pentru acestea. În Baia Mare se strânge laolaltă o mai mare forță armată, toți domnii comitatului depun jurământul acolo, acolo se află și tunuri, forța armată este dotată în cea mai mare parte cu *aramischen* și puști de vânătoare, nu duc lipsă nici de muniție. Iuda cel fără de Dumnezeu al românilor *Kirali Bistos* / pe nume Mihai Gabor, un preot român din Maramureș, la granița

cu Ungaria la Podul Catalinei a spânzurat trei români învinovați numai pentru că au depus jurământul față de Majestatea Sa Împăratul la Năsăud.

Am să-mi stabilesc șederea în mijlocul acestei coloane la Rohia, de unde pot să pun în aplicare toate ordinele mele imediat în toate părțile și punctele.

Din cauza acestor evenimente, rog onorabil Comandament al Regimentului pentru *diestfallig erlassenen Auftrages wegen*, (?) acest curs deosebit de îndrăzneț l-am urmat; până duminică seara poporul este asigurat cu alimente proprii, de acolo mai departe activitatea mea încetează; dacă acest popor ar fi fost pregătit militarmente atunci aş fi îndrăznit să întreprind mai multe cu acesta.

Astăzi după-amiază am pus coloana în marș pe o câmpie și i-am învățat ordonarea pentru atac în mai multe coloane și toate cele ce aparțin de război, am trimis patrulă la toate posturile, din loc în loc am instruit chiar personal; în această zi nu mi-a mai rămas timp decât puțin să mânânc ceva.

După recrutarea tuturor posturilor, am împărțit totul în companii, fiecare companie alcătuită din 60 de *Votten*, ca subofițeri și comandanți de companie am ales și numit oameni de încredere.

După terminarea acesteia, companiile au fost dispuse în batalioane iar ca și conducător al acestora a fost stabilit și numit individul cel mai de încredere, cunosător al scrisului; de altfel trebuie să amintesc în mod deosebit, să mă fletez, că *în decursul trecerii mele prin localități am pregătit pe toți locuitorii pentru păstrarea liniștei generale și purtării deosebit de pașnice împotriva ungurilor învecinați*.

Satele învecinate au fost amenințate cu tâlhării și agresiuni în fiecare moment de către revoltații unguri ce urmau să intre acolo, săracii localnici speriați vin în fiecare oră la mine cu aceste

plângeri, să mă întrebe de sfaturi; foarte natural, din această cauză liniștea va fi distrusă tot mai mult, și oameni sunt aduși în dezordine și ceartă / locotenent M. Dâmbul.”

La 27 octombrie 1848 am plecat din Mesteacăn cu lăsarea următorului ordin:

“1. Poporul va rămâne până la noi ordine sub comanda nobililor români *Kis-Janosch...*, *Frink Ignatz...*, *Stef Janosch*, *Kostan Johan*, *Popovici Johan*, *Farkasch Demeter*, *Hast Wassilika*, *Lazar Alexa*, *Paul Wassilika* și *Lazar Theodor*.

2. Din toate satele se vor găsi cât se poate de mulți călăreți și tineri deosebit de viteji, să fie înzestrați cu lăncii, puști, pistoale și la șei cu un buzdugan trainic, înzestrat cu o *Maluska*.

3. Infanteria va fi bine înzestrată cu lăncii, furci din fier, topoare din lemn, pentru a se aduna fără întârziere și imediat la orice oră la locul stabilit în ordinul dat, care ordin se va face cunoscut din sat în sat.

4. Înainte ca tinerii, respectiv poporul, să intre într-un conflict dușmănos, fiecare se va asigura cu alimente pentru 5-6 zile din propria-i casă / locotenent M. Dâmbul.”

La 27 octombrie 1848, la ora 11 înainte de masă, am ajuns în Șomcuta de la Mesteacăn însoțit de coloana alcătuită din numeroase grupuri de cosași și trupe de călăreți, pe cel mai mare câmp dincolo de pod am dispus-o în două chioare, am ținut cuvântarea de la un chioar la altul, cum că poporul român trebuie să păstreze loialitatea de nestrămutat cu jertfirea vieții pentru Împăratul nostru preamilos, etc. După terminarea acesteia, am plecat în marș spre Remetia însoțit de asemenea de popor pe jos și călăreți, unde am ajuns la 8 1/2 seara, am stabilit tabăra militară pe cel mai mare câmp deasupra Remetiei, străjile taberei și pichetele, patrulele, și astfel am introdus ordinea militară.

La 28 octombrie 1848 am adunat masa populară la Remetia, am triat-o dispusă în trei grupuri și pe cel mai mare

câmp am întreprins manevre de teren prin poziționarea tuturor grupelor în ordinea de luptă, și fiecare grupă am instruit-o, apoi am adunat totul și am ordonat în tabăra.

La 29 octombrie 1848, duminică, a fost ținută mare paradă militară, poporul sub arme a fost dispus în chioare, la care în fiecare chioar au ținut slujba după toată regula câte patru preoți; după terminarea slujbei religioase am ținut cuvântări și poporul a fost instruit să rămână la mai multă loialitate și ascultare față de monarhul preaînălțat.

La 30 octombrie 1848, luni, s-au strâns la Remetia toate coloanele din Șomcuta, etc. și toate satele din împrejurimi, până la acelea din Suciul de Sus și Lăpușul Românesc, au fost dispuse în mai multe tabere, și în această zi a fost ținută slujba religioasă și formate mai multe chioare, în fiecare din acestea patru preoți au ținut slujbele religioase, la această ocazie au venit patru domni de la Baia Mare și imediat s-au obișnuit slujbei religioase și deoarece era ținută în aer liber, s-au așezat lângă mine. După terminarea slujbei religioase, chioarele s-au destrămat și au fost conduse de către comandanții de batalion din nou la fostele locuri de tabără, armele au fost așezate în piramidă, apoi oamenii au fost lăsați să se odihnească, eu am mers împreună cu cei patru domni din Baia Mare în cartierul meu și i-am întrebat de ale lor probleme, cu ce instrucțiuni au venit ca deputați din partea orașului la mine pentru a negocia, instrucțiuni prin care Baia Mare dorește pacea. Totuși Baia Mare nu poate de una singură să încheie tratate de pace fără ca acestea să fie confirmate de către suveranitatea din Pesta, și că a trebuit deasemenea să-l întreb pe domnul comandant al Regimentului, locotenent major von Urban; apoi aceștia s-au exprimat deodată: am dori să încheiem astăzi punctele de pace, răspunsul meu a fost: bine, acum domnii mei trebuie să le stabiliți, cu acești nobili români, teologi studiați prezenți aici, le-aș stabili eu, dar nu am studiat legile țării; se discută, după o vreme se aude

vocea domnilor: domnul să dorească să discute punctele de pace, bine, se va întâmpla, și astfel am trecut la prezentarea următoarelor puncte de pace, după cum urmează:

Pacea va fi încheiată sub următoarele puncte:

1. Toate trupele revoluționare înarmate cunoscute sub numele *Onkentes* vor fi îndepărtate de la graniță.

2. Purtarea neomenească între români și maghiari precum și spânzurarea cruntă vor fi stinse total și se vor înceta, și fiecare care se face vinovat de una sau altă infracțiune va fi judecat după legile existente și stabilite.

3. Nu se vor accepta nici unde spânzurători și unde se găesc se vor da jos.

4. Toți nevinovații sau arestații pentru infracțiuni minore vor fi eliberați.

5. Românii sau maghiarii care se fac vinovați de una sau altă infracțiune vor fi în 24 de ore judecați, pedepsiți sau eliberați.

6. Pentru propria convingere a poporului român și maghiar, va fi stabilită o lege ce privește înrolarea recruților, și aceasta va fi întărită de Înalțul Comandament General, și în cazurile necesare, o recrutare va fi făcută după dreptate și echitate numai de către un domn ofițer.

7. Înțelegerile făcute pentru punerea la dispoziție a recruților vor fi declarate ca nule și neavenite.

8. Conscripția nobililor nu va fi pusă în aplicare, totuși, dacă va apărea necesitatea de a apăra patria, atunci aceasta va fi respectată, (oamenii - *n.t.*) să fie pregătiți fie călare, fie pe jos.

9. După instaurarea păcii și după adunarea generală la Șomcuta, eliberarea recruților va avea loc numai după dorința poporului.

10. Acei trei români spânzurați la Podul Catalinei vor fi dați jos în prezența aceluia domn care i-a condamnat la moarte și vor fi înmormântați în cimitirul general după obiceiurile creștinești de către șase preoți.

11. Acele persoane care au înaintat scrisori de rugăminți la Năsăud sau cele care au depus acolo jurământul, nu vor fi nicidecum urmărite.

12. Pentru creșterea orfanilor rămași de pe urma celor trei executați se va duce grija până la vârsta capacității de muncă.

13. Pagubele produse brutal vor fi ridicate iar cei afectați vor fi despăgubiți; hrana folosită de armată la Baia Mare nu va fi luată în seamă.

14. Domnii maghiari ai comitatului angajați înainte nu vor fi tolerați de poporul român.

15. De asemenea, nu vor fi tolerați nici ca și comandanți în vreo privință.

16. Acele persoane care au mijlocit executarea românilor nevinovați vor *wiederfahren* (?) aceeași și dacă vreunul s-a învinovățit de pedeapsa cu moartea, atunci va fi judecat numai de legea Majestății Sale, nu ca orice jude scăunal, etc. să poată executa după bunul plac oameni liberi.

17. Toate armele adunate la Șomcuta și acelea aduse de la Bistrița vor fi predate și trimise Regimentului.

Johann Csocsan împreună cu Popp Gyurka și alți trei deputați ai districtului *Kovar* ca deputați din Baia Mare.

Aceste puncte au fost de asemenea cuprinse în limba maghiară de către cei 4 domni din Baia Mare etc., bine găsite și semnate de ambele părți, au fost luate la Baia Mare; printre ei a fost un bun pictor și doi români nehotărâți cu jurământul călcat întru Dumnezeu în privința religiei și cu jurământul călcat pentru al nostru preaînălțat monarh și în națiunea română; acestea au fost discutate și hotărâte cu cei patru deputați marti, la 31 octombrie 1848, înainte de masă. Toată puterea ungară din Baia Mare, asigurată cu tot echipamentul și armele, va veni la Remetia, eu în schimb, cu toată puterea mea de români, o voi întâmpina la granița de la Podul Catalinei și apoi ne vom lua

incognito pozițiile noastre adverse pe câmpia de sub Remetia iar punctele de pace le vom întări și vom hotărî sub tunetul tunurilor și salvelor de flintă și vom numi locul de dispunere: *Râtul păcii între români și unguri spre mult Sfârșit asta de asediat anul 1848.*

Intenția acestor domni nu a fost îndreptată acolo ci să ajungă să cerceteze mulțimea armatei populare, dar cea a pictorului spre a-mi face portret.

La 31 octombrie, marți dimineța, am trimis cei patru deputați la Baia Mare cu însărcinarea să adune știri mai detaliate despre punctele de pace încheiate de la autoritățile superioare de acolo, imediat ce deputații au ajuns la Podul Catalinei au fost dezarmați de ungurii ce stăteau acolo la paza graniței și, însoțiți sub paza câtorva husari, au ajuns la Baia Mare, au fost primiți foarte neomenește și întâmpinați cu cuvinte batjocoritoare, chiar au fost amenințați cu pedeapsa cu moartea; întoarcerea lor a fost stabilită până la ora patru după-amiază; deja se lasă întunericul, totuși dintre deputații trimiși nu se vedea nici unul, aceasta m-a pus pe gânduri și ființa mea a devenit deosebit de neliniștită din cauza grijilor că acești deputați ar fi fost ușor spânzurați noaptea; am pus în mișcare imediat un batalion și două companii de pușcași spre Podul Catalinei pentru a-i salva pe poate accidentații, la care eu însumi am condus avangarda; liniștea acestui popor dezordonat era de admirat, noaptea le-a înviorat sufletele cu cele mai frumoase lumini ale lunii și astfel am continuat marșul în cea mai mare ordine și liniște, după ce am străbătut marș de o oră s-a auzit în depărtare uruitul unei căruțe; s-a ordonat oprirea și șase oameni ai pușcașilor au fost trimiși înainte; imediat am ordonat batalionului o ia la stânga, companiei de pușcași la dreapta drumului și să ocupe tabăra de noapte, totuși fără a aprinde un foc deoarece noaptea era foarte caldă și era cea mai plăcută vreme; pe drumul principal la o distanță de 150 de

pași sunt două posturi, fiecare întreținea câte, străjile taberei au fost dispuse corespunzător și ruta de patrulare a fost stabilită conform ordinei militare; după realizarea acestora m-am așezat la căruța celor patru deputați și m-am îndreptat împreună cu aceștia spre Remetia, unde s-au întors a doua zi dimineața batalionul și pușcașii, am luat declarația deputaților și am dedus din ea că totul era o mare viclenie a celor patru domni din Baia Mare. Sub aducerea la cunoștință a acestei situații am înaintat despre acest subiect următorul raport onorabilului Comandament al Regimentului districtului, astfel:

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului II cezaro-crăiesc de infanterie grăniceresc românesc al districtului,

Remetia, la 30 octombrie 1848

Mă încumet să cuceresc cu a mea coloană strânsă la un loc până în această zi toate minele pentru a obține de aici arme și muniție pentru popor, pentru ca să obțin acest scop am nevoie încă de următoarele, astfel:

a. Pentru fiecare grupă un domn ofițer pentru conducerea acesteia;

b. Doi domni ofițeri pentru conducerea trupei de călăreți;

c. Cel puțin 60 de grăniceri bine exersați în *Excreiren* care să fie împărțiți la fiecare coloană pentru conducerea trupei, și mai avantajos ar fi, dacă condițiile ar permite-o, să fie ordonată la Remetia o companie de infanteriști.

Subsemnatul respectuos nu pot singur conduce *așa de mult popor alcătuit din 18000 de oameni*, nicicând nu a fost îndeajuns de îndrăzneț să adune în șase zile o astfel de putere gata de luptă, poporul să-l îndrume la liniște și pace fără să se intre într-o luptă, dar trist este că românii au suferit din partea revoltaților unguri astfel de spectacole și fapte brutale, după cum se știe sunt spânzurați oameni fără învinovățire de către domnii comitatului, apoi de moșieri, grofi și baroni.

În localitatea *Simbelesti* la graniță au fost împușcați 12 oameni în aceste zile prin atacarea satului, dintre care patru au rămas morți pe loc, trist îndeajuns, în schimb românilor să li se recomande liniștea și pacea, să li se interzică strict săvârșirea faptelor brutale, aceasta nu se potrivește cu egalitatea, libertatea și fraternitatea.

Somațiile scrise din partea autorităților ungare prin care românii să se predea ministerului ungur, trec în toate satele, în caz contrar vor fi toți uciși în patru zile de către puterea militară trimisă împotriva lor, dar deoarece astăzi este a patra zi, m-am găsit astfel obligat să ordon coloana în stare de război la un loc în punctele cele mai amenințate.

Mai departe vă rog pentru muniție, pentru un subofițer cunoscător al scrisului, deoarece nu am pe nimeni, nici măcar să scriu un ordin.

Într-o adevărată luptă nu mă voi lăsa, în schimb voi folosi toate puterile pentru apărare / locotenent Dâmbul.”

În legătură cu cererile înaintate am primit alăturatul ordin al onorabilului Regiment din 1 noiembrie 1848.

După ce satele de la granița Ungariei au fost amenințate și atacate de rebeli, incendiate, oamenii uciși, toată averea furată brutal, la cererea poporului am pus să fie ocupată granița spre Ungaria, respectiv punctele cele mai amenințate, după cum urmează:

Împărțirea posturilor

Nr.crt	Numele satului	Drum	Pod	Nr. oameni	Pachete cartușe
1.	Lăpușul Unguresc și Suciul de Sus	-	-	-	-
2.	Săurești	1	1	100	30
3.	Ploptiș	-	-	50	30
4.	Cărpiniș	-	-	125	-
5.	La Cărbunari	-	-	125	-
6.	Cornea	-	-	150	-

7.	Secheleșeni	1	1	125	30
8.	Coltoauă	-	-	-	-
9.	Lăpuș Hășmaș	1	1	250	20
10.	Soceriu	-	-	300	-
11.	Bonțida Mică	-	-	150	-
12.	Bonțida Mare	-	-	200	-
13.	Colțirea	-	1	120	20
14.	Mogoșești	1	-	200	-
15.	Bribilești	-	-	200	-
16.	Domnești	-	-	40	-
17.	Lucoșești	1	1	120	20
18.	Mânzeșul	-	-	300	-
19.	Remetile	-	-	200	-
20.	Feleaca	-	-	120	-
21.	Tohatul	-	-	90	-
22.	Sălsigul	-	-	400	-
23.	Uilacul pe Someș	-	-	150	-
24.	Ulțugu	-	-	50	-
25.	Dicea	-	-	50	-
26.	Motoși	-	-	150	-
27.	Surcele	-	-	200	-
28.	Oarza de Sus	-	-	80	-
29.	Stremți	-	-	68	-
30.	Săliște	-	-	200	-
31.	Odești	-	-	300	-
32.	Băița	-	-	300	-
33.	Oșu de Sus	-	-	200	-
34.	Bârseul de Sus	-	-	350	-
35.	Corni	-	-	60	20
36.	Bața	1	-	50	20
37.	Greștia	-	-	60	20
38.	Gardani	-	-	200	30
39.	Leșia	-	-	150	1
	TOTAL:	5	6	5890	241

Pentru toate satele prezentate mai sus au fost lăsate la 31 octombrie 1848, ora trei, după amiază să se îndepărteze, în funcție de poziția localității lor, trupele pentru ocuparea graniței și apărarea satelor lor de atacul și nelegiuirile, trupe alcătuite din coloanele armatei populare de la Remetia, unde batalioanele au

fost ordonate să se adune, și anume după următoarea cuvântare:

“Deci, dragi români, de când am intrat în mijlocul vostru, am încercat întotdeauna să păstrez pacea cu învecinata Ungarie, toate ordinele mele și dispozițiile le-ați îndeplinit până acum din inimă și cu supunere oarbă, pentru care vouă, ca ai mei frați credincioși și partizani credincioși ai *Erphause* atotluminate, vă spun mulțumire cu cele mai calde sentimente din inimă, și doresc ca și de acum încolo să îmi dau în mijlocul frăției voastre spiritul meu cu putere puțină, de aceea trebuie să vă spun astăzi, când suntem într-un număr atât de mare, că *punctele de pace cu Baia Mare sunt o încercare de mare falsitate* și drumul nostru spre pace este întrerupt, prin urmare localitățile de graniță de la granița ungurească vor fi ordonate în stare de apărare, de aceea populația acestor localități va fi lăsată să meargă acolo, cu însărcinarea de a se apăra împotriva atacurilor și faptelor brutale, brutalitățile să le respingă cu brutalități și, unde se apropie o mare putere armată, să se adune puterea mai multor sate la un loc acolo unde este pericolul pentru a se putea apăra cât mai bine, totuși mă vor înștiința despre fiecare eveniment.

Fraților, am arătat onorabilului Comandament al Regimentului districtului situația noastră, că nu puteți să vă aprovizionați din mijloace proprii pe o perioadă mai lungă în timpul criticelor tulburări ivite în țară, că nu există speranța la o întreținere din partea statului în bani sau pâine, noi luptăm din cauza presiunii noastre de până acum, ca să apărăm patria, să câștigăm libertatea, casa imperială de Austria să o apărăm și să o eliberăm de *zum Minderreisten erhebene Volkend-Abel*, gândiți-vă că este un Dumnezeu și în monarh unde ar trebui să ne păstrăm ca oameni cu căința fragile și datorie, de aceea întindem noi mâna la arme, *Piquen*, coase, puști de vânătoare, săbii și pistoale, eu împart și puținele cartușe cu toate acestea sunt în fond puține, astfel încât ar putea ajunge cel puțin 4-6 cel mult 8 bucăți per

flintă, mă bazez pe credința voastră jurată și devotamentul față de monarhul nostru preaînălțat că nu vă veți despărți de mine sau de ale mele ordine în nici o ocazie ori de care ar fi aceasta, vedeți că eu sunt singur între voi fără să am un soldat cât de puțin dotat, nu am nici tobe nici trompete pentru semnalizare, pentru ca ceea ce ordon să se poată executa temeinic, nu avem nici un tun și trupele neinstruite întră fără motiv numai în dezordine, li se face frică și fug; așa veți face și voi fără să atingeți un scop final, viața mea o dezonoarăți.

Fraților, treziți-vă din somnul vostru, eu mă bazez, după cum am spus, pe loialitatea voastră, pe dragostea pentru monarhul nostru și pentru toată casa sa de Austria, nu punem nici o îndoială la învingerea poporului care a călcat jurământul deoarece Dumnezeu îi stă Împăratului la mână dreaptă în a-i da acestuia ajutor și ocrotire după dreptate, ceea ce este dorința și vrerea lui Dumnezeu trebuie ca Împăratul și poporul său să îndeplinească și să îi dea urmare; fraților români, așa cum am spus, sărăcia și mizeria noastră se dezvoltă din neajunsurile legilor, pe satele ce s-au răsculat împotriva domniei ungare atotputernice le-a luat somnul ce proteste; armele voastre au fost strânse, de ani de zile în nici o prăvălie niciunde într-un târg sau oraș nu s-a eliberat o încărcătură de pulbere sau plumb, *de aceea mă bazez nemijlocit pe curajul, spiritul și puterea românilor*, omul își pierde viața nu neapărat ca urmare a pulberii și plumbului, deseori o lovitură violentă sau o lovitură de lemn duce mai mult la moarte, prin urmare stabilim noi căile noastre cum să folosim ultimele mijloace.

Trebuie să vă aduc aminte în toate cuvântările mele că am băgat de seamă că în inimile voastre fulgerul presiunii, a urmăririi, a brutalităților de către stăpânire este deosebit de înrădăcinat, aceste spaime înrădăcinate mi se par un mare pericol și că voi nu mă susțineți în afaceri dușmănoase, ci că mă veți abandona cu fuga.

În sfârșit, trebuie să vă spun, fraților, că trebuie să iau schimbare asupra mai multor puncte, și ca urmare a faptului că nu posedam alimente eu vă voi lăsa acasă și nu voi pleca din mijlocul vostru la altă coloană, la care s-a ridicat o generală, tunătoare voce: Domnul protectorul nostru, noi nu vă lăsăm din mijlocul nostru și trebuie să rămâneți la noi, astfel a fost răspunsul: Fraților, eu rămân la voi și voi ordona mai departe, acum să ne ajute Dumnezeu pe toți”.

După aceasta oamenii, ale înainte numitor posturi, au fost aleși și eliberați, cealaltă parte a ocupat iarăși locul de tabără și s-a ordonat odihnă.

La 1 noiembrie 1848, după amiază la ora 2 1/2, a fost pus în mișcare la granița la Podul Catalinei un batalion sub comanda maiorului Pop Mihăiescu numit de către mine, pentru a ocupa tabăra la dreapta și la stânga drumului înainte de localitatea Secheleşeni, nu departe de Podul Catalinei, fără însă a aprinde focul deoarece vremea caldă împreună cu frumoasa lumină a lunii au fost foarte favorabile; și astfel noaptea a trecut fără să fi mișcat o mână, în cea mai mare ordine militară, au fost împărțite planurile mele și toate acțiunile pentru ziua următoare, și anume:

Joi, 2 noiembrie 1848, când *Verrath* și eu nu eram prezenți la trupă, deja la ora 8 dimineata au început ostilitățile din partea ungarilor prin bombardarea românilor, și când o bilă de tun a trecut în zbor pe lângă comandantul batalionului, acesta a căzut de pe cal, calul a fost prins de către popor, a fost predat comandantului speriat, dar care sprinten a încălecat și fără să mai aibă grijă de batalionul său, a călărit în galop la Remetia pentru a-mi aduce știrea evenimentului; puțin timp după aceea, după câteva ore s-a întors la Remetia și batalionul cu informația unor indivizi puși ca și comandanți cum că vina de retragere a batalionului o poartă numai și numai maiorul. Pentru mine o trupă nepregătită,

fără conducători și superiori este la fel unui vas care nu ține apa (care nu este stabil ?? - *n.t.*).

În această zi a fost ținută slujba religioasă pe câmp, au fost formate mai multe chioare, în fiecare chioară au ținută slujba religioasă câte patru preoți, după terminarea acesteia batalioanele au fost dispuse la distanța de 10 pași unul de celălalt, pușcașii existenți au format o divizie, acestora li s-au împărțit puținele cartușe, apoi am pornit în marș împreună cu două batalioane și toți pușcașii spre Podul Catalinei, când am ajuns la Secheleșeni am ocupat poziție, un batalion și pușcașii am ordonat să ocupe pădurea din fața satului unguresc *Kolton* în flancul stâng, apoi m-am întors la celălalt batalion, am format avangarda, sprijinul și rezerva și astfel organizat, am ordonat totul în stare de atac, am trimis patrulă, fiecare au fost instruite temeinic.

Între ora 4 și 5 după amiază au început ostilitățile din partea rebelilor unguri, acolo unde începea o luptă, aceasta dura 2 ore, la care ocazie 7 husari au rămas morți, mai mulți răniți pe care i-au cărat cu ei, de partea noastră au fost 4 răniți prin lovitură de sabie dată în lupta corp la corp cu rebelii husari. Poporul s-a aruncat furios asupra călăreților, care ultimii au început retragerea și au reluat din nou poziția la mare depărtare și au tras ale lor încercături de puști, înainte ca eu să fi putut da o altă poziție pe flancul stâng al localității *Kolton* unde rebelii au dispus două tunuri, acesta a fost atacat la retragere, gloanțele erau deja trase și epuizate, nu mai erau nici un fel de provizii, urmare a fost că a trebuit să fie ordonată retragerea până la Remetia; imediat după luptă rebelii au incendiat satul românesc Secheleșeni, au comis brutalități la furtul averilor, animalelor, etc. au ucis oameni, etc. au continuat incendierea satelor românești, a fost pasul cel mai nepriicos așadar, au fost făcute toate grozăviile.

Înainte de Remetia, batalioanele au fost dispuse din nou în ordine și a fost așezată tabăra militară, au fost dispuse avanpos-

turile, apoi au fost date ordinele de atitudine și anume:

a. Expedierea poștei de la Baia Mare spre Dej va fi, începând de astăzi, întreruptă și comunicarea oprită, nimeni nu va fi lăsat să treacă cu sau fără poștă spre Dej sau de la Dej spre Baia Mare.

b. La Mesteacăn, în defileul îngust, vor fi dispuse palânci dese una lângă cealaltă, de la marginea pădurii la dreapta până la cea stângă și prin pădure.

c. Imediat la coasta de la Mesteacăn vor fi adunate pe muntele abrupt grămezi de pietre în cantitate mare, drumul va fi blocat acolo cu palânci pentru a împiedica orice pătrundere și înaintare a dușmanului spre Dej, la vederea acestuia va fi lovit cu pietre.

d. Comanda acestei coloane o voi încredința adjutantului mai multor coloane, Ioan Cocian, un teolog învățat, toate ordinele și indicațiile pe care le va da vor trebui urmate strict, în timp ce eu trebuie să merg imediat la acea coloană la Suciul de Sus și Lăpușul Românesc deoarece dușmanul s-a îndreptat spre a intra în teritoriul Regimentului.

e. Granița va trebui păzită foarte atent pentru a împiedica pătrunderea dușmanului, pentru ca legătura rebelilor de la Baia Mare la Dej să fie total întreruptă, toate pozițiile de apărare trebuie să fie păstrate cu toată forța.

Noaptea s-a lăsat astfel că am încălecat și am plecat însoțit de câțiva călăreți spre Suciul de Sus. Noaptea era deosebit de furtunoasă cu ploaie și viscol, am ajuns acolo și ne-am odihnit câteva ore, când s-a făcut ziuă am ordonat întregului popor adunat acolo de a porni; totul a fost împărțit în companii, divizii și batalioane, au fost numiți și stabiliți *Chergen* din mijlocul lor, pușcașii au format ei însăși o companie, aceștia erau înzestrați cu flinte de vânătoare; am format o chioară și am ținut o cuvântare emoționantă în limba națională după terminarea căreia am rupt

chioara, am ocupat locul de tabără și astfel totul a fost executat, după terminarea acesteia și a tuturor măsurilor luate am plecat la amiază, la ora 1, sub însoțirea unei numeroase trupe de călăreți, spre Lăpușul Românesc unde am adunat poporul, am strâns un număr de 1050 cosași și 150 de pușcași, imediat a fost totul ordonat, la fel ca la Suciul de Sus au fost împărțiți în companii, batalioane, pușcașilor le-am împărțit puținele cartușe avute, cel mult 4-6 per cap, apoi am recunoscut toate împrejurimile însoțit de o trupă de călăreți peste Lăpușul Unguresc până sus la topitoria nouă a minei, până sub Strâmbul, unde începe defileul spre Strâmbul; apoi, după efectuarea recunoașterii exacte, m-am reîntors la trupa, am dat acesteia ordinele de acționare, etc. după aceasta m-am îndreptat spre Suciul de Sus, duminică, 4 noiembrie 1848, am trimis onorabilului Comandament al Regimentului districtului următorul raport.

“Astă-noapte am ajuns aici de la Remetia și voi începe pregătirile pentru ostilități cu tot poporul strâns aici deoarece joia trecută ungurii au început ostilitățile la Podul Catalinei; soarta singură m-a ajutat să rămân în viață deoarece în linia inamică unde a început atacul eram numai la 30 de pași depărtare de mai mulți călăreți unguri, sunt singur și nu pot fi în toate punctele, am rugat pentru repartizarea câtorva domni ofițeri ca și ajutor militar însă nu am găsit ascultare la superiorii mei. Acțiunea mea este deosebit de importantă și mare; *un nesfârșit spectacol ceea ce fac ungurii cu românii, începând de azi pașii mei vor face același lucru, nu voi cruța nimic.*

Despre pierderile și evenimentele zilei de joi voi raporta mai departe în cel mai scurt timp posibil, sunt patru răniți din partea noastră / locotenent M. Dâmbul.”

În această zi au ajuns și au înnoptat la Suciul de Sus nobilii districtului *Kovar Ignat Frink, Johann Popp și Popp Onitz* cu capul baronului husar ucis, pe nume Sigmund, aceștia au cerut

să meargă personal cu acest cap la domnul locotenent major von Urban, ceea ce eu am aprobat și le-am dat următorul raport.

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului cezaro-crăiesc II românesc.

Suciul de Sus, la 4 noiembrie 1848

Joi seara, nobilii *Ignath Frink, Johann Popp și Popp Onitz* au mers la *Kis Debrecin* și au îndrăznit să atace la miezul nopții 50 de husari și până la 6 dimineața ei i-au hărțuit încontinuu, 7 husari au rămas morți, mai mulți au fost răniți și au fost târați de către cai, o minune ceea ce au făcut acești trei români deoarece cu capul baronului husar cu numele Sigmund au venit din *Naprod*, care Sigmund a provocat nenorocire în noaptea de joi spre vineri incendiind cinci sate românești, *a apucat copii mici de nicioare și i-a aruncat în foc*, mai departe a strâns 60 de husari și s-a adresat din nou preînălțatului monarh cu multiple jigniri, a dăunat țării și națiunii române, astfel a fost unul dintre magnații maghiari cu cele mai dușmănoase gânduri / locotenent M Dâmbul.”

Pentru înștiințarea poporului român am alăturat o știre telegrafică în copie datată Viena la 28 octombrie 1848.

Știrea telegrafică am comunicat-o la Suciul de Sus în limba română tuturor coloanelor. Din Suciul de Sus am trimis mai multe rapoarte către onorabilul Comandament al Regimentului districtului despre care mi s-au trimis următoarele ordine, mai întâi evenimentele zilnice trebuie să le prezint aici, respective:

La 5 noiembrie 1848, duminică, a fost ținută parada la biserică și slujba religioasă în chioare; după terminarea acesteia am ținut poporului o mobilizatoare cuvântare, să rămână cu neobosit devotament față de Majestatea Sa Împăratul preînălțat, să nu se alăture nici unui dușman ci să lupte pentru Împărat și să fie gata să piardă sânge și viața pentru el.

În această zi mai sus numită trei nobili ai districtului

Kovar au plecat cu capul baronului husar împușcat, Sigmund, spre Năsăud, după rugămințile insinuante.

Proclamația primită tocmai acum de la Înaltul Comandament General, întârziată de poșta întreruptă, este dată spre împărțire în localitățile provinciei, atât cât poate ajunge.

Năsăud, la 8 noiembrie 1848 / Din ordinul locotenentului major Domide m/p, adjutant al regimentului.

În 6 noiembrie, luni, am emis raportul către onorabilul Comandament al Regimentului districtului în legătură cu forța armată a rebelilor unguri de la Baia Mare.

La 7 noiembrie 1848 am comunicat la fel raportul la onorabilul Camandament al Regimentului districtului în legătură cu ostilitățile care au avut loc la Făurești, Vadul și Bărbeni, de asemenea au fost trimise și împărțite proclamațiile către satele provinciei, preoților acestora.

În legătură cu această am primit alăturatul ordin de la onorabilul Camandament al Regimentului districtului din 7 noiembrie 1848.

“Târgul Mures a fost ocupat seara la data de 5 a acestei luni de către trupele noastre. Strânge totul în Mocod, Mihăilaș și Dâmbul să țină Dejul în șah, pentru ca Dâmbul să împiedice orice întărire ce vine de la Baia Mare spre Cluj, amândoi pot să se bazeze pe o avansare în grad.

Bistrița, la 7 noiembrie 1848 / locotenent major Urban m/p.”

“Din raportul Domniei voastre veți deduce cum stau lucrurile, respectiv să vă puteți pune în mijlocul faptelor, în același timp vă comunic că locotenentului Mihăilaș i-a fost ordonat în același timp să ocupe Dejul. Dacă împrejurările o permit atunci încercați dumneavoastră să dezarmați Lăpușul Unguresc și Domokos și scrieți curând din nou.

Năsăud, la 7 noiembrie 1848, ora 2 după-amiază / locotenent major Reiniger m/p.”

Târgul Mureș a fost ocupat; batalioanele de secui au împrăștiat armata populară. Înaintarea noastră din 10 noiembrie 1848 de la *Szamos-uivar* la *Walasud* în 11, în 12 atac asupra Clujului, să acționați în aceste zile-mereu la aceeași înălțime în localitățile numite.

Pentru a deosebi trupele, luptătorii armatei populare vor purta bețe cu semne de câmp ca steaguri. Mihăilaș va ataca Dejul. Veți recunoaște apropierea mea la semnalul împușcătură dublă, aveți grijă să nu vă cadă în spate. După scrisoarea primită, ardelenii nu se vor putea baza nici măcar pe un om din Ungaria / la 7 noiembrie 1848 / prietenul armatei de nord.

La 8 noiembrie 1848, dis de dimineată, am pornit în marș cu coloana din Suciul de Sus prin Suciul de Jos spre satul unguresc Domokos, coloana a ajuns între Suciul de Jos și Domokos, a fost dispusă în ordine de bătaie, toți au fost instruiți de a fi atenți la darea semnalului de atac, am trimis patrula împotriva dușmanului, totuși acestea să nu se lase în nici o ostilitate până când nu dau identică dispoziție și coloanei de la Lăpușul Românesc. Apoi am plecat călare însoțit de o trupă de călăreți în cea mai mare grabă peste câteva dealuri și hățișuri la Lăpușul Românesc, am găsit coloana dispusă pe o câmpie mai jos de sat, pușcașii i-am dispus imediat înaintea luptătorilor armatei populare, am verificat puștile și le-am găsit încărcate, apoi am ținut poporului o cuvântare mobilizatoare și am făcut cunoscut scopul planului nostru; după ce a avut loc aceasta, mi-au fost aduși 12 spioni prinși în împrejurimile Lăpușului Românesc, Băiuțului și Băii Mari, care erau legați și închiși bine în lanțuri și fier, care au fost escortați fără pierdere de vreme de către coșai spre Suciul de Sus cu ordinul de a-i păzi bine pe aceiași și să aștepte sosirea mea după care vor fi trimiși apoi imediat spre Năsăud.

După executarea tuturor ordinelor, am plecat în recunoaștere spre Lăpușul Unguresc, am stabilit puncte pentru

dispunere pe care le-am comunicat unora dintre numiții comandanți, după o scurtă privire de ansamblu m-am întors din nou la coloană, abia ajuns acolo a sosit în galop un cercetaș și a raportat că rebelii unguri se apropie din trei părți, urmare a acestuia am trimis 30 de pușcași sub comanda judecătorului român din Lăpușul Românesc, pentru a se apăra cât mai bine defileul îngust sub Strâmbul, pe drumul de la Baia Mare, și să împiedice pătrunderea dușmanului. Coloana a format *Massen*, la care câțiva artileriști grăniceri cărora li s-au dat comandanți pentru conducerea luptei au continuat marșul spre Lăpușul Unguresc și au primit ordinul strict de se uni cu acea coloană și linie de tiraliori la Domokos și să pătrundă în forță împreună în linia inamicului.

M-am grăbit în galop la linia coloanei care a luat poziție înaintea de Domokos pentru a conduce lupta, lupta a început înainte de a fi ajuns acolo, satul a luat foc, unui ungur care probabil s-a închis în cameră și care trăgea de la fereastră, cosașii i-au spart ușa, a fost tăiat în mai multe bucăți și i-au aruncat membrele în curte, al doilea caz a fost o evreică în vârstă care a lovit un cosaș cu ulciorul în cap, care a fost de asemenea tăiată bucăți, poporul din numitul sat a fugit spre Lăpușul Unguresc, tiraliorii s-au îndreptat spre Lăpușul Unguresc, dușmanul era dispus în coloane, cavaleria dispusă în trei grupe a înaintat spre linia noastră, cei de pe flancul drept au încercat să mă înconjoare și să mă prindă, mijlocul a fost rupt, puținele cartușe avute au fost trase, apoi a început retragerea spre Suciul de Sus deoarece rebelii erau bine înarmați, înzestrați și cu tunuri, armata populară s-a destrămat după o luptă de două ore deoarece era înspre seară; eu m-am grăbit călare înapoi spre Suciul de Sus, am găsit pe spionii trimiși acolo de la Lăpușul Românesc, nouă din ei împușcați de armata populară pe un câmp în sat, am trimis imediat după preotul localității pentru a-i îngropa cum se cuvine, ceea ce a și avut loc și au fost îngropați în pământ, după terminarea acestuia am

plecat călare la *Hofrichter* în clădirea domnească, care m-a rugat să servesc cina și să zăbovesc puțin ceea ce eu am refuzat, acesta m-a întrebat: Unde călăriți, răspunsul a fost: Spre Groși și Larga, cu aceasta mi-am luat rămas bun și am continuat drumul în galop, am pornit cu câțiva călăreți păstrați lângă mine la dreapta într-o prăpastie peste munți abrupti și stânci pe drumul spre Agrieș, abia ajuns în prăpastie, rebelii husari au și ajuns la curțile domnești și au întrebat de mine, din fericire era deja pe înserate, noaptea era deosebit de furtunoasă cu ploaie și viscol, ca urmare te puteai deplasa numai în pericol de moarte. Mai devreme mi s-a adus știrea că un evreu și un armean cu încă patru alți țărani au blocat drumul ce duce la Agrieș și s-au ascuns într-o prăpastie să mă împuște când voi trece, să-mi ia capul și să-l ducă la Baia Mare (deoarece pentru acesta s-a pus un premiu de 100 de monede convenționale în aur și argint).

Ajuns la Agrieș, fără putere și terminat, am căutat câteva ore de odihnă.

La 7 noiembrie 1848, la ora 8 înainte de masă, au sosit la Agrieș domnul locotenent major Anton Reichel și locotenentul Thomy împreună cu 38 de grăniceri înarmați ca întărire și au înnoptat cu toții acolo.

În această zi am trimis onorabilului Comandament al Regimentului districtului rapoarte cuprinzătoare despre toate evenimentele.

Printre altele am primit alăturatul ordin de la onorabilul Comandament al Regimentului din 9 noiembrie 1848.

La 10 noiembrie 1848, vineri, împreună cu doi domni ofițeri pomeniți mai sus și trupa de grăniceri am plecat din Agrieș spre regiunea Dealul Runcului unde am transferat până la întoarcerea mea prestările de serviciu între cei doi domni ofițeri grăniceri români, apoi am pornit pe înserate spre **Zagra** de unde am trimis petiția de serviciu de la Comandamentul Regimentului

II al districtului prin care se ordona tuturor grănicerilor înarmați pregătiți de război să se adune în regiunea Dealul Runcului.

Sâmbătă, 11 noiembrie 1848, am strâns alimentele necesare de la familiile grănicerilor pentru cei 38 de oameni care au ocupat posturile în Dealul Runcului și le-am transportat cu ajutorul cailor în Dealul Runcului.

Duminică, 12 noiembrie 1848, a ajuns la **Zagra** domnul capitan Kohl cu două companii de grăniceri înarmați cu care m-am deplasat imediat în regiunea Măgura, de acolo, prin ordinul domnului capitan Kohl, am plecat spre *Ketveresch* unde am înnoptat, apoi luni, 13 noiembrie 1848, am plecat de la *Ketveresch* spre Dobric, unde se afla domnul camarad locotenentul Mihăilaș împreună cu armata populară care a ajuns călare la ora 10 înainte de masă; m-am unit cu acesta și după o jumătate de ora am continuat marșul cu această coloană alcătuită din 1100 cosași și o companie de grăniceri români prin Spermezeu, Borleasa, Târlișua până la Agrieș unde am înnoptat și apoi la 14 noiembrie 1848, marți, am pornit marșul din Agrieș și anume armata populară sub comanda domnului camarad locotenent Mihăilaș și grupa de grăniceri sub comanda domnului căpitan Kohl spre Suciul de Sus, unde am ajuns la ora patru după amiază, am ocupat locul de tabără, vremea a fost deosebit de nefavorabilă, vreme foarte rece din cauza zăpezii și a ploii.

La ora 10 noaptea a fost alarmată din greșeală toată tabăra, la care au răsunit mai multe împușcături, aceasta a fost cauza că mai mulți dintre locuitorii săraci ai regiunii respective au căutat fuga în pădurile lor împreună cu copiii și ceva avut și s-a crezut că ungurii se apropie, dar curând s-a restabilit ordinea și liniștea în tabără și au fost trimise patrulă în toate direcțiile.

Miercuri, 15 noiembrie 1848, la ordinul domnului căpitan Kohl, întreaga coloană, atât armata populară cât și grănicerii s-au retras dis de dimineață spre Agrieș deoarece oamenii, în cea mai

mare parte, erau în picioarele goale și haine proaste, și au înnoptat acolo.

Joi, 16 noiembrie 1848, m-am despărțit total de această coloană, armata populară nu a mai putut fi adunată în Suciul de Sus, deoarece până la această zi toate satele românești din această regiune, care nu au vrut să se predea rebelilor unguri, au fost incendiate, și m-am îndreptat spre **Zagra**, de acolo am trimis domnului locotenent major Urban, prin intermediul nobilului *kovarer* Ioan Cocian, care a făcut serviciul de adjutant, raportul detaliat al evenimentului de la tabăra din Suciul de Sus, la fel am anunțat onorabilului Comandament al Regimentului II grăniceresc al districtului sosirea mea la **Zagra**.

La 20 noiembrie 1848 am trimis onorabilului Comandament al Regimentului districtului următorul raport:

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului cezaro-crăiesc II românesc de infanterie grăniceresc nr. 17.

Zagra, la 20 noiembrie 1848

Ca urmare a unei somații sosite de la domnul locotenent pensionat Mihăilaș, conducător de armată populară, prin care erau chemați să apară toți indivizii de la 16 la 60 de ani apti de luptă din toate satele provinciei învecinate la Dej în grupa sa, mă găsesc astfel îndemnat să prezint onorabilului Comandament al Regimentului conform judecății mele anume că trebuie neapărat să fie ordonate pe acest pas spre Suciul de Sus atât trupe de infanterie cât și cavaleri, nu mai puțin pe pasul peste Telciu spre Șetref la fel numeroase trupe de toate felurile, cu atât mai mult cu cât aceste două pasuri reprezintă cea mai mare amenințare la atacurile ungarilor în teritoriul onorabilului Regiment II românesc 17 grăniceresc infanterie, dacă dușmanul atacă armata populară de la Baia Mare spre Dej, el va folosi sigur și negreșit cele două pasuri mai sus amintite pentru a pătrunde în teritoriul onorabilului

Regiment de această parte, ar trebui să fie distrus în întregime. Toate aceste împrejurimi îmi sunt bine cunoscute și le-am străbătut călare personal, prin urmare pot să particip în orice împrejurare la apărare și să organizez necesarul.”

La 28 noiembrie 1848 am primit alăturatul ordin al onorabilului Regiment, datat Năsăud, la 28 noiembrie 1848.

La 29 noiembrie 1848, pentru a îndeplini ordinul de mai sus al onorabilului Comandament al Regimentului districtului, am plecat din **Zagra** înainte de răsăritul soarelui și m-am îndreptat spre **Poieni**, de aici am luat la cunoștință localitățile **Găureni**, **Suplai** și Bichigiu și pe totii cei ce erau apti de luptă i-am îndemnat să se aprovizioneze cu alimente pe timp mai lung, cei din **Găureni** să aștepte în Bichigiu, în schimb cei din **Suplai** să fie pregătiți la sosirea mea în localitate; ajuns acolo la ora 9 înainte de masă am ordonat următoarele, și anume:

Am dispus două posturi pe Obcina, care se întinde din munții Țibleș până la **Curtuiuş**, în două trecători care duc spre Larga și Suciul de Sus în districtul *Kovar*, fiecare dintre acestea alcătuit din 12 oameni, *cei mai slabi oameni ai forței armate*, pentru care am lăsat schimb în **Suplai**, ceilalți din **Suplai** și **Poieni** i-am ordonat peste munții Țibleș, Poiana Țibleșului în Valea Fiadului, cu însărcinarea de a lăsa în Poiana Țibleșului un post de 6 oameni, de aici am mers împreună cu restul armatei populare adunate de la Bichigiu peste cele mai înalte culmi în Valea Fiadului și am rămas peste noapte într-o stână la un cioban. A doua zi mi-am continuat drumul împreună cu trupa mea, am primit de la domnul căpitan Gallovich următorul ordin după care trebuia să mă întorc din nou cu trupa mea înapoi la **Poieni**, de unde am trimis patru oameni în Valea Fiadului, trupa trimisă postului pentru schimb să se alăture trupei telcenilor și să pornească întoarcerea peste Poiana Țibleșului din nou spre **Suplai** și **Poieni**, eu în schimb am continuat drumul spre Telciu unde am înnoptat;

în ziua următoare am plecat prin Bichigiu spre **Poieni**, ajuns acolo am dispus imediat posturi spre provincie pe Obcina Țibleșului, am organizat patrulă, am trimis cercetași spre Lăpușul Unguresc, Baia Mare, etc. despre care am raportat onorabilului Comandament al Regimentului districtului despre toate hotărârile și dispozițiile luate.

În acea zi am primit alăturatul ordin al căpitanului Gallovich, datat Telciu, la 29 noiembrie 1848.

La 2 decembrie 1848 am primit un aviz să plec neîntârziat prin Telciu la Romuli, să mă prezint pentru alte ordine la domnul căpitan Mihăilaș, motiv pentru care am plecat împreună cu trupa avută din **Poieni** prin Bichigiu și Telciu spre Romuli, cu oprirea acelui post pe pomenita Obcină, am ajuns acolo și am înnoptat.

La 3 decembrie 1848 a fost luată hotărârea de către domnul comandant interimar de batalion, căpitanul Mihăilaș, și anume: să împart trupa în patru companii, armata populară formată din cosașii din provincie să formeze o companie, fiecare dintre cei mai în vârstă domni ofițeri a primit o companie de grăniceri, la care și eu am primit o companie de grăniceri și compania armatei populare pentru care am primit de la domnul căpitan Mihăilaș suma necesară de bani și am plătit solda pentru cinci zile; după ce la ora 4 după amiază i-am făcut cunoscută în secret intenția mea domnului căpitan Mihăilaș, am pornit în marș cu cele două companii ale mele spre muntele Șetref, la granița maramureșană. Noaptea s-a lăsat, din această cauză, ajunși la locul unde se află șurile și grajdurile grănicerului paracliser Alexa Terente din Romului, am întins tabăra, după aceasta am luat 48 de grăniceri și cosași, m-am dus până la *Grenzhuken* sus pe Șetref, unde rebelii își aveau avanposturile, am dispus chiar pe această ridicătură avanposturile și anume 12 pichete la diferite locuri și drumuri, fiecare pichet alcătuit dintr-un caporal și 3 oameni, am împărțit fiecărui post instrucțiunile, după ce am luat aceste măsuri m-am

întors în tabără și am stabilit rondul patrulelor, după care am trimis imediat prima patrulă la posturi cu repartizarea unui subofițer căruia îi era cunoscută dispunerea posturilor.

Era deja ora 12 noaptea când m-am întors în tabără, aici am ordonat la doi de nădejde grăniceri din Runc să plece în cercetare spre Săcele și să caute la ciobanii apropiați acestei regiuni informații despre numărul și armele dușmanului; în Săcele respectiv Maramureș și acolo unde se poate să intre în prima casă a satului să întrebe și să spioneze totul exact.

Aceștia s-au întors după aproape trei ore de lipsă și au raportat că au ajuns la un cioban nu departe de Săcele, acolo au întâlnit un tânăr care a sosit cu alimente la ciobani abia în seara precedentă din satul Săcele, care le-a spus că în localitatea Săcele se găsec actualmente 100 de rebeli unguri înarmați corespunzător, fără cavalerie și tunuri, cu un maior și un locotenent. Acest tânăr a mai spus și altele și anume că Borșa, Săliște și Dragomirești sunt de asemenea ocupate de rebeli, în Săliște s-ar afla și cavalerie.

Aceste informații strânse le-am făcut cunoscute domnului căpitan Mihăilaș în Romuli prin trimiterea a patru oameni din tabără cu cererea de serviciu totuși cum că domnul căpitan Mihăilaș cu toată trupa lui să se pună imediat în marș și pornească spre Șetref și, dacă condițiile o permit, să ocupe înainte de a se lumina de ziuă satul Săcele și să-l înconjure. Abia duminică în 4 decembrie 1848, dimineața devreme, a ajuns domnul căpitan Mihăilaș cu trupa sa în tabăra de la Șetref, trupa s-a odihnit și a luat micul dejun o jumătate de oră.

După popas, am făcut cunoscut domnului căpitan Mihăilaș planul gândit după care s-a ținut sfat și s-au hotărât următoarele: domnul căpitan Mihăilaș va ataca și cuceri cu trupa sa mijlocul, domnul locotenent pensionat Miron flancul drept, eu în schimb flancul stâng împreună cu domnul locotenent Peichich, apoi ne-am despărțit din Șetref în trei grupe cu însărcinarea ca

toate grupele să meargă în aceleași ritm spre Săcele, eu în schimb am pornit pe drumul cel mai lung pentru a putea ocupa poziție mai jos de Săcele, astfel că, în jurul orei 1 după amiază, am ajuns la pâraul ce curge prin Borșa, Săcele, etc. Pâraul era destul de crescut, nu era nici pod, nici podeț, nici cărare în acest loc, astfel apa a trebuit să fie trecută pe jos. Imediat după aceasta mi-am așezat din nou trupa în ordine, am format rezerva din linia de tiraliori și sprijinul și astfel organizat am mărșăluit spre satul Săcele în liniște, la o distanță de acesta am lăsat în marș să bată doi tamburi, trupa apropiindu-se de sat, l-am ordonat pe domnul locotenent Peichich la comanda tiraliorilor în flancul stâng al satului pe un platou, lupta a început într-o clipă, din sat din spatele caselor au căzut mai multe împușcături de la rebeli asupra tiraliorilor noștri, între timp am ordonat din rezerve o mică grupă la locul respectiv ca și sprijin și am lăsat să bată semnalul de atac, împreună cu trupa primului sprijin am năvălit în sat, în sat fluturau pe toate casele și clădirile drapele albe la care ocazie în timp de 1/2 oră am făcut 91 de prizonieri, o nouă *Trevimel* și 80-82 carabinieri cavaleriști, după două ore lupta a luat sfârșit, prizonierii au fost trimiși prin domnul locotenent Peichich la domnul căpitan Mihăilaș, care avea tabăra într-o vale în afara satului Săcele. Maiorul Peterfy împreună cu locotenentul rebelilor au fugit spre Vișeu de Sus, și aceasta s-a întâmplat deoarece atacul în flancul drept a avut loc puțin mai târziu.

Noaptea a căzut deja iar trupa care a atacat satul a pornit din nou mai jos de Săcele și am ocupat tabăra, noaptea a fost neconținut cu vânt puternic și ploaie, cu mare viscol; din această cauză focul nu putea fi întreținut, trupa era udată încontinuu de ploaie și îmbrăcată prost, unii chiar fără încălțăminte, pe scurt a fost o noapte foarte grea.

Dimineața devreme, la 5 decembrie 1848, am rechiziționat 10 bucăți piei de vită de la un evreu pentru a dota trupa cu câteva

perechi de opinci, nu mai puțin am preluat o vacă și doi viței pe care rebelii unguri le aveau de la un evreu care a legat aceste animale de un gard în curte și am lăsat să fie tăiate pentru trupă, între timp, prin intermediul unui curier călare, am primit ordinul de la domnul căpitan Mihăilaș de a începe fără întârziere întoarcerea spre Romuli cu trupa pe care o aveam, animalele tăiate și pieile să le încarc într-un car cu patru boi care să plece spre Romuli, acolo să fie împărțită trupa. Despre aceasta am primit alăturatul ordin de la onorabilul Comandament al Regimentului districtului din 3 decembrie 1848.

Urmare a alăturatului ordin al onorabilului Comandament al Regimentului districtului, am pornit cu trupa din localitățile Bichigiu, **Găureni** și **Suplai** spre **Poieni**, de acolo am ocupat Obcina din Țibleș până la **Curtuiuş**, și am trimis patrurile împotriva inamicului, de la care să fie aduse informații despre puterea și mișcările acestuia, în legătură cu care am trimis raport onorabilului Regiment.

Până la 8 decembrie 1848 m-am aflat în **Poieni**, însă câteva zile m-am simțit rău așa că m-am anunțat bolnav, în care zi am primit alăturatul ordin la ora 1 după amiază, în 8 decembrie 1848. Urmare a susnumitului alăturat ordin am chemat toate posturile în afară de două și am pornit cu trupa pe care o aveam spre **Suplai**, 20 de oameni am ordonat să plece din **Suplai** și **Poieni** peste Țibleș și Valea Fiadului cu însărcinarea ca în Poiana Țibleșului să lase un post de 8 oameni, ceilalți să înainteze în Valea Fiadului și până la sosirea mea să formeze un post la Ursz spre Fiad, cu restul trupei am pornit mai departe în marș spre Bichigiu, unde s-au adunat de asemenea cei din **Găureni** și Bichigiu, acolo s-a înnoptat, între timp am primit alăturatul ordin al onorabilului Regiment la 9 decembrie 1848.

La 10 decembrie 1848 dimineața am pornit din Bichigiu în marș spre vest cu trupa avută peste cei mai înalți munți și

prăpastii, prin păduri, după amiază la ora 4 am ajuns într-o poiană unde erau mai multe stâne, am împărțit trupa pentru înnoptare și am aranjat patrulele în cerc.

La 11 decembrie 1848, dis de dimineață, am continuat marșul în Valea Fiadului unde am ajuns seara, am organizat postul și trupa în tabără. Despre aceasta am trimis următorul raport onorabilului Regiment, astfel:

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului, la 13 decembrie 1848.

Luni, 11 decembrie 1848, am ajuns seara la ora 6 în Valea Fiadului, chiar acolo unde duce Plaiul Dragomirești din Maramureș și unde se unesc izvoarele, respectiv văile; deocamdată am dispus posturile după priceperea mea, timp de două zile m-am dedicat personal recunoașterii acestor văi de munte din regiune, am găsit că plaiul ce duce de la Dragomirești în Valea Fiadului este într-atât de îngust, încât numai pe jos s-ar putea pătrunde în această vale, drept urmare pentru apărarea acestui post sunt de ajuns 40 de oameni.

După înțelegerea cu domnul căpitan Gallovich, ocuparea Văii Fiadului va fi făcută de către armata populară a telcenilor și menținută cu atât mai mult cu cât acești telceni cunosc exact toate prăpastiile și plaiurile ce duc în Maramureș.

După toate știrile primite, aceste hoarde de hoți ale ungurilor s-ar fi adunat în Maramureș și vor căuta refugiu fiind probabil încolțite din toate părțile, de asemenea s-ar fi strâns din tot Maramureșul armata populară și ar fi luat poziție și reședință în toate satele de la Săliște până la Sighet și ar putea cu siguranță să încerce să atace regiunea Regimentului în trei puncte și anume de la Fiad peste Strâmba spre Lăpuș și de aici spre Suciul de Sus, Agrieș spre **Zagra**, al doilea punct de la Săliște peste Șetref spre Romuli și Telciu precum și de la Dragomirești în Valea Fiadului

din nou la Telciu, al treilea punct nu mai puțin pot să amintesc un pasaj spre Telciu din Borșa și Moisei peste muntele Bătrâna care este potrivit de asemenea numai pentru infanterie, apoi de la Borșa peste muntele Muncel și Anieș spre Sângeorz-Băi și Rodna, peste ultimul pas poate trece ușor fără obstacole și cavaleria, acestea sunt puținele mele gânduri pe care le anunț cu supunere onorabilului Comandament al Regimentului; am plecat astăzi din Telciu în Valea Suplaiului cu armata populară din **Suplai, Găureni, Poieni și Zagra**, pentru a observa zona Țibleșului și Obcina până la Târlișua. Muniția pentru trupă este deosebit de necesară deoarece unii dintre aceștia sunt dotați numai cu 4 cartușe / locotenent M. Dâmbul.”

În marșul de la Telciu spre **Suplai**, am primit alăturatul ordin al onorabilului Regiment din 12 decembrie 1848.

După urmatul raport, subsemnatul a executat poziționarea posturilor la 14 decembrie 1848 împotriva comitatului Solnoc interior la granița de la regiunea Țibleș până la Târlișua pe Obcină și a dispus următoarele măsuri, astfel:

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului cezaro-crăiesc grăniceresc II românesc.

Poieni, la 14 decembrie 1848

La data de astăzi am parcurs călare regiunea de la Țibleș până spre Târlișua și am stabilit posturile de pe graniță spre comitatul Solnoc interior cu oamenii necesari.

Armata populară a localităților **Poieni, Suplai, Găureni** și o parte din Bichigiu le-am adunat la un loc în **Poieni**, voi dota posturile pe amintita Obcină și voi aduce exact toate informațiile din Lăpușul Unguresc și Românesc și Baia Mare apoi Maramureș și voi comunica din timp în timp onorabilului Comandament al Regimentului despre toate informațiile strânse; din localitățile de provincie mi-au sosit în total 40 de oameni, din Suciul de Sus

sunt 21, din Larga 14, apoi din Rosleni 5, pe care i-am împărțit și amestecat în posturi cu ceilalți grăniceri, cei drept aceștia pot să rămână în mijlocul nostru numai cel mult trei zile din cauza lipsei de mâncare, despre care am trimis raport onorabilului Comandament al Regimentului / locotenent M. Dâmbul.”

În urma acestui raport am primit alăturatul ordin al onorabilului Comandament al Regimentului din 15 decembrie 1848, nu mai puțin un alt ordin din 14 decembrie 1848.

“Reședința și poziția mea am luat-o în localitatea **Poieni**, unde îmi parvin toate informațiile despre mișcările dușmanului pe drumul principal al regiunii de la Baia Mare, Lăpușul Unguresc și Românesc, despre care am raportat onorabilului Comandament al Regimentului districtului, cu atașarea raportului primit scris în original / locotenent M. Dâmbul.”

În noaptea de 20/21 decembrie 1848 am primit alăturatul ordin al Regimentului datat Năsăud, la 20 decembrie 1848.

La 21 decembrie 1848, dimineața la ora 6 am primit de asemenea alăturatul ordin al onorabilului Comandament al Regimentului din 20 decembrie 1848.

La 22 decembrie 1848 am trimis dis de dimineață onorabilului Comandament al Regimentului districtului următorul raport:

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului cezaro-crăiesc grăniceresc al districtului.

Poieni, la 22 decembrie 1848

Raportul scris primit de la postul din Larga este respectuos prezentat onorabilului Comandament al Regimentului:

Cei 100 de oameni dislocați la **Zagra** din compania a 12-a i-am pus astăzi în marș și i-am ordonat spre Târlișua unde am încartiruit trupa;

Postul din Larga l-am întărit cu încă 14 oameni, între timp

se află acolo 26 de oameni, care se află în legătură cu trupa din Târlișua.

În Agrieș am dislocat 20 de oameni dintre cei din Târlișua.

Am ordonat o companie din Telciu spre **Poieni**, care va sosi astăzi seara aici.

Populația din **Zagra** formează o rezervă, rămâne până la alte ordine acolo, imediat ce trupa ocupă Târlișua, vor fi retrase toate posturile de pe Obcina. Dacă inamicul va înainta spre Suciul de Sus și va încerca să pătrundă în regiunea Regimentului, atunci voi ordona grupa mea spre Târlișua ca și sprijin deci de a porni cu compania de aici peste Larga spre Groși, de aici mă voi îndrepta spre Obcina cu lăsarea pe loc a unei grupe pentru a tăia total pătrunderea dușmanului dacă va înainta peste Obcina spre Agrieș, și va trebui total distrus în această vale îngustă, acestea sunt pregătirile și măsurile mele în cazul unui atac inamic, am nevoie de 2 tamburi la fiecare trupă pentru a putea da semnalul; sunt necesare și două tunuri, care pot fi transportate cu boi și care pot să rămână momentan în **Zagra** / locotenent M. Dâmbul.”

În această zi am trimis comandantului postului din Larga ordinele de conduită, pe lângă acestea următoarele parole:

Parolele:

Vineri, la 22 decembrie 1848 - Lușca;

Sâmbătă, la 23 decembrie 1848 - Nimigea Ungurească / Nimigea de Jos;

Duminică, la 24 decembrie 1848 - Telciu;

Luni, la 25 decembrie 1848 - Telciu;

Mărti, la 26 decembrie 1848 - Bichigiu;

Miercuri, la 27 decembrie 1848 - **Zagra**;

Joi, la 28 decembrie 1848 - Mocod;

Vineri, la 29 decembrie 1848 - Piatra;

Sâmbătă, la 30 decembrie 1848 - Salva;

Duminică, 31 decembrie 1848 - **Găureni**.

La 22 decembrie 1848, noaptea, am primit alăturatul ordin de la onorabilul Comandament al Regimentului districtului, datat 22 decembrie 1848.

La 23 decembrie 1848, la ora 5 seara, a ajuns în **Poieni** domnul locotenent Georgiță cu compania din Telciu unde a înnoptat, iar a doua zi am pornit cu compania spre Agrieș unde aștepta sosirea mea compania alcătuită din 100 de oameni ordonată să pornească în marș din Mocod, apoi divizia a fost dispusă corespunzător și încartiruită; seara la ora 6 am primit alăturatul ordin de la onorabilul Camandament al Regimentului din 24 decembrie 1848.

Ca urmare a ordinului datat 24 decembrie 1848, la ora 8 seara, am pus în marș divizia sub comanda domnului locotenent Georgiță, subsemnatul totuși am rămas peste noapte în Agrieș, pentru a împărți postul de acolo precum și celui din Larga ordinele de conduită și dispozițiile de apărare. În dimineața zilei de 25 decembrie 1848 am pornit călătoria mea spre Mocod; ajuns acolo m-am prezentat pentru noi ordine de conduită la domnul căpitan Mihăilaș, apoi am pornit la divizia din *Kosepfalva*, am înnoptat acolo și a doua zi am controlat exact avanposturile dispuse, am înăsprit nu mai puțin acestora ordinele de conduită, după recunoaștere am plecat din nou spre Ciucea via *Kopsefalva*, de unde am trimis patrule în toate direcțiile împotriva inamicului.

La 27 decembrie 1848 am primit alăturatul ordin al onorabilului Regiment, datat 27 decembrie 1848.

La 28 decembrie 1848 dimineața, după ce i-am predat compania și serviciul avanposturilor domnului locotenent Georgiță, subsemnatul am pornit spre **Zagra** ca urmare a ordinului onorabilului Regiment. Înainte de **Zagra** a sărit un câine ciobănesc din șanț înaintea calului, calul se sperie și sare peste un alt șanț, în acel moment cad de pe cal, drept urmare am suferit mai multe contuzii pe corp, din care cauză a trebuit să rămân la pat

câteva zile și anume până la 2 ianuarie 1849. Iar în această zi inamicul a pătruns în regiunea Regimentului și când s-a auzit în **Zagra** tunetul tunurilor din Mocod, m-am ridicat cu greu din pat, m-am îmbrăcat și am plecat să înnoptez la fratele meu.

La 3 ianuarie 1849, la ora 5 dimineața, am fugit în frigul pătrunzător pe jos spre localitatea **Găureni** împreună cu patru tineri nobili din districtul *Kovar* care au fost mereu lângă mine și mi-au rămas credincioși, în ultima am petrecut două nopți și o zi, am achitat câteva plăți restante de solde la câțiva dintre grăniceri, de aici am pornit spre localitatea Bichigiu însoțit de un nobil, Popp Ion, lăsându-i pe ceilalți trei însoțitori în **Găureni**, unde am achitat de asemenea câteva plăți restante de solde la grănicerii care au petrecut acolo sărbătorile de Crăciun și duminica următoare am pornit spre Telciu, luând cu mine un curier din localitatea Bichigiu, care m-a însoțit peste munte spre Parva pentru a nu cădea în mâinile dușmanului. În Telciu am rămas foarte puțin.

După amiază am continuat drumul meu, am ajuns la o stână în pădure, am înnoptat, frigul a crescut în cel mai mare grad, în zăpada adâncă de trei picioare nu este deschis drum, cu greu numai pe jos se poate face călătoria, a doua zi dis de dimineață am continuat drumul meu peste câtune și Dealul Luștii, apoi Lușca Cârștii; prin păduri și peste culmi de munte am ajuns la ora 4 după amiază în Parva, total epuizat, astfel că nu am putut să mănânc nimic; am rămas aici două zile și trei nopți pentru a-mi reface puterile; cu toate că această localitate așezată în munte spre nord în prăpastii și văi înguste este la trei zile distanță de drumul principal, totuși nu am avut încredere să rămân mai mult acolo și să fiu prins, ci m-am îndreptat în munții înalți la Rebra, situată la trei ore de Parva, o localitate ascunsă unde m-a dus bravul grănicer Călini; acesta, prin evitarea tuturor potecilor și drumurilor, m-a dus peste înălțimile acestei văi unde se putea merge numai pe jos, iar pe înserate am ajuns total epuizați la ultima

dintre stânele sale și am înnoptat; a doua zi dis de dimineață numitul grănicer m-a condus printr-o deasă pădure într-o grotă, într-o mizerabilă celulă de scândură, acolo mi-am luat în primire locuința ca un pustnic alături de tânărul Popp Ioan; acolo am stat până inclusiv în 10 februarie 1849, am trăit numai din mămăligă și ceva caș, în afară de aceasta nimic altceva, și astfel a trebuit să aștept jalnic și sărăcăcios 4-5 săptămâni; alimentele mi le aducea pomenitul Călini la fața locului, acesta era nesigur pentru a nu fi trădat deoarece și-ar fi putut pierde ușor viața, pentru care trebuie să îi plătesc pentru fiecare tură 3 până la 4 fl convenționali, cu atât mai mult cu cât maiorul Banffy a dat ordinul în toată regiunea Regimentului II românesc să fie prins și să fie predat, *în caz contrar toate locuințele localității Zagra vor fi transformate în cenușă*.

Aproximativ la 10 februarie 1849, într-o dimineață, a sosit grănicerul Sălăgean din Parva cu vestea îmbucurătoare la mine și mi-a spus: Domnule, rebelii unguri s-au retras spre Dej din regiunea Regimentului, veniți acum cu mine în sat, nu trebuie să vă mai feriți de nimic; după o jumătate de oră a sosit de asemenea și grănicerul Călini și mi-a comunicat aceeași veste.

Cine ar fi fost mai bucuros decât mine să fiu eliberat din această grotă ? Am pornit însoțit de susnumiții spre Parva, am petrecut acolo 48 de ore pentru a-mi schimba hainele.

La 12 februarie 1849 s-a răspândit printre grănicerii din comuna Parva zvonul că rebelii unguri au ocupat din nou Năsăudul, din această cauză a trebuit să fug din nou în noaptea pe 13, am rămas singur două nopți și o zi fără nici un ajutor într-o prăpastie de unde pe 15 dimineață a sosit grănicerul Călini la mine și mi-a spus: Domnule, la Năsăud ar fi sosit un batalion de trupe de linie și cavalerie austriac, rebelii s-au retras din regiunea Regimentului și acum nu mai aveți de ce să vă temeți; la aceasta am pornit cu acest grănicer spre Parva, am poposit acolo două ore, după aceea însoțit de acesta până la Rebra unde împreună cu

un grănicer năsăudean am plecat spre Năsăud și am înnoptat acolo.

La 16 februarie 1849 m-am prezentat la domnul comandant interimar al Regimentului districtului, căpitanul Lants Dits, care mi-a dat următorul ordin al Regimentului, datat 16 februarie 1849.

Urmare a alăturatului ordin al onorabilului Regiment din 16 februarie 1849 am pornit în aceeași zi după amiază spre **Zagra**, am ajuns acolo la ora 6 seara, am înnoptat, a doua zi, 17 februarie 1849, dis de dimineață, am continuat drumul spre **Poieni** de unde am luat măsurile prin ordonarea mai multor grăniceri ca toate cărările ascunse spre Maramureș să fie închise cu palânci; aceasta s-a întâmplat și înainte acolo unde toate trecerile peste muntele Țibleș duc din Maramureș spre Ardeal au fost închise prin palânci.

În noaptea spre 18 februarie 1849 am primit un ordin de la onorabilul Regiment de a mă prezenta neîntârziat la compania a 10-a în Telciu, de a prelua comanda acesteia și a avanpostului la Romuli.

Pe 18 februarie 1849, am pornit dis de dimineață și am ajuns seara în Telciu, noaptea deja am preluat comanda companiei de la domnul locotenent pensionat Miron, care a fost lăsat acum să plece pentru prestare de serviciu; pe 19 februarie 1849, dis de dimineață după ce am aranjat totul în localitatea am pornit spre Romuli; am ajuns acolo la ora 1 la amiază, după scurt popas, am verificat poziția avanpostului până sub muntele Șetref, am preluat comanda avanpostului de la caporalul Oloiet, despre care am trimis onorabilului Comandament al Regimentului următorul raport, și anume:

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului II românesc al districtului.

Romuli, la 20 februarie 1849

Ieri după amiază la ora 1 am ajuns în Romuli și am preluat

comanda avanpostului de la caporalul Oloiet, am pornit imediat pe valea Sălăuței spre Maramureș, pentru a mă convinge de palâncile dispuse și acolo unde este nevoie, ici și colo am lăsat să se facă mai bine; palânci au fost astfel dispuse: 7 pe drum și 8 pe apă, apoi pe Dealul Gezuinului, 2 pe Plaiul Malului, 2 pe Plaiul Muncelului, de asemenea Valea Fiadului este închisă prin aceeași. Batalionul al 3-lea, respectiv trupa companiei a 10-a, este alcătuită actualmente din 83 oameni, toți cu puști, armata populară din 133 oameni, între care 65 oameni cu puști, ceilalți înzestrați cu topoare, lăncii și furci de fier, adunați cu toții în Romuli.

În Valea Fiadului se află pentru acoperirea graniței spre Maramureș 18 oameni cu puști și 15 oameni cu furci de fier și topoare.

În sfârșit, în Gura Fiadului se află în rezervă 50 de oameni care peste zi se află acolo pregătiți în cazul unui atac atât pentru Valea Fiadului cât și pentru Romuli, noaptea însă sunt încartiruiți în Telciu, precum și mâncarea o primesc de la locuitorii din Telciu.

Avanposturile sunt dispuse după cum urmează: mai sus de Gura Repede două posturi în puncte potrivite, fiecare alcătuit dintr-un subofițer și 6 oameni, în Dealul Gezuinului un caporal și 6 oameni, în Gura Frasinului 1 caporal și 24 oameni, restul trupei va fi încartiruită peste noapte în localitatea Romuli, de asemenea se va patrula noaptea neîntrerupt, peste zi întreaga trupa va fi dislocată în bivuac în Gura Repede.

Înainte cu două ore de a se face ziuă va fi trimisă o patrulă dintr-un caporal și 20 de oameni spre granița Șetref cu ordinul de a fi controlate toate prăpăstiile și trecătorile și să urmărească inamicul, la descoperirea acestuia vor raporta imediat acest lucru.

Noaptea, cât și ziua, patrulele vor fi trimise în toate direcțiile atât din trupa principală din Romuli cât și din posturile dispuse mai sus.

După informațiile primite, în Borșa sunt 200 de infanteriști

și 100 de vânători, în Moisei 200 de infanteriști și 2 *Schrotbucksen* (?), în Săcele 300 de infanteriști.

De la Săcele până la Sighet nu ar fi nici o forță militară, însă un număr important de armată populară de diferite tipuri de arme.

Inamicul învecinat din Săcele patrulează zilnic spre granița de dincoace, așa cum a fost spus până acum, alternând în număr important, chiar ieri a fost o întreagă companie dar deoarece patrula de dincoace a fost un pericol pentru ea, nu a trecut granița ci s-a întors. De asemenea permiteți-mi să raportez că trupa subordonată este pentru mine începătoare și este înflăcărată prin aceasta de cel mai înalt spirit, totuși deoarece regiunea Regimentului nu este atât de amenințată de inamic în celelalte puncte, acesta însă aici este expus pericolului, vă rog pentru un sprijin precum și pentru o provizie de muniție deoarece ceea ce dispunem s-ar termina la un atac, astfel că trupa ar fi expusă din cauza lipsurilor. În sfârșit, trebuie să menționez și să aduc plin de respect propunerea ca deoarece aici serviciul este mai important din diferite cauze, trupa este folosită zi și noapte, să fie luată în întreținerea statului și subsemnatului să i se dea o sumă de bani corespunzătoare pentru a lor plată.

Mai departe raportează că pe învățătorul trivial Moldovan din Telciu, care a servit 7 ani ca un subofițer destoinic, l-am avansat pentru prestare de serviciu, acesta a acceptat cu plăcere și supus se află acum în Romuli împreună cu restul populației.

La sfârșit îmi permit să raportez că armamentul și echipamentul capturat de la cei 2 prizonieri alcătuit din 2 puști și 2 cartușiere a fost împărțit populației neînarmate din lipsă de echipament, astfel că nu poate fi dusă după ordinul onorabilului Comandament al Regimentului.

Despre care am primit alăturatul ordin de la onorabilul Comandament al Regimentului districtului din 24 februarie 1849 / locotenent M. Dâmbul.”

Urmare a mai sus amintitului ordin al onorabilului Regiment, am trimis următorul raport la onorabilul Comandament al Regimentului, nu mai puțin am trimis în Maramureș proclamația primită pentru a fi adusă la cunoștință în toate localitățile.

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului.

Romuli, la 25 februarie 1849

Din cauza zăpezii mari care a căzut și deoarece drumul spre Maramureș a fost deschis de către patrulele de dincoace numai până la granița Șetref, nu au putut fi trimiși în aceste zile cercetași spre spionarea inamicului, deci de asemenea nici o veste nu se poate afla; pe Șetref nu se întâlnește nici un suflet de locuitor maramureșan, nu avem nici o știre sigură despre inamic astfel că în urma ordinului onorabilului Comandament al Regimentului din 24 februarie am comunicat respectuoasa înștiințare / locotenent M. Dâmbul.”

La domnul preot în Săcele - Romuli, în 25 februarie 1849

Vei bine voi ca această următoare Proclamație de cât a le împărți la oamenii din Maramureș și din sat în sat să se citească poporului și neîmplinind porunca aceasta numai căutați mare veti a aștepta. Ce cum de lucru căpătat în mână să-mi trimite-ți scrisoare. - locotenent M. Dâmbul.

Către caporalul Oloiet, comandant al liniei exterioare de avanposturi, Romuli, la 25 februarie 1849.

După tocmai primitul ordin al onorabilului Comandament al Regimentului, nu poate fi eliberat nici un om de la postul său, în nici în vreun fel și chip, nici să se îndepărteze, și dacă unul va scăpa cu sau fără bilet chiar și acestui post dispus mai sus de Telciu, în Telciu va fi prins de către comandantul companiei și de către primar și predat în închisoarea Regimentului; aceasta va fi făcută public trupei cu îndrumarea ca din acest moment nu voi accepta nici un *Bittendem* (?) înaintea mea să apară la a mea zilnică comandă.

Datorită împrejurărilor și situațiilor în care suntem amestecați, fiecare servește pentru casa și averea lui, pentru pământul său și averea sa și pentru libertate, atacul ungarilor este necunoscut, de aceea fiecare va veghea deoarece la ce ajută veghea de mai multe săptămâni dacă nu este atent o oră ? / locotenent M. Dâmbul.

“Către

Onorabilul Comandament al Regimentului

Romuli, la 26 februarie 1849

Astăzi dimineață a fost primit ordinul onorabilului Comandament al Regimentului din data de ieri, nr. 41, pentru a fi făcut public poporului și trupei de acolo, din care au fost trimise prin intermediul patrulilor două exemplare din fiecare fel la granița Șetref pentru a fi predate unui locuitor maramureșan, această patrulă s-a întors la amiază cu știrea că i-a predat acesta unui locuitor din Săliște și că a aflat de la acest locuitor că mâine, 26 februarie 1849, la amiază trupa împărătească va sosi în Sighet, apoi că în Borșa se află o companie de infanterie de 200 de oameni, la Moisei 100 de oameni și la Săcele 300 de infanteriști în parte înzestrați cu puști, în parte cu lăncii, despre care am comunicat respectuoasa înștiințare / locotenent M. Dâmbul.”

În aceeași zi am primit la amiază ordinul onorabilului Regiment de a porni neîntârziat în marș cu toată trupa înarmată spre Josenii Bârgăului și de a mă atașa trupei de acolo pentru a nu fi încercuiți de rebelii unguri. Urmare a acestui ordin am lăsat imediat să vină trupa încartiruită la Romuli dar în același timp am trimis o patrulă pentru ocuparea avanpostului cel mai îndepărtat din regiunea Șetref.

Din această trupă am ordonat ca toți grănicerii care aveau puști de vânatoare, în număr de 50 pe lângă 80-100 de oameni ai armatei populare, să ocupe acest post și să-l apere până la capăt.

Lăsată sub comanda caporalului Tompa, în ziua respec-

tivă a venit spre Romuli o companie de rebeli din Maramureș, a fost însă alungată și aruncată înapoi, în schimb am lăsat caporalului Oloiet ordinul ca imediat ce a ajuns la Romuli să pornească pe loc până la Feldru, să meargă zi și noapte, eu împreună cu învățătorul trivial Moldovan mi-am continuat drumul; când am ajuns acolo mi s-a spus că domnul locotenent pensionat Miron, împreună cu întreaga trupă înarmată, s-a îndreptat deja spre Susenii Bârgăului. După o jumătate de oră mi-am continuat călătoria spre Năsăud, acolo l-am întâlnit numai pe domnul locotenent pensionat Anton care mi-a spus că domnul comandant interimar de regiment, locotenent-căpitan Dits, a pornit cu întreaga trupă de cu noapte spre Susenii Bârgăului; acolo am rămas o jumătate de oră pentru hrănirea animalelor apoi am continuat drumul mai departe spre Feldru, abia am trecut peste podul Rebrei, am auzit tobele rebelilor unguri de la Cepari care și-au trimis călăreții până la Rebrișoara. Dacă acești călăreți ar fi călărit numai 1/4 ore spre Nepos atunci aş fi căzut în mâinile lor; în Feldru am înnoptat și ziua următoare am așteptat sosirea companiei până la ora 9; aceasta a plecat însă deja pe 26 după amiază la ora 4, a trebuit să se retragă în grabă înapoi spre Telciu de la Podul Hotarului în Valea Caselor între Năsăud și Salva și de acolo să ia drumul peste muntele Lușca Cârstii spre Parva, de acolo peste Sângeorz-Băi, Ilva Mare spre Tihuța, unde a putut ajunge la trupa principală a domnului colonel von Urban în Tihuța abia peste 8 zile din cauza zăpezii mult prea mari și a locurilor inaccesibile.

La 27 februarie 1849 am continuat drumul până la Ilva Mică împreună cu toți grănicerii înarmați adunați de la Rebrișoara și Feldru, de unde am trimis o patrulă sub conducerea caporalului Pop Andrei până la postul de pe muntele Strâmba. Această patrulă a mers abia 1/2 ore în Valea Strâmbă când a sosit un curier călare în cel mai mare galop de la Prundul Bârgăului cu

știrea că ungurii au ocupat deja Prundul Bârgăului și că trupele Împăratului s-au retras spre Mureșenii Bârgăului; împreună cu întreaga trupă avută la mine am continuat marșul mai departe prin Poiana Ilvei până la Măgura Ilvei, în amândouă satele am întâlnit câțiva cordonști, cât și din (Regimentul - *n.t.*) Carl-Ferdinand mai mulți oameni care s-au retras peste munte spre Ilva Mare din lupta de la Josenii Bârgăului, am ajuns seara la Măgura, am încartiruit acolo trupa și am înnoptat.

La 28 februarie 1849 am pornit spre Ilva Mare unde am înnoptat și unde am ordonat adunarea tuturor grănicerilor înarmați spre Rodna-Maieru, la 29 februarie 1849, dimineață trupa a fost pregătită de plecare, a pornit în marș peste munte, a intrat în zăpada foarte mare, care marș a durat 9 ore deoarece zăpada era deosebit de mare.

La plecarea din Ilva Mare am întâlnit pe grănicerul Nechita Bora din Măgura, care era pe câmp la o vacă; acesta a spus: Domnule, am auzit de la un bârgăuan că ungurii au pornit deja astăzi să-l încercuiască și să-l prindă pe domnul colonel Urban, trimiteți urgent o patrulă înainte spre domnul colonel pentru a-i da de știre; pentru aceasta am ales ca și patrulă oamenii de nădejde precum și un subofițer și i-am trimis imediat înainte, aceasta nu a putut înainta din cauză că drumul nu era deschis datorită zăpezii mari și a trebuit să trimit mereu înainte 12 oameni pentru a deschide drumul câte 10-20 de pași. Aproape la ora 4 după amiază am ajuns în apropiere de Tihuța, pe vechea șosea, și am ocupat poziție acolo până când întreaga trupă s-a adunat; trupa ajungea încet prin zăpadă, a durat o bună jumătate de oră, până când s-au adunat cu toții, între timp un tânăr grănicer, care era cu animalele la iernat din împrejurimile Tihuței, a plecat în grabă la domnul colonel von Urban cu știrea că rebelii unguri se îndreaptă spre Tihuța, când am ajuns pe muntele respectiv la vechea șosea și am putut vedea trupa (rebelilor unguri - *n.t.*). De

la Tihuța, a fost adunată întreaga trupă și ordonată în stare de atac. I-am ordonat plutonierului Gabriel Pop împreună cu doi cor-doniști să meargă la domnul colonel von Urban și să-i anunțe sosirea mea; de la poziția mea de pe munte am observat exact mișcările trupei. Acum trupa era adunată și am pornit în marș spre Tihuța, ajuns în Pârâul Poștei am întâlnit pe domnul colonel von Urban împreună cu doi domni ofiteri, mi-a întins mâna și m-a salutat cu cuvintele: Te salut dragul meu domn Dâmbul (strateg din anii 1848 și 1849) și imediat după aceea m-a întrebat: Ce este nou, răspunsul meu a fost: Nu am aflat nimic altceva nou decât că rebelii unguri au ocupat din nou Năsăudul și că azi dimineață, la plecarea din Ilva Mare, am întâlnit pe grănicerul Nechita Bora din Măgura care venea acasă din zonele de pădure ale Bârgăului de la iernatul animalelor spunând: Domnule, ungurii au plecat astăzi din Tureac pentru a-i cădea în spate domnului colonel von Urban la Măgura și să-l facă prizonier; și acestea mi le-a spus un grănicer bârgăuan pentru a-i aduce la cunoștința domnului colonel.

Neobositul domn colonel von Urban, împreună cu cei doi ofițeri, a continuat călătoria lui pe jos în zăpada mare; domnul căpitan *Sehrot* îl urma în marș cu o divizie de grăniceri români pentru a ocupa împrejurimile și drumurile ascunse care duc din Valea Tureacului spre Bucovina; abia la 12 noaptea s-a întors dom-nul colonel von Urban din nou la Tihuța după ocuparea pozițiilor.

La 1 martie 1849 trupa grupei mele a fost aprovizionată cu pâine, în această zi l-am rugat pe domnul colonel von Urban pentru un serviciu mai ușor, deoarece sănătatea mea era șubredă și eram istovit și am primit după cum arată aici primita notă *Trein* al regimentului în Câmpulung, unde la 2 martie 1849 am însoțit 31 grăniceri înarmați până la Poiana Stampei, acolo i-am predat căpitanului Dits la Batalionul 3 împreună cu ceea ce este necesar, restul predați locotenentului Mihăilaș; domnul locotenent major Domide îi preda lui Dâmbul 50 de fl. convenționali iar domnul

locotenent Dâmbul preia *Trein* regimentului în Câmpulung / Colonel Urban m/p, Tihuța, la 2 martie 1849.

În urma ordinului din 26 februarie 1849 al Înaltului Comandament al Diviziei de trupe mobile din Cernăuți, am fost ordonat cu 190 de grăniceri pentru executarea serviciului de garnizoană spre Gura Humorului; am ajuns acolo la 31 martie 1849 și am preluat serviciul.

La 1 iulie 1849 acest detașament a fost mutat din nou la Câmpulung, mai puțin 30 de oameni, la 1 iulie 1849 am început serviciul de *Transportsemmelhaus* (manutanță), l-am îndeplinit până la 17 octombrie 1849 inclusiv, l-am încheiat la data de 18 octombrie 1849, am pornit marșul spre graniță cu toată trupa de grăniceri care erau în Bucovina pentru prestarea serviciului / locotenent M. Dâmbul.

Epilog

“Ilustru și onorabil preaînalt domn colonel !

Îmi iau libertatea să rog pe Domnia voastră să fie îngăduitor cu mine și să luați în considerare ale mele foste și actuale fapte și să vreți să-mi acordați *gradul de locotenent-căpitan și pensie anuală*, deoarece acest lucru stă în toată puterea Domniei voastre, așa cum se bucură unii tineri ofițeri ai regimentului, chiar căpetenii; noblețea și favoarea m-ar bucura nespus de mult și mi-ar întări forțele mele cu mai multă putere, sunt pregătit și mai departe să-mi jertfesc și ultima mea picătură de sânge și viața pentru serviciul preaînălțatului.

Am servit deja 34 de ani, dintre care 21 de ani ca plutonier și am participat la toate campaniile și de această dată m-am anunțat voluntar în avantajul serviciilor preaînălțatului în momentul ivirii tulburărilor și cred că am făcut să merit ca și răsplată această luare în considerație, cu atât mai mult cu cât au

fost emise în armată și câteva înalte ordine cum că toți domnii ofițeri pensionați care intră în serviciu și care activează de la căpită în jos în avantajul preaînaltului serviciu, să fie înaintați la ade-vărate căpetenii, aceasta eu nu o cer, eu fiind convins că toți înalții superiori ar putea avea opinii mai bune despre unul sau alt avantaj.

În sfârșit, în speranța îndeplinirii rugăminților mele am onoarea plin de respect, cu neîntreruptă stimă și considerație,

Al Domniei voastre prea supus locotenent M. Dâmbul, Câmpulung, la 11 martie 1849.”

În legătură cu această scrisoare privată am primit de mai multe ori doar răspunsuri verbale, de la domnul colonel von Urban, dar mai sper până la ora actuală.

“Către

Locotenentul cezaro-crăiesc von Dâmbul,

Mult stimat domn, sunt întotdeauna pregătit să realizez drepte și ieftine dorințe, dar în acest moment nu pot să fac altceva decât să vă sfătuiesc să *an die Hand zu gehen*.

Nu pierdeți timpul și redactați o istorie concisă a tuturor faptelor dumneavoastră de arme în acest trist război al revoluției și argumentați aceasta cu transcrieri ale primitelor ordine, acestea lăsați-le să fie rectificate printr-un auditoriu.

Această istorie demnă de crezut trebuie să folosească Domniei voastre ca și dovadă recomandabilă deoarece după o *Wessung* (un act - *n.t.*) tocmai apărută a excelenței sale domnul baron general-locotenent de divizie, guvernator civil și militar von Wohlgemuth își rezervă să se convingă la locul faptei de toate faptele de arme pentru a le putea recomanda pe cele mai demne milei Majestății Sale Împăratul.

Năsăud, la 20 septembrie 1849, locotenent-major Reiniger m/p.”

Zagra, la 4 martie 1851 - locotenent Dâmbul.

III. SUCIU DE SUS ÎN PERIOADA REVOLUȚIEI DE LA 1848 DIN TRANSILVANIA*

Începutul epocii moderne oferă mai puțin date despre Suciul de Sus, dar ele se vor îmbogăți în documente în timpul revoluției de la 1848. Se cunoaște că, în 1838, dintre locuitorii liberi (nemeșii) din Suciul de Sus, 4 erau *immunis* (nobili), neimpozabili și 135 *impozabili*. Dintre ei doar unul era maghiar, restul fiind români, iar în 1843 erau 107 locuitori nobili români și unul ungur¹.

Acești nobili vor juca un rol însemnat în marile evenimente ce aveau să puncteze anii următori.

Astfel, în perioada luptelor revoluționare care au cuprins ținuturile lăpușene la 1848 revin aici liceanul Ioan Popescu și studentul în anul II la Blaj, Ioan Popovici (de 21 de ani, din Suciul de Jos), cancelistul Vasile Dragoș și alții, aducând cu ei manifeste, proclamații sau extrase din ele. În aceste condiții, după 22 martie 1848, este cunoscut în Chioar manifestul de la Pesta, “Fraților români”, adus la Suciul de Sus de Ioan Popovici în primele zile ale lunii aprilie. Manifestul este copiat și trimis de la Copalnic Mănăstur de către protopopul Ioan Dragomir. În prima decadă a lunii aprilie pătrund în district, prin liceanul Ioan Popescu și canceliștii Dragoș și Buteanu, ideile cuprinse în “proiectul de petiție” elaborat la Cluj, în 28 martie, de către tinerii Ioan Buteanu, Alexandru Papiu Ilarian și Florian Micaș, “Provocațiunea” lui Bărnuțiu și “Chemarea” lui Aron Pumnul, la adunarea de la Blaj din Duminica Tomii².

* POP, Nelu. *Suciu de Sus - vatră românească milenară*. Ed. “Proema”, Baia Mare, 1997, p.53-62.

1 J.Kádár, *Monografia Solnoc Dobâca, Dej*, 1903, vol.IV, p.497.

2. A. Vaida, *Participarea Chioarului la revoluția românească*, Marmăția, vol.IV, 1978, p.113.

Ioan Popovici este arestat la sfârșitul lunii aprilie și acuzat că pe timpul călătoriei de la Blaj spre casă, în vacanța de Paști, a răspândit manifeste românești prin satele prin care a trecut. La 29 aprilie este interogată la închisoarea din Dej, iar după câteva zile pus în libertate. O dată cu arestarea studentului a fost pus sub urmărire și tatăl său la Suciul de Sus. Somat de notarul local, el a fost obligat să predea autorităților proclamația adusă de feciorul său.

După confiscare, manifestul este trimis la comitat cu doi călăreți și tradus în ungurește de preotul din Dej. Aflând de activitatea politică a preotului de la Suciul, prim judele suprem al comitatului ordonă arestarea și cercetarea lui. În dimineața zilei de 29 aprilie preotul este arestat în piața satului de către prim judele Pataki Dániel și supus unui interogatoriu. Este chestionat de unde a primit manifestul, dacă știe de cine a fost scris etc. Constatarea judeului este că manifestul a fost redactat de profesorul Pumnul și "exceptând modul de editare și partea care se referă la trimiterea a câte 2 delegați la adunare la Blaj, la care dorea să participe și preotul, nu este periculos".³

Nu se cunoaște dacă la adunarea de la Blaj din 15 mai 1848 a participat vreo persoană de la Suciul de Sus; din documentele vremii reiese doar faptul că preotul ortodox din Suciul de Jos a plecat spre Blaj. În a doua jumătate a lunii aprilie și prima parte a lunii mai sunt organizate adunări sătenești îndreptate împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria și care cereau recunoașterea națiunii române. Aceste adunări aveau să marcheze totodată și o desolidarizare a maselor populare din Chioar și Țara Lăpușului de revoluția maghiară și transformarea lor într-un factor activ al revoluției române din Transilvania. Chiorenii și lăpușenii au ajuns la Blaj cu 2 - 3 zile înaintea adunării, iar în 14 mai Ioan Dragomir din Copalnic Mănăstur a fost admonestat într-un mod foarte aspru pentru că la adunarea din Lăpuș s-a pro-

3 A. Vaida, *Revoluția de la 1848 în nordul Transilvaniei*, p. 163.

nunțat referitor la unirea cu Ungaria. La 15 mai acesta a luat cuvântul în fața mulțimii declarând că este împotriva uniunii atâta timp cât românii nu dobândesc drepturi egale cu celelalte nații din Transilvania și a cerut unirea Ardealului cu Moldova.⁴

La 22 mai, în fruntea districtului Chioar, este numit de către guvernul provizoriu maghiar, groful Teleki Sándor. Lupta pentru pământ și împotriva unirii cu Ungaria începea să aibă forme ascuțite, pentru aplanarea acestora autoritățile făcând apel la Regimentul II român grăniceresc de la Năsăud. **Pentru a liniști satele sosește în zonă locotenentul pensionar, Atanasie Moț Dâmbul, originar din Zagra - Bistrița Năsăud.**

Dar grănicerii, în loc să pacifice satele, le-au ajutat să-și organizeze apărarea, motiv pentru care sunt retrași din zonă și înlocuiți cu gărzi naționale ungurești, care se dedeau la represalii împotriva populației locale. Satele din zonă se răscoală în septembrie 1848, formându-și tabere conduse de căpetenii locale, precum Ioan Popescu. Au loc ciocniri cu gărzile ungurești. Românii vor instala organe proprii de conducere care vor funcționa până în decembrie 1848, când în Transilvania vine generalul Bem.⁵

La 15 septembrie 1848 au depus jurământ pentru revoluția română multe sate din Țara Lăpușului. În unele localități de aici, jurământul a fost luat direct de către delegații grănicerilor năsăudeni care la acea dată aveau controlul simbolic al zonei. Aceasta marchează începutul răscoalei în acest ținut, mai ales că la **Năsăud, reazemul și speranța localnicilor**, unirea Transilvaniei cu Ungaria nu era recunoscută.⁶

Nemaiputând suferi atâtea atrocități, la 4 octombrie 1848, poporul românesc din Țara Lăpușului și Chioar trimite către protectorii de la Năsăud următoarea scrisoare cu litere chirilice:

4. A. Vaida, Participarea Chioarului la revoluția românească, p.114.

5. A. Vaida, Participarea Chioarului la revoluția românească, p.115.

6. A. Vaida, Revoluția de la 1848 în nordul Transilvaniei, p.184.

“În Hristos mult doriți preamiliostivi ai noastră buni patroni de la Năsăud!. Cu multe jalbe și cereri v-am supărat înaintea trimiterii acesteia și până acum nici un ajutor n-am putut dobândi, din care pricină și noi credem că pentru tulburarea neamului unguresc, nu s-a putut împlini ale noastre umilite cereri, pentru care cu ponos suntem până acuma, iar în cea mai de pe urmă, cu umilință rugăm, îndrăznim a mai supăra și a ne ruga ca cei ce suntem mai aproape de granița țării Ungariei, care totdeauna suntem mai lesne de a ne împiedica în vrajba lor, care neamul românesc în satele cele de mai aproape de granița lor, sunt întristați și îngândurați, atâta cât mai siliți suntem a fugi cu averile noastre la păduri pentru multă stricăciune ce o fac cu românii, creștinii unguri... Umilit ne rugăm, ca să nu pregețați a ne da un păstor norodului, anume pe cunoscutul domnul Dâmbu de la Zagra, care ca un părinte va ocârmui neamul nostru, sub a cărui poruncă și cuvântare vom fi plecați și ascultători și noi norodul vom fi mai cu îndrăznire apărători ca cătanele pe seama noastră.... Că de nu-l vom dobândi, doritul acesta spre așezarea norodului, norodul foarte este tulburat, ca și cum nu este turma oilor bună fără păstorul său, așa și norodul fără de cap.”⁷

De altfel, în satele lăpușene exista o stare revoluționară, consemnată într-un raport din 18 octombrie 1848, în care se arăta despre “adunarea românilor” că, exceptând Strâmbu Băiuț, toate localitățile se aflau sub stăpânirea românilor care se va menține și în următoarele luni. O dârzenie deosebită au dovedit locuitorii Suciului de Sus, Lăpușului românesc, Rohiei, Costenilor și Ungurenilor, despre care se spunea că “au învățat deja foloasele răscoalei populare”, respectiv ale revoluției.⁸

7. Arhivele statului Bistrița, Fond Iuliu Marțian, pachet XXIII, dos. 58-59, filele 170, 187.

8. A. Achim și alții, “Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională”, documente 1848-1918, București, 1981, p.10.

“Marele nostru ofițer din zonă, ATANASIE MOȚ DÂMBUL, care trăia pe acele vremuri în satul nașterii sale, **Zagra**, fiind în pensie, cu toate că era în vârstă de 61 de ani și luptase în Italia, Franța, Germania și Polonia luând parte activă la toate războaiele inclusiv împotriva marelui Napoleon Bonaparte - la Arcole, fiindcă era înainte de toate român și-l dureau inima de soarta cea «destrăbălată» a poporului român, încăleacă încă în aceeași zi, adică la 19 octombrie 1848, pe calul său și merse până în comuna Suciu de Sus, pentru a-i apăra pe cei spoliați, prin insurgenții unguri, de averile lor nobile, pentru a pune stavilă omorurilor, jafurilor, torturilor și tăciunăriilor (focurilor) barbare pe care poporul din districtul Chioarului și comitatul Solnocului nu le mai putea suferi, și a pedepsi bandele ungurești ale lui Gyene Károly și mai ales ale baronului Huszár Zsigmond care aprindeau satele, spânzurau și jefuiau locuitorii Lăpușului, care arseseră 27 de sate românești aruncând mai multe muieri și copii în flăcările focului, iar mai multe neveste și fete de români, după ce le dezonoraseră, le cususeră de vii la solul pământului prin pociumbi, ce-i băteau prin pieptul și foalele lor”.

Din Suciu de Sus, la 23 octombrie dă o proclamație, scrisă în limba română, alcătuită din 9 puncte și “adresată către poporațiunea română și maghiară din comitatul Solnocului și districtul Chioarului prin care provoacă pe aceste popoare la pace și ascultare spre binele țării și al monarhului, îndemnându-i pe maghiari la depunerea armelor și să se retragă fiecare la casa și locuința sa, neavând trebuință de a se răscula în contra unor locuitori pașnici și nefiind demn de niște oameni cu un trecut onorabil să se pângărească cu sângele vărsat al nevinovaților, ucigându-i, spânzurându-i și aprinzându-le satele, pentru că din contră va întrebuința forța contra forță”. Tot atunci a adresat către oficiul comitatului din Baia Mare, o adresă în limba germană în trei puncte prin care cheamă ca: “românii și ungurii să trăiască în

pace ca și până aici”. În 23 octombrie¹ 1848, după ce a dat dispozițiile necesare, Dâmbul cu “gloatele” a plecat din Suciu de Sus la Suciu de Jos și la Lăpușul Românesc și apoi prin alte sate, fiind întâmpinat și însoțit din sat în sat de cete de călăreți și popor pedestru cu cuvintele “Vivat, să trăiască împăratul nostru”. Ajunge la Mesteacăn la 25 octombrie 1848, fiind însoțit de 4.012 români călări și pedestri.

În Suciu de Sus s-au adunat 2.000, în Rohia la 4.000, în Șomcuta Mare la 8.000 bărbați, dintre care 1.000 de inși sunt călăreți destoinici. “Aceasta a fost la prima ochire, dar la al doilea mandat se pot pune pe picior de luptă și 30.000 de bărbați”. Fărădelegerile ungurilor continuă, iar Dâmbul își organizează oamenii în companii de câte 60 de soldați, care alcătuiesc batalioane și “peste acelea s-au numit comandanți de batalioane indivizi mai încrezuți”.

La 30 octombrie vine răspunsul de la Baia Mare printr-o delegație formată din patru oameni, care arată că și ei vor pacea, dar nu pot depune armele fără autorizația autorităților din Budapesta. Dâmbul, la fel le răspunde, că și el trebuie să primească ordine de la vicecolonelul Urban, comandantul regimentului din Năsăud. Cerându-se să se stipuleze punctele de pace ale românilor, Dâmbul le arată că “pacea se face într-următoarele puncturi: 1. toți voluntarii de pe granițe să se depărteze de tot; 2. fărădelegerile între români și maghiari să nu se rabde, adică fapta urâtă de spânzurare să se șteargă de tot, și tot vinovatul în orice faptă ar cădea, numai prin legile așezate să se judece”. Aceste puncte s-au primit și subscris în limba maghiară și din partea celor patru domni din Baia Mare.

După ce, în 27 octombrie, Dâmbul pleacă din Mesteacăn întorcându-se la Suciu de Sus și trece prin satele Agrieș, Larga, Groși, Suciu inferior (de Jos), Strâmbu, Rogoz, Dobric și Dobricel, primește o invitație de la Dobricel să se prezinte acolo

întrucât niște “ștregari” din Lăpușul Românesc ar vrea să atace și să aprindă satul. Ajunge în Dobricel într-o zi de joi seara, 4 noiembrie 1848, și se duce împreună cu Ignat Frânc, Ioan Pop și Onuț Pop la casa unui evreu care i-a poftit la cină. Însă aceasta era o cursă, iar locuința este înconjurată de “30 de husari de-ai baronului Huszár Zsigmond, care le era în frunte”, “dar virtutea română nu i-a părăsit și se aruncară pe cai și cearcă a pătrunde printre husari cei atacau când ieșeau în drum. Lupta se începe, 7 husari cad morți unul după altul, mai mulți se retrag cu capetele sparte și mâinile tăiate. *Baronul Huszár se repede asupra bătrânului Atanasie Moț Dâmbul, dar o singură mișcare și învărtitură de sabie a fost de ajuns ca să-i sară capul ca un bostan*, ceea ce Ignat Frâncu observând, deși avea a se apăra și el, sare de pe calul său, apucă capul frumosului baron dimpreună cu șapca cea roșă revoluționară, care nu căzuse de pe cap, fiindcă era strânsă cu cureaua la fâlcii și se avântă cu capul în mână pe calul baronului cu ajutorul căruia o ia la sănătoasa. Cei 4 români rămaseră sănătoși, intacti și voioși, iar maghiarii câți au mai rămas, au fugit ca de «bată-l Crucea». Românii se reîntoarseră încă în acea noapte la Suciul de Sus”.

Cele de mai sus sunt relatate de Vasile Bașotă, comunicate în “Observatorul” pe baza documentelor rămase de la Atanasie Moț Dâmbul, iar în ziarul scris de dânsul, tocmai unde se vede că a fost descris omorul lui Zsigmond Huszár, lipsește o foaie întreagă, după care urmează textul în care Atanasie Moț Dâmbul zice “cu această zi (3 noiembrie) au sosit aici în Suciul de Sus, nobilii districtului Chioar, Ignat Frânc, Ioan Pop și Pop Onuț cu capul baronului Huszár Zsigmond celui ucis și aici au mas peste noapte, aceștia au cerut ca cu acest cap să meargă în persoană la domnul vicecolonel Urban, ceea ce eu le-am și conces și le-am dat următorii raport informator: Către lăudata comandă de regiment. Suciul de Sus la 4 noiembrie 1848. Joi seara nobilii Ignat

Frânc, Ioan Pop și Onuț Pop, din Dobricel au mers noaptea către casă și pe la miezul nopții s-au încumetat să atace 5 husari și până la dimineața la 6 oare au puscat încontinuu, 7 husari au rămas morți mai multi au fost vulnerați și trași jos după cai. O minune ce au făcut acești trei români; acest cap, anume baronul Huszár Zsigmond din Năpradea, a cauzat multe nefericiri. În noaptea de joi spre vineri, acela a aprins 5 sate românești, a fost un mare cuion (criminal - n.n.) pe copii plângând i-a apucat de picioare și i-a aruncat în foc și a câștigat 600 voluntari și contra înaltului monarh a comis multe batjocuri, pe scurt unul dintre cei mai răi oameni. Dâmbul locot.”

În 6 și 7 noiembrie 1848, românii sunt atacați de maghiari la Făurești, Vad și Brebeni, dar înving, deși nu aveau arme pe care le cereau cu insistență. Nu le pot procura “astfel bieții români rămân armați numai cu furci de fier și cu coase, abia 260 aveau puști de vânatoare între care erau și 30 grănițari betrâni cu puști de celea vechi de pe timpul marelui Napoleon”.

La 8 noiembrie 1848, la Dămăcușeni, are loc o nouă luptă între maghiarii care aveau chiar tunuri și cavalerie și românii conduși de judele din Lăpușul Românesc, Mureșan. Lupta durează toată ziua, românii resping pe maghiari de două ori, și iar pierd localitatea. Lupta se dă pe ulițele satului, iar o “jidană bătrână” lovește pe un lăncier român cu un “ol” în cap, de cade la pământ, dar în momentul acela este spintecată și tăiată în bucăți de către alți lăncieri.

O ceată de maghiari se baricadează într-o casă din ferestrele căreia trag asupra românilor. Atunci aceștia îi dau foc, luând apoi și restul satului. Dar până la urmă, după ce cade în luptă “bravul primar Mureșan” începură a se retrage, ajungând seara târziu la Suciul de Sus, unde cei 9 spioni, care au fost prinși la Lăpușul Unguresc au fost împușcați.⁹

9. Arhivele statului Bistrița, op.cit., p.170-187.

Sosind noaptea la Suciul, Dâmbul constată că din cei 12 spioni escortați acolo de la Lăpuș 9 au fost împușcați de oștenii săi. Ca urmare a dat ordin să fie chemat preotul și să fie înmormântați creștinește. Împlinindu-și această datorie s-a îndreptat spre castelul moșierului. Încercând să-l atragă în cursă, administratorul l-a chemat la cină, dar a refuzat. Întrebat încotro pleacă, Dâmbul a răspuns că spre Groși și Larga, însă s-a îndreptat spre Agrieș. Abia a plecat Dâmbul că avangarda ungurească a maiorului Petöffy a intrat în Suciul și un detașament s-a îndreptat spre castel să-l prindă. Ocupanții au dat foc satului și au omorât pe fratele lui Ion Dragomir - Alexa. În drum pe Valea Trestiei spre Agrieș, a fost înștiințat de un evreu armean cum că patru inși stau la pândă să-l împuște, întrucât la Baia Mare **pe capul său s-a pus un premiu de 1000 florini**. Cei 4 pândari au fost prinși și executați.¹⁰

La 9 noiembrie 1848, într-o zi de joi "înainte de amiezi la 8 ore", a ajuns la Agrieș. Locotenentul prim Reichel și locotenentul Silvestru Tomi cu 38 grăniceri bine înarmați vin în ajutorul lui Dâmbul. În 10 noiembrie, vinerea, Atanasie Moț Dâmbul cu cei doi noi veniți și cu trupa au plecat din Agrieș către "ținutul Dealul Runcului" unde este linia de demarcație dintre "jijicani", cum erau numiți năsăudenii și chiorenii. Ajuns acolo, bătrânul Dâmbul predă comanda celor doi noi veniți, el luându-și o pauză de odihnă de câteva zile la **Zagra** "pentru a se mai restaura după atâtea pericole, osteneli și griji".¹¹

Dâmbul revine, preluând apărarea districtului grăniceresc Năsăud împotriva honvezilor unguri. El inspectează punctele de trecere către Maramureș și Lăpuș consolidând apărarea lor.

Grănicerii rezerviști sunt chemați sub arme și primesc misiuni de apărare a frontierei. Milițiile de țară reocupă partea estică a bazinului lăpușean, cu localitățile Groși, Larga și Suciul

10. A. Vaida, *Participarea Ardealului la revoluția românească*, p.113.

11. Arhivele statului Bistrița, op.cit., p.170-187.

de Sus. Dâmbul, fiind chemat în alte părți, conducerea milițiilor lăpușene va fi preluată de locotenentul Mihăilaș, care a opus o dărză rezistență trupelor maghiare de pe direcția Târgu Lăpuș - Dej.

Urmează represaliile maghiare în satele în care populația nu s-a retras în pădure. Honvezii au dat foc și au jefuit localitățile din care populația, cu tot ce avea, s-a retras în păduri la îndemnul lui Dâmbul.

În locurile unde populația a rămas, participanții români la revoluție sunt urmăriți, spânzurați sau împușcați, bărbații apti sunt trimiși la Baia Mare pentru a fi încorporați în timp ce bătrânii, femeile și copii sunt supuși la cazne, umilințe și batjocuri.

Clopotele din bisericile românești sunt trimise la Baia Mare și transformate în tunuri. “17 instigatori” locali sunt executați la 19 noiembrie. Teleki Sándor precizează, “că 16 dintre ei au fost spânzurați, iar unul împușcat”.

În realitate, satele au fost supuse jafului, arse, iar sute de răsculați și civili fără apărare uciși. Simion Bărnuțiu va arăta că: **“peste tot pe unde au trecut acele hoarde au devastat și au dat foc, iar Alexandru Teleki a pus să spânzure anume pe primari în fiecare comună”.**

Au loc noi lupte care se vor sfârși prin ofensiva generalului Bem, ce va pune capăt aspirațiilor românilor din această parte a Transilvaniei, lichidând spre sfârșitul lunii decembrie și districtul grăniceresc, “enclava” de bază a revoluției românești din nordul Ardealului.

Românii își pierd din nou libertatea. Bătuți, dar nu învinși, continuă lupta pentru redobândirea ei, de la cea armată la cea petițională.

În 1849 a avut loc o luptă între armata habsburgică și armata maghiară revoluționară, care staționa în Suci de Sus (în corturi, pe Rât). Austriecii au venit prin surprindere dinspre Pleșă măcelărindu-i pe unguri.

Revenind la cei 9 împușcați la Suciul de Sus, Kádár, în monografia sa *Solnoc Dobâca*, ne dă numele câtorva din cei împușcați (în număr de 11) care, plecând de la Târgu Lăpuș la Cernești au fost prinși de luptătorii din Agrieș și împușcați pe Lunca grofului Teleki Domokos în apropierea cârciumii, și aruncați în râu. Nu se spune de ce au fost prinși și împușcați, printre ei fiind ofițerul Malos László, chirurgul Sieber János, Moldován Ferencz și lăpușenii Sánta József și Tamás József.¹²

În tradiția locală din Suciul de Sus, a rămas o știre din care rezultă că pe “Rât” ar fi avut loc o luptă între honvezi și lăncieri și că au fost împușcați 12 maghiari la Părul Turcoii. De asemenea se mai spune că honvezii ar fi dat foc satului, rămânând nearse doar două case, cea a Florichii lu’ Ionu lu Costan și a Măriuții lui Ionu Cicului, locuitorii satului fugind la pădure.

Poporul din Țara Lăpușului a avut o iubire nespūsă față de acest ostaș înflăcărat care a fost Atanasie Moț Dâmbul, admirându-l ca pe un viteaz și rămânând în folclorul zonei, după cum se spune și în următoarele versuri, apărute în Revista Calendarul Eparhiei Ortodoxe Române a Clujului din anul 1897. De altfel, acest cântec era doina care se auzea pe toate dealurile și văile noastre, de-a lungul și de-a latul.

“Frunză verde de scoruș,
Vine Iancul de la Cluj
Și *Dâmbul* de la Lăpuș.
Ungurii-au prins a fugi
Și sub Dej a se opri...
Urban vine, le stă-n cale,
Cu grănicerii călare.
Frunză verde de scoruș
Vine Iancul de la Cluj

Și *Dâmbul* de la Lăpuș.
Dar pe unde Iancul vine
Nici un ungur nu rămâne.
Și pe unde *Dâmbul* trece
Ungurimea stă sloi rece;
Unde Urban se ivea
Ungurimea-se topea.
Între-acele delurele
Erau trei poduțuri grele;

12. J. Kádár, op.cit., p.497.

Pe poduțul dinainte
Trece Iancul cel cuminte;
Pe poduțul din mijloc
Vine *Dâmbul* tot prin foc,

Dar pe podul dinapoi
Fuge Kossuth cu vreo doi.
Cu săbii neascuțite
Și-n grumazi gube cârpite”¹³

Este cunoscut faptul că iobăgimea românească și-a unit forțele cu frații lor de sărăcie, ungurii din Transilvania, pentru a lupta împotriva asupritorilor.

După cum se vede versurile sunt adresate împotriva armatelor intervenționiste și nu a maghiarilor în general.

Pentru meritele sale deosebite, mai târziu, la 29 aprilie 1853, prin Decretul nr. 3444 al împăratului Austriei, i-a fost dată lui Moț Dâmbul suma de 200 florini “ca ajutor la pensiunea lui normală pe tot anul până când va trăi”.¹⁴

Revoluției din 1848 din Transilvania îi va pune capăt intervenția armatei austro-ruse în 1849. O urmare importantă a revoluției a fost promulgarea “Patentei imperiale” în problema agrară, care reglementa raporturile dintre foștii stăpâni și foștii lor supuși și stabilea relațiile reciproce dintre aceștia și organele de stat, emanciparea jelerilor din Transilvania și împrăștierea lor prin răscumpărare.

13. Calendarul Eparhiei Ortodoxe Române a Clujului, 1897, p.72.

14. Arhivele statului Bistrița, op.cit., p.187.

IV. “ DINASTIA BAȘOTA ”*

Familia Bașota își are obârșia într-o veche familie boierească din ținutul Botoșanilor. Din această veche și cunoscută familie din Țara de Sus a Moldovei au răsărit în trecutul ei istoric o serie de mari demnitari: hatmani, logofeți și pârcălabi de Hotin. La 1838, unul din descendenții acestei familii (Anastasiu Boșota n- 1797) a înființat pentru copiii clăcașilor din Pomârla o școală în care întreținea, pe cheltuiala sa, 40 de fii ai sătenilor săraci din localitate, suportând inclusiv ridicarea edificiului. Peste ani, acesta a devenit un liceu vestit care a dat țării, printre alții, pe Samson Bodnărescu, I. Petrovici, V. Bogrea ș.a. Timp de un an (1938-1939), liceul a redactat și o revistă intitulată “Vatra Bașoteștilor”.

După lupta de la Cașin, din timpul domniei lui Duca-Vodă (1665-1683), o parte a familiei Bașota și-a găsit refugiul în Valea Someșului așezându-se definitiv în satele **Zagra** și Runc, unde, ca “oameni liberi”, au zidit și o mănăstire. Din rândurile acestor bașotești născuți istoria locală a consemnat de-a lungul timpurilor nume de primari, apărători de obștii țărănești în certuri de hotare, ofițeri de mare vază ai graniței născuțene, medici, juriști etc. Dintre numeroșii ofițeri nu putem să nu-l amintim pe: căpitanul *Matheiu Moș* (mort la 1777), al cărui monument funerar se află, prin bunăvoința protopopului Ioan Dâmbu, în curtea interioară a Muzeului județean. Locotenentul *Matei Moș Dâmbul* (1796-1848) a participat la toate campaniile Regimentului 2

* cf. Mircea Prahase, Gabriel Rus. *Zagra* - o monografie posibilă. Ed. “Supergraph” Cluj-Napoca, 1997, p.165-169. Vezi și: “Buletin intern” nr.7, 1984 al Cercului cultural-istoric “Plaiuri născuțene și bistrițene”, p.33-34.

grăniceresc (inclusiv la cele împotriva lui Napoleon Bonaparte), rănit de mai multe ori și, datorită vitejiei înnobilit cu titlul de "Thurnthal". Găsim pe *Atanasie Moș Dâmbul* căpitan în anii revoluționari în același regiment grăniceresc, comandând un detașament de călăreți cu care a dus acțiuni de luptă în zona Lăpușului. Figura legendară a acestuia a fost immortalizată în volumul "Monografia Suciul de Sus" de Nelu Pop (Baia Mare 1997).

Ultimul descendent militar al familiei, contemporan cu noi, a fost maiorul *Pompei Bașota*. Dar cele mai reprezentative figuri ale "dinastiei" au fost juristul *Basiliu Bașota Moșiu-Dâmbul* și medicul *Basil Bașota* de care ne vom ocupa mai îndeaproape.

Basiliu Bașota - Moșiu Dâmbul (1 ianuarie 1836 - 6 decembrie 1906).

Dacă cineva ar încerca să alcătuiască o antologie a oamenilor de seamă pe care ținutul Bistriței-Năsăudului i-a dat culturii și civilizației românești, atunci, cu siguranță numele lui Basiliu Bașota n-ar putea lipsi din aceasta. Basiliu Bașota s-a născut la 1 ianuarie 1836 în comuna **Zagra**, din părinții Teodor Bașota, care a fost primul raționalist de regiment și Eudochia Zinveliu, fată de învățător. Urmează studiile elementare la Năsăud, cele secundare la piariști, în Cluj și la colegiul reformat din Debrețin. Studiile academice le-a făcut la Academia de Dept din Sibiu. După terminarea studiilor, este cancelarist la Pretura din Abrud, apoi jude procesual în districtul Năsăudului, vicanotar la tribunalul din Abrud, apoi din 1867 până în 1872, este jude singular în cercul Zlatnei. În 1875 este mutat la Odorheiul Secuiesc și de aici la Alba Iulia, unde, la 1 aprilie 1883, este pensionat. În tot timpul carierei sale, Basiliu Bașota a încercat să facă dreptate românilor, care mai erau încă considerați o "națiune tolerată" în Transilvania. Înzestrat cu un remarcabil simț al datoriei și al dreptății, Basiliu Bașota se dovedește a fi un adevărat continuator al idealurilor pașoptiste din Transilvania.

Petrecându-și cea mai mare parte a vieții sale în mijlocul “Țării de piatră” a Munților Apuseni, el a fost și un pasionat călător, geograf și istoric. În anul 1859 cutreieră toți Munții Apuseni cu scopul de a le cunoaște frumusețile și bogățiile naturale. Rezultatele acestor călătorii au fost consemnate într-o serie de lucrări și de articole pe care le-a publicat. Amintim câteva dintre cele mai semnificative: “De la sorgintele Târnavei Mari” (în “Transilvania”, 1876, p.97 și următoarele), “Câteva din cunoștințele meteorologice” (în “Transilvania”, 1877, p.133), “Din istoria dreptului montan”, “Tratat istoric despre teritoriul rupt din pământul României la deosebite timpuri”. În toate aceste lucrări Basiliu Bașota a militat pentru drepturile românilor, a căutat să lumineze masele, să le arate că istoria este de partea lor, că ele sunt adevărata forță capabilă să schimbe mersul istoriei.

Basiliu Bașota a mai colaborat la “Foaia scolastică din Blaj” editată de profesorul Gherman. În această revistă a publicat “Istoria stenografiei” și “Munții Apuseni după structura lor petrografică, arheologică și mineralogică” (apărută și în ediție separată). În “Federațiunea” a publicat “Monografia Văii Rodnei”. A scris mai multe articole de interes public apărute în “Gazeta Transilvaniei”, “Concordia”, “Telegraful Român”, parte sub numele propriu, parte sub pseudonimele: Iotabar, Ruconiu, Gibleșan. A colaborat intens la revista “Educatorul” redactată de Dr. Barbu Constantinescu între anii 1883-1884. Preocupările sale de istorie și geografie au avut ca rezultat și publicarea unor articole de toponimie românească. Astfel el, încearcă să stabilească toponimia unor râuri ca: Dunăre, Olt, Mureș, Jiu, Arieș; Someș ș.a.

În anul 1875, murindu-i și cel de-al treilea fiu, Basiliu Bașota pune bazele unei mici fundațiuni din fondurile căreia urmau să fie ajutorați studenții români de la gimnaziile din Munții Apuseni și din districtul Năsăudului.

Alături de aceste preocupări, Basiliu Bașota colaborează

cu versuri la aproape toate revistele vremii din Transilvania. Majoritatea poeziilor sale sunt patriotice și se referă la trecutul glorios al neamului românesc. Pseudonimul său literar era: **MOTIU DÂMBUL**.

Demn continuator al revoluției din 1848 din Transilvania, apărător tenace al țărănimii moțești, Basiliu Bașota își câștigă din plin dreptul la stima și reconsiderarea urmașilor pentru fericirea cărora a luptat întreaga sa viață. Își doarme somnul de veci în cimitirul din Burbuleni.

BASIL BAȘOTA (3 mai 1883 - 1956 - Cluj)

S-a născut din părinți țărani (Petru Bașota și Floarea născută Zinveliu). Școala primară o absolvă la Abrud, gimnaziul la Năsăud și Facultatea de medicină din Cluj (1901-1907); fiind susținut pe întreaga durată a studiilor de o bursă acordată de "Fundațiunea Basiliu Bașota" (unchiul său). Fiind un student eminent, a fost preparator la Clinica de obstetrică și ginecologie, favoare deosebită acordată în acele vremi unui student român. Obține doctoratul în medicină (1910) continuând-și specializarea la Budapesta și la Viena.

Atât ca student cât și mai târziu, ca medic, Basil Bașota a avut o bogată activitate social-culturală, organizând coruri și ansambluri, ținând numeroase conferințe și prelegeri, fiind ales președinte al Despărțământului Cluj al "Astrei" culturale.

În timpul cât a fost mobilizat (august 1914-nov. 1918) a trecut gradele de medic militar până la cel de căpitan. În acest timp a fost delegat în mai multe rânduri să facă parte din colectivele de medici trimise pe front pentru eradicarea epidemiilor de holeră, tifos exantematic, febră tifoidă etc.

După marea Unire din 1918, Basil Bașota este numit medic șef al Legiunii I a Gărzii Naționale din Ardeal, iar în februarie 1919 devine medic șef al județului Cluj. Datorită meritelor sale pe plan medico-social, doctorul Bașota devine, în 1926,

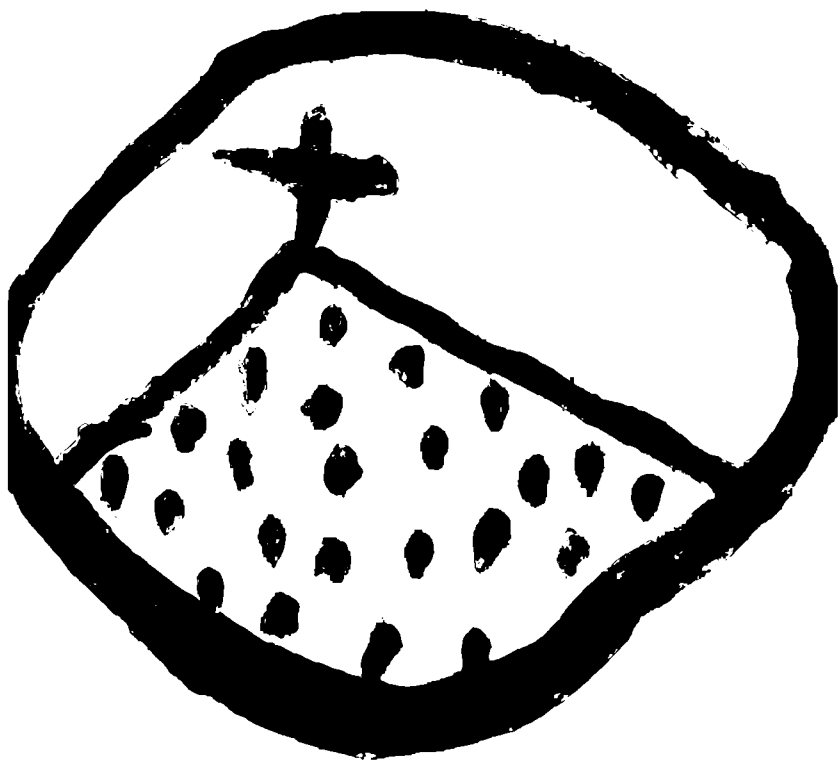
vicepreședinte al Consiliului județean Cluj. Sub conducerea sa s-au înființat, pe parcursul anilor, 18 dispensare rurale, au fost dotate și modernizate spitalele rurale din Mociu și Huedin. La 26 octombrie 1936 este înaintat la gradul de inspector sanitar general.

Doctorul Basil Bașota a participat la mai multe congrese internaționale de medicină (Praga, Budapesta, Varșovia etc.), beneficiind de călătorii de studii în Austria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia și Italia.

Activitatea sa științifică s-a concretizat în numeroase articole și conferințe publicate în presa timpului (în special în “Solia satelor”). Redăm pentru cititori doar câteva titluri: “Boala de piept sau oftica” (1912), “Îngrijirea bolnavului. Ce trebuie să facă îngrijitorul” (1912), “Sfaturi doctoricești” (1913), “Cancerul sau racul” (1913), “Cum ne apărăm împotriva holerei” (1913), “Anemia” (1913) etc.

Meritele sale pe plan social, medical, cultural și patriotic sunt evidențiate și prin numeroasele ordine, decorații și medalii: “Ordinul Coroana României” (22.X.1992); Crucea “Meritul Sanitar” cl.I (17.VII.1923); Ordinul “Steaua României” cu gradul de cavaler (30 XII 1923); Medalia “Răsplata muncii” (1926); “Coroana României” în grad de Comandor (14.VII.1929); Ordinul Sfântului Mormânt ortodox din Ierusalim în gradul de Mare ofițer (1930); Medalia Ferdinand cu spade și panglici (19.VII.1940); Ordinul “Crucea Regina Maria” clasa I (1947) etc.

Doctorul Basil Bașota s-a stins din viață la Cluj, în 1956, în arhiva personală găsiindu-se numeroase scrisori de mulțumire din partea oamenilor care se bucuraseră de ajutorul și marea sa înțelegere față de suferința umană.

V. DOCUMENTE TOPONIMICE*

a. Districtul Năsăud în ancheta toponimică din 1864 a Guberniului Transilvaniei

1

Timișoara, martie-aprilie 1864

Punctele chestionarului privind toponimia
Nimirile locurilor

Datele de colecțiune se estind asupra următoarelor puncte de întrebăciune:

1. Numele comitatului, districtului, cercului, scaunului de care se ține satul. Afară de împărțirea politică a tractului, câteodată are și ținutul, jurul, o deosebită numire sau o mulțime de sate sunt sub una și aceeași numire cunoscute. Astfel de împregiurare e în conscripțiune de a se observa și [e]splica.

2. Comunitatea, opidu, care numiri are acu, care din ele e numai prin locuitorii locali și care e de țara întreagă cunoscută. E semn caracteristic că în Ardeal satele magyare și române, împregiurate de satele sase a căpătat numiri nemțești, despre care locuitorii satelor magyare și române nici că știu ceva, fiind numirea aceasta prea puțin estinsă; asemenea multe comunități sase și române au nume magyar, despre care sașii și românii încă nu știu nimic. Astfel de împregiurări pot fi în toate părțile țării locuite de locuitorii diferitelor limbi, deci sunt de a se aminti.

* Vezi: Simion Retegan. *Satele năsăudene la mijlocul secolului al XIX-lea*. Cluj-Napoca, 2002, p.52-55; 81-82; 132-133; 157-160 și 174-176.

3. Avut-a vreodată, cândva comunitatea altă denumire ?
Sau doară numai s-a scris altminteri numele de acum ?

4. Cum se numește comunitatea de la început ?

5. De unde s-a împopulat ?

6. Ce se știe de comun, din tradițiuni, monuminte, semne de memorii, din memorande scrise sau tipărite, despre originea numelui și înțelesul lui, în vericare limbă ar fi locul numit ?

7. Nimirile topografice din otarul comunității, d.e. țiarină, tablă, aratru, întornătură, pasc, fânaș, prediu, deșiert, dumbravă, tufiș, pădure, codru, vijeitu, termin (otar), vilă, birt; afară de comuniata: măierişte, hodaie, grădină, vinație, şianț (saxa fossa), ruină, stârpitură, poiană, dos, tumbă, colină, culme, vârf, nălțătură, podei, munte, spinarea muntelui, catenă de munte, stană, bolovăniște, baie, minerale, peșteră, vârtej, strâmtoare, cataractă (cădere de apă), fonte, puț, lac, râu, părau (deosebind tot numele apei, căpătat de la escurgerea unui râu principal, până la împreunarea cu altul), baltă, morastu, noroi, muschiu, stufărie, livadă, punte, vad, pociac, promontoriu, ș.c.l.

Problema esențială a conscrierii e ca numirile proprie ale numitelor obiecte să se prenoteze cât mai scurt și esact.

Unde se poate să se ia în atenție și aici întrebăciunea punctului al 6-lea. De aicea se ține și comemorăciunea numirilor suburbiilor, părților de urbi, căilor, piețelor și stradelor, dacă în aceste zace ceva originalitate sau de sunt legate de suveniri naționale, putând despre ele astfel descoperi ceva deslușire istorică sau limbistică. La numirile țarinelor, tablelor, aratrelor, pascurilor, prediilor, livezilor, înturnătoarelor și la altele asemenea ar fi de lipsă a face despre *însușirea naturală a obiectului* respectiv o prenotare scurtă, pentru că din aceasta de multe ori se poate scoate asupra înțelesului numelui vreo deslușire d.e.: gányér, aratru apătos, neted în otarul de Szalonta; kostava, pasc frumos între munții păduroși; karako, părau sucitor; gyürüzug, o vijitorie

pe lângă care Bereteul formează un semicerc; ondód, pământ neted, negru, în unele locuri sec la Dobrițin; Szódob, o vale binerăsunătoare în Biharea; Tötevény, un aratru rădicat prin umplere și șanțuit în Kocsord; Ullö, apă stătătoare, nedesecabilă în Karczag; Petrisán, o pădure bătrână, sunt în ea și căprioare, în Békés; Vica, vână de apă, sunt mulți pești mărunți, în Békés; Siskadülö, aratru pe care se face multă susarcă [sic!] în Szabolcs; Megyer, cândva sat, acu numai o moară în Baranya; Adacs, prediu în otarul de Kecskemét, cândva sat; Ders, o poiană poate fi și strâpătură, în pădurea Siter în Biharia; Bágy, apă, curge foarte încet, în H. Nánás; Bakroc, puț (fântână) în tufiș la Marghita.

Se înțelege de la sine că dacă asupra comunicatelor de sub puncturile 2-6 nu s-ar putea face [e]splicări, adică acele n-ar avea loc, atunci lângă numele locului să se adauge notițele respective despre însușirea naturală a aceluiași nume.

În urma, e în interesul numirilor locurilor de sub punctul al 7-lea ca pozițiunea (căderea) geografică a obiectului menit, încă să se memoreze, numindu-se și teritoriile vecine.

[Pesty Frigyes]

2

Timișoara, martie-aprilie 1864

Explicații suplimentare a chestionarului toponimic

Îndrumare

la colecționarea și conscrierea numirilor locurilor patriei

Scopul e [e]splicarea și urmărirea înțelesului a tuturor numirilor locurilor în patria noastră. Pe lângă plăcerea aceea că în locuințele noastre, pricepem înțelesul de atâtea ori auzitelor locuri, împreunate cu viața noastră privată și civilă, ni se îmbie încă cu foarte mare câștig descoperirea misterului ce zace în

numiri, atât în privința istorică cât și limbistică, potându-se pe calea aceasta promova interesele cele mai importante științifice.

Spre atingerea acestui scop e de lipsă înainte de toate ca, având tot obiectul numirea topografică, să se ia în atențiune, putându-se numai astfel conscrie *întregul tezaur de numiri*. Afară de arbori și de edificiiuri s-ar putea enumera aici mai tot obiectul nemișcător, pentru că fiecare pământcior, munte, vale are una, de multe ori mai multe numiri. În acest planisat op e cel mai ponderos interes la colecțiunea numirilor, *completarea*. Așadară, în interesul ajungerii completării, nu e de ajuns a însemna numai numele comunității, ci toate numirile topografice din otarul comunității, a căror număr numai într-o singură comunitate e adesea foarte mare. Apoi nu debue la conscriere cutare nume, din cauza prea puținei însemnătăți, a-l trece cu vederea, că doar n-ar fi de folos, ma chiar e de a le consemna până la cel din urmă.

Fiind în fiecare comunitate un om doi, ba și mai mulți, cari își cunosc pământul locuinței de-amănuntul, depinde mult de la alegerea potrivită a acestor indivizi; numai acestora să li se încredințeze colecțiunea numirilor locurilor. Să se întrebe bătrânii comunității, notarii, preoții, pădurarii, vânătorii, băieșii, ș.c.l., ca unul să întreg[ască] datele celuiilalt. Când n-ar fi de ajuns datele verbale, atunci pot servi de ajutor scriptele oficioase autentice, anume: indicele și cărțile despre proprietatea de posesiune a pământului (la acestea pot servi cu ajutor bun și oficiile cadas-trale, găsindu-se la ele numirile de posesiune esact, deși nu de tot scurt), apoi matriculele eclesiastice, protocoalele, monografiile ș.c.l. Cercetarea deosebită a acestor sorginți se recomandă deosebit.

Dacă datele sunt dubie, în interesul drept judecăței autenticității, să se numească font[ân]ele de unde se pot deduce datele.

Acea ce mai e de lipsă a ști spre colecțiunea rezultătoare, se poate vedea și din s[ch]iema alăturată lângă această îndrumare,

care e de completat. Răspunsurile se vor înscrie în test corinte, nu în format rubricat, după cum sunt întrebările în s[ch]iemă, adăugându-se atâtea coale câte va recere estinderea obiectului. După ce comunitatea, în înțelesul acestei îndrumări, a gătit la fiecare întrebare răspunsurile, încât s-a putut mai perfect, să le trimită prin autoritatea liberei cetăți Temișoara la D.Pesty Frigyes, membru al Academiei magyare, spre întrebuințare și prelucrare mai departe.

[Pesty Frigyes]

RĂSPUNSURILE SATELOR DE PE VALEA ZĂGRII LA CHESTIONAR

Zagra, 12 ianuarie 1865

Numirile locurilor din comuna Sagra, districtul Năsăud

1. Districtul Năsăud, cercul procesual Sagra (Zagra), de care se ține.

2. Comunitatea Sagra și Zagra numită.

3. Această comună își are numirea sa, după cum am apucat de la părinți, moși, strămoși, nestrămutată; să scrie în cărți și hrisoave Zagra și să pronunța de poporul propriu și de români Sagra.

4. De la începutul comunei tot acest nume i s-au dat.

5. De unde s-au împoporat această comună ? După tradițiuni și evenimentele patriei noastre să știe că, atât comuna aceasta, cât și celelalte comune surori de pre sub poalele munților nordici, în Valea Rodnăi Vechi, ieste împoporată sau de la descălecarea colonilor italieni, aduși de împăratul Traian în această țară sau mai târziu s-au tras din câmpii și mișlocul patriei, asupriți de invasiunile celea desă a popoarelor varvare pe sub poalele munților unde așezându-să au deschis acel loc și au

împoporat această comună; așa povestesc părinții, zicând că au auzit de la moși și strămoși.

6. Comunitatea Sagra, și Zagra numită, își deduce numele de la o mănăstire ce s-a aflat pe hotarul acestei comune numită pe acele timpuri Sacra, care mănăstire să zice că au existat în acest otar, înainte de înființarea comunei; acum au rămas numai numele câmpului pe care au fost "Dealul Mănăstirei".

7. Între numirile topografice acestei comune să însemnă următoarele, după alfabet: Alacu (Tău lui Alacu); să numește de la lacul neștrâpuit ce se află în mișlocul acestui câmp.

Arinii Hurdii; se zice că arinii ce și astăzi se află pe acel câmp i-au dat numirea iar Hurdea iese pronumele unui locuitor din comună.

Arsurile; să numește de la pădurea ce oarecândva au trebuit să ardă pe acel loc; acum e loc arător.

Buhăitoarea, o râpă adâncată asupra drumului cercual ducător la Zagra, provăzută cu stânci și crescută cu lemne mărunte, în care se ține cu plăcere buha.

Borcutu; numit de la isvorul cu apă naturală bună, ce oarecândva i-au făcut renume de borcut.

Balta Sărată, câmp arător și fânaș, numit după mocrina* cu apă cam sărată ce se află într-însul.

Buricău; numit după nominclatura unui om din comună.

Dealul Dumbrăvii; numit de la Dumbrava sau pădurea de stejar ce s-au aflat oarecândva în acest loc.

Dealul Malului, câmp arător și de pădure, numit de la pământul mălos din care e compus.

Dealul Jezuinilor, numit de la jezuinii ce să ținea în acel loc.

Dumbrava Morii, pădure de fag, numită de la moara aflătoare în luncă.

Dosul Lețului, numită de la ciungirea oarecând a acestei păduri.

* Mocrină, loc apăsos.

Dosul Ursului, numit de la urșii ce sî țin în aceia pădure.

Dosul Țibleșului, pădure ce își are numele de la apa Țibleș pe a căruia coastă se află.

Dosul Mănăstirii, pădure de fag și câmp deschis, de fânaț, numit de la mănăstirea a cărei ruine aicea să mai află, care mănăstire de strămoși s-au numit Sacra, de la care își trage comuna numirea de Sagra (Zagra) iar locul împrejurul ruinelor a acestei mănăstiri să țină de proprietatea bisericii locale.

Dosul Runcului, numit după înfundătura văii învecinate; pădure de fag.

Dălbăneasa, numit de la pozițiunea cea răsfățată și în fața soarelui, de la alb, vesel sau sărin.

Fântânile Lupului, numit de la fântâna aflătoare acolo pe numele unui proprietar.

Fântâna Florii, pe numele unui Florea, de fântâna la ce se află acolo numit.

Fântâna cea de Peatră, numit de la fântâna ce se află acolo, cu petri încungiurată.

Fântâna Codrii, numită de la fântâna ce se află acolo și de la proprietaru Codrea.

Furcături, loc de fânaț, numit de la fânațul care se face pe el.

Gropci, numit de la pozițiune în care se află cu gropci.

Gura Mănăstirii, pământ de cositură, în apropiere unde au fost edificată mănăstirea Sacra.

Groșii cei Mari, loc arător și fânaț, numit de la pădurea cea picată în vechime.

Higea, numit de economii plugari pentru pozițiunea țăpțișă și greu de suit cu trăsuri.

Între Văi, pământ arător și de cosit între două ape așezat.

Comoara, loc arător între două râpci, în a căruia apropiere și-au ascuns Pintia Tâlhariu, averile.

Corobana, pădure de fag, numită de la poziția ei; constă din mai multe adâncituri și șdeaburi.

Cioroiu Lungului, numit de la cioroiu ce se află și astăzi acolo; pământ arător.

Coasta Ursului, numit de la urșii ce se află și astăzi într-însa; pădure de fag.

Coasta Glodului, pădure, loc arător și fânaț; numită de la dâmbu cel gloduros ce se află pe acel deal.

Coasta Furciturilor, câmp de fânaț, numit de la furciturile ce se fac pe ea.

Coasta Stâncilor, păscătoare, numită de la folosirea ei prin pășunatu de oi.

Cetățele, numit după pozițiunea lui în forma unei citadele înălțată și înfățișând o cetățiuică naturală.

Codrișoru, piciorul Țibleșului ce se gată în mișlocul comunei Sagra, în poalele căruia se află biserica parohială și care pentru forma lui rotundă înfrumusețează comuna; numirea acestui deal se deduce de la codrul cu care oarecândva au crescut.

Locșoare, pământ arător, numit de la parcelele micuțe ce se află într-însul.

Moara Popii, numit după moara cu numele egal; câmp arător.

Movila subt Picioru Nevezilor, câmp numit de la movila între comuna Poieni.

Poiana Ursului; vidi Dealu Ursului.

Pisda Babii, numit de la izvorul ce se naște din una stâncă crepată din natură în forma unui nescut.

Petrișiu, câmp arător petros.

Podereie, câmp arător, numit de la pozițiunea sa.

Pleșa Riții, câmp fânaț pleșit de pădure.

Ruin, câmp arător, numit de la ruinarea unei mori.

Rugini, câmp arător ruginos.

Șgeaba Dârliei, un câmp șghebuit, numit după nomenclatura unui locuitor.

Stupini, câmp fânaț, odinioară odăi de stupină.

Șgiabu lui Marian, numit după numele proprietarului, vicaru Marian.

Tău Blidariului, un câmp fânaț, numit de la lacul ce acum au stârpit.

Tarnița, loc arător, numit după pozițiunea întărnițată ce o are.

Valea Lupului, loc lupos.

Valea Ursului, vidi Dealu Ursului.

Vad, numit de la vadu apii vecine.

Zăpodea, câmp fânaț, numit după pozițiunea lui.

Între râurile și pâraele ce curg peste otarul acestei comune sunt:

Țibleșu, râu ce isvorăște în poalele muntelui Țibleș, de la care își are numele; trece prin mișlocul comunei și se varsă în Someș.

Țibleșelu, isvorăște în poalele muntelui Țibleș și se împreună din jos de comuna Sagra cu râul Țibleș.

De la oficiul comunei Sagra, în 12 ianuarie 1865

Gavril Pița, jude

Gavril Gavrilăș, not. com.

Suplai, 23 ianuarie 1865

Numirile locurilor din comunitatea Suplai, districtul Năsăud

1. Districtul Năsăud, cercul procesual Sagra, de care se ține comuna aceasta.

2. Comunitatea Subplai și Plai numită.

3. Această comună își are numirea sa, după cum am apucat de la părinți, moși și strămoși, nestrămutată; să scrie în

cărți și hrisoave Subplai și se pronunță de poporul propriu și de români Plai.

4. De la începutul comunei tot acest nume i s-au dat.

5. De unde s-au împoporat această comună ? După tradițiuni și evenimentele patriei noastre să știe că, atât comuna aceasta, cât și celelalte comune surori de pre sub poalele munților nordici în Valea Rodnei Vechi ieste împoporată, sau de la descălcarea colonilor italieni, aduși de împăratul romanilor Traian în această țară, sau mai târziu s-au tras din câmpii și mișlocul patriei, asupriți de invasiunile cele desă a popoarelor varvare, pe sub poalele munților, unde așezându-să au deschis acest loc și au împoporat această comună; așa povestesc părinții, zicând că au auzit de la moși și strămoși.

6. Comunitatea Subplai și Plai numită își deduce numele de la plaiu care minteni din comună să începe a trece peste munții nordici către Marmăția și să cheamă și astăzi așa.

7. Între numirile topografice a aceste comune, să înseamnă următoarele, după alfabet:

Băscătești, pământ arător și fânaț, pe lunca otarului Plai; de unde i să ischează acest nume nu este cunoscut.

După Vlongi, pădure și fânaț; are numele acesta de la proprietariu acestui pământ, căruia îi zisese Vlonga.

Dealul Cucului, pământ de arat pe un deal, care face meta între comuna Plai și Târlișui; își deduce numele de la pasărea sburătoare numită cuc.

Dosul Opcinii, pădure mare, spre apus; își deduce numele de la opcina care se trage din piciorul muntelui Țibleș.

Deluțu, pământ de arat; își deduce numele de la poziția lui cea frumoasă, rădăcată către răsărit.

Dealul Întrevăilor, loc de cosit și arător; își deduce numele de la poziția lui, pentru că se află între două văi.

Fața Petroasă, pământ arător; își deduce numele de la poziția lui cea petroasă.

Frăsinieșu, pământ arător, pământ de cosit și arat; să zice că pe acest loc ar fi fost pădure de frasini, care în jurul acestuia să află și astăzi astfel de lemne.

Coasta Plaiului, loc de fânaș; își deduce numele de la plaiu ce suie la munte către Marmația.

Colnicu, pășune și loc arător, numită de la pozițiunea lui, elocată în forma căldării între două dealuri.

Lunca de Jos, pământ de cosit și arat; își deduce numele de la poziția lui.

Lunca de Sus, loc de cosit; are numele de la poziția sa.

Lazurile lui Pavel, loc de cosit în nordul otarului a acesteia comune; numit după proprietariu Pavel, care au scos acest loc din păduri, începând din 1808.

Leurdiște, pământ arător și de cosit; își deduce numele de la buruiana leurda care crește în acest loc.

Măgura, pământ de arat; deal mare către nord; își deduce numele de la poziția sa.

Netedu, pământ arător; își deduce numele de la pozițiunea sa cea frumoasă, netedă și dreaptă.

Opcina Pintii, deal rădicat, păscător; să zice că pe această opcină a umblat Pinte adeseori și de acolo și-au câștigat numele.

Plaiu Bătrân, loc de cosit lângă Plaiu cel Vechi, care odinioară suia la muntele Țibleș.

Picioru Luntrii, deal rădicat către amiazănoapte, covățit în forma unei luntre.

Tău, cuprinde în sine apă nestârpitoare, pe un vârș de deal, de către apus.

Zăpodea lui Vlad, loc arător între două dealuri așezat; își deduce numele de la un proprietar care îl chema Vlad.

Apele cele mai însemnate ce se află în comuna aceasta

sunt: Țibleșu, râu mergător care desparte otarul comunei în două și curge la miazăzi în apa Someș și isvorăște din muntele Țibleș; Valea Plaiului, apă mergătoare care isvorăște de sub plaiu ce trece către Marmația; curge în apa Țibleș în comuna Plai.

Oficiul comunal Subplai, în 23 ianuarie 1865.

XArsente Gavrițaș, judele com. prin Gavril Gavrițaș, notar.

Găureni, 24 ianuarie 1865*

Numirile locurilor din comunitatea Găureni, districtul Năsăud

1. Districtul Năsăud, cercul procesual Zagra de care se ține comuna aceasta.

2. Comunitatea Găureni.

3. Această comună își are numirea sa, după cum am apucat de la părinți, moși strămoși, nestrămutată; se scrie în cărți și hrisoave Găureni și se pronunță de poporul propriu și de români Găureni.

4. De la început comunei tot acest nume i s-au dat.

5. De unde s-au împoporat această comună ? După tradițiuni și evenimentele patrii noastre se știe că atât comuna aceasta cât și celelalte comune surori de pre sub poalele munților nordici în valea Rocnii Vechi [sunt] împoporate sau de la descălecarea colonilor italieni, aduși de împăratul romanilor Traian în această țară sau mai târziu s-au tras din câmpii și, mișlocul patrii asupriți de invasiunile cele dese a popoarelor varvare, pe sub poalele munților, unde, așezându-se, au deschis acest loc și au împoporat această comună; așa povestesc părinții, zicând [că] au auzit de la moși și strămoși.

6. Comunitatea Găureni își deduce numele de la poziția

* Astăzi localitatea se numește Alunișul.

locului cea adâncă și ascunsă, fiindcă se află între niște dialuri pe o vâlcea ascunsă, de unde îi vine numirea Gaura.

7. Între numirile topografice a acestei comune se înșamnă următoarele, după alfabet.

Bușiumașu, loc de fânaț și arător; își duce numele de la buruiana buciniș.

Brăduși, loc arător și de fânaț; îi o față înaltă, care, după cum povestesc moșii noștri, mai mult au fost înfrumusețat cu pădure de brad.

Dosul Hotarului, loc de pădure în marginea otarului de câtră comuna vecină Plai.

Dosul cel Mare, o pădure de fag în estindere mare.

Fața Rușii, loc arător și de fânaț, în fața soarelui.

Fața cea Mare, loc arător și pădure; o față rădicată spre nord.

Lazurile, loc de pășune, crescută odată în pădure mare, acum lăzuیت de tot feliul de lemn.

Ovese, câmp arător rădicat spre nord, care se samănă de locuitorii comunei acesteia numai cu ovăz.

Podereiu Blidariului, loc arător și de fânaț, rădicat de ambele laturile; își aduce numirea de la un proprietar sub acest nume.

Poiana lui Mani, loc arător și de fânaț; o față goală în mișlocul unei păduri, numită după un proprietar, oarecând, cu numele Mani.

Stâni, loc rădicat spre muntele Țibleșel, pe care șed proprietarii acestei comune cu oile.

Tufele, loc de pădure în care se află mult tufiș.

Zăpoadă, loc de cosit așezat, pentru care își ține numele.

Oficiul comunal Găureni, 24 ianuarie 1865.

Grigore Bobol, jude com. Gavril Gavrilaş, notar com.

Poienile Zagrei, 25 ianuarie 1865

Numirile locurilor din comunitatea Poeni, districtul Năsăudului

1. Districtul Năsăudului, cercul procesual Sagra de care se ține comunitatea aceasta.

2. Comunitatea Poeni.

3. Această comună își are numirea sa, după cum am apucat de la părinți, moși, strămoși, nestrămutată; se scrie în cărți și hrisoave Poeni și se pronunță de poporul propriu și de români Poeni.

4. De la începutul comunei tot acest nume i s-au dat.

5. De unde s-au împopulat această comună ? După tradițiuni și evenimentele patrii noastre, se știe ca atât comuna aceasta cât și celelalte comuni surori de pre subt poalele munților nordici, în Valia Rocnii Vechi, este împoporată sau de la descălcare colonilor italieni aduși de împăratul Traian în această țară sau mai târziu s-au tras din câmpii și, în mișlocul patrii asupriți de invaziunile cele dese a popoarelor varvare, pe subt poalele munților, unde, așezându-se, au deschis acest loc și au împoporat această comună; așa povestesc părinții, zicând că au auzit de la moși și strămoși.

6. Originea numelui acestei comune se esplică de la poiana în care s-au fundat această comună, care poiană, aflătoare pe lunca râului Țibleș, pentru ca această comună s-au numit și se numește în scrisorile cele vechi Poenile Săgrii.

7. Între numirile topografice acestei comune se înseamnă următoarele după alfabet:

Dosu Otarului, pădure mare de fag, de cătră nord, lângă meta otarului Plai; își deduce numele de la otaru sau meta care se află acolo.

Dialul lui Botârlă, loc arător și de cosit cătră apus, foarte tare înalt; își deduce numele de la pozițiunea sa și de la proprietarul Botârlă din a cărui familie se mai află moșteni în comuna Sagra.

Dosu lui Marte, păduri de fag, numite după numele zeității păgânești a lui Marte.

Goronduri, păduri cu câmp mestecat; își deduce numele de la poziția sa.

Cocuri, loc arător, determinați de popor, se vede că după coc (pâne micuță).

Corburi, loc de cosit; își deduce numele de la corbii ce se încuibează mai întotdeauna acolo.

Lunca din Jos, loc arător; își deduce numele de la pozițiunea sa.

Poiana lui Damian, loc arător și de fânaș, de cătră amiazănoapte; și-au câștigat numirea de la pozițiunea sa și de la un proprietar cu numele Damian din comuna noastră.

Piciorul Vartichii, loc arător și pădure mare, numit de la un proprietar ce-l chema Vartic, de care nume se află și actu în Mocod și Salva.

Valea Ulmului, loc de cosit; își deduce numele de la arborii ulmi cari s-au aflat în timpurile vechi pe acest teren.

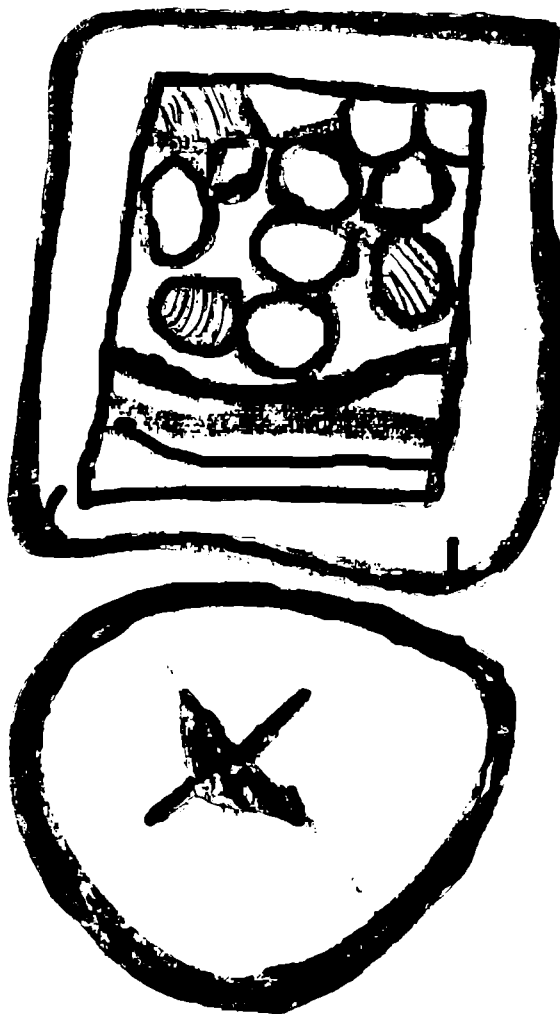
Vârtoape, pământ arător și fânaș; își deduce numele de la poziția cea gropoasă ce o are.

Dintre apele cele mai însemnate în comuna noastră se numără: Țibleșu, râu mergător; curge din poalele muntelui Țibleș și trece pe mișlocul otarului nostru cătră Sagra; numirea acestei ape se deduce de la muntele Țibleș de unde se iscază.

Valea Ulmului, părau mergător; se iscază din locul așa numit Valea Ulmului, de unde își capătă și numirea; curge apoi în râu Țibleș din sus de comună.

De la Oficiul comunal Poeni, în 25 ianuarie 1865.

Gabriel Vaida, jude comunal; Gavril Gavrilăș, notar.

VI. MONOGRAFIA COMUNEI ZAGRA*

Tiera Transilvania
Districtul Naszoudului

Cerculu VI a Zagrei
Comuna Zagra

Istoria comunei Zagra compusă de renumitul bărbat și mare istoric **D. Dumitru Kâtulu**, locotininte în pensiuine.

TOMULUI I

În urma înaltei Ordinațiuni Districtuale de datto Naszodu în 10 martie 1870, od nru officiosu 715.

Comuna Zagra aflătoare pe teritoriulu Teri Transilvania, Districtulu Naszoudului, poporulu curatu strănepoți marelui Imperatoru a Romei vechi, Traianu, romani adevărați, dă spre înalta cunoscinție, precum a întregii comune, în hotarulu ei de posesiune străvechii liberă, dimpreună cu obiectele vechi din timpurile străbune aflătoare pe acest hotaru, locuitu numai de romani cei vechi, posesori acestei comune adevărați, precum și meritele făcute din partea acestei comune, a indiviziloru ei, din timpurile după tradițiune rămasă de la străbuni, până în timpulul prezentu, a jertfeloru date din seculi cei mai vechi, întâmplările timpurale, a indiviziloru celoru cu merite în deosebite casuri, următoria:

Istoria

Despre comuna Zagra.

Această comună își trage numele de origine de la comuna SAG RA (nume vechiu romanu, adică **locuri rele**, vezi Charta de

* S-a păstrat ortografia timpului

Italia Trevisum, lângă fluviul Po, și alt râu, comune cu vechime simtu ROSSA, peste apă comună LOGNO, în ducatul Padua) din Italia, cându în timpuri vechi ambe apele curgătoare din muntele Cziblesch se concentrau laolaltă, la mijlocul comunei, sub limba de Dialu Cădrișoru numit.

Pe acelea timpuri străvechi teritoriul comunei Zagra formă mai multe lacuri, de exemplu ulița **Chitului Demeter** se numește până astăzi **pe TĂU**; în grădina acuma unde se află quartierul de capitan militariu, era în trestie crescutu, se ținea rațe sălbatice; mai încolo, către amiazăzi, se numește unu teritoriu în comuna, cu numele **Trestie** (vezi comună în Italia - Trestia), unde și în timpul prezenti, numai puțin case există, pentru pământulu apătosu aflătoriu acolo, și totu teritoriulu era crescutu cu sălcii mici și mari, arbori de arini.

După tradițiunea veche, colonizarea comunei se distinge de la ani Imperatorilor romani care au bătutu și alungatu pe Daci din Transilvania afară, și a altora Imperatori vechi romani (sic!).

Pe timpul acelea au venitu în acestu teritoriu romanticu, larg în dealuri mari înconjuratu, 80 familii romane în număr de 160, suflete a ambe părțile. Aceste familii după colonizare lor, au căpătat de la Inspectorii Romani dreptu egal de a-și face căsi de locuinți și de a poseda hotarul rămasu de Daci, care locuiau pe vârfuri de dealuri, a căror urma mai există de exemplu, în Ridulu III Ruen, are denumirea de la **ruinaria (s.n.)** fostei biserici dacică, ruinată de romani, ca învingători, care nu se mai cunoaște locul unde au fostu pe acelu pământu. Totu în acest ridu, la **hotară** numitu, se cunoaște locurile unde au fostu căși și ocoalele togmite în piatra, mai la Dialu, e una piatra foarte mare, numită Piatra lui Sila, adusă din monte Cziblesch-subt acia piatră s-au aflat bani de aramă și de fieru foarte groși, mai multe bucăți, cu inscripțiunea "**Pro libertate**" și **lit.imp.R.au.g.v.n.** - acolo au fostu biserica a lu II-lea dacică, drumulu făcutu de aceia daci, unde au existat biserica dacică, se cunoaște și astăzi funda-

mentulu de pietre mari, aflătoare și arsă de focu, alungându-i și învingându-i romani.

Aceste 80 de familii, deocamdată și-au făcut cășile lor, pe lângă coastele dealurilor, pentru că șesulu era cuprinsu cu apă, tăuri, sălcii, arbori de tot feliul.

După înmulțirea familiilor în numeru mai mare, au curățitu teritoriulu de arbori și sălcii, au stârplitu mai multe lacuri, au datu ambelor râuri, care se concentra în mijlocul teritoriului șesu, și se vărsa în mai multe ramuri, unu despărțăminte osebitu, îndepărtându-le la locuri unde să nu facă daune mai multu, numele râurilor curgătoare prin comuna Zagra, au căpătatulu numele de la colonizarea comunei și anume una se cheamă, Czibleșulu, a lu II-lea, mai mică, apa Czibleșelului, ambe acestea ape izvorăscu din muntele Cziblesh, și curgu prin comună în II ramuri sau părți.

Înmulțindu-se poporulu roman în numeru și mai mare, au închipuitu, din teritoriul sălbaticu și cu lacuri cuprinsu, grădini mari și frumoase, le-au cultivatu după datina romana de la Italia, au săditu în grădini, arbori aduși din alte locuri, adică: peri, meri, pruni, au clăditu case, însă cam neregulatu, pentru că totu se mai află lacuri, ici și colea, au despărțitu 2 drumuri, și anume, una ulița ce merge dealungul comunei, și duce prin comuna Poieni, Plai, la muntele Cziblesch - peste care apă se află în comună 2 poduri de lemn, neregulate, și le face comuna pentru binele ei, dând lucrători și materiale la toate, gratis - a doua, ulița ce merge la comuna Găureni, și se desparte de cea mare în mijlocul comunei.

Întru acest chipu s-au formatu comuna, după cum se află și în Italia una comuna cu numele Zagra, ce are între poporul locuitor, două nume, adică, partea către răsărit, din josu de apa cea mare Cziblesch, au căpătat numele Czibleșeni, pentru că se află între ambe râurile, iară cealaltă parte de comună, se numește Burbuleni, care nume vine de la dealul din apropierea comunei,

această parte a comunei are trei ulițe neregulate, numite: Pe prundu, Ulița Burbulenilor, Ulița Valea Ungiului, prin care curge unu pârău micu, și se varsă în apa Czibleșului.

După ce s-au înmulțit poporul romanu, și au devenitu la creștinătate, au lăzuit limba Dealului Codrișoru, care se află ca unu picioru micu de dealu, în mijlocul comunei, de pădure; acest Codrișoru, după tradițiunea veche, se spune că la potopul de apă, la stârpirea apei și decurgerea ei, s-au formatu din Dealul din Susu de această limba de dealu, numită Dialul Beseretzi (Bisericii **n.n.**)

Subu capătul acestui Codrișoru, vechii locuitori liberi și au clăditu una biserică micuță, locul unde au fostu din timpurile vechi, se cunoaște și în prezentu și s-au aflat în țințirumul bisericii, pietri mari îngropate, cu inscripțiuni romane, care fiind poate, de frica inamicilor îngropate, nu se mai cunosc așa bine literele. (sic!)

Comuna Zagra se află pe Valea Muntelui Czibles, care munte e de 3 mile depărtatu de comună și desparte Transilvania de Ungaria. Până în muntele numitu se află 2 comune, adică Pojeny, în gura poporului din vechime numită Pojenile Zagrei, pentru că la intrarea barbarilor, tătari, mongoli, turci și alții inimi-ci, au scăzutu poporul din Zagra, și nu au pututu cultiva atâtu pământu. De frica inamicilor au mai venit, ca la 15 familii romane din lăuntru țării, cu rugare, ca comuna Zagra să le dee una bucată pământu din hotarul său, cu obligări, acuma, numai după tradiți-une cunoscute, ca să fie servitori posesorilor din Zagra, care avea pe acea parte pământuri; prin urmare, și prin beluri dese, s-au mai înmulțitu oamenii fugiți în comuna Pojeny, și regele de pe acel timp, au hotărātu, că această comună să fie în hotarul ei, ruptu din hotarul Zagrei, comună extra pentru sine, și așa, comuna Pojeny, zace pe teritoriul străvechi alu Zagrei; până în muntele numitu se mai află comuna Plaiu, sub poalele Muntelui Cziblesch.

După colonizarea deplină a comunei Zagra, fili locuitorilor romani curați s-au întrebuințatu de împărații romani ca

soldați în legiunile comulilor și prefectilor romani, până la căderea Imperiului romanu.

Comuna Zagra și-a păstratu, prin toate timpurile grele a barbarismului de mongoli, tătari, turci și alții, străbunile egale drepturi de posesiune, și de vetrele lor nu s-au depărtatu, servindu în toată credința patriei, după usulu de pe acelu timpu, mai multu nefavoritu.

Locuitorii cei vechi, de romani, din comuna Zagra, precum și toată Valea Rodnei, pentru meritele sale în belulu avutu cu inimizii patriei, fură donați ca nobili, și numiți între nobilii Comitatului Doboca sub numele “Districtus Valahorum Rodnesiensis”, au fostu întotdeauna, în toate drepturile de nobili, până la anulu 1472 unde au urmat încorporarea Rodnei la Bistrița, totu în drepturile străbune rămasă; spre adevăr se vede din temeiulu vechi (privilegiae Urkunde) de anno 1475, mai apriatu (!?)

Comuna Zagra posedă Muntele Cziblesch, între munții comunelor vecine Illasua, Groși, Plaiu, Pojeny, Găureny, și de către nordu în Marmația în vârfulu muntelui Cziblesch, e piatra de triangulariu, până la anulu 1841 - pădure, cu izvoare și pădurile sale proprii și Muntele Galatz, lângă Rodna - Vechia, din susu de băile Rodnei, ca posesiune de străbuni rămasă liberă, la care alte comune sau națiuni, nice dreptu nu au parte.

Comuna Zagra are unu hotaru posesionare și cuprinde părțile înmărginite cu comunele Pojeny, Târlișua, Kurtuyuș, Mocod, Mititei, Salva, Runk și Găureny, în mogile de graniță stative.

Comuna Zagra posedă libere silvanele sale aflătoare pe hotarul Zagrei, și anume: Dumbrava - mari păduri de fâget; Dosul Șesului, Corobana, Dumbrava din Jos, Dosul Bârmelor, și alte mai mici, aflătoare scrise în actele cadastrale.

Pământul hotarului Zagrei e foarte delosu, pământu miseru, de rupturi, și numai prin mare silință se poate câștiga

roade pământului, de altfel, e mai multu neroditoriu, în râpi mari și alte obiecte rele cuprinsu.

La hotarul Zagrei, pe Valea Czibleschelului, ce duce la comuna Găureny, pe Coasta Dealului Beseretsi 1 1/2 ora departe de comuna Zagra, la unu locu frumosu, au fostu în timpurile cele vechi, una mănăstire, care au comptat din mai mulți călugări și preoți. Această mănăstire s-au făcutu după colonizarea comunei Zagra și au existatu până la timpul curuților, la anulu 1705, care vagabondându și ucigându mulțimea de oameni, ce mai rămăsese de barbarismul tătariloru și turciloru, au arsu această mănăstire, călugării abia au scăpat cu viață în codrii cei mari, locul unde au fostu mănăstirea și acum se mai vede, pentru că pietrile de fundamentu se vădu și astăzi; pământulu pe care au fost mănăstirea l-au lăzuitu călugării și, după tradițiune, au formatu una grădină frumoasă, avându totu feliu de arbori fructuoși, în dânsa sădiți.

Câteva cărți de acolo, în limba slavonă, mai esistă încă în podulu biserici a Zagrei din Czibleșeni.

Acestu pământu, pe care au fostu monastirea, e pământu acuma bisericescu, și se licitează, spre binele casei bisericesti.

Cum că comuna Zagra e colonizată curatu numai de romani, care i-au datu nume după comuna din Italia SAGRA, de unde au venit la anul 105, și mai târziu, la 107, spre de a forma comuna, că ceia de unde s-au născutu și întru aducerea aminte a generațiunei romane, de unde se tragu locuitorii aceștia, și despre timpurile Împăraților Romani, celoru mai vechi, de la Traianu, dovedescu și vasele ce se află la facerea fundamentelor de căsi, lucruri de romani rămase, de încredere, la anul 1835, cându s-au făcut una fântâna în ocolul quartirului de căpitan, în adâncime de **5 sicuri**, s-au aflatu una piatră de moară dedesuptu, în înscriptiunea: DACIA ROM. Și literele aur D.IMP.D.R.V.C. și altele, care piatră au luat-o meșteri zidari și au sfărâmat-o bucățile rupte în zidurile clădirei.

La săparea fundamentului a casei domnului locotenente Dimitrie Kittul, în adâncime de **3 sicuri**, s-au aflatu altu fundamentu de piatră, pietri foarte mari așezate, vase de lutu, rupte în bucăți, smălțuite verde, galbene, albastre, de blide și oale, ulcioare, foarte groase, glăji rupte, albastre, verzi și negre, numai bucățile foarte tare groase; s-au aflatu și cărbuni, mai în pământu, peste fundamentu stătătoriu.

Din acelia să constatează, că comuna Zagra a fostu din timpurile vechi, toată de focu arsă de barbarii tătari și turci.

Totu di tradițiunea veche și istorică, e vorba, că hotarele din vecinătatea cu Zagra, și Zagra, au pătimitu foarte mult de la anulu 1544, de unu înfricoșatu cutremuru de pământu, dovoloamente este ruperea dialului **Comoara** și a **Dialului Zapodele**, care au devenitu de s-au mai unitu laolaltă, și au rămas numai distanța de 10 stângimi, câtu curge numai apa Czibleșului în lungime de 2000 pași; s-au mai ruptu mai multe dialuri, și au cauzatu multă daună la ruinarea hotarului și a comunei Zagra, la anulu 1544, și iară, la anii 1709, 1710, de una ciumă, care au răpitu sute de oameni; loculu unde au fost lazaretu celor morboși de ciumă, se cunoaște și acuma între 2 pâraie pe Dealul Malului, la pământul lui Pavel Tuia, unde se află mai multe mormânturi, numai ceva cunoscute - și la anului 1711, venisă lăcustele, și au mâncatu toată roada țiarinii, apoi **au urmatu foamete mare, unde oamenii se nutrea cu carne de om mortu și muierea mânca pruncii loru mici (s.n.)** - și, în al II lea rând, la anului 1718 și 1719, ciumă și foamete.

La comuna Zagra, pe valea ce duce cătră comuna Găureny, și la pământul domnului locotenente Dimitrie Kittul, numitu la **Valea Pleșilor** e drumu tăiatu de romani, și au fostu poditu în piatră de lespezi; pe pământul numitului domnu, care au descoperit mai multe pietri cu înscricțiuni, se află unu șanțu, pentru împroșcarea cu artileria de tunuri mari și mici, în inimicii turci și

tătari; aceste șanțuri pentru tunărie, e ziditu în piatră, acoperitu cu pământu, are afundime de 4 sicuri și una lungime câtu potu cuprinde 9 tunuri, puse lângă olaltă; se află cale de intratu în acelu șanțu, la capătul șanțului de cătră răsăritu și una piatră îngropată în pământu, **cu litere necunoscute (s.n.)**, în forma lunei jumătate, și altele, acoperite în mușchiu crescut pe piatră.

Se spune, din tradițiune și bătrâni străbuni, că pe acela pământu au fostu multe sute de tătari și turci omorâți de artileria aflătoare în acela șanțu, ba și turci suntu înmormântați pe acela pământu, și la capulu loru, suntu pietre îngropate; la aratulu pământului aceluia, se află cu plugulu pietrele puse la cei morți.

Spre adevărata cunoștinție acestui pământu, și cumu că cu adevăratu au fostu bătălia cu turcii și tătarii, în timpurile voivodului Transilvaniei Ștefan Măilatu, românulu pe acelu timpu, la anulu 1526. Voivodul Transilvaniei, Ștefan Mailatu, și au concentratu oștile sale la Valea Telciului, din susu de comuna Hordou, unde au pusu oștile în ordinea de bătălia și în castre, pentru că turcii, pe acea vale avea de a trece în Marmația, și mai afundu, în Ungaria și de a subjugă ambe țările. Pământulu unde au avutu voevodul Transilvaniei Ștefan Mailatu, bătălie cu turcii și tătarii, și în ziua de astăzi are numele **Valea lui Mailatu** în toate actele cadastrale; la Hordou, pe Poderei, se află șanțuri făcute de români, din comunele: Zagra, Salva, Hordou, Bichigiu și alte comune de aproape.

Altu corpu de tătari și turci au luat drumulu pe Dealul Popii vrând să devină tocmai la Telciu, și să înconjure pe Mailatu din mai multe părți. Turcii și tătarii, sub conducerea de 2 corpuri de armată comandate de unu pașa turcesc și unu hanu tătăresc, au voitu a lua pe Ștefan Mailatu, trecând peste Dealul Bisericii și să coboare la Gura Bichigiului, peste Câmpul Buciumașu, acestea 2 corpuri au trecut prin Mocod, și au luat calea pe Valea Czibleșului, către Zagra, Telciu și Hordou, iară veste și de la spate, și înfrântu în puteri unite.

Însă trupele transilvane, au auzitu de încongiurarea lui Mailatu au făcut șianțuri de tunuri pentru artilerie, pe pământul domnului Dimitrie Kittul, și mai susu, la dealu, în una distanță de 400 pași, șianțu pentru unu regimentu de infanterie, pe pământul domnului capitanu Eugen Borcoșelu, care ambe șianțuri și acuma se cunosc.

Bravi români din Zagra și comunele vecine, ce erau amenințate de inimicu, s-au adunatu subu flamurile trupelor transilvane și au cauzatu turcilor și tătarilor multă pierdere de soldați; la comuna Telciu, în strâmtură, fu trecere turcilor și a tătarilor, totală desprăștiată.

Domnul Dimitrie Kittul arându acuma de 6 ani acel pământu, au aflatu una verigă de aramă în forma lunei jumătate în pământu; acela semnu adeverește că pe acel pământu au fost bătălia cu turcii, pentru că, după datina turcească, acele verigi era numai comandanților de trupe, de semnu, date.

Acea verigă se află și acuma la Domnul Dimitrie Kittul în păstrare; se crede că tătarii și turcii au fostu siliți, cu multă pierdere, de a se retrage.

De la șanțul de infanterie, pentru unu regimentu, în lungime de 300 de pași, trece drumul făcutu de romani și prevăzutu cu multe pietre mai de dealu, și în vârful dealului, de către pământu numitu ZĂNOAGA RUNCULUI, pe acelu pământu alu domnului Dumitru Kittul, e altu drumu foarte vechiu, pe care au voitu armata turcească și tătărească de a trece, și a veni în spatele lui Mailatu Ștefan, la Hordou și la Telciu; însă și prea acelea timpuri românii totu bravi și credincioși au rămas patriei și vetreloru sale, și turculu și tătarii nu au putut deplinu afla rezultatulu doritu; pentru care fapta de bravură a comunei Zagra li s-au fost concesu, după tradițiune, că voru căpăta sare de la saline, și fântâni de salamură gratis, care, mai venind alte timpuri și mai grele, și urmându unu principe după altulu, la domnia Transilvaniei, au rămas fără scop, uitate.

Comuna Zagra mai are dovezi adevărate că, pe timpul curuților, la anulu 1709, curuții rebeli fură alungați de trupele imperiale; și astăzi mai sânt semne - de adevăruri se află tăietura la mijlocul Dealului Bisericii, unde au voliatu de a face unu șanțu de artilerie, dar nu au avut timpul, că au fost alungați - că au trecut curuții prin Zagra și au pus-o în focu, vrând a trece peste Dealul Ursului, în marșuri duble, spre de a le ieși curuților înaintea, și de a le împiedica trecerea în Ungaria, unde la pădurea ISIPOAIA, au trecut trupele imperiale de pe Dealul Ursului: acolo au respinsu și împrăștiatu de totu armata curuților, luându toate sarcinile și odoarele luate de la Transilvani - și acumu se cunoaște câmpul unde au fost bătălia, că la Pădurea ISIPOAIA; curuții în vreo câteva săptămâni mai-nainte au îngropatu în acee pădure mulțime de buți în bani, - locul unde suntu îngropați nu se cunoasce; au săpatu oamenii în câteva locuri, însă nu au aflatu locul unde să fie îngropate buțile cu banii curuților.

Comuna Zagra mai are de aratatu istoricu, că e colonizată de vechii romani, în drumurile următoare; și anume: drumulu celu vechiu, ce vine de către Mocodu, pe Coasta Dealului COMOARA, unde, și în timpul prezentu, se cunoaște pardosirea lui în mai multe locuri în pietri, și e tăiatu de mânuri de oameni în dealu, ducându către Zagra, cam, cu incungiurarea, pentru suitulu și coborâtulu, la vale.

Altu drumu vechi, de romani făcutu, se află pe Dealul de către amiazăzi, numitu lă VÂRFUL SGĂULUI și PIETRISU, care coboară pe POIANA LUNGĂ - nume și drumu rămasu de la romani. Zagra mai are în mai multe locuri, urme de romani cei vechi, de exemplu servitoriu e fântâna clădită și zidită cu piatră în teritoriulu cu numele în POALE, aflătoriu pe pământul domnului C.r.locotenente Dimitrie Kittul, și unu drumu de la fântână, totu pe acela pământu, ce au trebuitu, oarecandu, de a căra apă la acea fântână.

Acestea toate au descoperit domnul Dimitrie Kittul, precum și șanțurile descrisă, în persoană, cercetând și călătorind tot hotarul, de a descoperi vechile date.

Comuna Zagra, de la Imperiul Romanu, până în timpul prezentu, prin mai multe seculi, au rămas credincioasă domnitorilor săi și patriei, jertfindu oameni pentru oaste, contribuind la toate greutățile Tieriei și-a Domnitoriloru, până la timpurile cele mai nefavorite și mai grele ale patriei, au arătat cu fapta neclintită, supunere și credință.

În anul 1762, la ridicarea Regimentului de Români nr.17, comuna Zagra fu aleasă ca stațiune de companie; au jertfit din posesiunea sa 4 grădini, și anume: una pentru căpitanul comandante de divizion, pentru clădirea quartirului acestuia, și grădina a II-a pentru căpitanul de dragoni, care quartiru și astăzi mai există, altă grădină pentru doctorul divizionului, și a IV-a, pentru gajantul companiei.

Prin urmare, escadronul de dragoni români, ce servea cu caii și straele loru, se desfințară. Pentru exercițiul divizionului, care comta din 2 companii, la care era și compania Mocodului îndatorată de a veni la Zagra, au datu Zagra la anulu 1796, din piațulu său, în mijlocul comunei, aproape de noua biserică, făcută la piciorul Codrișorului pomenitu, una bucată pământu, spre clădirea șurei de exercițiu, pentru ambele companii, Zagra și Mocodu, care ună devenind bellu în Francia, la 1790, s-au stricatu prin urmare de totu; locul unde au fostu acea șură, se cunoaște, în mijlocul comunei, unde și în prezentu, se vădu foarte bine fundamentu de piatră.

La anulul 1783, avu Regimentulu de Români Nr.17 - acuma Districtulu Năsăudului bucuria și norocirea de a fi vizitatu de Majestatea Sa Împăratulu JOSEFU alu II-lea, unde, soldați din tot ținutul Regimentului, pe acelu timpu, numai Valea Rodnei, curatu numai români forma acel regimentu, antistele comunale din

Zagra au așternut în Rodna Veche, unde au fostu concentratu totu regimentulu, spre de a primi și a saluta pe Majestatea Sa Împăratul JOSEF II, una suplică, pentru căpătarea dreptului de târgu în comuna Zagra, și ridicarea unui Institutu pentru Învățământul junimei aplecați spre miliție, la care îs celelalte comune de pe Valea Rodnei, au suplicatu pentru Institutu.

Ambe acestea s-au dăruitu de la Majestatea Sa Împăratul JOSEF II. S-a ridicatu Institutulu în opidul Năsăud, și alte clădiri pentru treaba de miliție, unde s-au așezatu și ștabul Regimentului.

Comuna Zagra au căpătat grațiosu dreptu de a avea în toată duminica, târgu de săptămână și se spune, că și 2 târguri anuale. Diploma pentru târgulu Zagrei au fost păstrată în arhivulu regimentului în Năsăud, care diplomă, împreună cu toate documentele, urbariile vechi, acte peste beluri și alte scripțiuni vrednici, la anulu 848 (sic!), le-au datu insurgenții magijari, focului, jertfă.

Comuna Zagra au clăditu sub biserică, în capătul limbei de dealu Codrișoru, pentru negoțietorii de marfă 2 șetre (șopruri deschise **n.a.**), unde de la anulu 1774, până la devenirea războiului cu Francia, începutu de la anulu 1790, până la anulu 1813, au comțatu ca târgu egalu îndreptățitu.

În anulu 1813 și 1814 și 1815, ducându-se din Zagra, mai toți locuitorii, spre apărarea tronului și a monarhiei, au scăzutu poporulu acestei comune, și a comunelor vecine, ce cerca târgulu din Zagra; prin necurmatele beluri și îndelunguta foamete începută încă de la anul 1809, au emigratu din Zagra, pentru aflarea nutrețului spre ținerea vieței, în Principatul românu Moldova, foarte mulți locuitorii, a căror posesiuni au fost rămase goale; murind familia acelora, și prin cauza aceasta, s-au părăsitu ținerea și venirea mulțimei de poporu la târgulu Zagrei; spre dovadă și astăzi mai vin în Zagra neguțători armeni, ovrei cu marfă, iară din comunele vecine, oameni cu găsci, găini și ouă la vânzare; strapurile (șetrele) și astăzi mai există, și așa, Zagra

posedă dreptu egal de târgu de săptămână, duminică, și 2 târguri mari anuale.

Drepturile acestea potu să se afle în arhiva Înaltului General Comando din Sibiu și la Regescul Guberniu în Clusiu, în arhivă depozitate.

La anulu 1764, după formarea regimentului, s-au începutu belul în Prusia, unde comuna Zagra au jertfitu mulți soldați de infanteria și de dragoni, care în marea bravură s-au arătat; spre dovada aceasta, mai există în comuna Zagra domnul căpitan pensionatu EUGENIU BURCUȘELU și în Găureni, căpitanul BURCUȘELU, a cărora străbunu au fost soldatu în belulu contra Prusiei și venindu aici acasă, au vorbitu nemțește, ca prusianii, din care cauză au căpătat, la compunerea conscripției, numele de BURCUȘELU (cf.D.N.F.p.89, **burcuș** = **prusian**; D.O.R. p.423 -mag. burkuș = prusian din latinescul medieval **borussus** sau **Brandenburgus**. Cf.“Dacoromania”, II.p.412. n.n.), care familie și astăzi trăiește.

Pe la anulu 1766, au datu belu contra Porții Turcești, de la care s-au ruptu Bucovina de către Moldova și s-au anexatu de Imperiulu Austriacu, ca corpu numitu, din care cauză, au și urmatu belu turcesc.

În acest belu turcesc, au datu Zagra, fiindu poporată, o mulțime de soldați, care contra turcilor, au făcut fapte eroice, și anume: soldatul TĂNASE ANDREIU, la Gura Muerei, în Moldova, au luat de la inamicul turcu, unu tunu, și au aprinsu unu caru cu munițiunea noaptea, pentru care faptă eroică au căpătat PATENTAL LEAFA (.....) fiindcă din acea cauză, au căpătat unu defectu la picioru drept; au murit la anulu 1847.

Câtu anul 1790, s-a început belulu contra Franciei; din comuna Zagra au mersu pentru apărarea monarhiei și a tronului, toată compania de soldați, în care belu au ținut 9 ani după olaltă; în acestu belu soldații din Zagra au făcut fapte eroice contra

inimicului Francesu, și anume, caporalul **IGNAT ONIȘOR**, pentru bravura făcută în merite, fu decoratu în medalia de argintu cea mare și leafă după această medalie; au trăitu până la anul 1851.

Sergentul **DANIEL HOȘTIA**, soldatul **IOANU FETTULU**, **PETRE KITTUL**, tatăl domnului locotenent Dimitrie Kittul - **LEONTE RUSZ**, pentru fapte eroice făcute în belulu numit, și căpătând și defecturi de gloanțe și sabie, au căpătat leafa de Patentulu (.....) pentru sângele lor vărsat contra inimicilor; mai mulți soldați au rămas pe câmpurile luptei, morți pentru tron și monarhie.

Pe lângă aceste fapte merite, din comuna Zagra, până în timpul prezentu, au fostu totu unu numeru mare de officiri și amploiți, și anume, în belulu frantiosu, au avut norocire de a veni la rangulu de officieru aceștia:

Sergentul **MATIAS MOTZ**, care de la anulu 1795 până în 1815 în toate belurile au luat parte eroică, au avansat la rangulu de căpitanu, și la anulu 1834, pentru unu serviciu de 34 ani, în bravură, fu de Majestatea Sa Împăratulu **FRANCISCU I** ridicatu în starea nobilimei austriace, cu predicatulu anumitu: “**MATIAS MOTZ von THURTALU**” au reposatu la anulu 1843. Diploma acestuia se află în prezentu inventată (inventariată **n.n.**) în averea rămasă de ginerele său, **ATHANASIE DÂMBULU**, în Zagra, depozitată în casa sa.

Totu din Zagra, au devenitu, pentru bravura, la rangul de officieri: **DĂNILĂ BORCOȘELU**, au făcut belulu franciosu, de la anulu 1800 până la anulu 1815, an devenitu la rangul de căpitanu, fu pensionatu pentru defectu de belu, la anulu 1843, au servitu 43 de ani, cu credințiu către tron și monarhie, au reposatu la anulu 1851.

TOADER KORBULU, din sergentu, au avansatu locotente, a făcut belulu franciosu, de la anulu 1805 până la 1815, în bravură, au muritu în activitate, în anul 1820.

DANIEL BRATZ, din sergentu, pentru fapte merite, au devenitu la rangul de locotenente, au făcutu belulu de la anulul 1805 până la 1815, au reposatu în activitate, în anulul 1824.

GRIGORE BUTSILLA, din sergente, au devenitu ca locotenente, au făcutu belulu franciosu, de la anulul 1805, până la 1815, în bravură; au reposatu la anulul 1821, în activitate.

ALEXANDRU DRĂGAN, din Institutulu Militariu Năsăud, au fostu transmutatu, ca furier, la regimentulu de husari Arhiducele IOSIF, mai pe urmă, ca acusistu militariu denumitu, au servit 40 de ani, au muritu în activitate, în țara nemțească SILESIA.

MATEAS SZINVEL, au fostu ca sergentu, de la anulul 1809 până în 1815, în belulu franciosu, s-au arătat în toate bătăliile bravura; au servitu 38 de ani și au repausatu la anulul 1848, de moarte luat, de insurgenții maghiari.

MAXIM POPP LICA
IOANE SZINVEL

ambii, ca caporali, au luat
una flamură dela inamicu,
pentru bravura, primiră 100
florini și înaintați furieri.

TOMU II

Sergentu **IOAN DRĂGANU**, au făcutu belulu franciosu, de la anulul 1805 până la 1815, unde, în mare bravură s-au arătat; au muritu în Francia, la anulul 1815, unde au fost luat primu de inamicu.

Soldatulu **LEONTE HANDIA** fu rănit de gloanțele inamicului; au servitu 30 de ani; au făcutu belulu franciosu, de la 1812 până la 1815; se mai află în viață 1873>mort - n.a.

Corporalu GAVRILĂ DANU
Fraiterulu GAVRILĂ HOȘTIA

ambii au făcutu
bravura în belulu
franciosu, celu
dintâiu, au fost

învățătoriu, la toată compania Nr.11 a Zagrei; au murit ambii și așa, sunt mulți la viață, care au făcutu toate belurile, de la belulu contra franciosului; iar cei mai bătrâni, care au fost peste 600 inși, au murit.

Compania Zagrei, la toate belurile, în numer mulțumitor au luat parte și, din indivizii săi, cei mai mulți au făcut bravuri și au fost decorați.

Locotenente **ATHANASIU DÂMBULU** au făcutu belulu de la anulu 1805 până la 1815, în mare credinție; au servitu 38 de ani: fu, la anulu 1841, pentru defecturi, pensionate; la anulu 1848, pentru Tron și Patria, au adunatu 16.000 lăncieri, s-au luptatu eroicu contra inamicului, au făcutu multu ajutoriu colonelului **URBAN**; în această armată, numai curat români.

ATHANASIU DÂMBULU c.v.Locotente, numai decăt, însuși, așa ambițiune, pentru apărarea Patriei și a Tronului, au adunatu armata de români lăncieri, sub comanda sa, pentru de a da dovezi, că românii au fostu și rămânu totdeauna credincioși. Pentru această faptă eroică, fu **ATHANASIE MOTZ DÂMBUL**, de către Majestatea Sa, preabunulu nostru Imperatoru **FRANTZ IOSIF I**, în biletu de mână lăudatu și, căpătără Diploma de a mai primi, pe anu, 100 florini, leafa pentru pensie; au murit în noiembrie 1867, la pensiunea sa din Zagra.

C.R.Căpitan EUGEN BORCOȘELU, fiulu celu mai micu a căpitanului **DANIEL BORCOȘELU**, au absolvatu școalele normale din Năseudu în eminenție; ca june de numai 16 ani fu asentatu la Regimentulu de români nr.17; ca cadetu au absolvatu în eminenție școalele de matematicu de la **CARANSEBEȘIU**; au fostu la anulu 1846 în primul Batalion în

domolirea răscoalei din Galiția, au mersu în acea țară, unde au înaintatu la rangul de locotenente; înlăuntrul Regimentului au servitu la mai multe companii, ca ofițer, împlinindu cu credinția deregătoria sa; la anulu 1848 au mersu în batalionul I-iu, contra inimicului în Ungaria, au luat parte la toate afacerile de bătălii, în totu loculu, au făcutu mai multe bravure, în belulu 1848-1849, însă, din cauza deselor strămutări și belu necontinatu, nu i s-au recunoscut meritele.

La anulu 1850, fu transferatu la Regimentulu Nr.9 PETRAVARADIN unde în onoare și ambițiune au servit, în acel Regimentu, 17 ani, și toată viața sa cea mai bună au jertfit-o monarhiei și tronului; au servitu 25 de ani, și se află la posesiunea sa în Zagra, la viață, în pensie, unde mai ține cu multe spese, pe fiul său FREDERICU, ca studentu la Gimnaziulu din Naszod; fiul său mai mare, EUGEN, au făcutu ca fűhrer, belulu de la anulu 1866 în Italia, unde, la COSTOZA s-au arătat în merite; au muritu în Viena, în anulu 1868, fiind asentatu ca voluntar, în anul 1865, la măritul Regiment Nr.50.

ELIAS DRĂGAN, c.r.fourier, fu asentatu la anulu 1798; au făcut belulu contra Franciei, au servitu în credință și onoare, 40 de ani, la mai multe regimenturi și de linie; încă trăindu, au lăsatu de au absolvatu fiul său celu mai mijlociu (**sic! n.n.**), GREGOR, școalele de la Sibiu, și au murit a anulu 1839, lăsând pe fiul său, GREGOR DRĂGAN, LA Regimentul Arhiducele CARL FERDINAND Nr.51, care au făcutu belulu de la anulu 1848-1849, și, căpătându una rana și plagă de la inimi, din acee rană au răposatu, la anulu 1850; meritele au fost mari, însă cu moartea lui, au trecutu.

C.R.Locotenente DIMITRIE KITTUL

Acestu domnu își trage originea de la familia THODOR KITTUL, din Naszod, a cărui străbuni, de la colonizarea Valei

Rodnei, au fostu toți servitori imperiali, români vechi ca angloiați romani.

După căderea Imperiului Roman, și până la luarea Ungariei și a Transilvaniei de Regele ATILLA, au fostu toți străbunii, angloiați cesaro-regesci. (sic!) De la regele ATILLA și până la anul ridicării Regimentului român Nr.17 în miliție, în anul 1762, au servitu toți străbunii săi, prin toate secolele, în credința patriei, Regelui și Principilor săi, cei mai mulți angloiați de rangul înaltu, de adevăru, după cum se potu afla actele de angloiați regesci, în arhiva Buda-Pesta.

Străbunii domnului DIMITRIE KITTUL, și anume, TEODOR KITTUL, au servit mulți ani ca perceptoru regescu; VASILE KITTUL, ca casier districtual; au servitu ca supralocotenent de la anul 1792 până la anul 1810, unde, în belulu franțiosu, la NÜRENBERG, au căpătat una blesura, vrându a lua posesiunea inamicului, în genunchiul piciorului dreptu, din care cauză au și răposatu, după ce au arătat inamicului, că dânsii au, în strănepoți romani a lui TRAIAN, de lucru și cumu, că romanii au fostu și vor rămâne, în veci, ca învingători.

Locotenentele C.R.DIMITRIE CHITTUL, urmându străbuniloru săi, celoru glorioși, arată în documente meritele sale, jertfite tronului și patriei, în unu timpu de servițiu 28 ani și 7 luni, în armata c.r. - și 14 ani 6 luni, ca servițiu civil onorariu, la olaltă, 43 ani, 3 luni și anume:

1. După cum dovedește testimoniul militar Nr.Jart, 4 Novembre 1848, lit-a, în 31 octombrie 1848 au scosu de la moarte și prindere, prin inimi, 2 companii de soldați de vânători, fiindu elu comandante peste compania de graniță nr.11.

2. Spre adevăratu acesta întărește Protocolul lit.B, de comisiune Nr.WAMA 7 Ianuarie 1849, unde prin generalul WARDENER, la bătălia la luarea Clușiiului, i s-au concesu medalia mare de auru, care fiind totu beluri dese, și murindu și generalul numit, au rămas necăpătată. (!)

3. După cum arată Testimoniul Nr.BONZHIDA 20 Noiembrie 1851, au scăpatu domnulu DIMITRIE KITTUL în periculu vieței sale, comuna BONZHIDA, la 1848, care e comună foarte mare, cari avea de a se face prin inimi, de aprinderea și arderea a comunei totale, și a bunului ei, deplinu în norocire.

4. După cum arată testimoniul Excelenței Salea Feldmarșalului - lutenant Baron URBAN, dtt.Clusiu 6 Decembrie 1848, lit.D., au adunatu una armată de lăncieri români de 8.000 și au făcutu fapte eroice, și apoi, această trupă au dat-o spre dispoziție Generalului Baron URBAN, care pe acele timpu era colonelu și comandant a lu Regimentului de Români de graniție Nr.17, la comuna BERENI, de totu în seamă.

5. Cumu dovedește scrisoarea de mână proprie a Excelenței Sale Generalului Baron URBAN, dtt. Clusiu 11 Decembrie 1848, lit.E., cele 3 comune Jiucuri numite, care se revoltase întru sine, și ea era să se omoare mai multe sute de oameni, în periculu vieții sale, au pusu pace și bună înțelegere între aceste comune și prin aceasta au apăratu de moarte 700 persoane, români și maghiari.

6. Cumu arată Testimoniul Nr.1, dtt.BONZHIDA din 12 septembrie 1867 a Excelenței Sale Contelui NICOLAUS BÁNFI, au scosu de le moarte, mai multe sute de familii maghiare și rămâne, precumu și arzarea (sic! n.n.) comunei prin focu de totu, a bunului și a averiloru sale.

7. După cum dovedește Testimoniulu Nr.2 a Baronului ADALBERT BÁNFI, dtt.VALASUT, 12 septembrie 1867, au scosu de la moarte la 1848 multe sute de suflete maghiare și române, familii întregi, bunurile și averile comunei, în periculu vieții sale, de la inimicu.

8. Cum arată Testimoniul Nr.3 a comunei VASALUT, din 12 septembrie 1867, au apăratu c.v. poșta de inimi, și bani furăți au luat u îndărăptu, au apărât la 1848 viața mai multor familii române și maghiare, peste 2000 persoane.

9. După cum arată N.4 dtt.KENDI LONA, în 22 septembrie 1867, a contelui TELEKI MICSÁ, au apăratur viața, în 1849, la mai multe sute de familii maghiare și române de moarte, au apăratur această comună de ardere totală, cu periculu vieții sale.

10. Cumu dovedește Testimoniul lit.F.Nr.SO, din 10 martie 1866, și Decretulu de la KREISANT Nr.7918, dtt.Bistrița, 15 noiembrie 1858, a Inspectoratulu Școlariu Districtualu și Vicariatulu Rodnei, dtt.Naszod în 17 Mai 1867, nr.132, au servitu 14 ani ca Inspectore Școlare gratis, pentru binele patriei și a tronulu, având deregătoria ambeloru școale triviale, precum și cea comunală din Zagra, în toată armonia.

11. Cumu arată Testimoniul Nr.43 dtt.Zagra, în 11 martie 1866, servește 14 ani ca membru de comitetu comunei Zagra gratis, pentru binele publicu, în toată privința.

12. Cumu dovedește Testimoniu nr.591, dtt.MOCOD, în 12 Junie 1866, lit.J. de la judele ceculu Zagra, servește de la anul 1862, ca Inspectore pentru drumurile Cerculu Zagra, păsindu interesele sale și necruțându-și sănătatea, gratis. Acest oficiu e cu multe stropate împreunatu, care, și acesta-l plinește, în amore, pentru binele de obște.

13. După cumu dovedește Testimoniul lit.K, din 18 mai 1866, au scosu în 3 decembrie 1863, de la înecatu, din apa Țibleșulu, noaptea, pe furierul THODOR BOSCHOTA, care testamentu e de martori întăritu.

14. După cumu dovedește Testimoniu lit.K din 2 august 1867, în 30 Iuliu 1867, au scosu de la înecare, din apa Czibleșulu, pe prunculu IOAN, a lui MIHAI METSUHA, cu însușu, pericolulu vieții sale.

15. După cumu arată Testimoniu lit.L din 16 mai 1866, nr.472, în anul 1856 au vindecatu pre învățătoriu trivial ROMAN POPP, cumpărându medicina pe spesele sale, din amore națională, de unu morbu de moarte periculosu.

16. După cumu dovedește Testimoniu Iit.M. din 16 februarie 1867, din amore către omenime și soldați lipsiți, văduve cu prunci mici și săraci, fiendu morboși mai mulți din aceștia, cumpărându medicina pe spesele sale, și jertfindu și altele mai multe cuprinse în acest testimoniu, au scăpat de la pericolul morței mai mulți locuitori din Zagra.

17. Cumu arată Decretul Înaltului General Commando pentru Transilvania, nr.2964, partea oficioasă III dtt.SIBII, în 26 Juniu 1866, lit.N., pentru fapte și jertfe patriotice, la timpul belului cu Italia și Prusia, la 1866, în bani și altele date spre ajutorulu monarhiei, fu, în toată armata, cu onoare de laudă date spre ajutorulu monarhiei, fu, în toată armata, cu onoare de laudă publicatu și numele Regimentului, fu recunoscută fapta cea nobilă, s-au dat deplină îndestulare și mare mulțumită.

18. După cumu arată Testimoniu lit.O din 27 Juliu 1866, pe timpul belului în Italia și Prusia, au făcutu fapte patriotice, plătindu la 5 comune cu totu d. preoți, pe spesele d. DIMITRIE KITTUL, să jertfească una Sfântă Liturghie, unde să fie tot poporul adunatu, pentru ajutorul prea bunului nostru Imperator FRANZ IOSEFF și a toată monarhia, care s-au și împlinitu de către d-preoȚi din Zagra, Poyeni, Găureny, Plaiu și Runk, în toată amoria.

Rugăciunile care s-au spusu la aceste 5 liturghii, cuprinde testimoniu amintitu mai sus.

19. După cumu arată Testimoniu litera P Nr.18 Juliu 1866, Borlasa, au călătorit la anulu Belului în Italia și Rusia, comunele FELSO ILISUA [-], BORLEASA, SITTA, FELSO KERTOELLESE [-] în depărtare de către 3 miluri, peste păduri și dealuri, spre a îndemna pe toți locuitorii acestor comune, spre credința către Monarhia și Tronu, de a se jertfi bani spre ajutorul Imperiului, cuprinsu în 2 beluri grele, și de a **sarpie** (!?) pentru răniții soldați în acele beluri, care s-au și împlinitu de către locuitorii comunelor numite, după îndemnul Domnului Dimitrie Kittul.

20. După cumu dovedește Decretul Nr.3.252 Bistritz, în 25Decembrie 1868 a Regimentului Regele de Niederlande nr.63 în Cartea nr.392 Wiena, 16 Decembrie 1868, pentru ajutoriu în bani jertfiți pentru soldații răniți din Belulu din Italia și Prusia, la anulu 1866, s-au descoperitu de la asocietăți militare, la care e președinte ducele c.v. și Feldmareșal ALBERECHT, deplina mulțumită și recunoștința cea mai frumoasă.

21. Cumu că mai are de la sine pe fiulu său IOANE KITTUL, ca c.v.controlor în serviciu, care servește de 22 de ani ca controlor, și suntu 2 indivizi din care D.KITTUL, arată tabela de serviciu, lit.Z, Gherla, în 31 Ianuarie 1867, cu laudele cuprinsă.

22. După cumu arată Testimoniul lit.R, Nr.Zagra, 22 mai 1866, de la ridicarea Regimentului ca miliție, la anulu 1762, au servit străbunii domnului DIMITRIE KITTUL, în belul contra Prusiei, a Turcului, Franciosului, a polonilor, precum și numitulu domnu, de la anulu 1829, luându de la părintele să PETRU armele, până în timpul prezentu, așa câtu, în una sută și șase ani, necurmatu, nu au lipsit officiu de servițiu și arme din casa de la această nobilă familie, care, de mai mulți seculi totu credincioasă au fostu Monarhiei și Tronuriloru domnitoare, din timpurile cele mai vechi, până în timpului prezentu spre adevăru, că și acuma mai servește Domnulu locotenente DIMITRIE KITTUL, ca inspectoru de drumu, școale și alte oficiuri comunale, și au, din casa sa, doi amployați care servescu Monarhiei și Tronului, pre care mai josu se vor descrie, pentru toate acestea.

C.r.Locotenente DUMITRU MANYU, au servitu ca dragoman la c.v. agenți din JASSY în Moldova, 28 de ani, unde au și răposatu.

C.v.Locotenente PAHONE MANIU, au fostu la 1846, în Galiția, cu I Batalion, și la 1848, iară în I Batalion, în Ungaria, unde fu prinsu de inimiți, au înaintatu la superlocotenente, și au abzisu de officier, trecând la statulu civilu.

Din partea preoților

Din timpurile vechi, au avut comuna Zagra câte 7 preoți, însă dându beluri și foamete, și răposându aceștia în osebite timpuri, au rămas la anulu 1800, numai unu parohu în Zagra, cu numele PANTILIMON URSZ POPP.

Acesta, la anulu 1793, au făcutu belul contra Franciei, ca sergent, și la anulu 1799, veniră în Zagra, unde fu hirotonitu de preotu, a Zagrei, și au muritu în anulu 1824.

DĂNILĂ FĂTULLU
EREMIE SZINVEL

ca soldați de rând, au făcutu
contra Franciei, de la anulu
1810, până în 1815, unde
făcându-se pacea totală,

ambii aceștia, fiind lipsă în comună de preoți, mai mulți, pentru două biserici, fură hirotoniți ca preoți; au murit ambii în credința lui Dumnezeu, la anulu 1829, DANIEL FATTUL, iară la anul 1819 EREMIE SZINVEL.

IOAN MARIAN, ca vicariu și directore

Acesta au fostu omulu celu trimisu de Dumniedzieu*, pentru învățământul poporului, și a afacerilor descriseloru merite, care comptau din următoarele:

1. Din tânăra junime, au absolvitu școalele Normale din Naszod, a Gimnaziului în Blajiu, unde fu și profesore gimnaziale.
2. La anulu 1825 veni în comuna Zagra, după roga rea comunei, au servitu ca preotu, nu au pretinsu, pentru funcțiunile sale, de la soldații grăniceri și văduve sărace, nemica, zicând: “În dar amu luat, în daru voi să dau lui Dumniedzieu jertfa dreptății”, au servit și ca catehet la școalele din Naszod, 2 ani, cu eminenția.

* dz se va citi d

3. La anul 1830, au mersu la LEMBERG, de a învăța metodia de directoru normale, pe spesele sale, unde au trecut, fiind transmutatu la Orlat, ca directore normale.
4. Făcându-se locu de directore în Naszod, și totu de una dată, și de vicariu a Rodnei Vechi, fu IOAN MARIAN transmutatu, ca directore normale și administratoriu Vicariatului Valea Rodna, și a totu Regimentu Nr.17 Naszod, care constă de 48 comune, numai curatu români soldați.
5. Ca directore normale, *au alcătuit în Naszod, a 4-a clasă, care până atunci nu exista*, au depusu în acea clasă mai unele obiecte de învățământ.
6. *Au fostu ridicatu școale mușiloru și surdiloru*, însă necăpătând mijloace, spre ținerea acestei școli, s-au desființatu de sine.
7. IOANE MARIANU *au alcătuit fondulu școlastecu*, cu multă osteneală, călătorindu toate comunele Regimentului, spre de a îndemna pre grăniceri la darea de bani și altele, spre alcătuirea acestui fond; că din acela fondu, prin urmare, să se poată plăti învățătorul comunale, din interesele ce voru curge.
8. *Au alcătuitu școalele comunale*, în toate comunele Regimentului.
9. Au ridicatu cele 6 școli Triviale, ca școli triviale germane, înmulțind și salariul învățătoriloru, de la 5 la 10 florini, pe lună.
10. IOANU MARIANU au datu unu numeru foarte mare de invizi învățați și bravi, din care au urmatu, cei mai eroici, bravi și credincioși officieri, amployați, preoți, învățători, **a căror numeru și mulțime au umplutu Transilvania, numai cu cei învățați de la școlile Naszodului (s.n.).**

11. Pentru mai multe fapte, merite, care se cuprind în Magazinul Pedagogicu, a cărui biografie au compus-o unu școlariu alu seu, din comuna Zagra, DEMETRIE KITTUL, c.r.Locotenente, iară în magazinulu numitu, sunt date de profesorulu normal COSMA ANCA.

IOANE MARIANU fu, de Majestatea Sa Împăratulu FERDINANDU, în medalia cea mare de aur, decorat.

A răposat la anulu 1847, fiindu de totu Regimentulu și școlarii săi multujelitu.

Ce a făcut IOANE MARIANU, ca fapte bune, care sunt tuturor cunoscute, acestea voru rămâne pe seculi de pomenire a numelui și a Bărbatului celui ce acuma, prin fapte rămasu, strălucește ca unu luceafăru frumosu.

ALESIUS SZINVEL, au absolvatu Școalele Normale din Naszod, fu asentatu la miliție, ca subofficiru, și făcându-se locul de preotu, prin denumirea lui IOANE MARIANU, ca vicariu și directore, au fostu hirotonitu de preotu, pentru comuna Zagra; au servitu ca preotu, de la anulu 1826, până la anulu 1853, unde au muritu în comuna sa, și în locul lui, s-au hirotonisitu altu preotu.

Prin moartea acestuia, au devenitu a II-a biserică în Burbuleny, care familia SZINVELEȘTILORU au clăditu, la unu locu frumosu, de nu mai funcționează nimic în aceea biserică, se află pustie - descrisu acestu păcatu, acelaia pentru care s-au scurtatu roga lui Dumniedzieu și onoare sanților săi, mai mult de 30 de ani.

ȘTEFAN MANIU, au absolvatu Școalele Normale din Naszod, fu la anulu 1825, asentatu ca soldatu la a 11-a companie; au înaintatu la subofficier, au servitu în miliție, în onoare și credință; fu, după moartea preotului DĂNILĂ FATTUL, la anulu 1831, hirotonitu ca preotu, pentru comuna Zagra.

La anul 1836, fu orânduit de a funcționa în RUNK, și dându morbulu colera, fu demandat de vicariulu IOANE MARI-ANU, de a funcționa în comuna MOCODU; unde colera focu multi morți de oameni, pe care, iară temere și necruțându-și viața și sănătatea, i-au înmormântatu după religia gr.catolică, pe toți.

Acesta preot își trage originea de la străbuni, care, din timpurile vechi, până în prezent, nu au rămas din casa MANYU, să nu fie preot sau officier; spre adevăru, preotu SALANȚIE i-au fostu moșiu, altu unciu, DEMETRIE MANYU, descris mai susu, are ca frate pe PAHONE MANYU, care e descris, și alte mai multe rudene, oameni stimați.

Pentru ca să nu se stingă neamulu de domnu din rudenie și casă, pe spesele sale au ținut pe fiul său, GAVRILLE, care se va descrie mai jos, la Școalele Normale la Naszod, la gimnaziu în Blajiu, în Sibiu, de a învăța jura, și mai pe urmă, la Viena, totu de a învăța drepturile, și alți doi fii, care se voru descrie mai josu, la școalele din Naszod.

Servește și în prezent, ca preot în Zagra, de 38 de ani și se află în viață.

GAVRILLE SZINVEL, fiul preotului **ALEXIUS SZINVEL**, acesta au absolvat, pe spesele tatânes-o, Școalele din Naszod Normale, și Triviale, în Zagra. Au servitu mai mulți ani ca învățătoru comunale în POJENY, s-au hirotonitu mai pe urmă, ca preot și functionadia ca preotu în comuna BENEDIUGU, în comitatulu DEȘIULUI, unde dreptu îndreptiadză cuvântul lui Dumniedzieu.

Urmându facti cu străbuniloru săi, s-au arătat totu deauna, credinciosu Patriei și Tronului, pe spese însemnătoare, absolvează fiul său școalele gimnaziale.

Acest stimatu preotu î-și (sic! n.n.) trage originea de la familia ZINVELIU, care au clăditu biserica pe spesele loru, neamu stimatu și în amore către poporu.

AMPLOAIAȚI CESARO-REGESCI

FLORIANU MARIANU, nepotu de soră a lui IOANE MARIANU.

Ioane Marianu, fiindu necăsătorit, au adoptatu pe nepotulu sau Florianu, de fiu și erede, pe posesiunea sa, la anului 1834, în toate drepturile de ereditate. Florian Marianu fu crescutu, până la anulu 1833, de părinții săi, IOAN METSUHA și soția sa TEODOSIA, curați români și posesori în Zagra.

De la anulu 1833 fu FLORIANU MARIANU luat de unciu său IOAN la sine, au absolvatu Școalele Normale în Naszod, în Mureș-Oșorheiu, limba ungurească, în gimnasiulu de la Clusiu, cea latină și, prin urmare, drepturile de jura la Sibii, toate acestea cu eminenție.

Murindu Ioane Marianu, fostulu vicariu și directore a Regimentului român de graniță nr.17 la anulu 1847, fiindu acestu stimatu Domnu numai june minoreanu, au fost constrânsu de a veni acasă și de a căuta de posesiunea sa, căpătată de unciu său.

La anulu 1848 au alergat junele FLORIAN MARIANU la apărarea patriei sale contra inamicului, a Tronului și a Patriei, au adunatu una samă de lăncieri români-au făcutu și fapte eroice, prin urmare, sa (**sic! n.n.**) desființatu această trupă comandată de dânsulu, la anulu 1849. Au mai cercat noroculu său belicu, pentru Națiune, Tronu și Patrie, însă fu respinsu de inimi.

La anulu 1849 au mersu la Galiția cu Regimentulu; fu întrebuințatu de practicantu în CERNUWITZ, la cancelaria de socotele militare, în leafă puțină.

În anulu 1850, la organizarea amplotiaților, fu FLORIAN MARIANU denumitu de subcomisar adjunct și la 1851, de subcomisar, unde au servitu mai mulți ani, în toată ambițiunea, de la anulu 1855 până la anulu 1861. Au servitu ca actuariu clasa I-a, iară de la anulu 1861, fu ales de jure cecualu, pentru cel mai mare cerc a lu Naszodului, unde se află și în prezente, servind în armonie și ambițiune.

Florian Marianu au făcutu belulu 1848-1849 în bravura și, ca amplotiat al statului, au datu dovadă de merite fapte în mai multe cauze.

Servește de 20 de ani, și se află la viață, în cerculu și stațiunea Naszod.

S-a arătat tot deauna, patriotu bunu.

MACAVEIU POPP LICA

Acesta au absolvatu Școalele Normale din Naszod. După absolvarea școalelor, fu asentatu ca suboficier la Regimentulu de grăniceri români nr.17, și totu de una dată, întrebuițatu în cancelaria regimentului, de socotele, spre de a servi la scrisoare.

După unu timpu mai îndelungatu, au venitu la posesiune, fiindu părinții morboși, slabi, și în etate deveniți, au servitu ca suboficier, în credinție și amore.

La anulu 1846, au mersu în Galiția, în I-ul Batalion: acolo, pentru ambițiune și servițiu bunu, au înaintat ca Führer.

La anulu 1848, au mersu în I-ul Batalion la Ungaria, contra inamicilor, unde fu, de inimi, luat prisionier, unde, până la finirea belului în 1849, fu reținutu.

La anulu 1850, trecu acesta ca subcomisar adjunctu, la statul civilu de amplotiatu, au înaintatu de subcomisariu, unde au servitu, în ambițiune și credinție până la anulu 1861, unde fu alesu de jude cercualu, în cerculu Rodnatalui, unde și-au cumpăratu și una posesiune însemnătoare; au servitu ca jude cercualu până la anulu 1869, unde de multu oficiu și ani îndelungați în servițiu, s-au pensionatu și se află la viață; au servitu 25 de ani.

IOANE KITTUL cr.controloru

Acesta e fiulu legitu a Domnului Locotenente DIMITRIE KITTUL, au absolvatu, pe spesele părintelui său, Școalele din Zagra, comunale și triviale, și după absolvarea acestora cu emi-

nenție, fu dusu la Școalele Normale din Naszod, care cu eminenția le-au absolvatu.

După absolvarea școlilor, fu Ioane Kittul, ca june minorean, pentru scrisoria frumoasă și ambițiune în serviciu, la anulu 1848, denumitu de practicantu de graniți la Regimentulu 17 la stabulu de regimentu.

Dându belulu în luna octombrie 1848, au alergat Ioane Kittul spre apărarea tronului și a Patriei la c.r. armate și anume, la Regimentul de grăniceri români nr.17, unde au fostu în toate bătăliile, cu tată-su, până la 1849 și până la finirea belului necurmatu au servitu în Regimentu contra inimicului, luând parte la toate greutățile belice.

În toamna anului 1849, după finirea belului, fu trimisu Ioane Kittul la Cernowitz, în cancelaria Regimentului nr.17, ca practicantu, în leafă de soldat puțină.

După venirea Regimentului în Translvania din Galiția, fu Ioane Kittul denumitu de adjuncte cadastrale, la Inspectoratul Cadastralu în Naszod, unde au servitu în toată armonia.

La anulu 1855 fu denumitu de asistentu, la c.r.perceptoratu, clasa a III-a, și, din 1856, de asistentu, clasa a II-a.

La anulu 1859, fu denumitu de c.r.officialu, clasa a II-a, și cu Decretulu din anu 1864, din 25 Ianuariu, officialu, clasa I-a, unde pentru merite în serviciu, au pretoratu 15 con-frați de percepură.

Cu decretulu din 9 noiembrie 1866, nr.20.084, au înaintatu ca controloru clasa a II-a, și la anulu 1869, controloru clasa a I-a, unde fu transferatu la HAȚEG, la anulu 1866, servindu mai multu timpu ca supleantu de perceptore.

Pentru credinție mare în serviciu, au căpătat de la Înaltulu locu, următoarele laude și renumerație.

1. În 25 octombrie 1861, nr.20.533, fu, de către Direcțiunea financiară Transilvană, pentru arătare

mare de silinție la aruncarea contribuției la c.r.perceptoratul din Clusiu, lădatu și remuneratu cu 35 florini.

2. Cu înalta ordinațiune de Finanție Transilvane Direcțiune, nr.25.871, din 20 februarie 1864, pentru asemenea credinție și silinție, în serviciu fu lădatu, și cu 30 florini renumeratu.
3. Cu înalta ordinațiune - a Direcțiunei Finanțială Transilvană din 16 mai 1866, nr.5508, pentru credință mare arătată și neobosită silinție în oficiu, lădatu, și cu 35 florini renumeratu.
4. Cu ordinațiunea de la KREISAMT, DEES, din 1.8. 1859, nr.871, pentru fapte de silinție și credinție arătată, în numele Direcțiunei Finanțiale a Transilvaniei, lădatu în toată onoarea.
5. Cu decretu alu c.r. pretorialu Gherla 27 ianuarie 1860, nr.Z, presid. pentru credinție adevărată și serviciu, cu mare eminenție lădatu.
6. Ca controlor la HAȚEG, pentru în officiu dovedită silinție, cu ordinațiunea înaltului ministeriu lădatu.

Servește de 22 ani și 9 luni, în toate gradurile arătându credinție, statornicie, și, urmându cu fapta străbuniloru și a părintelui său. Spre dovadă, servește Tabella de officiu din anulu 1867, aflătoare în mâna d.Dimitrie Kittul.

Aceste fapte dovedescu deplinu, că din familia KITTULUI, au fostu și sântu totu indivizi cu, stima de officieri, și, amploiați, din timpurile cele vechi, până în prezentu.

Ioane Kittul s-au arătatu la foarte multe date, patrioticu bunu, pentru Tronu, Patrie și Națiune.

BAZILIU BASZOTĂ

Acesta e fiulu celu mai micu a fourierului THODOR BASZOTĂ, din origine din RUNK, adoptatu în ZAGRA, din una

familie, a căreia străbunu, în belulu Turcescu, pentru merite, fu decoratu în medalia mare de aur. Baziliu Baszotă au absolvatu școalele în Zagra, și în cele Normale din Naszod cu eminenție, prin urmare, cele din Clusiu, magyare.

De minoreanu, june, s-au jertfitu pentru Tronu și Patrie, întrându la anulu 1854, ca diurnistu, și la 1856, fu numitu de cancelistu pretorialu, la ABRUD, unde au servitu până la anulu 1861, cându la stabilirea Districtului Naszod, fu alesu de poporu, ca june cercualu pentru cerculu Zagra, unde au servitu puținu timpu, pentru că fu conchiematu la Abrud, unde e căsătoritu ca protocolistu - au absolvatu jura de drepturi, în mai multe semestre în Sibiu, pe spesele sale, au depusu examenulu, și, reântorcându-se iară la Abrud, fu alesu de asesore judecătoriau singurariu.

S-au arătat mai de multe date patrioticu bunu.

GAVRILLE MANIU

Acesta e fiulu mai mare a d.preotu ȘTEFANU MANYU. A absolvatu școalele comunale și triviale în Zagra cu eminenție, după aceea Școalele Normale din Naszod, cele gimnaziale din Blajii, învățându limba latină.

Spre a corespunde mai bine Patriei, nu a volit a fi preotu; au absolvatu în 4 ani drepturile de jure de la Wiena, și după absolvarea loru cu eminenție în toate, fu în locul golu numitu la Districtulu Naszodului, de cancelaristu districtuale, unde și în prezentu, de la anulu 1869, se află în serviciu.

IOANE POPP, actuar la cartea funciară

Acesta e fiulu celu mai micu a învățătorului triviale ROMAN POPP, au absolvatu școalele comunale și triviale în Zagra, și prin urmare, cele din Naszod; ca june minoreanu, s-au jertfitu pentru binele patriei; la anulu 1854 fu, ca diurnistu, pretoriale în MOTSI; la anulu 1855, în LEKINȚA, mai prin urmare

în BONZHIDA; au înaintatu la anulu 1857, ca actuaru cls.III, la cartia funduară; au servitu cu dreptate, prin Marmația, Oradea Mare, și în multe părți ale Ungariei, precum la BUCSU, la comitatulu Zarandu; au învățiatu limba maghyară verbalu și în corespondenția, foarte bine.

Servește ca actuaru clasa I, în comitatulu Deesiului, și în eminenție, în officiu, unu timpu de 14 ani și 9 luni, și e conducătoru cărții funduare.

Și acesta e servitoriu (**sic! n.n.**) statului, care acuma fiindu ginerele domnului locotenente DIMITRIE KITTUL, se numără ca a lu II-lea ampoiatsu din casa numitului domn.

Învățători normali, triviali și comunali

ROMAN POPP, învățătoriu trivialu

Acesta domnu credinciosu patriei î-și (**sic! n.n.**) trage originea de la una familia stimată, de preoți vechi; au absolvatu școalele comunale și triviale în Zagra și cele din Naszod, cu eminenție; fu de la anulu 1830, asentatu la Regimentulu de grăniceri români ca subofficier, unde au servitu în amore și credinție.

La anulu 1838, fu luat din miliție și alesu pentru aplicarea sa cea mare, ca învățătoriu comunale, cu foarte puținică leafă, care au servitu până la anulu 1851, ca învățătoriu comunal făcând totdeauna dată și servițiul de notariu comunale; la anulu 1851, au înaintatu de învățătoriu triviale, pentru Școala Trivială din Zagra, unde au avutu mai mulți școlari, și din comunele provinciale vecine; au datu Școaleloru Normale din Naszod mulțime de școlari bravi, din care se află mai mulți învățători, la miliție, subofficier, în comune, notari, preoți, și alți, mai mulți în deosebite dregătorii.

Servește peste totu, mai multu de 40 de ani, cu toată armonia și credinția, către Națiune, Patrie și Tronu.

Se află și acum în serviciu, ca învățătoriu trivialu primariu și e la viață. S-a născut la anulu 1810.

IACOB SZINVEL, învățătoriu trivialu

Acesta a absolvatu școalele din Naszod, și, după absolvirea acestora, fu denumitu de învățătoriu triviale în Zagra, la anulu 1805; au servitu ca învățătoriu, până la anulu 1839, unde au răposatu în comuna Zagra.

IOANE DRĂGANU, învățătoriu trivialu

Acesta are ca origine de la una familie veche română, în comuna Zagra, din care casă nu s-au curmatu nici una dată servițiulu militaru c.r.

Au absolvatu școlile din Zagra, comunale, triviale, și cele din Naszod, normale, cu eminenția; e născutu la anulu 1845 în Zagra, prin urmare, au ascultatu cursulu pedagogicu în Naszod; 2 ani fu învățătoriu comunalu în provinciale, în comuna NOTIEGU, unde au servitu 3 ani.

În anulu 1864, la ridicarea a lu II-lea clasă trivială fu chiebatu IOANE DRĂGANU și alesu, de a lu II-lea învățătoriu trivialu, pentru școala din Zagra.

Servește în amore și credință, pentru patrie și națiune. Se află la viață și în serviciu.

ÎNVĂȚĂTORIU NORMALE ÎN NASZOD

ANDREI MORARYU

Acesta e născutu în comuna Zagra, la anulu 1832; au absolvatu școalele din Zagra și Normale din Năsăud (**sic! n.n.**), la anulu 1850-1851. Au servitu ca învățătoriu comunale, în comuna SCHIANTZ, și Zagra; pe la anulu 1854, au fostu notariu comunale în Zagra.

La anul 1855, au mersu la Viena, de au ascultat cursulu de pedagogie la Viena (**sic! n.n.**), de unde au venitu la anul 1856, și au servitu ca supleante de învățătoriu în Naszod, 2 ani, numai în 60 florini leafă anuală.

La anul 1857, au mersu la Pragu (**sic! n.n.**), în Bohemia, unde au absolvatu cursulu de învățătoriu normale; au venitu la 1858 acasă, și, în locul golu făcutu, au încăputu învățătoriu normalu.

Au servitu peste 20 de ani în amoru, și au răpausatu în 8 aprilie 1870, foarte iute.

Învățătoriu comunalu **MACEDON MANYU**. Acesta e feciorulu celu de mijloc, parte bărbătească, a preotului d-ȘTEFAN MANYU, familia acestuia și străbunii sunt descriși la părintele său.

Au absolvatu școalele din Zagra, comunale și triviale, precum, și cele din Naszod, Normale, în eminenția. Servește de la anul 1863, ca învățătoriu comunale, pentru binele de obște, în amoru, baremu că aru fi pututu, în astă comună, să afle mai bunăstare și salariu, numai pentru comunei (**sic! n.n.**) sale, din care e născutu; au depărtatu interesele sale.

SIMION POPP ANDREI, învățătoriu și notariu, în comuna MORLACA. Acesta au absolvatu școalele din Zagra și Naszod; se trage de la una familie neamu de preotu.

După absolvarea școaleloru, fu chematu ca învățătoriu comunalu, în MORLACA, prin urmare, au învățatu și ungurește, puțințelu. Servește ca notariu comunalu, în MORLACA, comitatulu Clusiuului.

Învățătoriu comunalu **BASILIU DRĂGANU**. Au absolvatu Școalele din Zagra și Naszod, cele Normale, și cursulu de pedagogie totu în Naszod. Se află de mai mulți ani ca învățătoriu comunale, în CSUTSIA, comitatulu Clujului (**sic! n.n.**).

Învățătoriu comunale **PETRE POPP**. Acesta au absolvatu numai școalele din Zagra, au servitu mai mulți ani la miliție; au făcut belulu 1848-1849, contra inamicului.

Servește de la anulul 1853, ca învățătoriu comunale, în mai multe comune. Se află la viață ca învățătoriu în comuna FELSO-ILLOSUA.

Învățătoriu comunale IOAN KLEPȘA. Au absolvatu Școalele Triviale din Zagra, au servitu la miliție și au făcutu belulu 1848-1849.

Servește ca învățătoriu de la anulul 1854, în comuna SITTA.

SERGENȚI DE MILIȚIE

BASILIU KODEU, au absolvatu Școalele din Naszod; fu asentatu la anulul 1804; au servitu de la anulul 1805, până la 1815, în toate belurile cu bravură; fu luat de la miliție în anul 1830; au răposatu în Zagra, în 1831.

THODOR BASZOTĂ, au absolvatu Școalele din Zagra Triviale și cele Normale din Naszod; au servitu la Regimentulu român nr.17, ca caporal - sergențe; au înaintat în 1850, la fourier. Au făcut belulu contra inamicului în 1848-1849; au răposatu în comuna Zagra, unde se afla ca patentalu, invalid în pensie, la anulul 1865.

IOANE HOȘTIA, au absolvatu școalele din Zagra și cele Normale din Naszod; au servitu ca caporalu și sergentu în Regimentulu rom.nr.17, și la c.r.agenție din Iassy, mai mulți ani. În anulul 1842 fu denumitu de sergentu manipulantu, la a 11-a companie de grănițeri.

Au făcutu belulu contra inamicului, în 1848-1849, unde fu prinsu și reținutu, până la finirea belului numitu.

Au răposatu în Gherla, unde se afla la cancelaria preceptorală, ca cancelistu.

GAVRILE GAVRILASCHIU, acesta își trage originea de la una familie veche, Gavrilaschiu, din Plaiu, a căruia străbuni, în toate belurile Rusiene, Turcești, franțiosa, polone, s-au arătat eroici. Tatăl acestuia, PAVEL, la anulul 1796, în belulu franțiosu,

cu DARIE ROȘCA, au prinsu una campanie de inimiți franțioși, înșălându pe aceștia, că aru fi la olaltă, 3 compagne de soldați.

Au absolvatu școalele Triviale din Zagra și cele Normale din Naszod, după absolvirea școaleloru, fu luat u în cancelaria Regimentulu român nr.17. Ca june tânăru (sic!), au făcut belulu la anulu 1848-1849, fu prinsu de inimiți și reținutu până la finirea belulu.

De la anulu 1850, până la anulu 1857, au servitu la Regimentulu Român de grănițeri, strămutatu în Linie 50 cu credinția și amore către Tronu și Patrie.

După venirea la posesiunea sa, fu Gavrilă Gavrilasch notariu comunalu, pentru comuna PLAIU denumitu. La anulu 1858 fu denumitu de notariu comunale peste 5 comune, care officiu 1 au purtat în silinție și credinție statornică.

Se află ca notariu comunalu în Zagra, avându încă și comunele POYENY, GĂURENY și PLAIU, în officiu, la viață.

Spre mai dreaptă dovadă și încredere, cum că din comuna Zagra, din timpurile cele vechi, nu au lipsitu nici una dată, decorațiunile pentru merite contra inimiculu, pentru Tronu și Monarhie, până în timpul prezentu, făcând toți indivizii din comuna Zagra, în multe și deosebite feluri, fapte eroice contra inimiculu, servește de exemplu.

PAHONIUS ILLIENY, acesta au absolvatu școalele din Zagra și Naszod, Normale; după absolvirea școaleloru, ca june minoreanu, fu asentatu, în anulu 1860, la Regimentul nr.63; prin silinție credinție, au ajunsu, ca sergente manipulantu, la Regimentul nr.63, de frontieră, au făcutu belulu la anulu 1866, în Italia, unde pentru fapte de bravură, eroice, se află decoratu cu medalia mare de argentu, cu leafă după aceea medalie.

În bătălia de la CUSTOZA, în Italia, în 1866, fu, prin glonțu de pușcă, prin inimicu blesăritu rău la picioru stângu; au căpătat de la inimiți încă 8 împușcături grele de morbu, pentru

bravura, de la italieni inimici, prin bajonete, pentru care blesură, are leafa de patentalu invalid.

Se află la posesiunea sa în Zagra, în viață; unde se poate crede că din Zagra, necurmatu au fostu indivizi decorați și, cu multe merite împodobiți.

Amploriați c.r., clasa mai de josu

IOAN RAUSZ NEMEȘ Acesta au absolvatu Școlile în Zagra și cele din Naszod, fu asentatu ca soldat de rând, la anulu 1840; prin urmare, au devenit ca subofficieru la Regimentulu nr.17 de grănițeri; la anulu 1846 au fostu în Galiția, cu I mul batalion, și la anulu 1848-1849, au făcutu belulu contra inamicului.

La anulu 1850, fu denumit ca c.r. servitoriu de curățenie, pentru CONTUMAZIA dela OJTOSEU. Au servitu 23 de ani ca soldat și c.r. contumatz servitoriu. Se află cu una leafă mină amăsurându de 5 florini pe lună, la viață, în Zagra.

LUKA DANU, au absolvatu numai școala din Zagra; au făcutu belulu 1848-1849, au mersu cu Regimentulu la anulu 1849 în Galiția. După venirea ca servitoriu de pretură, unde, în serviciu, i-au degeratu picioarele; au mai servitu și în Naszod, ca servitoriu de arestanți.

Pentru defectul luat în serviciu de 21 de ani, să află cu leafa de 6 florini pe lună, în comuna Zagra, la posesiunea sa.

Învățătorul comunale **DIMITRIE MANYU**. Acesta își trage originea de la familia Maneștilor, familie veche din Zagra, nepotu de frate cu d.preotu Ștefan Maniyu.

Au absolvatu școalele comunale și cele Triviale din Zagra, prin urmare, cele de la Norma, în Naszod și, avându aplecare mare de învățătoriu, au absolvatu cursulu de pedagogie în Naszod.

Se află ca învățătoriu comunale în Ungaria, în comuna Bogata și Curtuiașu.

MIHAILE FETTUL, învățătoriu comunale; acesta e fiulu lui **VASILE FETTUL**; moșiu său au fostu preot gr.cat. Au absolvatu școalele din Zagra și din Naszod Normale, și se află în provinciale, la viață.

MAFTEI POPP, învățătoriu comunale. Acesta au absolvatu numai școalele comunale și Triviale din Zagra, au făcutu belulu 1848-1849; au servitu la miliție 15 ani; mai mulți ani ca învățătoriu comunale, în mai multe comune, din provinciale; se află ca învățătoriu comunale, în comuna LARGA, la viață.

ȘTEFAN BUTSILA, inspectoru silvanele. Au absolvatu școala comunală și Triviala în Zagra, și cele din Naszod, în eminenție.

La anulu 1836, fu asentatu la Regimentulu de granițieri români nr.17, prin silinție și credinție, au înaintatu la rangulu de subofficier (caporal) și la anlu 1846, au fostu mersu în I-ul Batalion, în Galiția; la anul 1848 în Ungaria, unde au servitu până la finirea belului, în anul 1849, Tronului și Patriei, cu toată credinția.

În anulu 1849 au servitu ca **suplente de profosu** (!?) belicu în armata c.r. a baronului Croației **JELLACIC** de **BUZIN**, cu multă aplecare și lauda.

După relăsarea din miliție, au cercatu Ștefanu Butsilla midloce (**sic! n.n.**) în care stare aru mai putea servi Tronului și Patriei, pentru că, cu faptele de belu și de miliție, nu s-au mai îndestulatu, vrând a urma străbunilor săi și, prin urmare, la anulu 1852, fu denumitu de inspectore silvanalu, pentru 4 comune.

Au servitu ca învățătoriu comunal, de la anulu 1836, 2 ani; și în 1833, fu conducătoriu cărții catastrale, în Găureny. Servește necurmatu, peste totu, 34 de ani, cu onoare de officiu, și se află în viață, la posesiunea sa, în Găureny.

ANDREAS SZINVEL, **vigilu silvanale**. Au absolvatu școalele comunale și Triviale din Zagra, cele Normale din

Naszod cu eminenție, fu luat, la anul 1848, în cancelaria Regimentului, de auditoriu, ca practicant.

După venirea Regimentului în Transilvania, fu acesta întrebuințat ca servitoriu, în cancelaria Regimentului român nr.17; au servitu la miliție până la anul 1852, unde fu denumit de vigilu silvanale; au servit până la anul 1870, ca vigilu, și au abzis de vigilu, în 1 aprilie 1870, de bună voia sa.

Au servitu, de totu, 22 de ani și 6 luni; se află la viație, în comuna Zagra.

SIMION SZINVEL, vigilu silvanale. Acesta e fiulu mai mic a Führerului PETRE SZINVEL, care au făcutu belulu de la anul 1805, până la finirea anului 1815, contra Franței, cu bravură.

SIMION SZINVEL fu asentatu la anul 1832, la Regimentul de Români grănițieri nr.17; au înaintatu la rangulu de caporalu pentru credinție și servițiu cu bravură. La anul 1846, fu eliberatu de miliție și fu alesu de jude comunale, care au servitu, până la anul 1853. În anul 1854, fu numitu cu decretu, vigilu silvanale pentru comuna Zagra, unde în totu timpulu de servițiu s-au arătat credinciosu Tronului și Patriei. Servește de la anul 1832, până în prezentu, 1870, și se află la viață, la posesiunea sa, în Zagra.

GAVRILE KORBULU, c.r.-patental caporal. Acestu Tronului și Patriei, credinciosu, din junime minoreană s-au arătat, urmându străbunului său, locotenente THODORU KORBULU, descriu mai în sus.

Au absolvat școalele comunale și Triviale din Zagra și cele din Naszod, Normale, cu eminenție. După absolvirea școalelor din Naszod, au servit pentru cultura poporului până la anul 1858 2 ani, ca învățătoriu comunale, în comuna Zagra, arătându, în ambele comune, credinție și amore pentru învățământul poporului.

La anul 1858, în luna lui martie, fu asentatu la batalionul de vânători nr.24. Au făcutu belulu în Italia, la anul 1859, unde arătându-se cu mare bravură, în 23 Julie anului 1859, fu, de inamicu, rănit greu cu glonțiu, prin partea pieptului, deadreapta, unde au fost, în casulu morții aflătoare. Au pătimitu mai multe împușcături mari cu bajonetele prin picioare, până la genunchi; au venitu la anul 1860, la posesiunea sa, în Zagra.

Pentru fapte eroice în belulu la Italia, în 1859, unde au căpătat descriese defecturi, la MAGENTA, au căpătat leafa de patentalu pe viață.

În 1 decembrie 1867, fu alesu de comuna Zagra ca jude comunale, unde, și acestu officiu, în scurtarea intereselor și a economiei, și necruțându sănătata, au slăbitu, din cauza blesurilor și a sângelui vărsatu și jertfitor, pentru Tron și Patrie; servește cu toată amoria și credinția, pentru binele publicu, ca jude comunale. Se află în serviciu și la viață, în comuna Zagra, la posesiunea sa.

Se află mai mulți indivizi bravi încă în comuna Zagra, care servescu în alte straturi, mai de josu.

La anul 1836, au domnitu cholera în Zagra, în gradu celu mai mare, începându din 28 august și ținu, până la finea lui octombrie 1836, unde au muritu la 140 persoane.

Foametea au începutu la anul 1809 și au ținutu până la 1817, unde apoi, au fostu debundație de bucăți; în această foamete, au emigratu foarte mulți locuitori din comună, cumu s-au zisu mai susu, dar au și muritu foarte mulți de foame.

În anul 1818, Majestatea Sa Împăratul FRANTZ I, s-au înduratu grațiosu de a vizita acestu Regimentu de Români nr.17, în persoană, în capitala de stabu de la Naszod, unde fu primitu de poporulu Regimentului cu cea mai mare solemnitate.

Majestatea Sa Împăratulu și-a arătat deplina mulțumită și cea mai mare îndestulire. Totu de una dată, s-a înduratu

Majestatea Sa Împăratul FRANTIŢIU I, a ordina ca din fii (**sic! n.n.**) Regimentului să înainteze mai mulți indivizi la rangul de ofițeri, fiindcă, mai înainte, era foarte rari ofițeri români, și preoți, și chirurși, care până atunci, se numea și titula numai **JUPÂNE**. Am căpătat titula de domni, și cumu, și sergenți la miliție asemenea.

Comuna Zagra, de la ridicarea Regimentului în miliție, prin **glorioasa maica popoarelu, Împărăteasa Maria Terezia (s.n.)**, la anul 1762, până la desființarea regimentului, în 1851, prin toate granițele de beluri descrise mai susu, necurmatu, au contribuit indivizi pentru armata c.r., care toți, cu bravură s-au arătat, precum e adevărat mai susu arătat.

La anul 1848, dându Revoluția în Patrie și Monarhie, la cel dintâiu ordinu, jertfi Zagra unu contingentu de 98 soldați, care au mersu în I-ul Batalion, în Ungaria, spre apărarea Tronului și a Monarhiei, din care 6 au rămasu morți, bravi soldați de români, nu au primitu înșelăturile inamicilor, celor multe făgăduite, iară, au rămasu drept credincioși, jurământului său depus, au trecut credincioși, cu mare greutate și amenințare de pierdere viații, la armata c.r. a Banului de Croația, JELLACICH, unde până la finirea anului 1849, au luat parte la toate bătăliile, în bravură eroică.

Pentru această dovedită statornică credință către Tron și Patrie, și giurământului, s-au decorat de către Majestatea Sa, prea bunulu Împăratu FRANZISC IOSEF I, flamura acestui primu batalion, cu medalie de aur, a persoanei majestaței sale, și cu înscrisura împrejur:

“FÜR STANDHAFTES AUSHAREN IN DER BESCHWOREN TREUE, im Jahe 1848-1849”.

În octombrie 1848, pleacă a lu II-lea Batalion, sub comanda colonelului CARL URBAN, spre apărarea Tronului și a Patriei, contra inamicului internu, la care pleacă, din Zagra, 200 de sol-

dați, cari au luptat eroicește, și, în Ianuarie 1849, s-au luat din comuna Zagra, toți indivizii, câți era în stare de armia, așa încât, au rămasu numai cei adânci în bătrânețe, și mulierile în comună; spre apărarea Patriei și Monarhiei, prin urmare, s-au culesu și alții, mai bătrâni, pentru garnizoana: toți indivizii s-au arătat eroi, și luptători bravi; suma totală, 350 persoane, din care au rămasu morți.

Comuna Zagra fu amenințată în 1848-1849, de inimi, cu arderea totală, pentru unii indivizi eroici, de a-i prinde și a preda insurgenților maghiari; au trebuit să poarte căraușia, ori unde trebuia; de a da vite spre taliatu, bucate, fân și alte greutăți cunoscute, de a împlini.

Din comuna Zagra, sergenții DIMITRIE KITTUL, pentru mai susu descrierea sale bravură, deveni la rangul de officieru, precum și PAHONE MANYU, care au fostu ținutu prinsu de inimi, pe totu cursulu belulu din 1848-1849.

Comuna Zagra posedă 2 biserici, și anume, una în CZIBLEȘENI, pe capătulu limbei dealu CODRIȘORU numitu, la unu locu frumosu e edificată de lemn, clădită la anul 1778, în lungime de 16 stânjani, lărgime 5 1/2 stânjani; pe spesele comunei Zagra, maiștri nu se știe cine au fostu; zugrăvitu foarte frumosu, la anul 1780, înfrumusețată cu unu altariu frumosu; pictorele au fostu românu, și l-au chematu THODORU, de unde au fostu, nu se știe.

Cărțile acestei biserici sunt tipărite în litere cirile, românește, unele din Bukurești, și altele de la Blajiu, cu deosebite date și ani. Se mai află cărți vechi la această biserică, de la ce, în prima talmăcire din limba slavonă, în cea română, de la Regele GEORGE RACOLZI II, LA ANULU 1656, în bună stare.

A doua biserică, se află în partea de comună numită BURBULENY la unu locu înaltu, rotundu, frumosu edificată de lemn; lungimea de 10 stânjani, lățimea 4 stânjani; zugrăvită după usulu celu vechiu, cine a fostu pictorul, nu se știe.

Această biserică s-au clăditu de VASILE ZIVELIU, pe spesele sale, care era foarte bogatu, și omu iubitoriu de Dumnedzieu; se zice din bătrâni, că, după ridicarea Regimentului, la 1762, cu 28 de ani mai târziu, la 1790, pe cându s-a începutu belulu cu Francia, aducându maiștri de totu chipulu, la care comuna nu a contribuit nemica; clopotele s-au vărsatu în Zagra, dându acela materialu trebuinciosu, precum și multu argentu s-au compusu, la vărsarea clopotelor acelora.

S-au funcționatu în această biserică, Sf.Mesia de la ridicarea ei, prin a lu II-lea preotu, până la anulu 1840, unde s-au căscatu de totu - fu acesta păcatu acelora compusu - care au stricat onoarea și a opritu prin aceasta, și ruga lui Dumnedzieu. Cărțile și îmbrăcămintele de acolo, se află depositate la biserica din Czibleșeni.

Pentru ca să nu se știargă usulu vechi de domnie, și amploiții din Zagra, se află la gimnasiu din Naszod, aceștia și anume: IOANE SZINVEL, IOANE MANIU, FRIDERICH BORCOȘIELU, GAVRILE ONIȘOR, ANCHEDIM KORBULU, THENASE POPP, THODOR DRĂGAN, care, pe spesele părințiloru absolvediadză.

În clasele normale se află: IOAN TURSCHAN, în clasa a IV-a; la școala Trivială din Zagra, în ambele clasele se află 22 prunci școlari din Zagra. Statulu școlariloru triviale, peste totu e de 54 prunci, din 7 comune; în școala comunală se află 60 prunci, și 40 fetețe, curenți, iară de cei repetitori, care suntu la olaltă, 180 capete.

În anulu 1802, capătă comuna Zagra, Școala Trivială de la Telciu transmutată în Zagra, pentru a lu VI-lea Divizion; aceasta s-au făcutu în urma unei prea înaltu Rescriptu și ordinațiunea Înaltului General - Comando, din acelu anu-care cuprinde comunele: Zagra, Poieny, Găureny, Suplai, Mocodu, Mititei și Runku; fii din aceste comune suntu, și în prezentu datori a cerca școalele în a II-a clasă germano-română din Zagra.

Casa de școală, din amore națională frățiască, aposediu Zagra propriu, și rabda gratis, școala în acea casă și pentru numitele comune, ne cercându interesul sale, ce s-aru cuveni, ba, și alte afaceri de reparații pentru școală din Zagra, din amoru.

La anulu 1837, se ridică această școală de Majestatea Sa, Împăratulu FERDINAND, ca școală germană, dotându pe învățătoriu germanu, care, avea numai 60 florini anuale, la 120 florini, leafă anuală.

Această școală, și în prezentu există, și se află în bună înflorire. Învățători prezenți sunt: R. POPP și IOAN DRĂGANU.

Prin comuna Zagra trece apa Czibleșelui, care izvorăște din muntele comunei Zagra, numitu CZIBLESCH, și cuprinde curgerea păraieloru de pe latura dreaptă, ce curge de pe dealuri, izvorându din mai multe fântâni, adecă: Valea COCURILORU, Valea Ursului, Valea PLOȘTINI, Valea Ungiului și Valea BUHOITORI.

Altă apă ce izvorăște din Muntele CZIBLESCH, numită CZIBLEȘELU, trece prin Găureny și Zagra, cuprinde, de partea dreaptă: Valea Câmpiloru, Valea Pleștiloru, Valea Pleșei Retti, Valea Lupului - ambe aceste două ape se concetreadia din josu de comuna, formându unu râu neplutitoriu, care, la undări, face mare daune, fiindu sălbaticu.

Pe aceste râuri, se află în comuna Zagra 2 poduri, de lemn, făcute numai de locuitorii comunei și au lungimea până la 5 și 4 stânjeni, și altu podu de lemn, la BOHOITORE făcutu, numai de locuitorii români, e de 4 1/2 stânjeni, de lungu.

Aceste 3 poduri să făcu fără de plată banală, comuna de materiale și locuitorii, gratis.

La anulu 1829, s-a pășăritu drumulu celu vechiu, făcutu de români, pe coasta Dealului Comoara, și, s-au cercatu altu terenu mai bunu; așa s-au făcutu drumulu de la apa CZIBLESCHULUI, ce desparte hotarulu Zagrei, de la amândoi, din nou, pe sub BOHOITORE, până în comuna Zagra și duce la

Poieny - unde, de la strămtura lui MORISCH, de la pământulu lui GAVRILE GAVRILASCH, pe sub coasta Dealului Ursului, la anulu 1870, până la concentrarea în drumulu vechi, prin judele de cerc THOMA HONTILĂ s-au acutu drumulu nou, care nu va putea ruina apa, în lungime de 2.400 pași - în una distanție de 3/4 mile.

Acestu drumu s-au făcutu fără spese de la statu, numai prin poporulu din Zagra, precum și podurile sub BOHOITORE, Podul Varului, în Șesu Porciloru, în capetul comunei, de comuna Zagra pe gratis și cu drumurile făcute, și datu numele lor, după vorba română, cuprinde numele: PIETRIȘU, PE CÂMPULU MARE, sau LUNG, care nume se află și în Italia (vezi: CHARTA DE ITALIA TREVISIAN).

La comuna Zagra, în Ridulu II: VALEA LUPULUI, LA COMORĂ, se află unu lacu, ce cuprinde în sine 4 jugăre și 380 orgii; e împrejuru crescutu cu arini, mai înlăuntru, cu trestie și lagună; **apă curată de 1 jugăr adâncime**, nu se poate trece nici constata (poate, în gura poporului, numele ALACU), totu nume romanu (vezi: CHARTA ITALIA TREVISIAN), unde se află mai multe **lagune** cu acest nume.

Scripte vechi nu se află, afară de urbariul grănițeresc, subscrisu de una comisiune, la anulu 1796, unde sântu toate posesiunile comunei și amplotiașilor cuprinse; acest urbariu e decopiatu de locotenentele STHEPANI, la anulu 1816 și 1817. **Originalul acestui urbariu 1-au datu focului magijari, la anulu 1848, care se află în arhiva Regimentului, în Naszod depozitată (s.n.).**

Altu originalu, și mai vechiu, mai - nainte de miliție, se află în SIBII, în arhiva de la Înaltulu General Comando depozitatu.

Se află în comună încă actele catastrale de la anulu 1859, și de atuncea încoace, precumu și protocoalele, care sunt a comunei proprii.

Quartiru de căpitanu e clăditu pe grădina comunei, cuprinde: 2 sale, 2 cămări, cohe de iarnă și vară, tinda, privada și

una cămăruță pentru bucate; mai încolo, unu edificiu pentru vite, acesta cuprinde 2 grajduri, șure, una cămară și pivniție.

Acest quartier e clăditu la anii 1834-1835 dimpreună cu grajdurile. În comuna Zagra se află 14 căși, de materialul solidu.

Diplome și alte documente vechi, afară de urbariul grănițescu, de la anulu 1817, nu posedă comuna Zagra.

Dintre officierii cei mulți din Zagra, s-au arătat, cu descrisele merite, domnulu c.r.locotenente DIMITRIE KITTUL, CA, MAI EROICU MILITARU, FĂCÂNDU MULȚIME DE FAPTE BUNE, PENTRU **Patrie și Tron** - pe lângă acestea, servește de 14 ani necurmatu, ca inspectore școlariu pentru școalele din Zagra, ad honorus ne pretindu nemica, de la cele 7 comune, ce funcționeadia la aceste școale. Meritele acestui domn officier se vădu, la descrierea persoanei, mai pe largu, și se potu documenta, începând de la anulu 1848-1849 până în prezentu.

Proprietari de mori de făină, **numai cu 1 piatră**, se află în Zagra, amintim: SIMION SINVEL, THENASE MOROȘANU, NICOLAE DRĂGANU, GAVRILE SZINVEL GRITSIA, GAVRILE SZINVEL LEONTE, BUMBUL PAVEL DAN, ANDREI POPP, ILIE KODEU, IOAN DANU; afară din comună GAVRILE POPP SASU, VASILE MORARIU, IOSEF ISTRATHE, care posedă numai de sine, câte una moară de una piatră.

Proprietaru de piue, suntu numiții: GRIGORE LEHATS, TOMA EPURE, DOMIDE SZINVEL, ȘTEFAN EPURE, MARIN SZINVEL, VASELE KĂINARIU, ORDATSCHE LEHATSIU, cu casa de piuă, la olaltă, 15 piue.

Morile cele de făină și piuăle, toate se află pe malulu râului CZIBLESCH, Care curge de la Play, din muntele CZIBLESCH.

Peste totu anu, s-au vândutu și schimbatu boi, caș, vaci, oi, râmători, numai pentru de a putea plăti contribuțiunea regească, pentru că, locuitorii acestei comune, mai multu, numai din acelia vânzări și schimburi, de vite, poate purta economia, și

plăti dările. Suma totală devine de 500 florini, până la 560 florini, care bani, locuitorii, nu-i potu ad depozita.

Numerelu viteloru vândutu, devine, și anume:

Boi 40

Cai-6

Vaci-8

cu deosebite prețuri

Oi-40

Râmători-20

Comuna Zagra, de la foametea din anulu 1809 începută până în prezentu, numai la anulu 1835/1836 au semănatu de toamnă, și nu au roditu, din care cauză, au rămasu la datina veche, de a semăna numai primăvara, totu feliu de bucăți.

Otarulu comunei Zagra se împarte în 7 riduri, din care, se împărțește numai în două părți; pe unu anu, e țarină în Ridulu comunei nr.1-2,3; pe alu 2-lea anu ridulu comunei nr.1,4,5,6,7. Din aceste riduri, 5,6,7, pe totu anulu, mai este câte unu teritoriu, în țarina aflătoriu, și așa, urmedzia, ce jumătate hotarulu, țarina, cealaltă parte, e hotaru imașiu.

Cuptoare de arsu varu, nu se află în Zagra.

Tradițiuni sunt:

a) că Zagra au avutu târgu de săptămână, ținetoriu duminica, și 2 târguri de țară; acuma numai e târgu formalu.

b) că comuna au avutu 10, 7 și 5 preoți, în timpurile vechi, la ridicarea bisericiloru celoru 2, numite și descrise.

c) că au fostu cutremuru de pământu, ciuma, cholera, boala de vite, foamete, căldură, frigu mare și omătu.

d) că Zagra, din timpurile cele vechi, până în prezetu, au fostu totu credincioasă domniloru săi.

e) că au trecutu turci, tătari, mongoli, curuți, prin comună, și la multe locuri, au fostu bătălie.

f) că din Zagra nici una dată nu au lipsitu numeru mare de officieri și amploiați.

g) Zagra au pătitu foarte multu în timpul belurilor celu dese, și a foametelor urmate; acestea toate, pre adevăru și dreptate, după cumu s-au compusu, suntu deplinu adevărate.

Compuitorul acestei istorie comunale e domnulu locotente în pensiune, DIMITRIE KITTUL, care, prin rigoarea și plenipotenția întregii comune Zagra, au bine voitu de a se osteni, pentru binele națiunii și a comunei sale, și pentru generațiunea română, dacuma, la această istorie, nefiindu ajutat de nimeni.

Officieri ca comandante de compagne, în Zagra, de la anulu 1795, numiți:

români	- Căpitan: SCHARDA
	- // - KOTTOS
	- // - GALLAN
nemți	- // - RIEBL
	- // - WURZER
	- // - RAUPENSTRAUCH
croai	- supralocotenente: ORESCOVICH
	- căpitan : MARKESSICH
român	- supralocotenente: MIHAY
nemți	- locotenente: CARL MINIER
	- // - WILHELM BINDER
român	- // - DANIEL RUNKAN
magi	- căpitan: CARL JOSTI
	- sublocotenente: JOHAN DRAGALLOVICH
român	- // - IOAN MICHAILLASCHU
sârb	- // - GEORG SECSAJATZ
român	căpitan : GABRIEL VĂRĂRANU -
	- // - JOSEF REICHEL

Aceștia sunt cei mai cunoscuți, din timpurile de pe urmă, iară, care au fostu, de la anulu 1762, până la 1795, nu suntu acuma cunoscuți.

VII. DESCRIERE SCURTĂ DIN MONOGRAFIA COMUNEI ZAGRA*

Mult Onorat D-sale Domnului

Dr.NESTOR ȘIMON, secretariu al fondurilor grănițierești în Năseud **

Aici, alăturat trimit o scurtă descriere monografică a comunei Zagra, din care Mult Onor. D-ta, vei afla datele trebuincioase, referitoare la această comună, pentru opul de geografie și istorie, ce Te nesuiesci a eda, cu privire la românii din comitatul nostru.

Me rog înse, ca se binevoiesci a păstra această descriere, pentru că î-mi dau și eu silința a compune "Monografia" comunei Zagra, și mai târziu, mi-ar trebui la aceea, multe date, ce le-am descris în această descriere.

Binevoiesce a primi această colecțiune de date, cu bunăvoință ce Vi se oferă, din partea subscrisului.

Zagra, în 24 Martie 1904

Macedon Maniu
învățătoriu fundațional pensionar

* Direcția județeană Bistrița- Năsăud a Arhivelor Naționale. Fond. "Virgil Șotropa" dosar 408

** Direcția județeană Bistrița- Năsăud a Arhivelor Naționale, fond. "Virgil Șotropa" dosar 181/3

Posiția și numirea

Dealugul văii Țibleșului, cam 7 kilometri în sus, de la revărsarea acesteia în râul Someș, este situată comuna Zagra.

Numele i vine dela cuvintele slave **za** (care înseamnă spre / și **gora** (munte / Zagora, din care în decursul vremilor a rămas așa cum e astăzi Zagra. Dacă ne gândim cum au putut cei dintâi înființatori, să-i dea acest nume, / spre munte / ajungem să credem, că acest nume i-lau (**sic!**) dat sub prima impresie a situației geografice. - Mergând dela Mocod, unde se varsă apa ce vine dela muntele Țibleș în Someș, de-a lungul văii în sus, ajungem la un loc, unde ni-se arată înaintea ochilor marelui munte Țibleș, cu celea trei piscuri falnice a-le (**sic!**) sale. Nu era decât lucru natural, ca cel-ce a dat numele acestei comune de pe această vale, să-se întrebe: unde merg? Răspunsul, vedzind muntele, nu putea să fie altul de cât cel de sus, presupunând mai ales, că acest botez a fost în aceea epocă istorică, când și prin acestea părți, domina limba slavonă. Așa ajungând la locul unde astăzi e satul, i-a dzis: Zagora. / Vedzi Xenopol Istoria Românilor ediț. Șaraga, volum II, pag.52./

Zagra, înconjurată fiind de toate părțile cu dealuri înalte, e așezată în un loc mai larg, la întâlnirea râului Țibleș, cu apa mai mică numită Țibleșel, la poala unei ramificații de deal din munte. Se estinde pe-amândoi termii acestor ape, care se întâlnesc la 200 metri, din jos de sat. Direcțiunea, în care curg acestea ape înainte de împreunare, cât și după împreunare, e dela miază-noapte, către miază-zi. Țibleșul ține partea de către apus, ér Țibleșelul ca afluent de o lungime mai mică, ține partea de către răsărit. Am putea dzice că Țibleșul desparte comuna în două. - În limbi străine numirea a rămas tot așa, diferența e de ortografie, punându-se în ungurește un accent pe primul **a**.

Stradele și piața

Din 5 părți se poate intra cu carul în comună; de către Poieni, Găureni, Salva, Mocod și Curtuiuş. Stradele se numesc decătră popor uliți și sunt în număr de 15 și o piață. Dintre strade numai două, celea mai de căpetenie, sunt pardosite în regulă cu piatră și pe de laturi sunt prevedzute cu șanțuri. Celelalte sunt uliciori mai strimte, fără șanțuri pe de laturi și se pardosesc cu piatră, când nu mai este încotro, la 5-6 ani o dată. Regularea lor și punerea în tr-o (**sic!**) stare mai practicală, este o necesitate ardzătoare, ce siar' putea; căci comuna nice o dată (nu) duce lipsă de piatră de pardosit, deoarece alvia apelor ce o percurg an de an descarcă piatră din greu.

Piața foméză centrul comunei, are formă de oblung cu laturea mai lungă de 65 metri, laturea mai scurtă de 45 metri. Sub timpul de graniță, pe această piață se concentra compania a 11^a de grănițeri. Tot-odată atât în timpurile mai vechi, cât și mai în cöce până pe la anul 1870, pe această piață în fiecare duminică, se ținea un feliu e tîrg, de feliurite mărfuri mărunte de cari poporul avea lipsa. Dovadă despre aceasta sunt șatrele, cari de și în stare ruinată, mai există și astăzi.

Casele de lăcuință

În comună se află preste tot 297 clădiri cuprinsă sub 312 numeri. Cu privire la material sunt de piatră 28, de lemn 269 case. Sunt acoperite cu dranițe 247, cu paie 50. Casele acoperite cu paie sunt toate rămășițe din bătrâni. Cine clădesce în timpul de astăzi, nu mai acopere cu paie nici chiar cotețul. În timpurile mai de mult, era obiceiul de se pune grajdurile la stradă, și casele mai în grădină, poate că cine trecea pe stradă, se nu vadză ce e în casă. Ferestrele se făceau mici de tot, și pe lângă aceasta se înțepeneau

cruci tari în ele. Casele mai nouă se clădesc după plan, se pun în șir pe lângă stradă și li-se construiesc uși și ferestre mari. Asigurate contra focului sunt cam a 5ª parte din case, la Transilvania, la societatea Franco-Ungară.

Aprópe tóte casele de lăcuit au pre lângă ele și clădiri economice: grajdi, șură, șopru, coteț de porci și de găini ș.a. Lucru vrednic de laudă mai este între altele și acela, că din an în an se sapă tot mai multe fântâni; așa că astădzi aprópe 3/4 din curți sunt provedzute cu fântânile lor proprii, de neprețuit folos în tóte privințele.

Clădiri publice

În comuna Zagra se află și unele clădiri publice. De atari sunt: biserica / până în vara anului trecut se mai afla aici în comună și o a doua biserică, care de pre anul 1853-1854 nu se folosea, și fiindcă era de tot ruinată, s-a dărâmat, er pe locul unde a stat, s'a rădicat o clopotniță, în care s'au pus clopotele încă bune, din turnul bisericei dărâmate / șcólele și cancelaria comunei, apoi casa parochială, tóte acestea aflătóre în piață. Atât biserica, cât și șcólele și cancelaria precum și casa parochială sunt clădiri, cari astădzi nu mai corespund menirei ce li-s'a dat, deci care stau în fruntea comunei, ar trebui ca neîntârdziat sесе cugete serios la înlocuirea acestor clădiri, cu altele nouă, cari se core-spundă pe deplin împrejurărilor și spiritului timpului în care trăim.

Grădinile

Atât în protocélele cărților funduare cât și în cólele catastrali, curțile / ocólele și grădinile aflătóre în lăontrul comunei / se numesc "Intravilan"; ér câmpul de arătură, fênațele, pădurile și pășunile, se numesc "Estravilan". Spre-a sfârși deci cu "Intravilanul" trebuie a se vorbi ceva și despre grădini.

Aici în comună nu este casă cu curte, lângă care după împrejurări se nu să afle și o grădină mai mare s'au mai mică. Acestea grădini se mai folosesc și ca grădini de pomi și de legumi.

Dintre pomi se cultivă la noi: meri de tóte soiurile, peri de mai multe soiuri, apoi nuci, cireși și cu deosebire prunii așa numiți "Bistrițeni" a căror fructe se uscă pentru iernă, se folosesc la fabricarea lictarului (**magiun - n.n.**) și la facerea vinarsului numit "șliboviță".

Din fructele pomilor, socotind anii mai mănoși, se trec în comună cam 1/3 parte; ér 2/3 se cumpără de negoțetori anume s'au în comună, s'au se duc la târgurile mai apropiate.

Pomăritul aduce pe an în sumă mijlocie un venit cam de 1500 până la 2000 coróne în comună.

Să mai cultivă în multe grădini și unele soiuri de legume, pentru trebuința proprie, precum: ceapă, curechi, ardeiu, castreți, fasole, morcovi, napi, rădichi, țeler, petringei, șalate s.a.

Cu un zel demn de a se lua în considerare se cultivă prin unele fete și florile de care au trebuință spre a-să împăna când merg la horă, ba se póte fără încungiur dzice, că nu e în comună fecióră care să nu cultive straturile ei de flori în grădina părintéscă.

Intravilanul, adeca: casele, curțile și grădinile cuprind la olaltă loc de 123 jugere.

1. Câmpul, pădurile, hotarul, munții*

Eșind în ori care parte din comună, ajungem în "câmp".

... "Codrișorul", carele în primăvara anului 1899 fu îngrădit și plântat cu feluriți arborei, mai cu samă brădet și aceasta se făcu în tru aducerea aminte de tragica mórte, a împărătesei - regine Elisabeta, întemplată la 10 Septembre 1898 în Geneva.

Dealul bisericei cu laturea dreaptă cuprinde tot teritoriul până în rîul Țibleș, ér cu cea stângă teritoriul până în valea numită

Țibleșel. Pe latura dreaptă a acestui deal, începând de la sat către nord, se află câmpurile cu numirile ce urmează: **Ivănișul**, Fântâna Stretinii, Podereiele, Rîpa cu Cornii, Undiul cu Leorda, Ponórele și Cóssta Glodului, care se finesce în pădurea comunei numită **Ghețariu**. Această pădure e și meta hotarului de către comuna Poieni.

Pe latura stângă se află câmpurile ce se numesc: Pe Pod, Copăcișul, Poiana Drulii, **Piatra Florii**, Prislopelul, Gordănésa, **Poieniță**, Fântâna Codrii, Dosul Țibleșelului cu **Isipóia** și **Câmpul Mănăstirei**, care atinge hotarul comunei Găureni. Între câmpul Mănăstirei și Dosul Țibleșelului, se află pădurea numită Dosul Mănăstirei.*

Sub această pădure în un loc destul de frumușel și bine potrivit, a existat în timpurile străvechi mănăstirea, dela care Dosul amintit și câmpul din prejur, își are numirea ce o pórta. Pămēntul ce pre atunci era în proprietatea și folosința mănăstirei, astădzi este al bisericei greco-catolice române de aici. Durata esistenței precum și datul dărîmării acestei mănăsiri, pozitiv nu se scie. Prin tradiție înse a rămas în gura poporului de aici, că mănăstirea a existat înainte de timpul unirei cu biserica Romei. După unire mănăstirile cari erau fórte multe în tótă țera Ardealului, se considerau ca cuiburi periculóse de agitație în contra unirei, și mai ales după marea revoluțiune pusă la cale de Sērbi și de agentul lor impostorul Visarion la anul 1744, apoi în urma revoluțiunei lui Sofronie de la Cióra în contra unirei întemplată la anul 1759, generalul Bucov în Iunie 1761, luă celea mai drastice și energice mēsuri pentru arderea mănăstirilor de lemn și dērîmarea celor de piatră (vedzi Istoria Dr-lui August Bunea: Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacoviciu pag.324). În urma acestor evenimente sē póte crede cu sigurătate, că au trebuit sē dispară mănăstirea de la Zagra.

(* Urmează aici câteva rānduri, din păcate, total ilizibile la care am fost nevoiți să renunțăm (n.ed.).

2. Dealul Popii

Acest dric (**sic!**) este situat de laturea stângă a văii Țibleșel și cuprinde întreagă parte de hotar, ce se află spre răsărit dela “Dealul Bisericei”, până la granița hotarului comunei Găureni, - de-acolo pe lângă hotarul comunei Runc, până în **Valea Burduvului**, unde se mărginesce cu hotarul comunei Salva, de aici pe drumul ce conduce dela comuna Salva, până în comună.

Această parte de hotar, e cea mai mare dintre toate, și cuprinde următoarele câmpuri: Pomii, Arsurile, Pleșa Rîtii, **Pleșcuța**, Pleșile mari, Zănóga Runcului, Câmpii, Pleșile Pupului, **Fântâna Gianchii**, **Măgura Ghircelului**, Poiana lui Maniu, **Corogeasca**, Valea Gaurei, Tarniță, **Furcituri**, **Dealul Răosóiei**, Costa Loghi, Oberșia Varului, Dălbănésa, **Valea Hurdii**, **Poiana Utchii**, Valea Varului, Dosul Măgurei, Vârful Măguriții, Groșii mari, Câmpul Macrișului, Groșii de la Prihodiște, Smamenul cu Poiana Berii, Cornul cu Locșórele și Idecui cu Prelucile.

Pe această parte de hotar, se află și patru păduri comunale și anume: spre nord de la Zănóga Runcului, este pădurea Dosul Runcului, pe lângă păreul Câmpilor ér preste acest păreu spre nord este pădurea numită “Cotroapa”, carea în cea mai mare parte este de stejari. Lengă* câmpul numit “Dosul Măgurei” se află o mică pădurice, numită “Dosul Bocoaiiei”, ér preste păreu dela “Câmpul Macrișului” este pădurea “Dosul Bânelor”.

Tot pe această parte de hotar, se află partea cea mai mare a fenețelor, care totdeauna se folosește ca țarină și este situată la fundul hotarului, ér mai spre sat tot la al doilea an, se schimbă în imaș și țarină.

Ca vîrvuri mai interesante de pre hotar, se notescă în acest rid: Vîrvul Măgurei, Ghîrcelului și Vârful Măguriței.

* ę - se va citi ê

3. Valea Lupului

Cuprinde partea de hotar, ce se află spre miază-zi, de la dricul / ridul / Dealul Popii. Se estinde din drumul, ce duce la comuna Salva, spre sud pe lângă hotarul comunei Mititei, până la meta hotarului comunei Mocod, ce se află în deal dea supra "Văii lui Căliman", de aici spre vest; pe această vale în jos la scurgerea ei în râul Țibleș, de aici se'ntorce marginea acestui rid către nord pe lângă râul Țibleș până în comună. Într'acest dric de hotar se află pădurile comunale: Corobana și Vârful lui Pinteleiu, apoi "Vîrful Huciului" plântat prin direcțiunea de păduri cu bradzi (pini - n.n.). Acestea păduri se pot vedea din comună, la cea din tâiu privire spre răsărit.

Acest rid numără următoarele câmpuri: Valea Lupului, Sub Corobană, Valea cea mare, Măgura Lupului, Sēcătura cu Ciungii, Idecelele, După - Deal, Valea lui Căliman, Gruicul, Comóra, Cósta Comorii, Zănogi, După Plopi, Valea Basei, Șesul Perilor, Podul Varului, La Lac și Ciroiul Lungului.

Tot la al doilea an ca și această parte de hotar se schimbă, în imaș și țarină. Tot-odată e de notat, că pre această bucată de hotar se află mult loc neproductiv și steril. Despre lacul ce se află în acest dric, până în ziua de adzi mulți ómeni în simplitatea lor cred, că n-are fund, cuprinde un areal de 3 jughere 200⁰⁰, și este astfel situat, că cu puțină osteneală s-ar putea scurge ușor, și a-se preface în loc roditoriu.

Este de observat, că nu de giaba se numesce aceasta parte de hotar "Valea Lupului", pentru-că nu e dzi în care se nu se pótă vedea pre acest teritoriu, unul sau mai mulți lupi, cari și fac adese ori daune, în vitele ce pășunéză pe acolo.

4. Ruen

Este partea de hotar, ce se întinde dela sat spre amiază-zi pe de latura dréptă a râului Țibleș, se estinde până la movila ce forméză meta hotarului de către comuna Mocod, și care se află tocmai în dreptul lăcuinței lui Ión Istrate, la mori. De aici se'ntórce marginea acestui rid, către apus peste Fățata, până în vîrvul Dumbravei din jos, acolo ia direcțiunea spre nord până la "Fântâna Florii", se'ntórce apoi cătră apus trecând dealul "Malului", scobóră părăul "Borcutului" până în valea "Hotarêlor", o ia apoi pre valea "Hotarêlor" spre nord, și înt'această direcțiune merge la deal pre lângă hotarul comunei Curtuiuş, pînă în vîrvul "Hotarêlor", un pisc din celea mai înalte pre întreg hotarul, provedzut din partea ofierilor c. reg. dela triangulare, ca un turn înalt de lemn. Din piscul acesta marginea acestui rid, merge tot spre nord pre "După Vad", până în "Valea Runcurilor", se'ntórce spre est pre această vale, carea mai jos pórtă numele de "Valea Ploștinii", până ajunge la revărsarea acestuia în sus de sat, în râul Țibleș.

Aceasta parte de hotar cuprinde în sine pădurile comunei: Dumbrava din jos, Sgăul și Dumbrava Morii; apoi câmpurile: Ruen, de la care își are dricul numele, Veneș, Zăpodiiile, După Colnic, Fățata, Buhăitorea, Fântâna Florii, Dealul Malului, Borcutul, Hotarêle, Tăietura cu Pietrișul, Poiana lungă, Vârtoapele, Sgăul, Higea, Piciorul Podini, După Vad și Zănóga Mihuțului.

Aici este de însemnat că din "Dealul Malului", curg două părăie, unul spre vest numit părăul "Borcutului" și altul spre est numit părăul "Dracului" și că în cóstele amëndurilor acestor părăie, se află pături mai subțiri de cărbuni de piatră, pre care poporul aici i numește **sânge de diavol (s.n.)**. Tot la al doilea an se folosesce și aceasta parte de hotar ca imaș și țarină.

5. Runcuri

Dricul acesta este cel mai mic dintre toate, și este situat spre nord, dela dricul Ruen, se' ntinde din râul Țibleș cătră vest, până se' ntâlnește cu hotarul comunei Curtuiuş și cuprinde în sine câmpurile: Rogojeri, Ploștinița, Cóssta Lehăcióiei, Těul Blidariului, Ploștina și Runcurile, cuprinde apoi pădurea comunală "Dosul Secerului", carea este cea mai mare pădure, de pre hotar. Tot la al doilea an se folosesce de țarină și imaș și acest rid.

6. Măgura

Este al doilea dric cu mărimea după "Dealul Popii". Sě estinde spre nord de la dricul Runcuri, atingēnd spre vest hotarul comunei Curtuiuş, până în vîrvul "Intrevaiului", de aici tot spre nord se'ntinde până în vîrvul "Olisimului" pe lēngă hotarul comunei Tîrlișua, se întórce apoi către est și trecānd preste Piciorul Nevedzilor scobórá în valea "Cocurilor", apoi pre aceasta vale tot cătră rēsărit, până, la revărsarea ei în rîul Țibleș, de aici cătră amiază-zi, pre latirea dreaptă a acestui rîu, până la valea "Ursului" unde se' ntâlnește cu ridul "Runcuri".

Aceasta parte de hotar cuprinde câmpurile: Pleșa, Între Văi, Vacolea de sus și din jos, Dealul Calii, Măgura, Rugini, Cóssta Caprii, Cóssta Măgurii, Stupini, Între Văi, Hopăneasa, Olisim, Pěrul lui Drăgan, Dealul Ursului, Poiana Săvóiei, Balta Sěrată, Cóssta Ursului, Fântāna de piatră; apoi pădurile: Coasta Caprii și Piciorul Nevedzilor.

Câmpurile specificate în acest rid până la Olisim, se folosesc mai cu samă pentru fēnaț, formēnd țarina permanentă a fēnațelor. Celelalte câmpuri dela Olisim la vale, tot la al doilea an sunt țarină și imaș.

Până a nu trece la alt capitlu, mai este aici de adaus, că în

tóte acelea dricuri care vin în nemijlocită apropiere cu comuna, tóte parcelele de locuri care nu mai sê pot, se gunoiesc și când le vine rândul a fi în țarină, se cultivă cu păpușoiu, ér mai în sus la dealuri, se cultivă grâu, oves și orz. Pe lunci înse și în apropierea satului sunt fênațe mai multe.

Tot aici mă simțesc necesitat a aduce a minte și de un lucru regretabil, carele slabe urmări o sê aducă, și anume: aici pre întreg hotarul au avut proprietarii pe mai tóte locurile lor, huciag mai mult s'au mai puțin. Cu acest huciag își acperiau multe tre-buințe de cari aveau lipsă; precum: facerea de staule pentru oi, poieți pentru vite pre câmp, îngrăditul fênațelor, ce se lăsa pre hotar, pentru iernatul vitelor, facerea de colibi, focărit ș.a.

De-un timp înse cu o mânia ôre-care fără îndurare pustiesc acel huciag de pre hotar, săpând și celea mai piedzișe cóste, cultivându-le (**sic!**) cu cereale. Un timp mai scurt vor produce și acestea locuri ceva, dar apoi în curênd în urma pusețiunei pedzișe acestor locuri se vor spălăci și vor deveni rîpe nefolosivere. Numai atunci se va simți lipsa lemnelor și a pășunei de pe acestea huciaguri.

Recólta s'au folosul din câmp

La noi sê pórtă economie de 2 câmpuri, și fie care proprietariu samênă ce voiesce și unde voiesce. Țarină permanentă este numai ceea a fênațelor, care este situată la fundul hotarului de cătră miază-nópte, în dricurile: Dealul Popii și Măgura. În aceasta țarină încă se mai sparg țelinile mai bătrâne, sêmênêndu-se mai mult cu spicósê, și de unii și cu trifoiu.

Sêmênăturile preste tot se fac primăvara și numai arare-ori sê vede și câte o holdă de tómnă.

Gunoiu sê cară nu numai pre lunci ci și pe dealuri, pe unde se póte ieși vara cu carul, ér iérna cu sania. Sêrăcimea scóte

gunoiul pre celea mai grele locuri de umblat, unde pune cucuruz cu cuibul, ca astfeliu să ajute și locurile celor mai slabe a produce ceva. Cei mai cu stare își gunoiesc locurile cu oile și cu ciurdzile, pre cari le pun pentru plată, se dormă pe locurile lor.

Cu bucatele și celelalte roade ale câmpului, se acoper pe deplin trebuințele poporațiunei, ba în anii mai mănoși, mai întrece un cuant ore-care și pentru vëndzare, - se simte înse în câțva lipsa de nutreț, și vara lipsa de pășune, deóre-ce lăcuiorii în proporție cu mărimea hotarului, țin prea multe vite. (!!!)

Prețul pământului

Grădinile și mai ales acelea, cari au pusețiune potrivită pentru clădiri, au prețuri de tot esagerate. Se vënd grădini după stenjenul pătrat, cu două până la trei coróne stenjenul, și mai bine.

La câmp, prețul locurilor se socotesce după dzile de arătură și cară de fën. În socoteala mijlocie, loc de o dzi de plug, se vinde după feliul s' au bunătatea pamentului, cam cu 80-200 coróne, tot cam cu acest preț se vinde și loc de un car de fën, se ivesc înse adese ori cazuri, când acestea prețuri, pe unele locuri se duplică. - Nu numai atâta, ci la prețuri de înspăimântat, ar'ajunge aici locurile, decât Zăgrenii nu ar afla pe la unele din comunele vecine, locuri de cumpărat mai ieftine, unde deja s'au și înstăpânit preste multe și bune parcele de pământ mai ales de fënaț.

Îngroparea, țințirimul (cimiteriul)

Poporul de aici numesce îngropătoarea țințirim. Cel mai vechiu loc de îngropare, este cel așa numit "Pe pod", carele înse din cauza îngrămădirei mormintelor, va trebui fără amânare lărgit, s'au scos din folosință. Al doilea țințirim e cel din dăreptul bisericei, în carele se'nmormentează numai cei-ce solvesc pentru

lada bisericeii tacsă de 100 coróne, și după-ce vor fi dobândit încuviințarea oficiului protopretorial.

Al treilea țințirim e cel de la fôsta biserică din Burbuleni. În tr'acesta se înmormențéza numai cei din partea de sat cu acest nume. - Atât acest țințirim cât și cel de "Pe Pod" sunt fôrte slab îngrădite și păzite, ceea-ce nu servesc spre onórea autorităților bisericesci. Ar'trebuie ca morților, sê li-sê dee mai multă cinste, cum o fac aceasta alte neamuri.

Căile de hotar

Ca proprietarii se-și pótă folosi locurile ne'mpedecați și sê nu pricinuiéscă pagube vecinilor, sunt căile pre hotar printre dricuri. - Căile de hotar la comuna Zagra, sê fac și sê direg cu satul. Astfeliu de căi, ce astădzi sê află în folosință, sunt celea-ce urméză:

1. Calea de pre dealul bisericeii, carea se'ncepe dela "Codrișor" în sus.
2. Calea ce duce la Podereie
3. Calea de sub Rîpa cu cornii
4. Calea de pe Ponórá
5. Calea de la Poiana Drulii
6. Calea de la Prislopel
7. Calea de la Gordănésa
8. Calea la Poieniță și Fântâna Codrii
9. Calea de la Dosul Cibleşelului
10. Calea de pe câmpul Mănăstirei
11. Calea la Pleșile Pupului
12. Calea de pe Câmpi
13. Calea la Zănoaga Runcului, prin Vadul Furciturilor, la Poiana lui Maniu
14. Calea de pe Pleșii mari

15. Calea pe Pleșa Rîtii, carea duce la Obîrșia Varului și Dălbăneșa
16. Calea la Valea Varului și Valea Hurdii
17. Calea la Arsuri
18. Calea Pe-Idecu și la Preluci
19. Calea pe Locșore, Corn, Poiana Berei și pe Groși cătră Dosul Măgurei
20. Calea pe Valea Lupului, pe Tinósa, pe la Smamên la Varoșa
21. Calea pe după Plopi la Măgura Lupului
22. Calea la Comóră și după Deal
23. Calea pe Valea lui Căliman
24. Calea la Fățata și Fântâna Florii
25. Calea la Buhăitorea
26. Calea la Zăpodii
27. Calea la Pietriș, pe după Colnic, preste Dealul Malului, la Hotară
28. Calea la Poiana cea lungă, ce duce pre sub Sgău-după Vad
29. Calea Ploștinii, ce duce la Runcuri
30. Calea la Ploștiniță
31. Calea pe Valea Ursului, duce la Măgură, tot pe Valea Ursului, și alta preste Valea Cristului la Vacolea
32. Calea la Poiana Săvóiei
33. Calea la Cóstă Ursului
34. Calea la Piciorul Nevedzilor

Este apoi pre hotar drumul vecinal, pre carele se vine pre luncă dela comuna Poieni, și trecând de-a lungul satului, cătră sud, merge cătră comuna Mocod. Drumul acesta în tot anul se prundesce, și pre de ambe laturile i-să destupă șanțurile în regulă. Cu acest drum se'mpreună și un altul ce vine pre luncă de cătră comuna Găureni, dea (sic!) lungul văii Țibleșel, până în mijlocul satului. - Acest drum n'are șanțuri, nici nu se prundesce, din causă că fiind lunca fôrte strîmtă, valea Țibleșel, când plóuă

numai ceva plóie mai mărișora, o povăiesc din deal în deal, când apoi acest drum suferă dese stricățiuni, cari fac comunicația pe această vale fórté anevoióasă.

Apele de pe hotar

Rîul cel mai de frunte, ce parcurge hotarul comunei Zagra este:

I. **Rîul Tibleș.** Acesta își are isvórele sale în muntele Tibleș, de unde scoborend cătră amiază-zi, percurge hotarele comunelor Suplaiu și Poieni, intră în hotarul comunei Zagra, curgând tot cătră sud. În curgerea sa pe hotarul comunei Zagra, primesce în sine următoarele văi și păraie, și anume:

1. De laturea dréptă începând din sus în jos Valea Cocurilor, carea curgënd pe lângă Picioru Nevedzilor forméază granița între hotarul comunei Poieni și Zagra. Valea Ursului, care-și strînge apele sale de pe ridul “Măgură”. Valea Ploștinii, care-și adună apa, de pe dricul “Runcuri”, âmbe acestea văi dau cea mai bună piatră de zidit, aici în comună.

Vâlcéaua Unghiului, care se revarsă în rîul Țibleș, în comună, pe din jos de casa lui Grigore Doce.

Părăul Vieuinilor, a cărui apă, când e secetă mai lungă, sécă de tot.

Valea Dracului, carea nu areori prin esundările sale, închide cursul rîului Țibleș și rupe drumul vecinal pe din jos de “Podul Varului”.

Tot pe latura dreaptă mai primesce, în fine Părăul Fântânei Florii, este un părăuș mic acărui apă, sécă une ori.

2. Pe laturea stângă, până în sat, ca afluenți are: Părăul Ghiețariului, Părăul Ponórelor, Părăul Podereiilor și Părăul Ivănișului. Tóte acestea păraie curg din dealul bisericeii, și în timpuri normale, au în sine puțină apă.

De la sat în jos, cuprinde în sine:

Al II-lea râuleț mai mare de pre hotar, numit **Țibleșel**. Acesta își are izvoarele pre hotarul comunei **Găurenii**, de unde curgând în direcțiune sudică, intră în hotarul comunei **Zagra**, în locul așa numit "Lunca Folcii" și după un curs de vre-o 7 kilometri, la 200 metri din jos de sat, se revarsă în râul Țibleș.

Pe lăngă Țibleșel, tot de laturea stângă, mai primesce dela sat în jos, râul Țibleș, Părul dela Șesul Perilor, Părul Comorii și Valea Gruului, carea formeză granița între hotarul **Zăgrei** și al Mocodului.

Țibleșelul în curgerea sa pre hotarul **Zăgrei**, încă își are afluențele sale și anume:

a) de laturea dreapta:

Părul Mănăstirei, Părul Dosului Țibleșului, Părul Fântânii Codrii, Părul de la Poieniță și Părul Prislopului. Tote acestea mici pâraie își adună apele, din partea răsăriteană a dealului bisericeii.

b) de laturea stângă primesce:

Părul dela Pleșile Pupului, Părul Fântânii Gianchii, Valea Câmpilor, Valea Pleșilor, Valea dela Pleșa Rîtii, Părul Arsurilor, Părul Pomilor, Valea Lupului, Părul lui Țuran și Părul Dârlii, acestea trei pâraie din urmă se revarsă în sat, în Țibleșel, și de și fiind mici totuși când vin ploi mari, căusază pagube însemnate.

III. **Valea Gaurei**, în curgerea sa aceasta vale, formeză la răsărit granița între hotarul **Zăgrei** și al Runcului, și după o curgere mai scurtă, intră în hotarul Runcului.

IV. **Valea Hurdii** numită așa la isvórele sale. În dreptul părții de hotar numită "Dosul Măgurei" formeză meta de către hotarul comunei Runc, purtând numele de "Valea Varoșii", și curgând către răsărit, pe lăngă "Dosul Bânelor" intră în hotarul comunei Salva, unde scurt după aceea, se revarsă în râul Idecu.

V. **Valea Hótarêlor**, în partea estemă a hotarului de către

apus, în tr'o distanță mai mică formeză granița hotarului către comuna Curtuiuş, şi apoi intrând în hotarul comunei Mocod, se revarsă în Someş, unde este însemnată meta între Comitatul Bistrița-Năsăud şi Solnoc Doboca.

Natura a înzestrat hotarul comunei Zagra cu nenumerate isvóre, de cea mai curată şi mai bună apă, toate acestea cu păraiele, văile şi râurile specificate mai sus, satisfac prea de ajuns trebuințele atât a lăcuiitorilor acestei comune, cât şi a turmelor şi ciredzilor, ce se adăpostesc pre acest hotar.

Munții comunei şi folosul din ei

Precum s'a amintit la alt locú* a acestei scrieri, comuna **Zagra** poşede doi munţi şi anume: muntele Țibleş şi muntele Gălaţ. Nici unul din aceşti munţi, nu este în apropiere şi nici nu stă în legătură cu hotarul comunei. Țibleşul este mai aprópe. Dela **Zagra** mergând către nord prin comunele Poieni şi Suplaiu, cale de o jumătate de dzi, ajungem în Țibleş, carele cu vírvurile sale, formeză granița de către Marmația.

Galațul, este în depărtare cale de două dzile de aici, şi e situat la isvórele râului "Anieş" între muntele "Coronchiş" al comunei Feldru, şi muntele "Gălaţ" al comunei Nepos. E un munte mic, cu puțină pădure, dar cu păşune bună.

Folosul acestor munţi, constă mai cu samă din păşunea lor, pentru-că din venitele pădurilor - administrate cumulativ / din fostul District al Năsăudului / tangenta ce compete comunei **Zagra**, abia se urcă la 330 coróne.

Păşunea din Țibleş, se folosesce cam de 200 boi şi 3.000 oi, şi duréză în casuri favoritóre 9-10 săptămâni. La păşunea din Galaţ, de obicei se scot cam 145-150 boi şi 1.000 de oi, cari numai arare-ori pot sta acolo timp de 3 luni. Tacsă de păşunat, se repartiseză aici după capete de vite, firesce socotindu-se lęgă

* ú - se va citi ũ

pășunea din munți și ceea a pășunilor comunale de pe hotar. De fie care bou este a-se plăti ca tacsă de pășunărit pre vară cam 2 coróne; er'de o óie până la 40 fileri.

Organisația comunei

În celea administrative, politice și judecătorești, comuna **Zagra**, sê ține de cercul Năsêului carele face parte din comitatul Bistrița - Năsêud. În treburi bisericesci și, școlare, forméză parochea greco-catolică **Zagra**, aparținătóre vicariatului Rocnei, cari își are sediul în Năsêud.

Comuna **Zagra**, sê numêră între comunele mici, deórece dęnsa, cu comunele **Suplaiu**, **Poieni** și **Găureni**, alcătuiesc cercul notarial al **Zăgrei**. Notariul cercual își are lăcuința în **Zagra**.

Pentru administrația în celea bisericesci și școlare, sê află aici un paroch, doi curatori bisericesci, un cantor, un fêț/crâșnic/, apoi senatul bisericesc - scolastic, constătătoriu pe lęngă președinte / care e preotul / și notariu / care e unul din cei doi învățători / din 10 membri ordinari. Tot la trei ani, senatul bisericesc scolastic, trebuie a-sê restaura din nou.

În celea politice, în fruntea comunei stă primăria comunală, care între împrejurări normale se'noiesce tot la trei ani. După legea comunală din vigoare, primăria aici constă: din primariu, subprimariu, colector și cassariu/o persónă/, doi senatori, un tutor orfanal și notariul. Mai contribuie comuna și la susținerea unui medic cercual, cu lăcuința în Năsêud. Întreține apoi însăși personalul de serviț, constătătoriu: din un înmânutoriu de câmp, inspector de morți, o moașă, patru vigili, patru servitori de nópte și un curier poștal până la Nimigea-Magiară.

Representanta comunală se compune din 16 membri, jumătate aleși de popor, jumătate viriliști, în virtutea dărei ce plătesc cătră stat, și din doi membri suplenți asemenea aleși. Reprezentanta forméză pentru comună un fel de dietă în mic.

Ea controlază activitatea primăriei și a oficianților comunali, examinează computurile, votează preliminarile de venit și de cheltuieli, face dispoziții cu privire la chivernisirea hotarului și a întregii averi comunale ș.a.

Starea cassei alodiale

Cassa / lada / noastră comună, după cum se va vedea mai jos, are o mulțime de cheltuieli de suportat, cari din an în an se sporesc și se cer a fi acoperite. Acestea cerințe nici decum nu stau în proporție cu venitele, ce le are aceasta comună, și celea mai multe trebuințe a-le (*sic!*) ei se acopăr numai din feliurite reparațiuni.

Se cere deci din partea primăriei și a reprezentanței comunale, o tactică înțeleaptă, o prevedere deosebită, pe lângă imparțialitatea recerută, - întru repartizarea și încasarea impozitelor comunale; pentru - că numai așa se va putea mijloci, ca atât privații, cât și comuna, ca corp moral, să fie ferită de derută.

Budgetul comunei pe anul 1903

Venitele comunei politice pe anul 1903

sunt preliminate cu: 7.355 cor. 32 fl.

er cheltuieli cu: 7.355 cor. fl.

Contribuția care o plătesc lăcuiitorii la stat comtă din:

- Dare de pământ 2.054 cor. 41 fl.
- Dare de case 580 cor. 40 fl.
- Dare suplimentară 2.284 - -
- Celelalte soiuri de dări laolaltă 662 cor. 81 fl.
- Dare după locurile de la satele vecine 628-/-33-/-

La olaltă dările la reg. fac 6.209. -/- 95 -/-

Afară de acestea dări, mai plătesce biserica contribuție, echivalent și alte competențe erarhiale 203 cor. 35 fileri

Pe lângă acestea contribuțiuni cătră comună și cătră stat mai trebuie se-și susțină biserica și șcôla și se-și acopere trebuințele private, cari nu arare ori devin esagerate.

Poporățiunea comunei

În genere luat, lăcuitarii comunei **Zagra** se póte dzice că sunt de statură mijlocie bine și îndesați făcuți la trup la față sunt deschiși albeneți și numai puțini mai oacheși și sprîncenați. Sunt de temperament vioiu, însă iuți la fire, sunt glumeți, dar și gălăgioși și bătauși, - și pre lêngă acestea țin mult și la fudulie. Persóne cu defecte trupesci și sufletesci, sunt rarități printre lăcuitarii acestei comune. Cumcă aceasta poporățiune se bucură de o bună stare fizică și sanitară, documentéază aceea împrejurare, că în fiecare an se asentéază la oaste mai toți feciorii chemați.

Numerul poporățiunei la 31. Decembre 1.900

Poporățiunea comunei aprópe curat românéscă, numără 312 familii cu 1.370 suflete, între cari 683 parte bărbătéscă, er'687 parte femeiéscă.

După confesiune sunt români de religiunea gr.cat ... 1.341 suflete / mosaici29.

Cifra mijlocie a nascerilor calculată după cei 10 ani din urmă, e de 43, er'a morților de 30 pe an. Prin urmare sporul anual al poporățiunei de aici e de 13 la sută.

Deprinderi

Nu numai popóre ci comunități și familii, se deosebesc între sine prin anumite însușiri sufletesci și trupesci, pre care le deprind și le cultivă amésurat timpului, trebuinței și potrivit cu

încalinările lor firesci. În celea următoare voi scote la iveală o parte din feliuritele noastre deprinderi locale.

a) Ocupațiunea

Ocupațiunea de căpetenie a bărbaților este plugăritul, la care conlucră și femeile și cu copii cu tot, deprindzin-du-i (sic!) și pre ei de mici, dar' treptat și potrivit cu vârsta și secsul lor, la lucrul câmpului, precum: la plug, la grăpat, la sapă, la secere, apoi la coasă, la fën, la cules și la cărat.

Economia câmpului a luat în timpul din urmă, un avânt îmbucurătoriu, pornind a-se purta în mod, din ce în ce, mai rațional, folosindu-se unelte mai bune și semințe mai alese.

Toți cei ce se ocupă cu plugăritul se ocupă și cu economia vitelor, și spre lauda Zăgrenilor fie dzis, că cu cultura acestui ram de economie, denșii stau în fruntea comunelor de pre aici. Aceasta se pôte observa pe la târgurile din apropiere, căci vite bune de tot soiul cum mâna Zăgrenii la târg, rar se'nțemplă se iésă din alte comune.

Pe lêngă cultivarea acestor doi rami principali de economie, tot cu asemenea zel se cultivă, aici în comună și fabricarea pănurei, a țólelor, dêsagilor și ațelor de încălțat opinci, cu cari articli pre lêngă că își acopăr trebuințele casnice de tóte dzilele, mai fac și un însemnat comerciul, ducend de acestea mărfuri, pre la tóte târgurile din ținutul Chiórului și al Sêlagiului. Bărbați și muieri negoțéză cu articli mai sus numiți începend din luna Octombre și până la finea Decembre a fiecărui an. Pentru pregătirea pănurei se folosesce parte lăna de pre oile din comună, parte se cumpără lână și mițe, de unde numai se găesce de acestea, pre din Năsêud, Bistrița, Dej și Gherla.

De sine se'nțelege că pentru a pregăti pănura, sunt de lipsă piuăle cu cari se piuăresce pănúra, și vâltorile în cari se pregătesc feliuritele țóle - Piuă se află aici în comună 12 părechi, ér' vâltori numai două. Mai tóte acestea sunt aședzate de-a lungul

rîului Țibleș, întru cât ține satul, ăr'unele sunt afară din comună, la casele așa numite la "Mori".

Pentru măcinatul bucatelor sunt prea destule mori în comună. Începând din căpătul din sus, se află în comună opt mori înșirate de-a-lungul (sic!) rîului Țibleș, din-tre (sic!) acestea, una a lui Bumbul Gavrilă, are două rînduri de pietri, ér celealalte au numai câte un rînd de pietri. Tot asemenea câte un rînd e pietri au și celea două mori, ce se află la casele, dintre hotarul comunei aceștia și al comunei Mocod, și se numesc, cum s-a mai amintit mai sus la "Mori". Este de observat și aceea împrejurare, că mai toți acei proprietari cari poședă mori, își au și piuăle lor, în legătură cu acestea, ér'unul cu numele Gregoriu Sima Pop pre lęngă móră, piuă și vâltoare, a aședzat lęngă acestea și o mașină de îmblătit, pre carea tot'apa o învîrte, când lucră cu ęensa.

Cărăciumăritul se desprinde de aici de doi inși: de frații Diamantstein Joseph și Diamantstein Israel, amęndoi jidani. În timpul mai recent, a probat și lăcuiitorul de aici Drăgan Ion a lui Niculai, ca să dobîndescă licență de cărciumărit, dar'durere nu i-a succes dobîndirea acesteia, din causă, că mai mulți frunțași din comună, corupți fiind de jidani, s'au arătat contrari la dobîndirea acelei licențe.

Cu măcelăritul se ocupă tot jidanul Diamantstein Israel, în companie cu un alt jidan, numit Grünfeld Iacob - cu tăiatul porcilor se deprind mai mulți.

Sunt apoi mai multe cernitóre de pănură și de lână, ér'cu cu colorarea lănei se ocupă, pot dzice mai tóte muierile, care pórtă cătrinte în colori.

Sunt și o mulțime de meseriași, anume:

1. Bărdași: Macarie Zinveliu, Ioachim Zinveliu, Eremeiu Codeu, George Lupan, George Epure, Tănase Zinveliu alui Macarie, Ion Pop Pimil ș.a.

2. Zidari: frații Ion și Pavel Clepșa.

3. Măsari: Mihaiu Marcu, Maniu și Ion Pop (Pimil)

4. Rotari: Eremieu Codeu, Nicolae Codeu, Mașteiu Raus, Nechita Maniu și alții.

5. Fauri: Leon Hurdea, Cosma Moldovan și Ion Fărletaș.

6. Butinari: Ion Pop (Pimil) și Marcu Maniu, amândoi aceștia sut tot-odată și măsari.

7. Ciobotari: Ion D. Onișor, Simion Moldovan și Mozes Solomon, cel din tâiu lucrează cu mai multe calfe.

Mai toți meseriașii înșiraiți aici, își exercită meseria, numai ca pre un lucru de a doua mână, ocupându-se cu agricultura și crescerea vitelor, după care mai cu samă trăiesc.

Cu deosebire de laudat, sunt muierile, care dau mână de ajutor bărbaților, la toate lucrurile în câmp și acasă, și totu-și (sic!) făcend ierna din nópte zi, cu lucrul mânelor împodobesc casa și îi îmbracă și pre ai sei, împrăștiind cu veselie lor norii de grijă, ce adese ori încrețesc frunțile gânditorilor lor bărbați. Unele familii mai de frunte s' au provedzut cu mașini de cusut și cu mașini de tors.

b. Hrana

Hrana principală o formeză aici pânea de mălaiu, mămăliga, pânea de grâu, plăcinte, lichii și colaci, lęgă cari, în dzile de dulce, se alătură męcări de dulce, er' în dzile de post se folosesc męcări de post.

În posturi, cari în dzilele noastre nu se mai țin cu sfințenia, cu care le țineau înaintașii nostri, după anutimp se nutresce oamenii cu fasole, pesce (pește), cartofi / baraboi / curechiu, cras-taveți, salate, bureți, ridichi, ceapă și tot soiul de póme. Pentru îmbunătățirea gustului la unele legume, se folosesce oloiul de sîmburi / de bostan /.

În dzile de dulce, se hrănesc ómenii cu lapte dulce și acru, cu brânză, smântână, ouă, unt, slănină și carne, ér' ierna, nu e casă în sat, la care se nu se taie unul s'au mai mulți rîmători îngrășati, lęgă care nu lipsesce nici butea cu curechiu murat, - cu un

cuvent de nutrire trupului cu mâncări sățioase, se p^ortă destul de bună grijă.

De tot altminteră se are înse lucrul cu beutura. În timpurile celea bune, de demult când se fierbea rachiu curat de bucate, și se făcea bere, mulți inși își aveau căldările lor, - acuma după - ce t^ote se tacs^oză cu dări grele și numărul căldărilor s' au redus la 4-5, cu cari în lunile de t^omnă se fierbe vinarsul de prune. Vinars de prune, fierb mai toți acei proprietari ce posed grădini cu pruni, și sunt mulți de aceia, cari păstrează astfel de rachiu și pentru primăvară, și vară când sunt lucrurile celea grele a-le (sic!) câmpului. - Beut^ore și risipit^ore nu se p^ote numi poporăt^onea acestei comune, pentru-că în dzile de lucru nu se vede nime-ne, ér, în sărbători încă numai arare-ori se ivesc ómeni prin cele două cârciumi din comună.

c. Portul

Portul de aici întru t^ote s^em^enă cu cele al lăcuitarilor din comunele vecine f^oste grănițere.

Ca îmbrăcăminte bărbații p^ortă vara, în zile de lucru, cămăși de cânepă, în sărbători, de bumbac, încing^ondu-le cu curele de lățime mijlocie, ismene nici prea largi, nici de tot strîmte, ér'tinerii p^ortă preste ismene pantaloni strîmți, de pănură țesută în patru ițe și pălării cu fundul rotund și nu prea mari la p^enă, laibere colorate și năfrâmi de mătăsă la grumadzi.

Iérna p^ortă cióreci albi de lână și căciule mai cu s^emă negre, apoi pieptare de piele, cu felurite flori cusute pr^e ele, un fel de sumane sure de lână, fără cline, numite recle, ér'în sărbători, mai ales bărbații mai de vârstă, schimbă acestea recle cu sumanele celea lungi negre cu cline.

Încălțăminteá îndatinată e opinca și în sărbători ciobotele. De învăluit se folosesc călțuni și obiele, t^ote de lână.

Femeile p^ortă cămeși și poale de bumbac, rar de cânepă, pieptare albe și roșii cu deosebite flori împr^estrite, ér'celea mări-

tate cojóce lungi. Pórtă șurțe de deosebite colori apoi pânzături negre și roși, cu alesături și vergi de feliurite colori, ér'mijlocul și-l încing cu frânghii și brâie colorate.

Ca încălțăminte ele pórtă ciobote negre și opinci cu cióreci și călțuni de lână. Pe cap pórtă năfrămi (cârpe) de carton și de pěr, de feliurite colori. La sərbători se pórtă și năfrămi de mătasă colorate și negre. De sóre și de plóie se folosesc pălării de paie.

Tótă îmbrăcăminte, afară de puțini articli de bóltă și de tóte celea trebuincioase în casă pr.c. dēsagi, merindare, străiți, chindéuă, perini, saci ș.a. le lucrează femeile în sėrile lungi de iernă și primăvară până sė'ncepe lucrul câmpului.

Ca o scădere, ce trage după sine rele urmări, este de însemnat fudulia, care-durere-a început a se încuibă aici, până și la cei cu stare materială mai slabă. Sunt de compătimit acei ómini nevoieși, cari își vând ultima văcuță, și se'ngrópă în grele datorii cambiale, numai și numai, ca sė-și îmbrace fata s'au feciorul, cum sunt ai celor mai cu stare din sat. Preotul și învățătorii la tótă ocasiunea dată, din resputeri ar trebui, sė combată acest viț.

d. Limbă, Moravuri, Obiceiuri

Poporul român se deosebesce de alte popóre prin limbă, credință, port, obiceiuri, moravuri, prin modul de traiú și alte însușiri, cari împreună forméză individualitatea sa.

Trăind însă veacuri dea-rîndul în amestec cu alte popóre străine, e lucru firesc că nu numai limba, ci și alte deprinderi a-le (sic!) sale, au suferit anumite schimbări; basa s'au răděcina a rămas înse aceiași.

Ca sė ne salvăm originea, cu care ne place a-ne mândri, tot ce e bun trebuie sė păstrăm cu scumpătate, er'ce e străin trebuie sė lepădăm, ca nu cumva străinii cu care conlăcuim, vėdzind la poporul nostru cuvinte, datini și port străin, se ne controleze originea, numerându-ne între ei.

Pe lęgă multele cuvinte nemțești și ungurești, ce s'au strecurat cu timpul în limba nóstră, mai observ că deosebite

particularități de limbă zăgărești, tocirea și înmuiarea celor mai multe consunante abveninde în vorbire. Așa dzice poporul aici, în loc de munte / munce, în loc de tină / cină /, în loc de pită / pcită/, în loc de lapte / lapce /, în loc de copii / copcii / și așa altele mai multe.

Moravurile bune îndulcesc traiul social și pun temeiul fericirii omenesci, ele merită dar întreaga noastră luare aminte. După cum însă prin grâu fie cât de frumos, crește și neghină, așa e și cu moravurile, printre celea bune se află și năravuri rele. Spre a le putea combate, trebuie mai întâiu să le cunoaștem pre acestea.

În genere poporul nostru, e de fire mal mult blândă de cât aspră, este milos și darnic și cu tragere de inimă, către cele sfinte, cercetază biserica, ascultă de preot și de mai marii satului, dă cinstea cuvenită fruntașilor și tuturor străinilor. Bărbații cât și femeile iubesc curățenia, spun adevărul, dar totuși mai vorbesc și ce nu este. Sunt cam făloși și lăudăroși, fac adese-ori glume pipărate și păcălitore, află în grabă cuvântul potrivit, și se întrec care de care, seși spună unul altuia porecle de celea mai ciudate, așa în cât prea puțini vor fi azi în sat, cari pe lengă numele cel adevărat, se nu aibă unul s'au mai multe nume de ocară.

Ca scădere se pot însemna mai ales tinerilor, dedatul de mici la fumat, la sudalme și necinstirea bătrânilor, ba unii dintre tineri, și încă dintre cei mai cu stare mai bună, se dedau și cu furatul. Biserica, școla și casa părințescă lucrând mână în mână ar'putea lucra mult, pentru stirpirea acestor viții, - se'nțelege deci că factorii cari stau în fruntea acestor instituțiuni, vor fi ómeni la locul lor și se vor interesa de binele și înaintarea poporului nostru.

Din multele datini, obiceiuri și credințe deșerte, în care poporul român e atât de bogat, o parte se găsește și aici.

Datinile și obiceiurile la nunți și înmormântări, sunt mai tot aceleași pre tot locul și sunt lucruri multe puțin cunoscute la români. Voiu adauge înse numai atâta, că mai de mult, fiind vre-

muri mai bune și neavând poporul a suporta atâtea soiuri de dări grele, și nunțile se făceau mai cu pompă și țineau câte 3-4 dzile. Așa atunci mirésă se ducea la cununie și de acolo la părinții ei și la ai mirelui, cu carul cu cel puțin 4, 6 și opt boi împănăți. Pe de laturile carului, apoi atât înaintea, cât și înapoia acestuia, o ceată de feciori călăreți, numiți cuscii, cu caii lor cei împodobiți, formau garda împărătească, - tot în carul cu mirii, se aflau și cei doi feciori de împărat cu steagul cel frumos împodobit cunoscuți de pe brâile lor. Toți nuntașii aveau carte împărătească / colac la brâu/. - Astădzi însă se părăsesc acestea datini, și numai foarte puțini, și numai de cei mai avuți, se mai practică.

Tot asemenea și la înmormântări se mai lasă din datinile vechi, pr.c. cetitul sărăcusteii prin preot înainte de înmormântare, celea 12 stări cu mortul, cu ocasiunea ducerei la grópa, îngroparea cu mai mulți preoți, apoi și pomenele celea îmbelșugate, ce se dădeau mai înainte, astădzi s'au mai simplificat.

Multe credințe deșerte, se mai păstrează și adzi, ca și în trecut. Din acestea voiui aminti: facerea pe ursită, cântarea pe stele, facerea de dragoste și de ură s'au despărțire, legatul / s'au facerea când repauséză unul dintre soții căsătoriți, cel rămas se nu se mai pótă altul căsători / , strigatul laptelui la vaci și la oi, căutarea cu bobii, descântarea: de deochi, de mâncătură, de sgaibă, de potcă, de intruele, chemarea și înturnarea lucrului rău și altele de acestea.

Asemenea se mai susține până în ziua de adzi credința deșértă, că în unele dzile, deși nu sunt sərbători legate, nu e dată a lucra, pre cum: în ziua de Filip și Andreiú, ca se nu aibă pagubă prin lupi, Miercurea la începutul postului mare și Miercurea la mijlocul tot a acestui post, ca să te prindă întruelele, ziua Dochiei, ca se fi ferit de vânturi, ziua lui Alecsie ca se nu te mușce șierpii, ziua lui Haralampie, ca se fi ferit de tot feliul de boale și pagube, șapte Vineri înainte de s.Petru, ca se nu bată grindina țarina, ziua de Foca, ca se fi ferit de trăsnet și de foc și altele de acestea.

Biserica

Cinstirea lui D-zeu isvorește din un simțământ religios înăscut și adânc săpat în inima fiecărui om. Sub înrîurinta bine-făcătoare a acestui cult, ne mângâiem în suferințe și ne întărim, ca să putem purta greutățile vieții cu răbdarea, cultul divin este deci o trebuință neapărată a sufletului nostru !

Locul anume întocmit și acomodat pentru desfășurarea acestui cult, este biserica. Aici se săvârșesc sântele sacrameente, aici se cultivă virtuțile creștinești, aici aflândune (sic!) “tótă grija lumescă dela noi o lepădăm”.

Biserica a fost dela început, este și sperăm că va fi și în viitoriu asilul, în care ne vom putea păstra aceea ce avem mai scump în lume: limba, legea, datinile și obiceiurile noastre străbune. Până la anul 1700 și lăcuiitorii acestei comune, ca toți românii Ardeleni, se țineau de biserica răsăriteană, atunci însă cei-ce nu vedeau cu ochi buni nația română și înaintarea ei, au isbutit de o au desbinat în două biserici, una unită, alta neunită, și au slăbit pre cea din tâiu (sic!) așa de tare de nici chiar pe terenul cultural, n-a fost în stare a face acelea progrese ce în urma contactului cu Apusul civilizat le-ar’ fi putut realiza, - er’ pe a doua decretându-o de biserica tolerată, până în dzilele noastre a fost dependentă de biserica sârbescă, fiind supusă celor mai revoltătoare batjocuri și intrigi.-

Cu anevóie se hotărâră și Zăgrenii, ca multe alte comune din țara Ardealului, a trece la greco-catolicism, și numai după-ce trecură celea mai multe comune din ținutul nostru, făcându-se din partea stăpânirii asupra acestei comune fel de fel de presiuni, în celea din urmă se’nduplecă și densa la primirea confesiunii greco-catolice.

Fiind-că comuna **Zagra** s’a fondat cu mult mai înainte de aceasta tristă epocă, și biserica de aici trebuie să aiba un trecut tot așa de îndepărtat. Până în vara anului 1903, au existat aici în comună două biserici, edificate amândouă din lemn de brad și

acoperite cu șindrile. Din tr'acestea, cea din partea de sat numită Burbuleni nefiind în folosință de pre la anul 1851, pre încetul i s'a ruinat acoperișul și turnul și ca să nu cadză în luna Iulie 1903 fu dărîmată. Din materialul mai bun s' a rădicat o clopotniță pentru clopotele care după credința poporului trăgându-se (*sic!*) întorc grindinile și vremile grele, ér'celălalt material s'a vëndut și banii încasați s'au administrat lădzei bisericesci. Această biserică a sustat numai cam vre-o 150 ani, și fu clădită prin singur lăcuiorul de aici Luca Zinveliu, carele a fost un bărbat harnic și pre atunci, cu cea mai bună stare materială în comună.

Ceea-laltă biserică este în centrul comunei și este situată pe piciorul delușorului numit "Codrișor", la o înălțime de 17- 18 metri din piața comunei, ceea-ce face, că ori de care parte se apropie cineva de comună, biserica se observă mai întâiu dintre tôte alte clădiri. Date sigure despre clădirea acestei biserici nu există. La anul 1780, după cum se vede din o inscripție de pre fruntariu, s'au renovat și zugrăvit din nou, prin nescari pictori Bănățeni / cari însă nu ș-au scris numele / , ér'la anul 1842 s'au renovat tôte ușile și ferestrele și s'au construit corul pentru școlari, carele până aici nu era. În anul 1852 s'au bătut din nou șindrile pe acoperiș și pre turn, carele tot-odată s'a renovat și înțepenit. Trecend de atunci 52 de ani, coperișul iarăși începe a-se ruina, turnul nu mai stă oblu și se clatină tare când se trag clopotele, -deci se arată ardentă trebuință de clădirea unei nouă biserici din material solid, carea să fie de ajuns de spațioasă numerului populațiunei și să corespundă întru tôte menirei și spiritului timpului presinte.

Matricula se află aici dela anul 1784, scrise pe atunci în slove cirile dar nu purtate în regulă. Această iregularitate a provenit din aceea împrejurare, că fiind mai mulți preoți de o dată în parochie, scria care cum apuca și în matricule, ba de multe ori se'ntîmpla ca casuri de nasceri, de cununii și de mórte, nici nu se prenotau de loc în matricule.

Matricule purtate în regulă și scrise cu litere latine se află dela anul 1863. Pe atunci era vicariu al Rocnei, mult meritatul bărbat Ioan Mărian, carele prin reformele ce a introdus, a făcut epochă atât pe terenul bisericesc, cât și pe cel scolastic.

În matriculele scrise cu slove cirile figurază numai numele de botez ale preoților respectivi, de aceea în anul 1784 matricula se'ncepe cu numele popii Ioan (: fără connume: / de o dată cu popa George. Dela anul 1794 figurază și Popa Pantelemon. La anul 1806 încetază popa George, urmază însă în anul 1808 popa Eremiu și în anul 1811 popa Dănilă, de unde se vede că pre acel timp administra parochia trei preoți de o dată. Dela anul 1817 nu mai apare popa Eremiu și popa Pantelemon **administrând unul singur** (text refăcut **n.n.**) până la anul 1827, când în 17 Maiú a acestui an apare și popa Alecsiu Zinveliu, în anul 1828 în April încetază Dănilă și figurază numai popa Alecsiu Zinveliu singur, până în anul 1821 când apare apoi și popa Ștefan Maniu, ér'în 17 Aprilie 1852 repauséză popa Alecsiu Zinveliu, rămânend singur Ștefan Maniu, carele a fungat apoi ca preot, până la mortea sa întemplată în 21 Septembrie 1870. De atunci administrează parochia, preotul Găurenilor Mihăilă Onișor, până în 3 Faur 1872, când pre basa actului de alegere, stors cu mare greutate dela ordinariatul diecesan din Gherla, fiind ales, fu introdus pentru prima dată ca preot cu sciințele teologice Petru Vertic. Până aici toți foștii preoți, erau numai absolvenți ai cursului de morală din Blaj. În Martie 1882 preotul Petru Vertic părăsesce parochia **Zagra**, în urma unor ne'nțelegeri cu parochienii, în 2 Aprilie tot a acestui an fu denumit ca administrator interimal preotul Poienilor Ioan Zinveliu, carele fungă de atare până în 12 Septembre 1884, când fu apoi introdus de preot Ioan Maniu, fiul fostului preot Ștefan Maniu. Acesta înse avu scurtă viață, căci pre la începutul anului 1888 repauséză și în locul densusului fu denumit de administratore iarăși preotul Ioan

Zinveliu, ér'mai târdziu fu denumit și introdus de preot definitiv al Zagrei, și ca atare funcționează și adzi.

Archiva parochială în regulă s'a înființat din Maiu 1852, circularile atât celea vechi, cât și cestea mai nouă, nu sunt păstrate în modul cuvenit, asemenea și în conducerea archivei, sunt multe lucruri de dorit, în primul loc ar' fi o inspecțiune mai severă, din partea locurilor mai înalte competente.

Ceva venit s'au donațiune sigură aici preotul nu are, totul de ce se pôte servi în asta privință, se mărginesce pe lêngă porțiunea canonică și venitele stolare și când se îndură părințescul guvern, mai aruncă și ceva fărămituri din subdiul dat pentru preoții gr. catolici.

Școala

“Cine are carte, are parte” și iarăși “cine scie carte are patru ochi”. Ambe acestea proverbe nu datéză de ieri de alaltăieri, ci poporul nostru, după multe pațenii în decursul vremilor, au venit la convingerea că omul luminat prin carte, tot-deauna mai bine și mai ușor își va sci întocmai tôte lucrurile, spre sprijinul și folosul său.

Documente scrise despre intemeierea școlei și despre propășirea culturală în această comună din vechimea mai îndepărtată nu sunt. Tot ce se scie, se sci numai din tradiție, carea ne dă a sci: că până pe la începutul sutei a 19^a, școla cu învățatoriu n-a esistat aici în comună - și părinții cari doriau ași (sic!) da pruncuții la învățetură, dela început trebuiau să-i duca unde se aflau școle. Pre la anul 1805 s-a făcut primul început de școlă. Edificiu de școlă comună pre atunci nu avea, învățătoriu se alegea acela, carele putea da cât de puțină învățatură școlarilor în cetit și scris și deprinderea în memorisarea rugățiunilor, precum și ceva istorisire din istoria biblică, în fine din comput, recitarea unor reguli mehanice, cu fôrte puțină aplicare practică. Școlarii se

adunau la învățătoriu acasă și acolo decă n-avea ceva local deosebit, în chilia sa de lăcuit, își implinea meseria adecă da învățătură școlarilor. Apoi după cum era lucrul așa era și plata. Câțiva floreni și scutirea dela slujbele satului, era plata dascălescă, de pre acelea vremuri.

Pe la anul 1830 s'a înființat aici și o altă școlă așa numită trivială. Contingentul de școlari, ce frecventau această școlă era de 52 șil (sic!) dădeau comunele grănicere: Zagra, Poieni, Plaiu și Găureni cari formau compania a 11^a de graniță, apoi comunele: Mocod, Mititeiú și Runc cari formau compania a 12^a de graniță. Tóte acestea comune provedeau aceasta școlă (trivială) cu material de încăldzit, îngrigeau de edificiul școlei și îngrădeau pomăria. Salariul învățătoriu (sic!) carele era de 120 fl.mon.(edă) convențională îl acoperea fondul provențelor. Limba de propunere în această școlă dela înființarea ei și până la anul 1861, când se desființă absolutismul, a fost limba germana ér'de atunci până în anul 1892 fu înlocuită cu limba română. Și în această periódă de timp s'au propus în anumite óre de prelegere mai întâiu limba germană, pe lęngă cea română, ér'mai târdziu com de la 1875 în cóce cea magiară (sic!). Primul învățătoriu trivial a fost Iacob Zinveliu / numit și șchiopul / născut aici în comună, acestuia i-au urmat Petru Luchi născut în Nepos, Florian Porcius din Rocna Veche, Silvestru Tomi din Mocod, ęr'după sufocarea revoluțiunii din 1848/49, fu denumit ca învățătoriu a acestei școle Roman Pop de aici, la care servi cu un zăl rar până în anul 1864, când administrațiunea fondurilor mai sistemisă și un al doilea post de învățătoriu la tóte școlele triviale prin urmare și la aceasta de aici. Învățătoriu fost până aici, se numia învățătoriu trivial primariu și i-se concredura agendele directorali, ér'cel nou denumit se numia învățătoriu trivial secundar, și de atare fu ales atunci Ioan Drăgan de aici. Tot atunci li se sistemisara salarie de 240 fl.v.a., 30fl.v.a relut de cartel și 20 fl.v.a relut pentru lemne focali.

Cu finea anului 1870 învățătoriu trivial primariu Roman

Pop, împlinind 40 ani de servit, fu pensionat, în locul lui fu înaintat învățătorul trivial secundariu Ioan Drăgan, ér'postul acestuia prin alegere fu conferit lui Macedon Maniu născut aici, și carele până atunci funcționa ca învățătoriu la șcôla poporală gr.cat.din loc. Ambi acești învățători, serviră acestei scôle fără întrerupere, până în anul 1892, când administrația fondurilor'cassă scôlele triviale din **Zagra**, Telciu și S.Georgiu.

Pe lengă scôla trivială tot-deauna a sustrat aici și scôla comunală, numită mai înainte națională și mai încóce scôla poporală gr.cat. română a cărei limbă de propunere în tóte timpurile a fost cea română. De vre-o două decenii înse stăpânirea țerei nóstre, prin feliurite ordonanțe, a impus și învețarea limbei magiare, în scôlele confesionale ba la unele obiecte de învățământ se pretinde a-se propune paralel cu limba română. Primul învățătoriu la aceasta scólă, a fost Cirilă Hurdea, acestuia i-au urmat N.Bulz, Oanea, Codeu / Mureșanul / carele tot-odată era și cantor, Ștefan Neamț și Roman Pop, carele mai târziu, cum s'a vedzut mai sus, a devenit învățătoriu trivial. Acesta e cel dintâiu învățătoriu al scôlei acesteia, carele are ceva pregătire specială pentru chiemarea sa, ascultând cursul de șese luni, ce îl dădea pre la anul 1836 nemuritoriul vicariu Ioan Marian acelor tineri, cari doreau a îmbrățișa cariera învățătoréscă. De pre acel timp datéază și introducerea scrierei și cetitului cu litere latine în tóte scôlele vicariatului nostru. Roman Pop nu era numai un cântăreț escelent, ci și un învățătoriu fôrte conscientos întru împlinirea chiemărei sale, de aceea toți cei ce au fost scolarii lui și adzi la adenci bătrînețe, pot ceti și scrie cum se cuvine. În anul 1850 i urmă în serviț Gavrilă Vaida din Poieni, în anul 1851 ocupă postul de învățătoriu la această scôla Gavrilă Alecsa Zinveliu de aici, carele se preoți. Din 1852 până în 1856 fu ca învățătoriu Ioan Zinveliu Partene absolvent al scôlei normale din Naseud din 1857 până în 1858 fungă ca învățătoriu și cantor

Cosma Hurdea de aici, în 1859 și 1860 era Sidor Hostea de aici tot ca învățătoriu și cantor, în anul 1861 și 1862 urma ca învățătoriu suboficierul devenit invalid Gavrilă Corbul. În această epocă salariul învățătoresc nu trecu preste 40 fl.con. și scutirea de slujbele satului, cei ce erau și cantori, mai trăgeau și venitele stolare după acest oficiu.

În Octombrie 1862, fu rînduit prin ordinariatul episcopesc Gherlan, ca învățătoriu la această scôla absolventul preparandiaș. Macedon Maniu născut tot aici. De atunci totă cauza învățămîntului lua o direcțiune mai bună. Acesta servi până în finea anului 1870, în care timp scôla se provedzu, pe lîngă cărțile trebuincioase, cu tot feliul de aparate și recusite trebuincioase la învățămînt, salariul învățătoresc încă se rădica în acest timp treptat dela 80 fl. până la 160 fl. În Novembre 1870 fiind Macedon Maniu denumit de învățătoriu la scôla trivială, fu ales de substitut pentru anul 1871 Gavrilă Corbul (amintit și mai sus) ér' în Septembrie acestui an, fu ales de învățătoriu Teodor Drăgan preparand de Gherla, născut tot din sînul acestei comune. În anul 1890 fiind numărul scolarilor prea mare pentru un învățătoriu, se sistemésă și un al doilea post de învățătoriu, care pre acel an se concredzu preparandului absolvent Ioan Mureșan din Mocod. În locul acestuia în August 1890 se alese de învățătoriu Clement Drăgan tot de aici din loc; ér'în anul 1900 pensiunându-se învățătoriu Teodor Drăgan, acesta fu înlocuit învățătoriu din Poieni Simion Pugna. De la anul 1864 în cóce salariile învățătorilor, le-a solvit fondul scôlei, acestea salarie de 20 ani în cóce s'au redicat după prescrisele legii scolare la 300 fl.și pe lîngă acestea învățătorilor, li-se mai plătesc și quinquinalele ce le compet.

Celea două clase a-le (sic!) scôlei de aici sunt aședzate destul de bine în locale proprii și anume: una în casa fóstă a căpitănului, ér'adóua în casa ce s'a folosit de cancelarie pentru campania Zagrei sub timpul de graniță. Se ivesce înse trebuința a-se deschide o clasă nouă a III-a, și atunci ar' fi de dorit a redica un

edificiu nou cu încăperi de ajuns, pentru adăpostirea tuturor claselor la un loc.

Prunci obligați la frecventarea scólei

dela	6-12 ani sunt	164
dela	<u>12-15 ani sunt</u>	<u>68</u>
	de toți	232

Cérca scóla în fapta:

scolari dela6-12 ani128

scolari dela12- 15 ani 56

frecventarea se arată deci a fi de 80%, rămîn dar' a cincea parte din pruncii de scóla, fără învățatură.

În Năsăud la scólă se află acum 6 și anume: Victor Zinveliu și Victor Bumbul în gimn.superior, Ioan P.Zinveliu, George Micul și Anchedim Drăgan în gimn.inferior ér'în scóla de fetețe a satului scolarîța Nastasia Pugna.

Studii universitare ascultă și anume:

Nicolaiu T.Drăgan, filosofia în Pesta,

Basiliu Basota, medicina în Cluj,

Valentin Drăgan, medicina în Cluj

Iulian Drăgan, farmacia în Cluj

În anul 1897, la 15 Ianuari, pe baza statutelor aprobate de In.Minister, reg.ung., s-a înființat aici și o reuniune de cetire și cântări, carea bucurându-se de un însemnat număr de membrii, a ajuns în posesiunea unei frumoase bibliotece, de celea mai prețioase cărți pentru poporul dela sate. Gazete procură reuniunea în număr destul de mare și anume. Tribuna, Gazeta Transilvaniei, Fóia Poporului, Bunul Econom, Voința și Poporul. Unii privați, încă abonéză gazete. Ceea ce este mai frumos și mai îmbucurătoru este mișcarea ce se simte în popor întru a ceti și sci nunumai ce se'ntemplă în viața nóstră națiunală, ci și cele ce se'ntemplă în lumea mare.

Fundațiuni

Hărnicia și dibăcia unei comune, se poate cunoaște la prima vedere, de pre așezămintele sale celea mai de căpetene, cum sunt pre exemplu biserica și școala. Ca sese potă ținea acestea instituțiuni în stare corespundzătoare trebuiesc mai multe mijlôce, între cari cei din tiú sunt banii, - de aceea și în comuna noastră bărbați cu tragere de inimă spre propășire în cultură s'au îngrijit din bună vreme de crearea unui fond bisericesc și a unui fond scolastéc.

Înființarea și prosperarea fondului bisericesc, se datoresce mai cu samă activității și energiei fostului preot Ștefan Maniu. Acest fond cu finea anului 1903, atinsese suma de 30.439 coróne și 91 fileri. Menirea acestui fond este, că după ce se va spori la suma trebuincioasă, se se clădescă o biserică nouă, în locul celei vechi, care în multe privințe nu mai corespunde.

Fondul scolastec s'a început la îndemnul și inițiativa marelui bărbat a nemuritoriul (sic!) vicariu Ioan Marian. La începutul anului 1903, acest fond număra o sumă de 36.154 coróne și 1 filer.

Interesele acestui fond și unele venite mai mici ce are comuna scolastecă, servesc spre dotarea școlei, cu tóte celea de lipsă, așa că părinții scolarilor nu mai contribuiesc cu nemica, nici barem cu banii de cărți trebuincioase fiilor lor.

Comuna **Zagra**, ca comună politică, nu se bucură de óre cari fundațiuni de bani deosebite pe sama sa, poșede între alte averi de mare preț, pentru poporăriunea acestei comune, de acestea sunt:

1. Muntele Țibleș și muntele Galaț cari amândoi valoréză cel puțin, la100.000 coróne
2. Celea 509 jugere cadastrali de pădure dela hotar, cari minimum fac40.000 coróne
3. Celea 2.203 jugere de pășuni de pre hotar cari prețuite în prețul cel mai mic fac44.000 coróne

4. Moșia comunei prețuită în	5.000 coróne
5 Obligațiunile de răscumperare a regalului cari represintă un capital de	5.200 coróne
6. Vite comunale de prăsilă în valoare de	2.200 coróne
7. Cărți, documente, recuisite și feliurite unelte în preț de	<u>3.000 coróne</u>
cari la olaltă fac suma de	200.100 coróne

Din vechime comuna **Zagra**, în tóte timpurile, a dat mai mulți bărbați de valóre, astfel în timpul graniței, au eșit din sînul acestei comune, o mulțime de luptători bravi, atât ofícieri, subofícieri, cât și soldați gregari. Dintre ofícieri notez aici pre următorii:

- Bucilă Dănilă - locotenent, decorat cu crucea pentru armată,
- Chitul Dumitru - locotenent, decorat cu crucea pentru armată,
- Corbul Toader - locotenent, decorat cu crucea pentru armată,
- **Dîmbul Atanase - locotenent, decorat cu crucea pentru armată, destins în a.1848-9, (s.n.)**
- Drăgan Dumitru - locotenent, decorat cu crucea pentru armată
- Pahone Maniu - supra locotenent, decorat cu medaile de resboiu și crucea de serviț,
- Dumitru Maniu- locotenent, a servit la Secui, în care reg.nu s-a putut (cuvînt indescifrabil!)/, înaintînd la rangul de căpitan a repausat la consulat în Bucuresci,
- Iacob Morariu - locotenent, s-a destins la Warschau în 19 Aprile 1809, vulnerat la Marco-Piero, în 28 Octobré 1813, născut în Zagra la 1790, decorat cu crucea pentru armată
- **Mateiu Moț - căpitan, decorat de mai multe ori,**

pentru escelele sale servițe militare, fu înaintat la rangul de nobil cu titula (s.n.),

- Ion Zinveliu - căpitan de reg.17 și 9 de margine și 39 de linie.

Pe terenul lumesc, a eșit de aici un Ioan Mărian, care ca vicariu și director de scóle, ș-a făcut numele nemuritoriu prin reformele sale, introduse în scólele și bisericile tractului său.

În timpul absolutismului a dat aceasta comună pre comisarii de cerc: Florian Mărian, Macaveiu Popu și Ioan Rus, asemenea o mulțime de învățători și notari, ca pedagog de Praga, e de însemnăt Andrei Morariu.

După proclamarea erei constituționale, numărăm ca fii acestei comune pre judele regesc și avocatul Basiliu Basota (Moțiu Dâmbul **n.n.**), pre notariul de tribunal și avocatul Gavrilă Manu, pre locotenentul în rezervă și avocatul Dr.Victor Onișor, pe perceptorul regesc Ioan Chitul, pre Dr. în filosofie Gavrilă Onișor profesor în România, Frideric Burcucel, secretariu al scólei agronomice dela Fereastră (Herestrău **n.n.**) Ioan Gavrilas, teolog la Roma, Ștefan Gavrilas, farmacist la marina România (**sic!**) Drii de regiment Victor Corbul și Aurel Maniu, Drii în medicină universală Mateiu Ileni și Iulian Chitul, profesorul gim. Leontin Drăgan, Ioan Corbul, notariu al Sedrei orfanale și alții mai mulți pe tóte terenele.

Pe terenul meșteșugarilor de un timp în cóce, încă se pot număra mai mulți bărbați, însemnați, care numai onóre ne fac.

Acestea ar'fi momentele mai însemnate din trecutul și prezentul comunei nóstre, cu care și încheiú.

Zagra în 20. Marte 1904

Macedon Maniu,
învățător fund.pensionar

VIII DATE PRIVITOARE LA ISTORIA COMUNEI ZAGRA

(Rânduri pentru “Cartea de aur” a bisericii gr.cat.
din Zagra)

acad. Nicolae Drăganu

Cuprind pe scurt în cele următoare cele mai vechi date istorice privitoare la comuna Zagra, găsite prin deosebite documente, și urmăresc în acest chip istoria comunei noastre până la militarizarea ei. De aici încolo mă informează “Matricula” păstrată, ce e drept, cam neregulat începând cu anul 1784, regulat de la 1836, și monografiile manuscrise ale lui Dumitru Chitul și Macedon Maniu, pe urma căreia a făcut una și Dr. Victor Onișor.

Numele comunei **Zagra** este de origine slavă. Derivă din v.-slav. *Zá-gora* și înseamnă “*peste*”, “*dincolo de deal*” sau “*munte*”. Dacă orientarea geografică s’a făcut dela Năsăud, centrul de totdeauna al satelor de pe Valea Someșului de Sus, “*dealul*” sau “*muntele*” a putut fi “Dealul Beleii”. Dacă numirea au dat-o Rutenii veniți dinspre Maramureș și așezați pe Valea Someșului în cursul timpului, “*muntele*” a putut fi “Țibleșul”.

Zagra este pomenită mai întâiu într’un document dela 1440, prin care Conventul mănăstirii din Mănăsturul Clujului înștiințează că Elisabeta, regina Ungariei, i-a ordonat să introducă pe Mihail Jakch, comitele Săcuilor, în posesiunea castrului părăsit dela Rodna și a satelor românești din dreapta Văii Someșului de sus, care se spune că în mare parte ar fi fost părăsite de locuitori¹.

Totuși, cum ne arată numele, satul pare a fi de dinaintea secolului XIII. Dacă **Zagra** s’ar fi născut adecă după secolul

XIII, ar trebui să aibă forma *Záhora*, singura cu puțință în gura Rutenilor de cari au fost Slavii așezați pe Valea Someșului².

La 1450 Conventul mănăstirii din Mănăsturul Clujului înștiințează pe regele Ladislau V. că, după porunca judeului țării Ladislau de Palócz, a prețuit din ochi posesiunile din Rodna și pe celelalte care țin de aceasta (Maier, Sângeorz, Rebra, Feldru, Năsăud, Telciu, “**Zagor**”, Salva și Mocod) ale lui George Jakch de Kusaly și ale fratelui mort al acestuia Ladislau și le-a predat lui Nicolae de Kémer ca zălog cu dreptul de a fi răscumperate³.

În 9 Decembrie 1533 a fost arestat în Zagra un ucigaș cu numele “Havryla” (“Gavrilă”) din Vișăul de sus⁴.

În 1547, 1548, 1550, 1552 etc. **Zagra** este amintită între comunele someșene din care se strânge contribuția pentru orașul Bistrița⁵, la care au fost încorporate aceste comune pe timpul lui Ioan Huniade și Mățiaș Corvinul, cum se vede din diplomele dela 30 Septembrie 1469, 4 Noiembrie 1472 și 3 Iunie 1475⁶; tot așa și la 1576, 1577 etc.⁷

La 1691 “Zăgrianii”: popa, birăul satului și satul, scriu “pace și sănătate” Împăratului, cu jurământ de credință⁸. Țin deci socoteală de împrejurările politice schimbate, dela care nădăjduiesc o îmbunătățire.

Ca urmare firească a acestei scrisori trebuie să înțelegem și aderarea Zăgrii la unirea cu Roma făcută între 1697 și 1700 (mai mult o făcură însă preoții; țăranii au rezistat încă mult timp).

La 1695, între alte sate de la Valea Someșului de sus, este pomenită și **Zagra**⁹.

În 12 Martie 1698 sătenii din Zagra, “tisturile, biraele și preuți(i), bărbați(i)” dau mărturie pentru purtările fetei unui anume Gavrilă: “cum au fostu fată curată din cocon până acum”¹⁰.

În 16 Iunie 1705 preotul Mateiu din Zagra s’a plâns în săbor la Alba-Iulia împotriva birăului din Bistrița că a numit în locul său alt protopop. În urma acestei plângeri părintele iezuit

Ioan Persics i-a cerut birăului Johann Klein von Straussenburg să respecte privilegiile confirmate ale preoților români, pentru ca să nu atragă asupra sa nemulțămirea generalului¹¹.

În 25 Noemvrie 1706 popa Gavrilă, “predicator român și notar jurat”, scrie primarului bistrițan Mathias Werner, suplinitorul lui Johann Klein, că din toate părțile au sosit plângeri la episcop, între altele se fac pări împotriva preotului Mateiu din “Zagor” (care totodată era și protopop), că face nelegiuiri, cununând rudenii de aproape¹².

Cum apare din *“Extractus continens ea omnia, quae post irruptionem Tartarorum ab 19 usque ad 25 Augusti, civitas regia liberaque Bistriciensis, una cum duobus districtibus, igni ferroque hostili perpressa fuit. Anno MDCCXVII”*, iscălit de senatorii Ioan Schnell și Francisc Schobel, la 1717, cu prilejul năpraznicei năvăliri a Tătarilor în Valea Someșului, Zagra a suferit următoarele pagube: 20 boi, 50 oi, 40 porci, 12 stupi, 36 găleți de grâu, 50 găleți de orz, 200 găleți de cucuruz și 4 care de fân¹³.

În 28 Decemvrie 1723 protopopul Tănăsă în lista “caselor preuțești” ale satelor de pe valea Rodnei, trimisă Sfatului orașului Bistrița, trece și **Zagra**¹⁴.

În 26 Iunie 1732 primarul și bătrânii Zăgrii se plâng că cei 6 popi dela două biserici ale satului nu voiesc să plătească nici un impozit¹⁵.

În 1733 în Zagra, care avea 220 familii, “incolae valachici”, se găseau 10 preuți (“Mathaeus, Vaszilie, Naskul, Vitul, Joannes, Petru, Flora, Petru, Ion, Basilius”) cari serviau în două biserici¹⁶.

În 14 August 1742 se pomenește că pe Valea Someșului s’a ivit ciuma. În **Zagra** se îngropau morții în taină¹⁷.

În 4 Iunie 1746 protopopul din district, popa Gălan din Leșu și popa Andrei din Feldru raportează, la cererea Magistratului din Bistrița, că în **Zagra** popa Flore are ficior căsătorit, nu este nici preot, nici diacon și cultivă pământuri censuale¹⁸.

În 5 Iulie 1746 căpitanul Dimitrie Brascovici, cu compania sa, trece din garnizoana sa **Zagra** în Târbuiu¹⁹.

În 1750 **Zagra** avea 1033 suflete cu 2 biserici și 8 preoți²⁰.

În 27 Octombrie 1758 locuitorul Todor Fansula din **Zagra**, vrând să treacă pe furiș granița, fără să se supună carantinei, a fost prins și trimis Magistratului din Bistrița ca l-a ținut 14 zile în fiare²¹.

În 1760-62 **Zagra** avea 10 preoți uniți, 273 familii, dar nu se pomeneste, probabil din greșală, decât 1 biserică, cutoatecă se știe că a doua biserică, cea din Burbuleni, a dăinuit până în Iulie 1903²².

În cursul anului 1760 satele someșene, de la Rebrîșoara până la Rodna, precum și **Zagra**, au suferit foarte mult din pricina vremilor rele²³.

În secolul XVIII să găsea în **Zagra** o mănăstire părăsită²⁴. Amintirea acestei mănăstiri o mai păstrează numirile topice *Câmpul*, *Dosul* și *Părăul-mănăstirii*.

În 26 Aprilie 1763 vlădica Petru Pavel Aron își scrisese în **Zagra** invitarea pentru canonicescul săbör din 29 Iunie al aceluiași an. În **Zagra** se refugiase episcopul dinaintea răzvrătiților conduși de Tănase Todoran din Bichigiu²⁵.

Am amintit că în **Zagra** au existat din timpuri foarte vechi două biserici, una în partea de sat numită Burbuleni, cealaltă în mijlocul satului, pe piciorul delușorului numit "Codrișor", amândouă din lemn de brad și acoperite cu șindrile.

Cea dintâiu a fost clădită numai de locuitorul Luca Zinveliu, bărbat harnic și cu stare. De pe la 1851 ne mai fiind în folosință, pe încetul i s'a ruinat acoperișul și turnul. Pentru ca să nu se surpe, în luna Iulie 1903 fu dărâmată. Din materialul care a fost mai bun s'a ridicat o clopotniță pentru a pune în ea clopotele, prin tragerea cărora poporul credea că se pot întoarce grindinile și vremile grele. Celalalt material s'a vândut în folosul bisericii.

Biserica de pe piciorul “Codrișorului” nu se știe când s’a clădit. Ea pare a fi fost clădită însă cu concursul tuturor credincioșilor. Cum apare dintr’o inscripție de pe fruntariul păstrat, a fost renovată și zugrăvită în anul 1780. În acest chip, fiind făcută din material solid, clădit destul de bine, a putut să corespundă nevoilor populației până în preajma războiului mondial. La stăruința preotului Ion Zinveliu s’a început în 1914 clădirea în stil oriental a monumentalei biserici de astăzi, ceva mai jos decât cum eră cea veche. Războiul a apucat clădirea pusă subt acoperiș. A fost terminată însă numai după războiu, cu mari jertfe din partea credincioșilor cari n’au primit nici un ajutor de nicăieri. Cu atât le este meritul mai mare și pot fi mai mândri de biserica lor, a cărei sfințire a ținut să o facă însuși Preasfinția Sa Episcopul Iuliu Hossu.

Fruntariul (iconostasul) actualei biserici este cel vechiu și prețios al bisericii dărmate, care, potrivit-se foarte bine, a fost curățit și restaurat în unele părți arse, ce e drept însă nu tocmai fericit.

Cum se vede din arhiva păstrată în micul muzeu aranjat în noua biserică de preotul actual Toma Bulea, precum și din informațiile culese de Macedon Maniu în “Monografia” sa, “Matriculă” se află în **Zagra** din 1784. La început a fost scrisă cu slove chirilice și nu a fost purtată regulat. Neregularitatea era urmarea faptului că, fiind în parohie mai mulți preoți în același timp, scria fiecare cum apuca și adeseori se întâmpla să se uite cazuri de naștere, moarte și cununie. De la 1836, în urma dispozițiilor energicului vicar Ion Mărian, “Matricula” a fost scrisă numai cu litere latine și condusă cu grijă (cu litere latine însă s’a scris în parte încă de pe la 1790). Arhivă parohială se înființă din Maiu 1852. “Protocoalele poruncilor” vicărășești se păstrează însă începând cu Ianuarie 1797. Arhiva este defectuoasă, lipsind atât unele din circularele mai vechi, cât și din cele mai nouă.

În "Matricula" scrisă cu chirilice preoții au semnat la început numai cu numele de botez. Ea începe cu numele popilor *Ioan, Toader, Onișor, Niculaie*, apoi în 1785 *Vasile* și de la 1792 *Gheorghie*. De la 1794 apare și popa *Pantelimon*²⁶. În 1806 popa *Gheorghie* încetează, din 1803 începe popa *Ioan Zinveliu*, iar în 1808 apare popa *Eremiu (Irimie)*²⁷ și în 1811 popa *Dănilă*²⁸, deci iarăși patru preoți în același timp.

Dela 1817 încetează cei trei dintâiu, rămânând popa *Dănilă* singur până în 1827. În 17 Maiu al aceluiași an apare popa *Alexiu Zinveliu*, iar în 1829 și popa *Ștefan Maniu*. După moartea lui *Alexiu Zinveliu*, întâmplată în 17 Aprilie 1852, a rămas singur popa *Ștefan Maniu*, care a funcționat până la moartea sa întâmplată în 21 Septemvrie 1870²⁹. După aceasta parohia a fost administrată interimar de preotul *Mihăilă Onișor* din Găureni, până în 3 Februarie 1872. Atunci fu numit *Petru Vertic*, cel dintâiu preot absolvent de teologie, cei de mai nainte neurmând decât cursurile de morală din Blaj. În anul 1882 preotul *Petru Vertic*, în urma unor neînțelegeri avute cu parohienii, fu nevoit să părăsească **Zagra** și să treacă de Mocodul vecin. În 2 Aprilie 1882 a fost numit administrator preotul *Poenilor Ioan Zinveliu*, care funcționează în această calitate până în 12 Septemvrie 1884, când fu numit și introdus ca preot *Ioan Maniu*, fiul fostului preot *Ștefan Maniu*. Acesta însă nu trăi mult, murind pe la începutul anului 1888, iar în locul lui fu numit, la început iarăși de administrator, apoi definitiv preotul *Ioan Zinveliu*, care funcționează până la moartea sa întâmplată în 1924.

După aceasta parohia fu administrată un oarecare timp de *Victor Zinveliu*, preotul Mocodului și fiul lui *Ioan Zinveliu*, iar din 1927 a fost numit și introdus în funcție actualul preot *Toma Bulea*.

Am amintit că în 1733 **Zagra** avea 220 familii, în 1750 1033 suflete, iar în 1760-62 273 familii.

“Urbariul” din 1795³⁰ ne arată că la această dată avea 262 case cu 1000 locuitori. Cum apare din “*Schematismus V. Cleri gr.cath. dioc. Fogarasiensis în Transilvania*” din anul 1835, pagina 187, Nr. de ordine 39, numărul locuitorilor din parohia **Zagra**, cu hramul Sf. Paraschiva, în fruntea căreia se găsea preotul Alexiu Zinveliu cu “cooperatorul” Ștefan Maniu, s’a redus la 955 suflete. Pricinile acestei scăderi a populației au fost variate: ani răi, neunire religioasă, boli, foamete, războaie și bejenie în Moldova învecinată din pricina acestora și a militariei impuse grănicerilor. Astfel, cum arăta Ioan I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în *Codrul Cosminului*, II și III (1925 și 1926), Cernăuți, 1927, în 1778 s’au găsit în Bucovina următorii Bejenari de origine din Zagra: Ioan Popa, preot în Zaharești (pagina 482-483), Nică al Popii, Plugar în Uidești (Mitropolia Moldovei din Iași) (pagina 516-517), Ioan și Nechita Ungurean, argați la mănăstirea Voroneșului (pagina 518-519), Ioan Morariu, plugar în Câmpulung (pagina 518-519), Ioan Ungurean, plugar în Ciocănești (pagina 520-521).

În 1877 **Zagra** avea 259 case cu 1196 locuitori români³¹; în 1888 251 case cu 1127 locuitori români³²; în 1900 297 case, cuprinse sub 312 numere, cu 312 familii și 1370 suflete (683 de sex masculin și 687 de sex feminin), dintre cari 1342 Români gr.cat. și 29 Evrei; în 1910 1447 locuitori; în 1920 330 case cu 1276 locuitori, 1252 Români gr.cat., 24 Evrei³³.

Sporul populației este deci relativ foarte mic și foarte schimbător din pricina marei mortalități, mai ales a copiilor atinși de dese boale epidemice, nașterile fiind de altfel destul de numeroase (între 30-40 și mai în urmă, peste 40 pe an). La scăderea populației în acest timp au mai contribuit și emigrările în America și războiul mondial.

Generația actuală a mai apucat “șătrile” din piață, de “subt biserica” cea veche, unde se mai ținea pompa nefolosită a satului.

Ele erau o rămășiță de pe vremea “graniței”, când între anii 1785-1787, **Zagra** căpătase dreptul de a ținea târg de săptămână³⁴.

În trecutul neamului nostru școala a fost totdeauna în strânsă legătură cu biserica. Din numărul mare al preoților găsiți în secolul XVIII în **Zagra** se pare că acestora li-se dădea oarecare pregătirea școlară bisericească la mănăstirea care se găsea pe atunci în **Zagra** și apoi la cursurile de morală din Blaj.

După înființarea graniței, la 1873, stăpânirea s’a îngrijit ca în comunele grănicerești să se înființeze școale. Astfel pe teritoriul regimentului II grăniceresc năsăudean, de care se ținea și **Zagra**, se înființară îndată după 1766 trei școale “triviale”: în Năsăud, Maieru și Monor; iar la 1786 alte două în **Zagra** și Borgo-Prund, toate cu limba de propunere română și susținute din fondul așa numit de “provente” a regimentului. În **Zagra** s’a înființat școala fiindcă aici era sediul companiei 12 a regimentului, alcătuită din comunele **Zagra**, Poieni, Plaiu și Găureni. Cei cam 50 de elevi ai școlii se recrutau din aceste comune, precum și din Mocod, Mititei și Runc din care eră compusă compania 11.

Învățătorul la început n’avea pregătire pedagogică, se alegea dintre țăranii mai cărturari, avându-se în vedere să le poată preda elevilor elementele scrisului și ale cetitului, să-i poată învăța rugăciunile, unele istorisiri biblice și operațiunile principale ale aritmeticei. Învățarea se făcea în mod mecanic, pe de rost și fără aplicațiuni practice. Școala nu avea edificiu propriu. Copiii se adunau de obicei acasă la “dascăl” care primir o leafă corespunzătoare slujbei: câțiva florini și scutirea de obligațiile față de stat.

Pela 1827 începură a se înființa în comunele graniței năsăudene școli comunale (naționale) în cari aveau să se predea în limba română aceleași studii care se predau și în școlile triviale³⁵. În acest chip școlile triviale începură a deveni de prisos. Dar pe atunci în graniță era mare nevoie de cunoașterea limbii germane,

întreagă administrația civilă și militară întrebuițând această limbă. Pentru a satisface aceste nevoi, la intervenția autorităților militare consiliul de războiu al Curții imperiale transformă în 1837 fostele școli triviale române în școli triviale germane (*Deutsche Trivialschulen*).

Limba de predare în aceste școli de aici înainte a fost cea germană, iar scopul lor principal a fost să pregătească pe elevi ca să fie buni ofițeri, canceliști, primari comunali etc.

Pentru fiecare dintre aceste școli, deci și pentru cea din **Zagra**, era la început câte un singur învățător, dar materiile prevăzute în program erau predate în două despărțăminte (*Abteilungen*), după vârsta și capabilitatea copiilor³⁶. Timpul de instrucție era între 7-12 ani. Leafa învățătorului era 120 fl. m.c. din fondul de “provente”.

Dela 1828 s’a introdus, în legătură cu școala comunală (națională), și școala de repetiție pentru copiii de 12-15 ani³⁷. Din 1875 se ceru să se învețe și limba maghiară.

În acest timp se pare că se ridicase sau numai închiriasă și un edificiu potrivit pentru școală. De întreținerea lui, de încălzit și îngrăditul grădinii școlii în care se găsea “pomăria”, trebuiau să se îngrijească comunele grănicerești din cari se recrutau elevii școlii. Acest edificiu nu știm acum unde a fost. Când școala ajunsese să aibă două clase, ea a fost așezată în casa fostă a căpitănului și în aceea în care fusese așezată comanda companiei, care se mai întrebuițează și astăzi pentru scopuri școlare, deși numai corespund.

Cel dintâiu învățător “trivial” a fost *Iacob Zinveliu*, (numit și “Șchiopul”), născut în **Zagra**. După el urmă *Petru Luchi*, de origine din Nepos (Vărarea), *Florian Porcius* din Rodna-veche și *Silvestru Tomi* din Mocod.

După revoluțiunea din 1848/49 fu numit *Roman Pop*, din **Zagra**, care fu un dascăl foarte zelos și sluji până în 1864, când

se mai creă și al doilea post de învățător, în care fu numit *Ioan Drăgan*. Roman Pop rămase învățător prim și fu însărcinat cu agendele directoriale.

La sfârșitul anului 1870 Roman Pop împlinind 40 de ani de serviciu, fu pensionat. În locul lui fu înaintat Ioan Drăgan, iar în locul acestuia fu numit *Macedon Maniu*, care funcționase până atunci la școala populară gr.car.

Amândoi acești învățători serviră fără întrerupere până în anul 1892, când administrația Fondurilor grănicerești sistă școalele triviale din **Zagra**, Telciu și Sângeorz după o îndelungată și rodnică activitate.

Am amintit mai nainte că alături de școala trivială se înființase în **Zagra** și școala comună (națională). Pentru ca să i-se păstreze mai bine caracterul românesc, acesteia, ca de altfel și altor școli comunale din satele grănicerești, i-se dete în curând caracter confesional greco-catolic.

Cel dintâiu învățător la această școală a fost *Chirilă Hurdea* după care au urmat *Nicolae Bulz*, *Oanea Codău* ("Mureșanul"), care era și "diac" (cantor). *Ștefan Neamț* și *Roman Pop* care a trecut, apoi cum am arătat, la școala trivială.

Roman Pop a fost cel dintâiu dascăl pregătit întrucâtva pentru cariera sa. Urmase adecă cursul de șase luni organizat între anii 1837-1842 pentru pregătirea învățătorilor de vicarul episcopesc Ioan Mărian, el însuși învățător și director de școală, cu studii speciale făcute la Lemberg, iar de-aici încolo de Moise Panga³⁸.

La aceleași cursuri urmate de altfel și Florian Porcius, care a fost trimis în 1844 pentru completarea studiilor la institutul pedagogic Sfânta Ana din Viena³⁹, întocmai cum fuseseră trimiși între anii 1853-59 și "preparanzii" grănicerii Vasile Petri, Isac Născuț, Cosma Anca, Zăgreanu Andrei Morariu și Teodor Rotariu⁴⁰.

După Roman Pop urmă *Gavrilă Vaida* din Poieni, apoi, la 1851 *Gavrilă Alexa Zinveliu* din **Zagra**, care se preoțește. Din 1852 până în 1856 funcționează ca învățător *Ioan Zinveliu Partenie* din **Zagra**, absolvent al școlii din Năsăud, din 1857 până în 1858 *Cosma Hurdea* din **Zagra**, care era și “diac” (cantor); în 1859 și 1860 *Sidor Hoștea*, de asemenea fiind și “diac” (cantor) și în calitate de învățător până la sfârșitul vieții sale; în 1861 și 1862 subofiterul invalid *Gavrilă Corbul*.

În Octombrie 1862 fusese numit ca învățător, din partea Ordinariatului episcopesc din Gherla, *Macedon Maniu*, absolvent al “preparandiei” (școlii normale) din Năsăud, deci un om pregătit pentru cariera dascălească. Pe urma acestei numiri se regulă și leafa învățătorului și se îmbunătățește și învățământul, școala fiind prevăzută cu cele necesare ca să poată corespunde menirii sale.

În Noemvrie 1870, cum am amintit, *Macedon Maniu* a trecut la școala trivială, mai bine organizată și retribuită și în urmare mai bine văzută. Pentru anul 1871 fu ales substitut din nou *Gavrilă Corbu*, iar din Septemvrie 1871 fu numit *Teodor Drăgan* din **Zagra**, absolvent al “preparandiei” (școlii normale) din Gherla.

Din 1890 se sistematizează și al doilea post de învățător, pe care-l ocupă *Clement Drăgan*, fratele lui *Teodor*.

În 1890, pensionându-se învățătorul *Teodor Drăgan*, îi urmă învățătorul din Poieni *Simion Pugna* de origine din Căian. După pensionarea lui *Clement Drăgan* și *Simion Pugna* fură numiți actualii învățători *Ioan Micu* și *Ioan Zinveliu* amândoi din **Zagra**.

Între timp lefurile învățătorescilor, care se plăteau din Fondul școlar gr. cat., se urcaseră până la 600 cor. anual. Mai târziu s’a primit și ajutor de la stat. După războiul mondial și unirea cu patria-mamă școala s’a statificat.

Nimic nu dovedește mai bine dorul de cultură și înaintare al grănicerilor și buna organizare a școalelor lor decât numeroșii cărturari ieșiți din satele grănicerești. Între acestea **Zagra** ocupă un loc de frunte din acest punct de vedere.

Cum apare din *Poëmation de secunda legione valachica*, pp. 48-55, V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, pp.63-66, 141-142 și 373-406, monografiile lui D. Chitul și Macedon Maniu, afără de preoții și învățătorii înșirați mai sus, se cunosc următorii cărturari mai cu seamă de origine din **Zagra**:

1.În timpul graniței și al districtului Năsăudului (-1876) căpitani: **Matei Moț**, **Ioan Zinveliu**; locotenenții: **Dănilă Braț**, **Dănilă Bucilă**, **Teodor Corbul**, **Iacob Morariu**, **Dumitru** (după D. Chitul: **Grigore**) **Drăgan**, **Atanasie Moț Dâmbul**, **Pahonie Maniu**, **Dumitru Chitul** (s. Cătiul), **Dumitru Maniu** (mai pe urmă dragoman la agenția austriacă din Iași, unde a și murit); sergenții **Mateiu Zinveliu**, **Ioan Drăgan**; furierul **Ilie Drăgan**, accesistul militar **Alexandru Drăgan** (mort în Silezia) ș. a.; dintre civili: **Ioan Mărian**, vicariu episcopesc în Năsăud; **Florian Mărian**, comisar de cerc (plasă) sau prim-pretor, **Macaveiu Pop** și **Ioan Rus**, idem; **N. Bașiota**, funcționar militar; **Andrei Morariu**, învățător; **Gavrilă Zinveliu**, preot (Benediug) ș. a.

2. Dela desființarea districtului năsăudean (1876-): **Gavrilă Maniu**, avocat; **Basiliu Bașiota**, jude regesc; **Dr. Gavrilă Onișor**, profesor secundar; **Frederic Borcorcel** sau **Burcucel**, secretar la școala agricolă superioară de la Herăstrău, fiul căpitanului **Eugen Borcel**, de origine din Găureni; **Ioan Găvrilaș**, fost teolog de Roma, și **Ștefan Găvrilaș**, farmacist colonel, fiii notarului **Gavrilă Găvrilaș**; **Dr. Mateiu Ileni**, medic de clasă; **Dr. Victor Corbul**, medic colonel; **Ioan Corbul**, asesor la sedria orfanală și portărel șef; **Dr. Iulian Chitul**, medic de județ; **Dumitru Maniu**, notar; **Traian Maniu**, secretar comunal; **Anastasia Maniu** măritată **Pop**, profesoară; **Dr. Victor Onișor**,

advocat și profesor universitar; *Dr. Aurel Maniu*, medic colonel; *Iulian Drăgan*, farmacist; *Leontin Drăgan*, profesor secundar; *Dr. Valentin Drăgan*, casier de bancă și redactor; *Dr. Nicolae Drăgan*, profesor universitar; *Dr. Basiliu Bașiota*, medic de județ; *Otilia Maniu* măritată *Kis*, funcționară la C.F.R., apoi la oficiul cadastrului; *Victor Zinveliu*, preot; *Anchidim Drăgan*, preot; *Gavrilă Onișor*, librar; *Gavrilă Gavrilas*, preot; *Pompeiu Rus*, căpitan; *Pompeiu Bașiota*, locotenent; *Dr. Cornel Zinveliu*, medic căpitan; *Dr. Emil Zinveliu*, medic; *Pantelimon Micu*, funcționar; *Flore Zinveliu*, învățător; *Victor Bumbul*, funcționar la poștă; frații *Morariu*, *Clepșa*, o serie de industriași, pădurari etc. mai tineri, al căror nume nu-l știu din pricina că am plecat de mult din Zagra și astfel n'am avut prilejul să-i cunosc.

La stăruința unora dintre cărturarii amintiți mai sus (în special a lui *Dr. Victor Onișor* și *Ioan Corbul*) s'a înființat în Zagra în anul 1897 o "Reuniune de cetire și cântări" (statuetele i-au fost aprobate de Minister în 15 Ianuarie 1897), iar cu 10 ani mai târziu "Banca poporală".

Mă opresc în acest loc, cutoatecă istoria Zăgrii s'ar putea urmări și din alte puncte de vedere (administrativ, economic etc.). Dar pentru "Cartea de aur" a bisericii gr.cat. din **Zagra**, deschisă cu aceste rânduri, mi s'au cerut numai informații bisericesti și culturale.

Note:

1. Hurmuzaki, Doc., I², p. 669.
2. V. mai amănunțit N. Drăganu. Toponimie și istorie, Cluj, 1928, pp. 84-86.
3. C. Szabó, Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata (1232-1540), Budapest, 1889, No. 302, pp. 63-64, și V. Motogna: Rev. ist. XI-1925., No. 7-9, pp. 196-201.
4. Hurmuzaki, Doc. XV, pp. 367.
5. Fr. Kramer, Beiträge zur Geschichte der Militärisierung des Rodnaer Tales in Programm des ev. Obergymnasiums A.B. zu Bistritz 1879/80 pp. 10-12.

6. Dr. Albert Berger, Regesten aus dem alten Bistritzer Archive în Program des evangelischen Obergymnaziums zu Bistritz, anii 1893, 1894 și 1895 la data respectivă; V. Motogna, Articole și documente, Cluj, 1923, pp. 19-22, "Verteidigungs-Schrift"-ul și "Majestäts-Gesuch"-ul grăniceresc; Șt. Scridon, Arhiva Someșană, No. 3, pp. 21-30; Hurmuzaki, Doc. II², p. 329, și XV, pp. 83-84; N. Drăganu, Toponimie și istorie, p. 32-33.
7. Fr. Kramer, l.c.
8. N. Iorga, Doc. Bistr., II, p. 78, No. CCCX-XVI, și Hurmuzaki, Doc. XV, p. 1436.
9. Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, XXI, 1898, p. 127.
10. N. Iorga, Doc. Bistr., II, p. 91, No. CCCXLVI; Hurmuzaki, Doc. XV, p. 1466.
11. Arhiva Someșană, No. 1, p. 24.
12. Arhiva Someșană, No. 1, p. 27.
13. V. Șotropa, Anuarul Inst. de Ist. naț., Cluj, III-1924/25, pag. 268.
14. N. Iorga, Doc. Bistr., II, p. 108, No. CCCLXXIX; Hurmuzaki, Doc. XV, p. 1605.
15. Arhiva Someșană, No. 1, p. 65.
16. Statistica lui Ioan I. Klein, în Transilvania, XXIX-1898, p. 174.
17. Arhiva Someșană, No. 1, pag. 65.
18. Arhiva Someșană, No. 2, p. 26-28.
19. Arhiva Someșană, No. 1, p. 66.
20. Dr. A. Bunea, Statistica Românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicarul episcopesc Petru Aron, Sibiu, 1901, p. 36.
21. Arhiva Someșană, Nr. 3, p. 75.
22. Dr. V. Ciobanu, Statistica românilor ardeleni din anii 1760-62, în Anuarul Inst. de Ist. naț., Cluj, III, 1924/25, p. 692.
23. Arhiva Someșană, Nr. 3, p. 76.
24. Z. Păclișanu, Vechile mănăstiri românești din Ardeal, în Cultura Creștină VIII-1919, Nr. 7-8, p. 170.
25. Mac. Pop, Activitatea vicarilor foranei episcopoești gr.cat. din districtul Năsăudului, ed. Maxim Pop, Budapesta, 1875, pp. 37-38; cf. și A. Bunea, Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici, p. 391; asupra răzvrătirii lui Tănase Todoran din Bichigiu și a soților lui cf. pp. 237-240, precum și Fr. Kramer, o.c., partea finală.
26. Ursu-Pop, cf. Poëmation de secunda legione valachica, Oradea-mare, 1830, p. 48 ș.u., și V. Șotropa și N. Drăganu, Istoria școalelor năsăudene, Năsăud, 1913, p. 63 ș.u., și monografia lui D. Chitul.

27. Zinveliu, v. ibidem.

28. Fătul, v. ibidem.

29. Pe p. 159 a Protocoalelor poruncilor vicărășești Nr. II el însuși își face următoarea scurtă biografie: Ștefan Many, născut în 2 August 1805, am început a sluji în 1-ma lui Ianuarie 1823 și am slujit ca urmaș un an și 6 luni, fraiter doi ani și 6 luni și ca căprari 2 ani. Am fost candidat un an și 4 luni, sânt preoțit de Măria Sa Domnul Episcop Samuel Vulcan în Oradea-mare în Țara-Ungurească în 22 Aprilie 1831 și slujesc acuma ca preot în parohia Zagra cu fratele preot Alexie Szinvel de 4 ani și peste tot 12 ani și 4 luni ai slujbi(i) mele. ss. Ștefan, preot.

30. Păstrat în arhiva comunei

31. "A magyar korona országainak helységnevtára", Budapest, 1877 col. 1021.

32. Idem, a. 1888, p. 733.

33. C. Martinovici și N. Istrati, Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite, Partea II, Cluj 1921, p. 288.

34. Arhiva Someșană, Nr. 4, p. 96. Pe p. 171 a Protocoalelor poruncilor vicărășești, Nr. II (pe la 1835) găsesc următoarea Însemnare: "Pentru vinitu care să capătă din șopru care este supt biserică așazat, care vine peste an, când vin Armeni, când nu vin nu să capătă nemica. - Dintru acel vinit au adunat curatori(i) în 20 de Dumineci de la Armani un slot, l-am dat milă sau ajutoriu la Sf. biserică în Măgură. S'au mai adunat un slot. S'au cumpărat o lăcată la biserica al doilea care este de față. S'au cumpărat tămâie la amândoa bisericele odată de 4 șuștaci, odată de 8 potori, altădată de 9 graițări. - S'au cumpărat pe la Paști câte o cupă de vin la o biserică, cu un husoș cupa. - S'au mai cumpărat tămâie altă dată de șasă șuștaci la Sf. biserică.

35. V. Șotropa și N. Drăganu, o.c., p. 73 și 87-107.

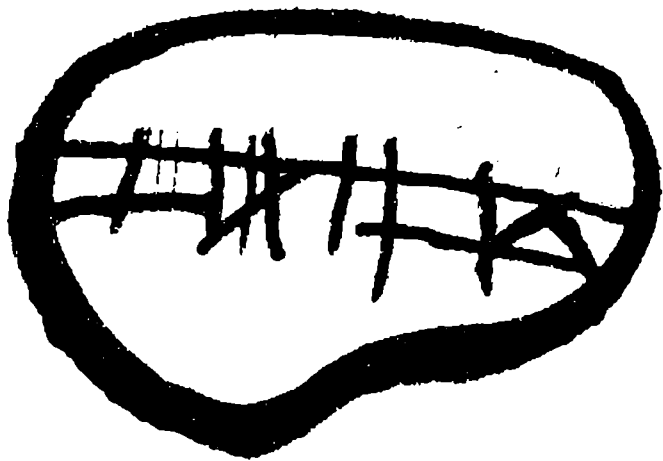
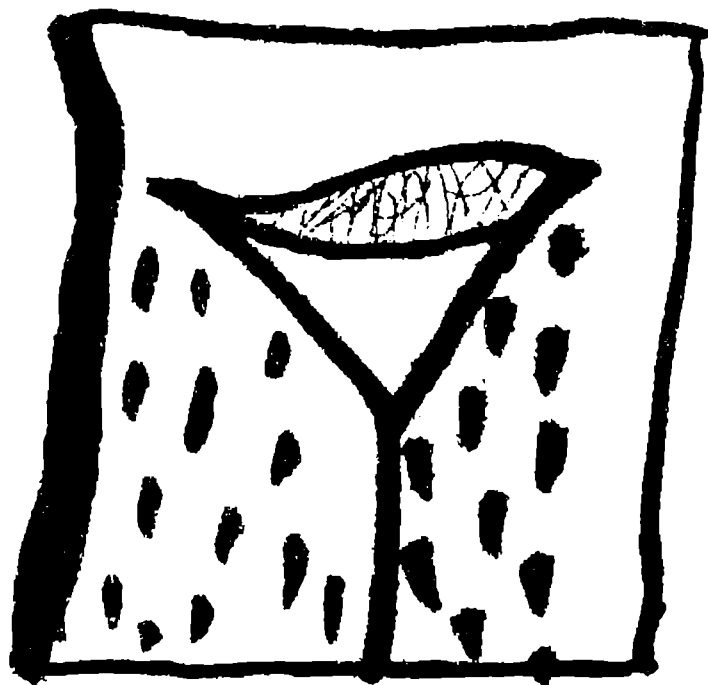
36. Ibidem, p. 73.

37. Ibidem, pp. 87-107.

38. V. Șotropa și N. Drăganu, o.c., p. 115.

39. Ibidem, p. 116.

40. Ibidem, p. 118.

IX FIȘE TOPONIMICE

acad. Nicolae Drăganu

Formă slavă mai veche decât din secolul XIII are *Zagra* pe care o avem atestată în formele: *Zagra* a. 1440¹; *Zagor* a. 1450²; *Zagra* a. 1533³; *Sagra* a. 1547, 1548, 1550, 1552 etc.⁴; *Zagra* a. 1576, 1577⁵; *Zăgriani* (locuitorii) a. 1691⁶; *Zagra* a. 1695⁷; *Zegriani* (locuitorii) a. 1698⁸; *Zagra* a 1705⁹; *Zagor* a. 1706¹⁰; *Zagra* a. 1717¹¹; 1723¹²; 1733¹³; *Zágra* a. 1746¹⁴; *Zagra* a. 1750, 1762, 1764, 1766, 1803¹⁵; *Zágra* a. 1760-62¹⁶ etc. În sec. XVIII se află în *Zagra* o mănăstire părăsită¹⁷. Amintirea mănăstirii acesteia o mai păstrează numirile topice *Câmpul*, *Dosul* și *Părăul mănăstirii*. În 26 aprilie 1763 Vlădica P.P.Aron își scrisese în *Zagra* invitarea pentru canonicescul săbor din 29 Iunie a aceluiași an¹⁸.

Un sat cu numele *Zagăr* (ung. *Zăgor*, săs. *Rode*) se mai găsește în jud. Târnava-mică¹⁹.

Originea slavă a numelui Zăgrii a afirmat-o mai întâiu A.D.Xenopol²⁰, fără a insista mai amănunțit asupra ei. Evident, îi era cunoscută din lucrările slaviștilor privitoare la acest nume, în special din Fr. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, p. 163-164, Nr. 118.

Atât documentul de la 1450, cât și cel de la 1706, ne indică clar că *Zagra* derivă din slav. *Zá-gora* (>**Zá-gura*> *Zagra*) “peste”, “dincolo de deal s. munte”, “*Hinterberg*”²¹, nu “subt munte”, cum traduce greșit dl. Motogna, *Transilvania*, I c.,

* Vezi: N. Drăganu. *Toponimie și istorie*. Cluj, 1928, p.84-86; 98-99; 121 și 122.

p. 20, și *Articole și documente*, p. 11. Orienatrea se făcea dela Năsăud, centrul administrativ, iar dealul era “*Dealul Belei*”²².

Miklosich, I. c., citează următoarele forme slave ale acestui nume, precum și derivate din el: *Zagorje* (*Zagrjah*), germ. *Sager*; *Zagorica*, germ. *Sagritz*, în carintia; *Zagora*, *Zagorica*, *Zagorje*, în Herțegovina; *Zagoričane*, în Serbia; *Zahôrje*, în Galiția (rut); *Zagorz*, *Zagorze*, în Galiția (pol.); *Zhoř*, *Zhorec*, *Zhorny*, *Záhoří*, *Zahoříčko*, *Záhorky*, *Záhorkov*, *Záhořice*, *Zahořany*, în Boemia; *Zugorisach*, *Göritz*; *Ζαγορίον*, *Ζαγδραυη*, *Ζαγδριτζα*, în Epir, etc. Adaug *Zagorački varos*, *Zagorje*, *Zagorje dolnje* și *gornje*, *Zagorom* în Croația; *Zagorci* în Bulgaria; iar pentru fonetism amintesc balcanicul *Eski Zagra* alături de *Stara Zagora*.

Am spus că *Zagra* e formă slavă mai veche decât secolul XIII din următoarele motive. Slavii veniți pe Valea Someșului de sus e firesc să fi fost Ruși ruteni (Antes), dată fiind vecinătatea Bucovinei, Galiției și chiar și a Ucrainei. Dacă însă numirea *Zăgrii* a fost dată de Ruși ruteni, ea a trebuit să fie dată înainte de secolul XIII, căci altfel *g* s’ar fi schimbat în *h*. Se știe doar că guturalul *h* specific în limba ruteană “a început a se naște din anteriorul și rusescul general *g* în sec. XII”, iar “în veacul al XIV-lea predomina *h* în loc de *g*”²³.

O privire asupra numelor slave compuse din *za* + *gora* și derivatele acestora, pe care le-am înșirat mai sus, precum și cercetarea toponimiei Bucovinei, Moldovei și Basarabiei, ne întărește și mai mult această convingere. În acestea găsim adecă, cum apare din Marele Dicționar geografic al României, s.v., numai forme corespunzătoare cu *h*: *Hora* (colină, Buzău), *Horaița*, *Horăicioara* (Neamțu), *Horincea* (Covurlui), *Zahoreni* (Botoșani și Dorohoi), *Zahorna* (Iași și Suceava), *Zahoreni* (Orhei), *Zahorancea* etc.²⁴

În schimb în Muntenia găsim forma sud-slavă cu *g*;

Goranul (sat, pădure, schit în Argeș), *Gorjul* (< gor + Jiu), *Gorul* (Prahova), *Gornița* (Gorj)²⁵.

“Numirile *Zagorna*, vale în jud. Soroca, și *Gorăști*, sat, jud. Chișinău, pot fi formații din rus. *gora*, dar tot așa de posibil și din sudslavele *gora*”²⁶.

Într’un cuvânt, *Zagra* din jud. Năsăud, întru cât își poate avea numele de la Ruși ruteni, a trebuit să fie numită de aceștia înainte de sec. XIII. Dacă numele Zăgrii ne-a venit de la Slavi sudici, el iarăși este vechiu, căci dovezi de colonizări de Slavi sudici în Valea Someșului de sus nu avem după secolul XII²⁷.

Note:

1. Hurmuzaki, I², 669.
2. Rev. ist., I. c.; cf. și doc. în facsimile.
3. Hurmuzaki, XV, 367.
4. Kramer, o.c., pp. 10-11.
5. Id., ib., p. 12.
6. Hurmuzaki, XV, 1436.
7. Korrespondenzblatt, XXI-1898, p. 127.
8. Hurmuzaki, XV, 1366.
9. Arhiva Someșană, Nr. 1, p. 24.
10. Ibid, p. 27.
11. V. Șotropa, Anuarul Inst. de Ist. naț., Cluj, III-1924/25, p. 268.
12. Hurmuzaki, XV, 1605.
13. Transilvania, XXIX-1898, p. 174.
14. Arhiva Someșană, Nr. 2, p. 28.
15. Bunea, Statistica P.Aron, p. 36; Kramer, o.c., p. 37, 38 și 41; Arhiva Someșană, Nr. 1, p. 54.
16. Dr. V. Ciobanu, l.c., p. 92.
17. Z. Pâclișanu l.c., p. 170.
18. Mac Pop. Activitatea vicarilor foranei episcopești gr.cat. din districtul Năsăudului, ed. Maxim Pop, Budapesta, 1875, p. 37-38; cf. și A. Bunea, Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici, p. 391; asupra răzvrătirii lui Tănase Todoran din Bichigiu și a soților lui cf. pp. 237-240.
19. Atestat în forma *Zagor* încă din a. 1412 (Zimmermann-Werner,

Urkundenbuch, III, 525 și 536) și 1415 (ibid., p. 682); apoi în a. 1495 și 1540 (A. Veress, *Fontes rerum Transylvanarum*, t. IV, p. 301).

20. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I, vol. I, Iași, 1888, p. 375.

21. Cf. Miklosich, l.c.; G. Czirbusz, Erdély, XVII-1908, p. 148; M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX, Nr. 1, p. 70; G. Kisch, *Korrespondenzblatt*, XLVII-1924, Nr. 4-6, p. 33.

22. Belei pare a fi de aceeași origine cu Belei Plaiu din Secuime, v.S. Opreanu, o.c., p. 173, Belei fiind probabil proprietarul; cf. "Așijderea au mai vândut Axinte toată partea lui Bealeai" într'un document din a. 1603 (Ruginești, jud. Putna), ap. 1. Bianu, *Documente românești*, I, București, 1907, p. 7.

23. M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX-1922, Nr. 1, p. 75 și XXXI-1924, Nr. 3-4, p. 205, după Sobolevskij, *Lekciji po Istoriji ruskaqo jazyka*, Kiev, 1888, p. 89; cf. și I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXX-1923, Nr. 2, pp. 11, Același lucru îl spune și W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, vol. I, ed. II, Göttingen, 1924, p. 360, § 287: "Das g wird h. In mehreren slav. Sprachen und zwar im Klr., Weissr. (in beiden Sprachen herresche das schon im XIV. Jhd vor, Sobolevskij S. 126), B. und Os. ging das g später in h über; im Ab. taucht es um die Mitte des XIII. Jhd. auf: *hora*, Berg' aus *gora* ... Mann kann also annehmen, dass' es in Wirklidefeit etwas früher auffrat (Gebauer I. S. 456). Im Slovak, in der Regel auch h ... Auch im P. taucht h auf, aber es ist hier fremden (böhm. und klr.) Ursprungs ..." De asemenea și I. Melich: Și g rutean vechiu s'a schimbat în h începând cu secolul XII. V.-rut. *gospodarh*, *gospodin*z "domn", Galičh "oraș lângă Dnistru" etc., după sec. XII, s'au desvoltat în *hospodar*, *hospodin*, *Halič* etc." (A honfoglaláskori Magyarorszá, p. 5, unde se citează Sobolevskij, *Lekziji iuskago jazyka*, 2, p. 112).

24. "Zaharancea poate fi o formație ruteană care mai prezintă și fenomenul numit *akanie*, adică prefacerea lui o în a din cuvântul *hora*", M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX-1922, Nr. 1, p. 70-71. Cf. și *Nahorna* ap. M. Ștefănescu, ibid.

25. Asupra fonetismului numelor noastre topice derivate din slav. *gora* cf. și I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 16 și 207.

26. M. Ștefănescu, *Arhiva*, XIX-1922, Nr. 1, p. 71.

27. Deoarece între grănicerii amatori se atribuie origine franceză părții de sat *Burbuleni* și părții de hotar *Ruien* din Zagra, amintesc că cea dintâiu este, evident, un derivat din *Burbulea*, strămoșul *Burbulenilor*, iar *Ruienul*, ca și comuna *Ruien* (ung. *Rujen*), I. Caransebeș, și srb. *Rujenz* "un șes", derivă din slav. *ruj* "rhus cotinus", "scumpie" (cf. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, 228, Nr. 554). În sfârșit *Cașva*, cătunul Zăgrii, ca și *Cașva*, sat în jud. Turda, derivă dintr'un slav. *Kašova* < n. pers. *Kaša* s. < *kaša* "Grütze",

“alica”, apoi “Grützbrei, Brei”, “puls, polenta”, + sufova. Pentru vechimea formei cf. cele scrise despre Salva mai jos.

b. GĂURENI

Satul **Găureni** a trebuit să se întemeieze în cursul veacului XVII. Înainte de 1600 nu-l întâlnim. În documente se găsește astfel: *Geuereny* a. 1695¹; *Gauren* a. 1717²; *Găureni* a. 1723³; *Gaurian* a. 1733⁴; *Gauren* a. 1750⁵; *Gauren* a. 1760-62⁶; *Gauren* 1762 și 1764⁷; *Gaureni* a. 1766⁸; a. 1803⁹; etc.

Un sat *Găureni* se mai găsește în jud. Alba, altul în distr. Suceava din Bucovina, iar al treilea în jud. Chișinău din Basarabia¹⁰.

Găurenii și-au luat numele de la locuitorii care au împopulat pe încetul partea de hotar numită, după aspectul ei geografic, *gaura* <lat. *cavula, -am<cavus, -a, -um, cu trecerea lui *c* în *g*, cunoscută și din alte cuvinte (cf. *Gaura* în Sătmăr, *Gaura Fetei* în Mehedinți, *Găurile* în Gorj și Putna, *Găuricea* în Hunedoara; *Găvuri*, munte, în Câmpul lui Neag, Hațeg, cf. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 64 și 67; *Găuriciul* în Bacău, Teleorman și Vâlcea etc.).

Note.

1. *Korrespondenzblatt*, XXI-1695, p.127.
2. V. Șotropa, *An. Inst. Ist. naț.* Cluj, III - 1924/25, p. 268.
3. *Hurmuzaki*, XV, 1605.
4. *Transilvania*, XXIX-1988, p. 173.
5. Bunea, *Statistica* - P. Aron, p.36.
6. Dr. V. Ciobanu, I, c., p. 692.
7. Kramer, o.c., p.37 și 38.
8. Idem, ibid., p. 41.
9. *Arhiva Someșană*, Nr. 7, p.54.
10. C.f. S. Moldovan și N. Togan, o.c., p.79, și *Dicț. geogr. al Bucovinei și Basarabiei*, s.v. - *Gaurovy* se găsește la Românii din Moravia, cf. I. Mačurek,

Toponimia românească din Valahia Moravică, în Bul. Soc. Geogr., XLII-1923, p.69 (cf. și Arhiva Someșană, Nr.7-1927, p.86).

c. POIENI (POIENILE ZĂGRII)

Deși mai vechiu, în același chip ca și numele satului *Poiana* sau *Sân-Iosif* s'a născut și cel al **Poienilor** sau **Poienilor Zăgrii**, atribut care ne arată clar care a fost comuna mamă.

Numele *Poienilor* sau *Poieniului* lipsește din documentele de la 1440 și 1450. Se găsește mai întâiu în sec. XVI în registrele asupra contribuției strânse de orașul Bistrița din comunele Văii Rodnei: Poyen a. 1548 și 1576, Poien a 1550 și 1552¹.

Satul acesta a trebuit să se nască deci pe la sfârșitul secolului XV ori la începutul celui al XVI-lea. I-am mai găsit numele la următoarele date în formele: *Pojen* a. 1695², 1717³ ș.a. 1733⁴; *Ponyi* a. 1750⁵; *Pojén* a. 1760-62⁶; *Poieni* a. 1723⁷; *Pojén* a. 1808⁸; *Pojén*, *Pojény* a. 1839⁹ etc. În cele dintâiu liste ale comunelor grănicerești se menționează astfel: *Pojen a Zaegri* a. 1762, *Pojen a Zagri* a. 1764, *Pojana Zaegri* a. 1766¹⁰.

Pentru întidnerea formei de plur. *Poeni* în toponimia românească cf. dicționarele geografice românești citate s.v.

Note.

1. Kramer, o.c., p.10-12.
2. *Korrespondenzblatt*, XXI-1898 p.127.
3. V. Șotropa, *An. Inst. de Ist. naț.* Cluj, III-1924/25, p.268.
4. *Transilvania*, XXIX-1898, p.173.
5. Bunea, *Statistica-P.Aron*, p.36.
6. Dr. V.Ciobanu, l.c., p.692.
7. *Hurmuzaki*, XV, p.1605.
8. Lipszky, Rep., s.v.
9. Lenk, o.c., III, 325.
10. Kramer, o.c., p.37, 38 și 41.

d. SUPLAIU (PLAIU)

De aceeași vechime cu *Găurenii* pare a fi **Suplaiul** sau **Plaiul**: *Supplaj* a. 1695¹; *Szupplaj* a. 1717²; *Plai* a. 1723³; *Plajó* (sic) a. 1733⁴; *Taj* (sic = “Plai”) a. 1750⁵; *Szuplás* (sic = “Suplai”) a. 1760-62⁶; *Szupplai* a. 1762 și 1764⁷; *Suplai* a. 1766⁸; etc.

Ca și *Runcul*, *Gaura*, *Poiana*, *Măgura* etc., și *Plaiul*⁹ sau *Suplaiul* (<su<lat. sub + plaiu) a trebuit să fie la început un apelativ care numia o parte de hotar a altui sat mai vechiu, probabil *Zagra*. Pe acestea s’au făcut la început așezări de câmp menite să dea adăpost proprietarilor veniți din depărtare care petreceau timp îndelungat acolo cu lucrul câmpului și consumarea produselor acestuia. Din aceste așezări s’a dezvoltat cu timpul satul.

Apelativul *plaiu* “flanc d’un montagne”, “défilé”, “chemin étroit entre deux montagnes”, “région montagneuse” (ar. *plaiu* “versant d’une montagne”) nu poate veni din slavul *planü* “eben” (cf. ceh. *planj*, n.-slov. *planja* “Ebene”), cum crede Tiktin, DRG., p.1180, ci, cum dovedește Meyer-Lübke, *Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien*, I. Bd., Heidelberg, 1914, p. 9-10 și REW., p. 492, Nr. 6564, din lat. *plagium*, care însuși derivă din grecescul *πλαγιου*, cf. veigl. *plui*, bellun. *piai* “Abhang”, ital. (s) *piaggia* (< fr. *plage*, catal. *platja*, prov. *playa* (> span. *playa*, port. *praya*)¹⁰). Din românește este serb. *plaj*, cu derivatul *plajari*¹¹ și rut. *Plaj*¹².

Note.

1. *Korrespondenzblatt*, XXI/1898, p. 127.
2. V. Șotropa, *An. Inst. Ist. naț.* Cluj, III-1924/25, p. 268.
3. *Hurmuzaki*, XV, 1605.
4. *Transilvania*, XXIX-1898, p.173.
5. Bunea, *Statistica-P.Aron*, p.36.
6. Dr. V. Ciobanu, I, c., p.692.

7. Kramer, o.c., p.37 și 38.

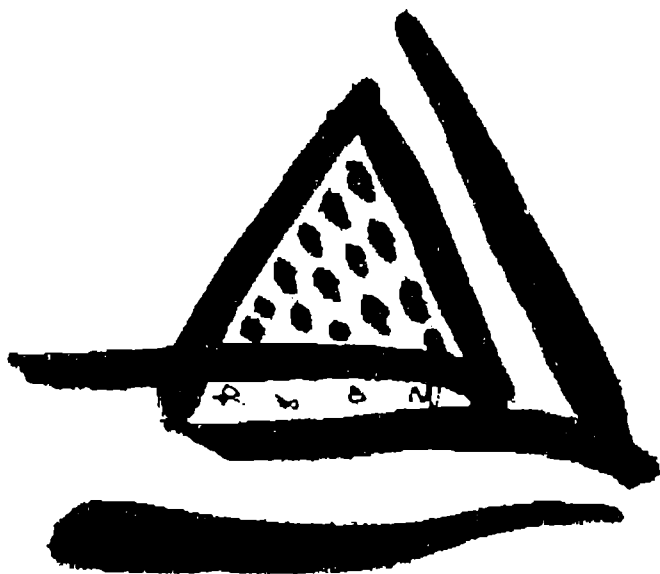
8. Idem, ibid., p.41.

9. Cf. *Plăiuț*, cătun al Apșei-de-mijloc Maramureș; apoi, foarte des, Plaiu ca parte de hotar în satele de munte, cf. dicționarelor geografice românești citate s.v.

10. Am admis etimologia dată de Myer-Lübke, căci din punctul de vedere al sensului ni se pare mai potrivită decât cea propusă de Candrea-Deususianu, Dicț. et. al l.rom. El. lat., p.212, Nr. 1400: < plagius, -um < planga “blande de terre, étendu, contrée”.

11. P. Skok, ZRPH., XLI, 152, 756; S. Pușcariu, Studii istro-române, II, 292.

12. Fr. Miklosik, Wanderungen, p.11; Katužniacki, o.c.; 18 și 51; S. Pușcariu, ibid.

X. ZAGRA - PRELIMINARII MONOGRAFICE

Mircea Prahase

Bogata și frumoasa comună grănicerească **Zagra**, străjuită la nord de piscurile semețe ale Țibleșului, așezată la 47°21' longitudine estică, la 41°55' latitudine nordică și la o altitudine de 399m, este una dintre comunele cu cele mai vechi atestări documentare din județul Bistrița-Năsăud.

În legătură cu numele (toponimicul acestei așezări s-au purtat numeroase și controversate discuții. Astfel, Dumitru - Chitul în **Istoria comunei Zagra** (vezi mai sus), derivă numele din cel al comunei italiene Sagratt, din ducatul Padovei, explicând această etimologie în felul următor: *radicalul sagra*, în limba italiană ar însemna loc băltoș, mlăștinos cu păpuriș, loc umed. Argumentația sa se bazează pe faptul că satul se află la confluența Văii Zăgrii cu afluentul său principal, Țibleșelul, conchizând că, exact în locul în care se află astăzi centru satului, se întindea, cu ani în urmă, o mlaștină mare, plină cu trestie și papură. O rămășiță din această mlaștină se mai păstrează și astăzi în toponimicul unei părți (de vest) din sat, căreia i se spune **în trestie**. Cu alte cuvinte, Dumitru Chitul susține originea italiană comunei subliniind că populația cea mai veche care s-a așezat pe locurile de azi ale satului ar fi fost atrasă de poziția mai largită a confluenței celor două văi, dar și de “romantismul” dealurilor înconjurătoare. De altfel, Dumitru Chitul încearcă explicația și altor toponime, dar argumentele sale sunt neconvingătoare și țin mai mult de domeniul fanteziei decât de cel al științei. El derivă, de exemplu, toponimicul Ruien (o parte a hotarului) de la latinescul “ruinaria”, susținând că aici ar fi existat o biserică dacică

care, ruinându-se, a lăsat urme doar în toponimie.

Ba, mai mult, iscodește și o legendă, cu o a doua cetate dacică ce s-ar fi aflat în sectorul de vest al comunei, în apropiere de satul Perișor, la locul numit **Vârful Hotarălor** (765m). Susține că aici, pe o piatră care ar mai exista și astăzi (dar pe care nimeni n-a văzut-o!), s-ar fi aflat următoarea inscripție: “Pro libertate imperator R. Aug. V.N.”. Tot Dumitru Chitul “istorisește” că, în anul 1835, cu prilejul săpării unei fântâni în sat, s-ar fi găsit o piatră de moară cu inscripția “Dacia - Rom. D.R.V.C.”. Neaducând nici o probă în sprijinul susținerilor sale, acestea rămân doar simple jocuri ale imaginației. Pornind de la încercarea monografică a lui Dumitru Chitul, în anul 1904 învățătorul **Macedon Maniu** redactează și el o “monografie” a satului, preluând date și evenimente, dar și greșelile științifice ale predesorului său.

În anul 1937 apărea la Editura “Cultura” din Năsăud cărțulia învățătorului autodidact Ioan S. Pavelea din Runcu Salvei intitulată *Toponimie și prostie* (în replică la titlul lucrării lui Nicolae Drăganu). Fără o cultură filologică temeinică, Ioan S. Pavelea face unele greșeli evidente în stabilirea etimologiilor unor toponimice din județul nostru. Referindu-se la comuna **Zagra**, el îi atribuie originea “în limba primitivă veche a sciților, dacilor și geților”, Zagra însemnând “baltă mare, mlaștină”. Pentru a-și susține “argumentația”, el apelează la unele corespondențe din alte limbi *La Zagra* și *Zafra* (din Spania) și la *Munții Zagrus* (din Asia). Aceste argumente folosite pentru combaterea opiniei lui Nicolae Drăganu nu numai că sunt insuficiente dar complică, în mod inutil, lucrurile.

În ceea ce ne privește, suntem cu totul de acord cu Nicolae Drăganu, *Zagra* derivând din cuvintele slave *Za* și *gora* cu sensul de “peste munte”, “peste deal”. În cazul în care slavii veneau dinspre Năsăud, ceea ce este mai greu de presupus,

Năsăudul fiind, în acele timpuri, un sat ca oricare altul, “dealul” sau “muntele” este, fără îndoială, “Dealul Beleii”, de pe teritoriul actualei comune Salva. Dacă, însă, denumirea a fost dată de rutenii ce veneau dinspre Maramureș spre a se stabili pe văile mănoase “de dincolo de deal, de munte”, acesta nu poate fi decât Țibleșul. Credem că ultima variantă este cea mai plauzibilă deoarece transferul de populație dinspre Maramureș este frecvent și în zilele noastre, multe familii găsind de lucru (la câmp sau la pădure) “dincolo de munte”, pe versantul sudic al Țibleșului.

Și în ceea ce privește vechimea atestării documentare a satului **Zagra** există mai multe opinii. Cel mai vechi document în care se găsesc atestate numele satelor de pe Valea Someșului este cel din anul 1264, când papa Urban al IV-lea invită pe Ștefan, duce la Transilvania, să restituie reginei Ungariei ținutul Bistriței și al Rodnei cu domeniile și satele aparținătoare. Ștefan dăruiește comitetului Hasnaș Țara Năsăudului. Zagra nu este amintită însă.

O altă dată ce se referă direct la unele comune din zona Năsăudului este anul 1392 când Conventul Mănăstirii din Mănăsturul Clujului înștiințează pe Ladislau, vicevoievodul Ardealului, că Ștefan al lui Beche de Vilagusberek, Ioan fiul lui Mihail de Nemegye și Ladislau, fiul lui Ladislau Ioan, fiul lui Andrei și Anton, fiul lui Nicolae de Somkrek, au împărțit între ei posesiunile din: Somkerek (Șintereag), Vilagusberek (Vireag, Florești), Nemegye Inferior și Superior (Nimigea de Jos și de Sus), Nemeth (Mintiu), Prozlop (Prislop), Lukka (Lușca), Mogosmort și Cociu. Toate aceste localități sunt așezate foarte aproape de Zagra și s-ar putea ca nementiunea acestei comune în documentul amintit mai sus să fie doar o simplă scăpare a Conventului mănăstirii. Să reținem, totuși, anul 1392 a dată posibilă pentru atestarea comunei **Zagra**.

Prima atestare într-un document al epocii datează *din anul 1440* și este un act de prețuire a terenului, act în care se spune:

“De asemenea, în posesiunea *Zágor*, pământ arabil 2 jughere, finațe, de 4 fâlcii, trei părți din 1/4 a râului Țibleș și mori cu pene așezate pe același râu”. Textul acestui document este publicat în întregime în “Arhiva Someșană”, nr. 17, 1935, p. 16-167. Nicolae Drăganu susține același an ca dată precisă a atestării în scris a satului Zagra. Este vorba de un alt Convent al mănăstirii Mănăstur, ce înștiințează că Elisabeta, regina Ungariei, a ordonat să fie introdus Mihail Jallech, comitele secuilor, în posesiunea castrului părăsit de la Rodna și a satelor românești (printre care este amintită și Zagra din dreapta Văii Someșului de Sus). O încercare monografică a scris și **Matei Onișor**, materialul rămânând în manuscris și, se pare, dispărut fără urmă. Autorul acestor rânduri a avut prilejul să-l consulte constatând, mai ales **valoarea iconografică** a lucrării și mai puțin acribia strict necesară unui asemenea demers științific.

Se poate conchide că numele satului **Zagra** este mai vechi de secolul al XIII-lea, deoarece în graiul rutenilor, după această perioadă, a avut loc trecerea consoanei *g*, la *h* în acest caz singura variantă fonetică posibilă ar fi *Zahora*. În ceea ce privește satele aparținătoare, Nicolae Drăganu stabilește următoarele date de atestare: **Găureni** (Aluniș): 1695; **Perișor** (Curtuiuş): 1576; **Poienile Zăgrii**: 1548; **Suplai**: 1695.

Numele satului și al sătenilor a fost atestat și în alte documente: 1450 Zagor, 1533 Zagra, 1557 Sagra, 1691 Zăgriani. La 25 noiembrie 1706 popa Gavrilă, “predicator român și notar jurat”, scria primarului bistrițean Matias Werner, suplinitorul lui Iohann Klein, că sunt plângeri la episcop împotriva preotului Matheiu din Zagor că face nelegiuiri, cununând rudenii apropiate.

Despre fizionomia acestor țărani mândri de la poalele Țibleșului citim în *Das alte und neue Dacia (Nürnberg, 1766)*: “soldați de graniță foarte vestiți ai românilor liberi” ... “oricât de disprețuit ar fi acest popor, un ochi iscusit poate distinge originea lui romană” ... “nicăieri, nici italienii și nici la spanioli nu s-au

păstrat atâtea nume de limbă latină ca la acești țărani neînvățați”. Iar despre frumosul port popular de pe Valea Zăgrii și a Sălăuței cuvinte de prețuire au avut unii călători străini ca: Rudolf Bergner, Charles Borner și Augustin de Gerdano.

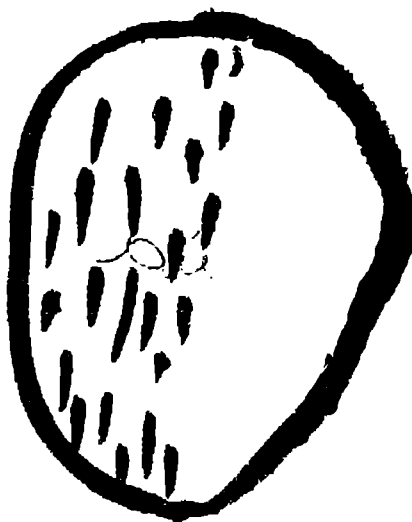
Ocupațiile de bază ale zăgrenilor, ca, de altfel, ale tuturor locuitorilor din zona de munte, sunt agricultura, creșterea animalelor și pomicultura. Pământul este destul de slab productiv, dar prin hărnicia și priceperea lor sătenii reușesc să obțină recolte multumitoare. Ca și țărancele din Salva, Maieru, Telciu, Șanț sau de pe Ilve, zăgrencile sunt vestite pentru produsele industriei casnice: țoale, cergi, sumane, desagi și păretare, nu de puține ori aceste pline de bun gust obiecte de artă populară autentică fiind prezentate în expoziții naționale sau internaționale.

Dreptul de proprietate asupra pământului al locuitorilor acestor ținuturi este consfințit în *Diploma* lui Matei Corvin din 16 mai 1484, cele a lui Vladislau din 1492 și 1494, a lui Ludovic al II-lea din 1520, prin Privilegiul lui Rákotzy din 21 mai 1639 și Diploma de militarizare din 13 noiembrie 1766 a Mariei Tereza, ce stabilea dreptul de proprietate și după moarte. Acest drept a rămas și după desființarea graniței, printr-un decret al lui Francisc Iosif, împăratul Austro-Ungariei. În decursul timpului, populația satului Zagra s-a dublat. Astfel, dacă în anul 1750 în sat erau 220 de case, cu 1033 de locuitori. La ultimul recensământ se înregistrau 1068 case cu o populație de 3.778 locuitori, din care: Zagra 360 cu 1161, Aluniș 102 cu 318, Perișor 180 cu 629, Poienile Zăgrii 225 cu 976 și Suplai 201 cu 694 locuitori.

După cum se știe, rețeaua de școli din Transilvania este mai veche decât din alte provincii românești. Primele școli au fost înființate din necesități de ordin administrativ, ele având limba de predare germană sau maghiară. Grănicerii Năsăudului au profitat din plin de acest privilegiu, iar în Conscripția din 1750 sunt amintiți, ca *Ludimagiștri*, fiii popilor Petre și Flore din Zagra. În

anul 1766 episcopul Atanasie scria: “adevărații și declarații învățători se află în comunele grănicerești Zagra, Telciu, Hordou, Mocod și Runc”. În **Zagra**, *școala trivială*, adică organizată după modelul “trivium”-ului (primul ciclu de învățământ) din Evul Mediu, în care se predau trei discipline: cititul, religia și socotitul, a fost înființată în anul 1766, primul dascăl fiind zăgreanul Luca Zinveliu. Printre dascălii de seamă care au poposit la școala din Zagra îl amintim pe vicarul Ioan Marian, cunoscut militant pentru culturalizarea și luminarea poporului și pe viitorul academician Florian Porcius.

Din această stirpe de grăniceri vrednici s-au ridicat oameni de seamă ai științei și culturii românești. În afară de Ioan Marian, Nicolae Drăganu și Victor Onișor, amintiți mai sus, trebuie citați: Ioan Corbul, Basiliu Bașota, Moțiu Dâmbul, Iuliu Moraru și mulți alții.

XI. TOPONIMIA VĂII ZĂGRII*

Un studiu de toponimie reprezintă o încercare destul de anevoioasă pentru cel care se încumetă la așa ceva. Domeniu vast, toponimia interesează, am putea spune în egală măsură, atât pe geograf și istoric, cât și pe etnolog sau lingvist. Pentru geograf, muntele, dealul, valea, pădurea, lunca sau izvorul sunt termeni tehnici cu care el operează în permanență. Pentru istorici și etnologi, numele topice pot oferi date interesante în legătură cu epoci revolute pentru care documentele lipsesc sau sunt extrem de rare. Pentru că, așa cum sublinia Iorgu Iordan, “toponimia poate fi socotită drept *istoria nescrisă a unui popor (s.n.)*, o ade-vărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări fapte mai mult sau mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor”¹.

Pentru lingvist, toponimicele sunt cuvinte obișnuite, marea lor majoritate provenind din apelative, ceea ce le conferă o relativă stabilitate, menită să le ferească, măcar parțial, de modificările la care sunt supuse cuvintele obișnuite.

Referitor la prezentul capitol, trebuie să menționez că sursele de documentare care au stat la baza redactării ei au fost: ancheta personală având ca informatori, pentru fiecare din cele cinci sate aparținătoare comunei, pe cei mai buni cunoscători ai hotarului (ancheta s-a desfășurat în perioada 1993-1994), bibliografia aferentă temei și, nu în ultimul rând, cunoștințele personale în calitate de trăitor al acestor locuri și de vorbitor al graiurilor din zona cercetată.

* Vezi: M. Prahase și G. Rus. *Zagra-o monografie posibilă*, Cluj, Ed. “Carpatica”, 1997, p.116-159.

Ca metodologie, am adoptat cunoscuta lucrare a lui Iorgu Iordan (citată deja), operând în clasificările respective o serie de modificări cerute de specificul zonei cercetate. Pentru operativitate, satele sunt notate cu următoarele sigle: **Z** (Zagra), **A** (Aluniș), **P** (Perișor), **S** (Suplai), **P.Z.** (Poienile Zăgrii). Din același raționament am abreviat lucrările de bază din bibliografie astfel: **I.I.** (Iordan, Iorgu. Toponimie românească, București, Editura Academiei R.P.R., 1963), **N.D.** (Drăganu, Nicolae. Toponimie și istorie, Cluj, 1928), **Por.** (Porucic, T. Lexiconul termenilor entropici în limba română, Chișinău, 1931), **D.L.R.** (Academia Română, Dicționarul limbii române, București, 1913 urm.) **D.O.R.** (N.A. Constantinescu, Dicționar onomastic românesc, București, 1963), **P.I.N.** (Pătruț, Ioan, Nume de persoane și locuri românești, București, 1984).

Menționez, de asemenea, că încercarea de clasificare a celor peste 570 toponimice este parțială, multe dintre ele putând, așadar, aparține uneia sau mai multor subdiviziuni.

Pentru a nu repeta aceleași cuvinte, am utilizat tilda (~), care ține locul cuvântului precedent sau al primului cuvânt dintr-o sintagmă.

I. Toponimice care descriu forme sau aspectul exterior al locului

I.1. Topografice

I.1.1. **DEAL** (I.I. p.26, 452; N.D. p.16, 28, 135). Toponimicul este foarte frecvent atât singur, cât și însoțit de atribute (adjectivale) calificative specifice: După Deal, Sub Deal, Dealul Bisericii ~ Calii ~ Glodului ~ Malului ~ Răusoaiei ~ Ruscoaiei ~ Șpanului ~ Ursului (**Z**); Dealul Buciumașului ~ Cocârlatului ~ Pleșii ~ Roșeții ~ Tăului ~ Voriștei (**A**); După Deal, În Deal (**P**); Dealul Corbii ~ lui Dur ~ Între Strâmbe ~ Întrevăilor ~ lui Mager ~ Măgurii ~ Obcinii ~ lui Târâlă ~ lui

Vlong (S); Dealul Bălții ~ Ciforoaiei ~ lui Cotârlă ~ lui Martin ~ Răchiților ~ Șutăilor (P.Z.).

I.1.2. COASTĂ, COSTIȘ (I.I. p.248, 311; N.D. p.61, 64, 96) - “latura înclinată a unei înălțimi” (D.L. I.L., 11, p.599): Coasta Caprei ~ Câmpilor ~ Criștului ~ Lehăcioaiei ~ Glodului ~ Loghii ~ Mandrii ~ Măgurii ~ Piuălor ~ Ursului (Z.); Coasta Groșilor ~ Pleșii ~ Poncișului, Costișul Lazurilor (A.); Coasta Dicșorului ~ Săpăturii ~ Vălenilor ~ Vâlcelelor ~ Zăvoaielor, Costiș (P); Coasta, Coasta Butiei ~ Măsteoaiei ~ Strujniței ~ Vârtoapelor (P.Z.).

Notă: Interesant de remarcat este faptul că satul Suplai, situat la poalele Munților Țibleș, nu are un astfel de toponimic, formele de relief fiind specific montane. În schimb, în satul Alunișul, întâlnim toponimicul Coasta Poncișului, cele două apelative fiind aproape sinonime.

I.1.3. COLNIC (D.L.R.,II, P.661) - “deal mai mic”, “movilă lunguiată”, dar și “loc mic, gol, în pădure, mai mic decât o poiană, prelucă”. După Colnic (Z.); Colnic (S.).

I.1.4. FÂNTÂNĂ: Fântâna Codrii ~ Florii ~ Geanchii ~ cea de Piatră, Fântânile Lupului (Z.).

I.1.5. GAURĂ (I.I. p.266, 388, 453; N.D. p.121; Por. p.27) - “deschiderea naturală între două înălțimi, cu coaste abrupte și apropiate”; Găureni (numele vechi al satului Alunișul) și Valea Gaurii (A.), Gura Mănăstirii (Z.).

I.1.6. GROAPĂ (I.I., p.28; Por. p.35) - “depresiune umedă”, “loc mlăștinos sau mai umed, loc cu teren mai umed pe coastă”. Această subgrupă o putem exemplifica doar cu un singur toponimic. La Gropi (Z.).

I.1.7. HÂRTOAPE - VÂRTOAPE (I.I., p.30-31, D.L.R., II, partea I. p.373, p.30-31; Por. p.79) - “Vale în semicerc, adâncă, fără ramificații, cu coaste repezi”. Este vorba despre toponimicele: În Vârtoape (Z) și Coasta Vârtoapelor (P.Z.).

Din punct de vedere fonetic, pentru zona cercetată, aceste toponimice sunt deosebit de interesante. Așa cum remarcă Nicolae Drăganu (op.cit., p.135 - nota subsol), acestea sunt o formă “muntenească” (cf. Vârtoapele - Gorj, Vârtopul - Dolj și Argeș) fiind mai veche decât cea “moldovenească” (cf. Hârtoapele și Valea Hârtoapei - Suceava, Hârtopul - Botoșani, Neamț sau Hârtopeasa - Buzău), forma ulterioară, deoarece prezintă trecerea lui *v* la *h*. Din punct de vedere etimologic, majoritatea lingviștilor evocă un cuvânt slav (N.D. bulg. vrútúpú - “Spelunca”, I.I. ruteanul vertep).

I.1.8. JGHEAB (I.I. p.49; N.D. p.148; Por. p.41, 46,55) - “țanc”, “colț de stâncă”, “cataractă”, dar și “drum îngust și adânc între două dealuri”. Pentru zona cercetată sensul ultim este cel real. Jgheaba Dârlei, Jgheabu lui Marian (Z.); Jgheabul Zănoagei (A.), Jgheabul Macrii (S.), Jgheaburi, Jghebuț (P.Z.).

I.1.9. MAL (I.I. p.32-33; Por. p.20-21, 25, 38, 46) - “regiune de lângă o apă stătătoare sau curgătoare”, “pantă foarte mare dar fără stânci”, “denivelare bruscă și abruptă de teren”, “loc cu teren mâlos sau cu apă foarte aproape de suprafață”; Dealul Malului (Z.), Dosul Măluțului, Vârful Măluțului (P.).

Pentru Ov. Densușianu, sensul original este “munte”, “deal”, “ridicătură de pământ”².

I.1.10. MĂGURĂ (I.I. p.33; N.D. p.16-17, 123-125, 132, 145) este aproape sinonim cu deal sau munte: Măgura, Măgura Lupului, Măgurița, Vârful Măguriții, Valea Măgurii (Z.), Măgura Gârcelului (A.), Măgura (P.), Măgura (S.), Măgura Mare ~ Mică, Măguri (P.Z.).

I.1.11. PICIOR - VÂRF (I.I. p.39-42; N.D. p.16-17, 66-68, 79-80, 145, 149); Piciorul lui Moț ~ Podinii ~ Podireii ~ Toditei ~ Vârful Cornului ~ Hotarelor ~ Huciului ~ Măguriței ~ Olisâmului ~ Pintileiu ~ Pietrișului ~ Comorii ~ Întrevailor ~ Ploștiniței ~ Zgăului (Z.), Piciorul cu Groși ~ lui Man ~ Mățului

~ Scurt, Picioruș, Vârful Brătușului ~ Fetei ~ lui Lazăr ~ Pătulului ~ Pleșcuței ~ Poienii Oarghii (A.), Piciorul Spermezeului, Vârful Măluțului (P.), piciorul Cuțului ~ Netedului, Vârful Măgurii (S.), Piciorul Bochii ~ lui Grigor ~ Lat ~ lui Laur ~ Nevezilor ~ lui Ștanțău, Vârful Dealului ~ Groșilor ~ Ouțului ~ Pietrei ~ Pleșilor ~ Poieniței ~ Popii (P.Z.).

I.1.12. PLAI (I.I. p.42; N.D. p.122, 132, 135; Por. p.22, 26,30,56) - “părțile superioare ale munților sau dealurilor, lipsite de pante prăpăstioase”, “munte sau deal înalt, cu coaste ușor de urcat”: După Plăiuț (P.), Plai (numele mai vechi al satului), Plaiul Bătrân (S.).

I.1.13. POIANĂ (I.I. p.42; N.D. p.96-99, 135; Por. p.36) - “podîș înalt”, “loc lipsit de vegetație lemnoasă în interiorul pădurii”: Pe Poiană, Poiana Berii ~ Drulii ~ lui Laur ~ Onii ~ Șarbădă ~ Utchii ~ Săvoaiei, în Poieniță (Z.), Poiana lui Man ~ Oarghii ~ Stejarului (A.), Poiană, Poiana Mihului, Poieniță (P.), Poiana Cuțului ~ Pintii ~ Popii ~ Tomii (S.), Poiana Fetei ~ Răcilească ~ Turșului, Poieni (nume mai vechi al satului), Poienile Zăgrii, Poienița (P.Z.).

I.1.14. PONOARE (I.I. p.34-47; por. p.40) - “scobitură naturală în pământ rezultată din alunecarea terenului la vale”, “vâlcea în semicerc formată prin spargerea coastei”: Pe Ponoare (Z.).

I.1.15. PRELUCĂ (I.I. p.528-529; N.D. p.68; Por. p.67, 76) - “poiană de pe coastă, poiană fără locuri umede”: În Preluci (Z.), preluca Borgoiului ~ Tarbei (A.), Preluca Măgurii ~ de la Târlișua ~ a lui Vârtic (P.Z.).

I.1.16. PRIHODIȘTE (I.I. p.444; N.D. p.80; Por. p.76-77) - “locurile unde pasc vitele în drum spre adăpost sau spre sat; drumul vitelor spre adăpost; picior alungit de deal sau de munte cu pantă lină, pe care coboară vitele și oile la adăpost sau de la munte toamna; coastă cu repezișuri dese, care nu se pot cultiva”: Prihodiște (P), Prihodiști (S), Valea Prihodului (P.Z.).

I.1.17. PRISLOP (I.I. p.529; N.D. p.95; Por. p.77) - “umăr de deal sau munte, care este ceva mai jos ca dealul sau muntele însuși”: În Prislopel (Z), Prislop (A), Prisloapa, Râpa Prislopului (S).

I.1.18. RÂPĂ (I.I. p.42-43; N.D. p.113, 132; Por. p.42): Râpa Buhăitorii ~ cu Corni, Sub Râpă (Z), la Râpă (P), Râpa, Râpa Lunții ~ Prislopului (S).

I.1.19. VALE-VÂLCEA (I.I., p.46-49; N.D. p.11-14, 16-18, 20, 67, 69, 110, 133, 135, 146; Por. p.28) - “loc larg între două înălțimi”, “pârâu, apă curgătoare”. Este, poate cel mai frecvent toponimic; Valea cea Mare ~ Basî ~ lui Căliman ~ Cloșcoaiei ~ Cocurilor ~ Criștului ~ Dracului ~ Găurii ~ Hurdii ~ Lupului ~ Pleșa Râții ~ ploștinii ~ Ploștiniței ~ Runcului ~ Turnului ~ lui Simion ~ Ursului ~ Știușului ~ Vacolii ~ Varului ~ Varoșii ~ Pe Vâlcea, Între Vâlcele, Între Vâlcelele Măgurii (Z), Pe Vale, După Vale, Valea lui Botârlă ~ Bradului ~ Podinii ~ Tăului ~ Voriștii (A), Valea Iepureanului ~ Măgurii ~ Nadului ~ Săzmăzăului (P), După Vale, Valea Bârliei ~ Codrii ~ Găii ~ Netedului ~ Plaiului ~ lui Ștef (S), Valea Bobului ~ Casei ~ Cocurilor ~ Furcuțelor ~ Găii ~ Hotarelor ~ Ivănească ~ Ivănișului ~ Giurgii ~ Pleșii ~ Poieniței ~ Popii ~ Prihodului ~ Răchișilor ~ Ulmului, Vâlcele (P.Z.).

I.1.20. ZĂNOAGĂ (I.I. p.537; Por. p.33) - “adâncitură, vale între munți scutită de vânturi, poiană înverzită”, “hârtop mare într-o regiune cu relief muntos”: Zănoaga Runcului ~ Mihușului (Z), Zănoaga (A), Zănoaga, În Zănogi (P.Z.).

I.1.21. ZĂPODIA (I.I. p.33, 560) - “platou pe o colină sau un munte, platou apărat de coline înalte”: În Zăpodii (Z), Zăpodii (A), Zăpodii (P), Zăpode (S).

I.2. Toponimice care evocă natura terenului locurilor respective sau aflat în apropierea lor

I.2.1. ZAGRA: Balta Sărată, La Borcut, La Cioroiș, Coasta Glodului, Dealul Glodului, La Halauă, Obârșia Varului ~ Văii, Piatra Florii ~ lui Silea, Pe Pietriș, Poiana Sarbădă, Tăul lui Alac, Tinoasa, Păraul Ghețariului ~ Dârlii, Strâmtura lui Morisch.

I.2.2. ALUNIȘUL: Cioroiul cel Rece, Dealul Tăului, Fântâna Buciumașului, Gura Tăului, Tăul Buciumașului, În Tăușor, Valea Tăului.

I.2.3. PERIȘOR: Calea Luncii, Lazul lui Martin ~ Rusului, Lunca, Lunca Largă, Pe Părau, În Pietricea, Piatra Albă, La Tău, În Tăușoare, La Topile.

I.2.4. După Râu, Izvor Sub Pietricea, Tăușor, Tăuș, Vad.

I.2.5. POIENILE ZĂGRII: La Belți, Dealul Belții, Ghețari, Lunca, Lunca lui Martin ~ Matei, Păraul Lung, Piatra, Vârful Pietrei.

I.3. Toponimice care evocă nume de plante

I.3.1. ZAGRA: La Alac (N.D., p.145 îl derivă din ad + laeum, cf. amonte, aval. Noi considerăm că vine de la numele plantei respective - o specie de graminee "Triticum vulgare", În Copăciș, La Corni, În Ferice, Râpa cu Corni (I.I. p.64-66 aduce în discuție omonimia perfectă între corn-de animal și corn-arbore "Cornus mas" subliniind că nu putem fi siguri dacă toponimicul pleacă doar de la arbore. Noi considerăm ca sigur cazul de față), Pârâul Pomilor, Șesul Perilor, Sub Dumbravă, După Plopi, În Pomi, Râpa cu corni, Pe Rogojeri (rogoz "Carex praecax"), În Trestie, Vârful Huciului, Câmpul Măcrișului, Dosul Bânelor, Dumbrava, Dumbrava Morii.

I.3.2. ALUNIȘUL: Alunișul (numele actual al satului), Afiniș, În Brădani, Carpini, Dosul Brădanului, Leuridini, Leurdiști (leurda "allium ursinum"), Miriști, La Ovese, În Tufe.

I.3.3. PERIȘOR: Perișor (numele actual al satului), Sub Bungăr, Cărpiniș, În Cireș, Frasin, După Luniș (Aluniș), Păltiniș, Plopiș, La Soci.

I.3.4. SUPLAI: Frăsiniș, Leurdiști (vezi mai sus), Mestecăniș, Sub Plopi, Șuvăriște (șuvar de munte - "Poa trivialis").

I.3.5. POIENILE ZĂGRII: Codrișel, Huciuri, Pădurice, Poiana Turșului, În Tufe, Valea Răchiților, Valea Bobului, Valea Ulmului.

I.4. Nume topice provenite de la animale și păsări

Aceste toponimice se referă, mai ales, la munți și dealuri mai înalte sau la văi mai adânci și provin de la animale și păsări care trăiesc sau au trăit odinioară pe acele locuri. Ele sunt destul de frecvente atât la români, cât și la slavi sau germani (cf. N.D. p.16-17).

I.4.1. ZAGRA: La Buhăitoare, Coasta Caprei ~ Ursului, Dealul Calii (!) ~ Ursului, Măgura Lupului, Părăul Viezuinilor, Valea Lupului ~ Ursului, În Zâmbrița, Șesul Porcilor.

I.4.2. ALUNIȘUL: Sub Buhă, Dealul Cicârlatului, Fața Mățului, Iepureanu, Piciorul Mățului, Sturzana.

I.4.3. PERIȘOR: Piciorul Calului, Poiana Cuțului, Porcăreți, Valea Găii.

I.4.5. POIENILE ZĂGRII: Coasta Ursului, Valea Găii, În Viezuini.

I.5. Toponimice care sugerează natura locului respectiv

I.5.1. ZAGRA: În Arsuri, În Furcături, La Încorăgitură, Părăul Arsurilor, La Pleșe, În Pleșcuța, Pleșile Pupului, Pleșa Râții, La Ploștină (I.S. Pavelea interpretează acest toponimic ca "Baltă mare", "Mlaștină")³, La Ploștiniță, Pe pod, Pe Podul Morii, La Poduț, Sub Ponciș, În Rugini, Pe Runcurii, În Tăietoare, Valea Pleșa Râții ~ Ploștinii ~ Ploștinițel ~ Varului,

Varoșa, Zănoaga Runcului, Veneș, Săcătura cu Ciungii, Stupini.

I.5.2. ALUNIȘUL: Butoi, Costișul Lazurilor, Dealul Pleșii, Dosul Mare, Fața cea Mare, Fundul Butoiului, Lazuri, Lăzatic, Ouț, Părăul Lat, Piciorul Scurt, Vârful Pleșcuței.

I.5.3. PERIȘOR: În Rupturi, Săcătura, Săpătura, Tarnița.

I.5.4. SUPLAI: Arcerul, Dealul Netedului, Netedul, Piciorul Netedului, Pleșa, Pleșcuță, Săcături, Valea Netedului.

I.5.5. POIENILE ZĂGRII: Cărbuni, La Furcuțe, Încordătura Săcăturilor, Pleșa, Pod, Podeie, Podu Pleșii ~ Strujniței, Poduț, Runcoaia, Runculețe, Rupturi, Sărcături, Valea Pleșii, Vârful Ouțului, Vârful Pleșii.

I.6. Toponimice care arată poziția locului față de punctele cardinale, față de altitudinea solului sau față de vecini.

Determinativele privitoare la poziția unui loc față de punctele cardinale propriu-zise se întâlnesc foarte rar. Dar, în cazul în care considerăm *est* = față și *vest* = dos, după modul de expunere față de soare, întâlnim numeroase astfel de exemple în arealul de care ne ocupăm.

I.6.1. ZAGRA: Dosul Măgurii ~ Mănăstirii ~ Morii ~ Nevezilor ~ Bânelor ~ Sasului ~ Țibleșului, Fățata, Părăul Fățatei.

I.6.2. ALUNIȘUL: Dosul Bonicăului ~ Brădanului ~ Hedeșului ~ Hotarului ~ Jarțului ~ Mare ~ lui Vasile, Fața Andresî ~ lui Coste ~ cea Mare ~ Mățului ~ Pașcului ~ Rujii ~ Seciului ~ cu Tufe ~ Zănogii.

I.6.3. PERIȘOR: Dosul, Dosul Măluțului.

I.6.4. SUPLAI: Dosul lui Dur ~ Corbii ~ Întrevăilor ~ lui Mager ~ Măgurii ~ Netedului ~ Obcinii ~ lui Vlong, Fața Bistrească ~ Ciocârlatului lui Dumitru ~ Ideciului ~ Întrevăilor.

I.6.5. POIENILE ZĂGRII: Doscioare, Dosul Boncii ~ Caselor ~ lui Ivan ~ Runculețelor ~ lui Ștef ~ Șutăilor, Fața lui Ivan ~ Rujii.

Cele mai frecvente toponimice sunt cele referitoare la altitudinea locurilor denumite: sus - jos, deal - vale, deasupra, după, sub. Întrucât de toponimicele deal - vale ne-am ocupat mai sus, dăm în continuare câteva exemple din celelalte categorii.

I.6.1.1. ZAGRA: După Colnic, Sub Corobăni, După Deal, Sub Deal, Sub Dumbravă, După Plopi, Sub Râpă, După Vad, Sub Zgău.

I.6.1.2. ALUNIȘUL: Lazurile de Jos ~ Sus, Sub Leurdini, Lunca de sub Coastă, După Vale.

I.6.1.3. PERIȘOR: Sub Buhă, Sub Bungăr, După Deal, După Dicșor, După Dumbravă, După Garduri, După Luniș, După Obcină, După Plăiuț, Sub Staure, După Vale, După Viezuini.

I.6.1.4. SUPLAI: Lunca de Jos ~ Sus, Sub Pietricea, Sub Plopi, După Râu, După Vale.

I.6.1.5. POIENILE ZĂGRII: Deasupra satului, Din jos de sat.

II. Sociale

Aceste toponimice se referă la diversele instituții sau obiceiuri din viața poporului nostru. Numeroase, atestă prin numele lor, pe cel care le-a întemeiat sau le-a stăpânit în decursul vremurilor, altele evocă raporturi economice sau juridice dispărute cu timpul, unele păstrează amintiri despre funcții sau ocupații, iar altele stau în legătură cu tradiții, mituri, ersuri sau credințe populare.

II.1. Toponimice derivate de la nume de persoană (nume de botez, de familie sau porecle).

II.1.1 ZAGRA: Coasta Anii ~ Bumbului ~ Lehăcioarei ~ Loghii ~ Mandrii, Dealul Șpanului, Fântâna Florii ~ Codrii ~ Geanchii, Jgheaba Dârliei, Hopăneasa, În Hrihoroaia, La Olisim, Părăul lui Țuran, Părul lui Drăgan, Piatra Florii, Piciorul lui Moț

~ Todiței ~ Poiana Drulii ~ lui Laur ~ Onii ~ Săvoaiei ~ Utchii, Ulița Bodească, Valea Basî ~ Cloșcoaiei ~ Hurdii ~ lui Simion, Vârful Olisâmului, Zănoaga Mihuțului, Ideabul lui Marian.

II.1.2. ALUNIȘUL: Dâmbul Pașcului, Dosul lui Vasile, Fața Andresî ~ lui Coste ~ Pașcului, Fântâna lui Man, Grădina Macrii, Groapa lui Bonicău, Handrea, Petrulea, Piciorul lui Man ~ Iovului, Poiana lui Man ~ Oarghii, Preluca Tarbii, Săcătura Pașcului, Stanele Boncii, Valea lui Botârlă, Vârful lui Lazăr.

II.1.3. PERIȘOR: Coasta Vălenilor, Lazul lui Martin ~ Rusului, Ogorul Coții, Poiana Mihului.

II.1.4. SUPLAI: Băzgăroaia, Combeloia, Dealul lui Târâlă, Dosul lui Dur ~ Corbii ~ lui Mager ~ lui Vlong, Fața lui Dumitru, Horoba, Jgheabul Macrii ~ Rusului ~ lui Sacău, Poiana Pintii ~ Tomii, Valea lui Ștef.

II.1.5. POIENILE ZĂGRII: Dealul lui Martin, Dosul Boncii ~ lui Ivan, Grădina Bumbului, Lunca lui Matei ~ lui Martin, Piciorul Bochii ~ lui Grigor ~ lui Laur ~ lui Ștanțau.

II.2. Toponimice însoțite de adjectivele: mare, mic, larg, lat, bătrân, scurt, etc.

II.2.1. ZAGRA: Câmpul Mare, Pleșile Mari, Valea cea Mare.

II.2.2. ALUNIȘUL: Fața cea Mare, Pământul Lat, Piciorul Scurt.

II.2.3. PERIȘOR: Lunca Largă.

II.2.4. SUPLAI: Plaiul Bătrân.

II.2.5. POIENILE ZĂGRII: Piciorul Lat.

II.3. Toponimice care arată poziția socială sau ocupația oamenilor

II.3.1 ZAGRA: Poiana lui Laur (cf. N.D. p.66, de la germ. *Lauer* paznic de câmp, pândar; acest apelativ a fost mai târziu

asimilat numelui propriu omonim din limba română).

II.3.2. PERIȘOR: La Doamna.

II.3.3. SUPLAI: Poiana Popii.

II.3.4. POIENILE ZĂGRII: Piciorul lui Laur, Valea Popii.

II.4. Toponimice care vorbesc despre credințe și obiceiuri.

II.4.1. ZAGRA: Dealul Bisericii, În Comoară, Dosul ~ Gura Mănăstirii, La Mănăstire, Lunca Comorii, Părăul Dracului, Valea Dracului, Moara Popii.

II.4.2. ALUNIȘUL: Pe Mănăstire.

II.4.3. PERIȘOR: Coamoara.

III. Istorice

III.1. Toponimice formate de la nume de popoare sau de la nume proprii străine.

Toponimia este o oglindă fidelă a tuturor populațiilor străine care au trecut pe teritoriul României. Toponimicele românești care au la bază nume de popoare, se prezintă, în general, sub patru aspecte:

a. numele etnic respectiv la plural (ruși, sârbi, greci, etc.);

b. ca determinativ pe lângă un toponimic propriu-zis;

c. sintagme toponimice în componența cărora intră și nume proprii străine;

d. toponimice colective ce pleacă de la nume proprii străine.

În arealul de care ne ocupăm, se pot ilustra doar ultimele două categorii.

III.1.1 ZAGRA: Dealul Ruscoaiei, Dealul Sasului, În Ivăniș, La Olisâm, Vârful Olisâmului, Strâmtura lui Morisch.

III.1.2. PERIȘOR: Lazul lui Martin ~ Rusului.

III.1.3. SUPLAI: Dealul lui Mager ~ lui Vong, Jgheaba Rusului.

III.1.4. POIENILE ZĂGRII: Lunca lui Martin, Valea Ivănească.

III.2. Toponimice care păstrează amintirea unor evenimente istorice

Am găsit doar un singur astfel de toponimic în zona cercetată: *Cetățele* (Z) (vezi și cap. Istoric). Există însă două toponimice mult comentate și discutate de cercetători mai mult sau mai puțin avizați: *Burbuleni* și *Ruien*. Referindu-se la primul, învățătorul Ioan S. Pavelea îi atribuie acestuia o etimologie persană: bul - bul = privighetoare⁴ (!). Alții, D. Chitul, Macedon Maniu și Matei Onișor - în cele trei monografii manuscrise, stabilesc etimologii la fel de fanteziste, de sorginte franceză; *Burbuleni* < fr. Bourbon și *Ruien* < fr. Rouen.

Tuturor le răspunde, clar și precis, așa cum a făcut în majoritatea etimologiilor pe care le-a stabilit, Nicolae Drăganu (op.cit., p.86, nota 4 subsol): “Deoarece între grănicerii amatori se atribuie originea franceză a părții de sat *Burbuleni* și a părții de hotar *Ruien* din Zagra, amintesc că cea dintâi este, evident, un derivat de la *Burbulea*, strămoșul *Burbulenilor*, iar *Ruienul*, ca și comuna *Ruien* de lângă Caransebeș și sîrbul *Rujeni* - derivă din slavul *Ruj* (S.N.) - “*Rhus catinus*”⁵.

IV. Psihologie

Mentalitatea populară se caracterizează printr-o sensibilitate deosebită față de aspectul exterior, material, concret al lucrurilor sau ființelor. De aici plasticitatea și puterea de sugestie ce se constată în cadrul terminologiei toponimice.

Din această categorie fac parte toponimicele referitoare la situarea locuitorilor în ierarhia socială a unei comunități, ierarhie bazată pe criteriul economic. De asemenea, aici intră poreclele generice date tuturor locuitorilor unui sat. Unele dintre acestea sunt calificative, în timp ce altele conțin imagini. Deși se referă cu precădere la locuri și mai puțin la oameni, imaginea pe care acestea o sugerează sau o conțin nu este în toate cazurile vizuală,

chiar dacă “vedem” cu mintea particularitățile pur fizice ale terenului denumit prin intermediul acestor toponimice. La aceasta contribuie, în mod cert, și o serie de criterii ce țin de fonetica simbolică.

Ilustrăm această categorie prin mai multe exemple, cu specificația că, o serie dintre ele, vor fi detaliate într-un subcapitol separat.

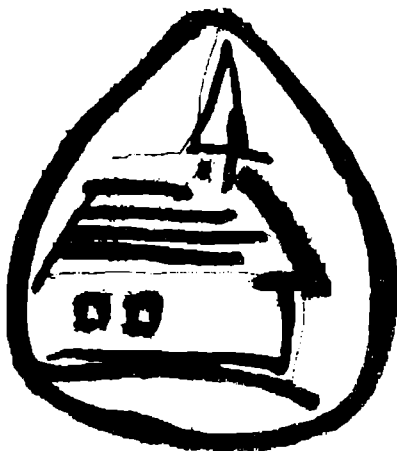
IV.: ZAGRA: Dălbăneasa, Găvojdie, Gordăneasa, La Hidea, Hopneasa, Hrihoroaia, Pleșile Pupului, Vârful Zgăului, Sub Zgău, La Zmamăn.

IV.2. ALUNIȘUL: Bonicău, Căstănauă, Dealul Ciocârlatului, Dosul Bonicăului, Groapa lui Bonicău, Handrea, Lunca Folcii, Măgura Gârcelului, Petrulea, Preluca Borgoiului, Stanele Boncii, Valea Gaurii.

IV.3. PERIȘOR: Cocîrla, Cotoape, Folcii Belii, Pustă, Săcătura Feti, În Vrașinese.

IV.4. SUPLAI: Băzgăroaia, Ciocârlat, Combeloiaia, Horoba, Jgheabul lui Sacău, Piciorul Cuțului, Poiana Cuțului.

IV.5. POIENILE ZĂGRII: Dealul Ciforoaiei ~ Șutăilor, Isipoaia, Nevezi, Piciorul Nevezilor ~ lui Ștanțău, Strujniță, Șutăi, Valea Cocurilor.

XII. PARTICULARITĂȚI LINGVISTICE

I. Fonetică

I.1. *Asimilații și disimilații.* Este cazul toponimicelor: Părăul Viezuinilor (Z), După Viezuini (P), În Viezuini (P.Z.), pe care Nicolae Drăganu (op.cit., p.16) le discută pe larg. Pornind de la toponimicul Valea Viezuinilor (de pe hotarul comunei Rodna) el spune că acest genitiv plural cere un singular *viezune* (atestat în pronunție dialectică și astăzi la Zagra -s.n.). Acest apelativ, susține marele filolog, este varianta hipercorectă a lui *viezure*, deoarece ne găsim într-o regiune în care a funcționat rotacismul *n* intervocalic trecut la *r* și este clar că, sub influența graiurilor vecine, care nu cunoșteau acest fenomen fonetic, subiectele locuitoare au înlocuit pe “necorectul” *r* prin “corectul” *n*, chiar și în cuvintele în care sunetul original (și, deci, “normal”) era *r*. De semnalat este faptul că acest apelativ face parte din fondul comun româno-albanez (alb. vjedhullë).

Concluzia ce se impune este că toate aceste trei toponimice au la bază cuvântul *viezure* (cf. I.I., op.cit. p.349-350).

I.1.2. *Apocope și sincope.* Aceste fenomene fonetice se întâlnesc, mai ales, în cazul diminutivelor: Pe Locșoare (Z), Coasta Dicșorului, După Dicșor (P).

I.1.3. *Etimologii populare.* Există pe hotarul satului “Zagra” două toponimice interesante, ce se încadrează acestui fenomen lingvistic.

Dosul Seceriului - despre care N. Drăganu (“Dacoromania”, II, p. 896 și “Dacoromania”, IV, p. 1090) scrie că provine dintr-un mai vechi *dosul seciului*. Modificarea acestui nume s-a petrecut atunci când apelativul *seciu* (de la lat. *siccare* = a tăia, a reteza - păstrat și în expresia “a seca la ficați” și nu de

la lat. *secare* = a seca) cu sensul de “laz, curătură” a dispărut din vorbirea curentă și nu se mai știa, deci, ce înseamnă.

De la sfârșitul secolului al XIII-lea - scrie N. Drăganu - au început să considere (regii apardieni ai Ungariei - *n.n.*) clădirea cetăților de munte ca o întăritură mai sigură decât *prisăcile* (*s.n.*). De aici încolo a început exploatarea pădurilor nu cu scop războinic, ci economic. Numeroase păduri sunt pustiite paralel cu clădirea cetăților, chiar și pentru a face cu puțință aprovizionarea acestora. În acest scop se nasc, pe urma acestor tăieturi, o mulțime de așezări și cnezate cu numiri foarte variate în deosebite limbi: Ohaba, Uricani, *Seciu* (*s.n.*), Lehota, Volga. Observăm că o pădure cu numele Seciu se găsește și în hotarul Năsăudului (op.cit., p.51, nota 1; vezi și I.I. op.cit., p.24; Por. op.cit. p.67: “locul unde s-a tăiat pădurea, iar buștenii necărați au rămas în iarba verde, care a crescut în locul pădurii”).

De notat, în acest context, sunt și toponimicele care au în componență apelativul *prisacă* (cu sensul de “gard, îngrăditură de nuiele, întăritură” și nu cu cel de “stupină”) care este mai vechi: La Prisăci (Z), Prisaca (A), Prisăci (P).

“Apelativele care stau la baza unor astfel de toponimice așa-zise topografice, referitoare la teren și la particularitățile acestuia datorate în primul rând unor factori naturali, dar și *intervenției omului uneori* (*s.n.*) sunt așadar termeni geografici sau cuvinte dialectice, care au circulat cândva sau mai circulă încă și acum în graiul localnicilor dintr-o regiune. Astfel, pentru o noțiune ca aceea de “defrișare”, de pildă, sunt cunoscute în limba română mai multe denumiri care au la bază elemente românești de origine latină slavă sau chiar alte origini, răspândite în mod diferit pe teritoriul țării (...), în arii mai mult sau mai puțin întinse: curătură, gârână, jariște, laz, lom, priseacă, runc, *seci* (*s.n.*), târșă. Toate acestea și altele se găsesc și în funcție toponimică, distribuite în arii care nu întotdeauna coincid cu ariile de răspândire

ale apelativelor corespunzătoare. Explicația o găsim în aceea că, după ce o vreme au coexistat paralel apelativul și toponimul, cel dintâi și-a restrâns aria tot mai mult, până la dispariția lui parțială sau chiar totală, dar cel de-al doilea (toponimicul) s-a păstrat mai departe în limbă. Aceasta se datorește unei situații speciale în care se află orice toponim în raport cu elementele lexicului curent, obișnuit, supus neconținut schimbărilor”⁶.

Că Nicolae Drăganu avea dreptate se confirmă și prin faptul că toponimicul Dosul Seceriului este învecinat cu toponimicele: Tăietoare, În Tăietură (Z), Costișul Lazurilor și Lazurile de Sus ~ Jos și Lăzăție (P). De altfel, vechiul toponimic de la care a derivat cel în discuție îl întâlnim în satul Alunișul: *Fața Seciului*. Forma de astăzi provine, deci, dintr-o etimologie populară din care verbul a *secera* și substantivul *seceră* nu pot lipsi.

Fântâna Stretinii - în loc de Fântâna Strechii, atestat într-un document din anul 1790 (cf. I.I. op.cit., p.375). Și în acest caz Nicolae Drăganu (“Dacoromania”, V, p. 896-897) propune o etimologie populară. Apelativul *strece* a încetat a mai exista ca element al vorbirii curente și atunci toponimicul în discuție a fost identificat cu numele de persoană Stretina, fenomenul fiind ajutat, și poate chiar provocat, de pronunțarea dialectică a grupului *ki (t'i)*.

Un toponimic asemănător întâlnim pe hotarul comunei vecine Spermezeu.

II. Morfologie

II.1. *Numărul*. Uneori toponimicele păstrează forma de plural în locul singularului, cum ar fi normal: În Arsuri, Cetățele, În Dumbrăvi, În Zăpodii (Z), Făuriști, Jariști, Leurdiști (A), Gruiețe, Zăvoaie (P), Prisloape, Secături (S), Doscioare, Ghețari, Gorunduri, Podeie, Zănogi (P.Z.).

II.2. *Cazul*. Substantivele feminine au, aproape totdeauna, aceeași formă la genitiv-dativ singular și la nominativ-acuzativ plural.

Cum foarte multe toponimice sunt feminine, iar în cele alcătuite dintr-o sintagmă elementul al doilea, cel care determină pe primul, este în genitiv, urmează că avem de-a face cu așa-zise abateri de la flexiunea vorbirii curente. Exemplele, în zona cercetată, sunt foarte numeroase, deoarece cuprind atât substantive comune cât și proprii.

II.2.1. ZAGRA: Coasta Anii ~ Caprii ~ Lehacioaiei ~ Loghii ~ Mandrii ~ Fântâna Codrii ~ Florii ~ Geanchii ~ Stretinii, Poiana Berii ~ Săvoaiei, Valea Gaurii ~ Ploștinii ~ Ploștiniței.

II.2.2. ALUNIȘUL: Fața Andresî ~ Rujii ~ Tomoșii ~ Zănogii, Fântâna Geanchii, Grădina Macrii, Jgheabul Zănogii, Lunca Folcii, Obârșia Voriștii, Preluca Tarbii, Săcătura Fetii, Vârful Fetii.

II.2.3. PERIȘOR: Poalele Zăgrii.

II.2.4. SUPLAI: Jgheabul Macrii, Valea Bâlii, Valea Găii.

II.2.5. POIENILE ZĂGRII: Dealul Ciforoaiei, Poiana Fetii, Valea Poieniței, Vârful Pietrei.

II.3. **Genul.** Numărul toponimicelor al căror gen gramatical diferă de cel al apelativelor corespunzătoare este relativ mic în zona la care ne referim: Jgheaba Dârlii (Z), Coasta Zăvoaiei, Zâmbrița (P), Jgheaba lui Sacău, Zăvoaia (S). În această categorie ar putea, probabil, intra și toponimicul Dealul Calii (Z), în cazul în care nu a provenit de la un nume propriu (Calea) sau poreclă, neatestat însă. Cu siguranță intră, însă, aici toponimicul Sturzana (A), ca feminin cu sens colectiv.

III. Formarea cuvintelor

În cadrul acestei activități lingvistice se constată o mare libertate și un câmp uriaș al inventivității. Așa cum sublinia Iorgu Iordan, “impresia generală pe care o lasă cercetarea formațiunilor toponimice sufixate este că subiectele vorbitoare nu cunosc nici o piedică și nici o limită în domeniul derivării, când nevoia cere să se recurgă la acest mijloc de creație: de la orice temă și cu

orice sufix poate, teoretic, cel puțin, să ia naștere un număr topic nou, menit să caracterizeze, să definească scurt, dar cu atât mai pregnant, un loc a căruia așezare geografică, în înfățișare exterioară etc. impun utilizarea unui toponimic deja existent, eventual al unui apelativ, ajutat de un element derivat, pentru ca locul respectiv să capete ființă în conștiința lingvistică a regiunii unde se găsește!” (I.I. op.cit., p.395).

III.1. *Feminine în -ă* - marea majoritate a acestora provin de la nume de animale: Zâmbrița (P).

III.2. *Feminine în -oaie* - Se poate afirma că formațiunile toponimice de acest tip sunt continuatoarele celor precedente, pe care le-au înlocuit cu timpul, pentru ca, până la urmă, ele însele să fie înlocuite prin derivate cu sufixul compus - *oaică*. Exemple sunt puține în zonă: Isipoaia, Lehăcioaia (A), Coasta Zăvoaiei (P), Băzgăroaia, Combelloaia (S), Coasta Măstăoaiei (P.Z.).

III.3. *Derivate în -ani, -eni*. În această categorie intră numele vechi ale unor sate: Găureni (Alunișul), Poieni (Poienile Zăgrii), ale unor părți din sat: Burbuleni, Joseni, Suseni, Țibleșeni, precum și: Brădani, Dosul Brădanului, Iepurean (A), Coasta Vălenilor, Valea Iepureanului (P), Crestani (P.Z.).

III.4. *Derivate în -ar(i) și -er(i)*: Rogojeri (Z).

III.5. *Derivate în -iș*. Majoritatea provin de la nume de plante. Iată câteva exemple: În Copăciș (Z), Afiniș (A). După Luniș, Păltiniș, Plopiș (P), Frăsiniș, Mestecăniș, Sub Plopiș (S).

Întâlnim însă acest sufix și la alte toponimice: În Ivăniș, Pe Pietriș, Sub Ponciș (Z), Costiș, Costișul Lazurilor (A), Costiș (P).

III.6. *Derivate în -esc, -ească*: Ulița Bodească (Z).

III.7. *Derivate în -iște, -iști*: Dealul Voriștii, Făuriști, Jariști, Valea Voriștii, În Voriști (A), Prihodiște (P), În Leurdiști, Prihodiște, Șuvăriște (S).

III.8. *Diminutivele* sunt relativ numeroase.

III.8.1. ZAGRA: Cetățele, Codrișor, Dosul Țibleșelului, Pe Gruieț, Pe Locșoare, Pe Luncuță, La Măguriță, În Ploștiniță,

La Poduț, În Poieniță, Țibleșel, Valea Ploștiniței, Vârful Măguriței, Vârful Ploștiniței.

III.8.2. ALUNIȘUL: Buciumaș, Dealul Buciumașului, Fântâna Buciumașului, Între Țibleșele, În Picioruș, Tăul Buciumașului, În Tăușor, Vârful Pleșcuței.

III.8.3. PERIȘOR: Coasta Dicșorului, După Dicșor, Dosul Măluțului, Gura Runculețului, După Plăiuț, Poieniță, În Runculețe, La Tăușoare, Vârful Măluțului, Zâmbrița.

III.8.4. SUPLAI: În Jghebuț, În Pleșcuță.

III.8.5. POIENILE ZĂGRII: Codrișel, Deluț, În Dicșoare, Pe Doscinare, Jghebuț, La Poduț, În Poieniță, Pe Runculețe, Valea Poieniței, Vârful Ouțului ~ Poieniței.

III.9. *Adjective în - at*. Acestea sunt doar din punct de vedere morfologic adjective. Din punct de vedere al funcțiunii, nu există nici o deosebire între ele și formațiunile substantive: toate sunt substantive, fiindcă denumesc noțiuni propriu-zise. Iorgu Iordan afirma că “la origine, toponimicele în discuție au fost alcătuite din doi termeni: substantivul și adjectivul care-l determină. Cu vremea, aceasta a început a fi întrebuințat și singular, ca fiind mai important decât substantivul, întrucât exprimă *particularitatea esențială (s.n.)* a locului respectiv, care deosebea pe aceasta de locurile asemănătoare sau identice prin acel nume”. (op.cit., p.461).

Putem ilustra această categorie doar prin toponimicul Făța (Z).

III.10. *Adjective în - os, - oasă* - și în acest caz am găsit doar un singur exemplu: Tinoasa (Z).

IV. Sintaxa

IV.1. *Genitive cu articolul antepus*. Procliza articolului în toponimele ce pleacă de la nume de persoană, cu determinantul în genitiv, este atestată începând cu veacul al XIV-lea în documente latinești și slavone, ceea ce confirmă opinia lingviștilor care

susțin că fenomenul respectiv a apărut în cadrul sistemului onomastic, extinzându-se apoi și în cel lexical propriu-zis. Dacă în lexic el a afectat inițial substantivele care aveau un caracter individual marcat (craiul, popa, împăratul, sau numele de rudenie), comparabil cu cel al numelor proprii, tot astfel în toponimia descriptivă, el a acționat la început asupra toponimelor comparabile, sub acest aspect, cu numele de persoană. Când însă componentele unor sintagme toponimice sunt nemotivate (semantic sau geografic) atunci ele sunt confundate cu numele de persoană, iar articolul definit proclitic își menține funcția de individualizare. Singurele substantive care se construiesc la genitiv-dativ cu articolul hotărât înaintea lor sunt numele de persoană masculine.

Categoria respectivă este bine reflectată în zona cercetată.

IV.1.1 ZAGRA: Părăul lui Țuran, Părăul lui Drăgan, Piatra lui Silea, Piciorul lui Moț, Poiana lui Laur.

IV.1.2 ALUNIȘUL: Dosul lui Vasile, Fața lui Coste, Groapa lui Bonicău, Poiana lui Man.

IV.1.3. PERIȘOR: Lazul lui Martin.

IV.1.4. SUPLAI: Dealul lui Târălă, Dosul lui Dur ~ lui Mager ~ lui Vlong, Fața lui Dumitru, Jgheaba lui Sacău, Valea lui Ștef.

IV.1.5. POIENILE ZĂGRII: Dealul lui Cotârlă ~ lui Martin, Dosul lui Ivan ~ lui Ștef, Fața lui Ivan, Lunca lui Matei ~ lui Martin, Piciorul lui Grigor ~ lui Laur ~ lui Ștanțău, Poiana lui Vârtic.

IV.2. *Genitive cu articol postpus.*

IV.2.1. Este vorba de antroponimice masculine care, în loc să fie precedate de articolul definit, așa cum se obișnuiește astăzi, primesc articolul la sfârșit, întocmai ca apelativele neutru, ceea ce subliniază caracterul arhaic al acestui fenomen. Așa se explică existența lui în vorbirea populară, unde nu este simțit ca o abatere de la norma gramaticală, chiar dacă răspândirea lui se

mărginește la un grup destul de restrâns de nume sau la câteva formule devenite fixe.

Iată câteva exemple: Coasta Bumbului ~ Criștului, Dealul Șpanului, Vârful Olisimului (Z), Dâmbul Pașcului, Fața Pașcului, Preluca Borgoiului, Săcătura Pașcului (A), Lazul Rusului, Poiana Mihului, Piciorul Iovului, Valea Iepureanului (P), Jgheabul Rusului (S), Grădina Bumbului (P.Z.).

IV.2.2. O altă grupă de antroponimice masculine cu articol postpus o alcătuiesc cele terminale în *-a*, *-ă*, *-e(a)*, terminații caracteristice substantivelor feminine, deci, analogia a putut opera cu cea mai mare ușurință. Nume masculine ca: Toma, Drulea, Bodea, Mandrea, Onea (de la Ion), Corbea, Oarghea, Tarba, Berea, Macra, Pinte, Giurgea, Boncea, Boca, etc. au fost “simțite” ca identice în ceea ce privește supunerea lor la normele flexiunii cu numele feminine: Ana, Maria, Ileana etc. și, bineînțeles, cu apelativele feminine articulate (casa, masa, mama, cartea etc.).

V. Lexic

Numele de locuri, sunt în mod obișnuit, simple apelative luate din limba curentă a epocii în care ele s-au format. Devenind toponimice, elementele lexicale și-au păstrat, în general, aspectul și sensul pe care îl aveau în momentul când au căpătat această nouă funcțiune.

Ne vom opri, în continuare, la câteva exemple ce ni s-au părut mai interesante.

V.1. ZAGRA

V.1.1. *Coasta Criștului și Valea Criștului*, Nicolae Drăganu (op.cit. p. 14-15) îl derivă din ung. și sâșescul *Kertz* (“candelă”), prin etimologie populară, dar și din românescul *Cârța*, de la o formă metatezată a germ.-sas. *Kriuze* (“cruce”). La metatezarea cuvântului german a putut contribui și apropierea de româno-slavele *cârstitel* (“botezător”), *cârstnic* și numele propriu

Cristea, care provine din paleoslavă și care la genitiv-dativ, devine Cârstii (cf. Lușca Cârstii, atestat la 1758)⁷.

Desigur, marele filolog, originar din Zagra, are, din nou dreptate, ținând seama și de faptul că numele propriu masculin Cristea, având terminație feminină, s-a putut ajunge, la genitiv, la forma Cristului și, de aici, la forma actuală.

V.1.2. *Corogeașca*: (P.I.N., p. 67) susține că este discutabilă proveniența din verbul a *corogi*, variantă a lui a *coroji* și-l apropie de numele Cora. (D.C.R. T1, p. II, p. 805) pledează pentru *scorbură*, trunchi de copac borts înăuntru; copac bătrân căzut la pământ și găunos. *Etimologic* = Corobaie, corogă, scorbură. Fiind vorba despre o pădure ne raliem D.L.R.-ului.

V.1.3. *Corobana - Corubă*: P.I.N. (p.119) îl derivă de la numele propriu Coroban ; Corobea + sufixul *an(a)*. D.L.R. T1, p.II (p.804 și 812) susține etimonul *corobaie* = scorbură. Iar pentru *corubă* (p.802-803) susține substantivul *coroabă* = porumbar ("Prunus spinosa") și busuioc de pădure sau *iarbă neagră* ("Brunella grandiflora"). Ne trimite și la substantivul *coroagă* = coajă de tei din care se construiesc banițe. Există și verbul a *coruga* (despre lemn) = a se îndoi, a se (s)coroji, a se surpa. Etim. bg. *Koruba* = scobitură, boltitură.

V.1.4. *În Ferice*. Provine, probabil, dintr-un plural mai vechi și dialectal de la *ferigă*, prin afonizarea consoanei ocluse velare fonice g (cf. I.I., op.cit., p. 67, 383, 426). A se vedea, în acest sens, și alte asemenea toponimice: Fericet (Cluj), Ferica (Bacău), Fericea (Bihor), Fericile (Neamț) etc.

V.1.5. *În Furcitur, În Furcuțe*. Pentru explicarea acestor două toponimice trebuie plecat de la o accepție strict materială, adică topografică. Dacă pentru cel de-al doilea putem porni, așa cum face Iorgu Iordan (op.cit., p.522) de la "locul de împreunare a două văi sau vâlcele" sau de la "bifurcarea unui șir de munți" (aspectul locului respectiv semănând, în mod bizar, cu o furcă de tors *n.n.*), pentru primul toponimic trebuie plecat de la apelativul

furcitură ("claie, șiră mai mică de fân sau de otavă")), existent în vorbirea curentă din zonă. Este însă clar că apelativul *furcă* stă la baza ambelor toponimice (vezi Valea Furcuțelor - Poienile Zăgrii).

V.1.6. *În Găvojdie*. Este un toponimic ce se referă la pădure (cf. I.I. op.cit., p.87) și provine, așa cum susține Emil Petrovici⁸ din slavul *gvozdú*, care a dat în românește *găvozd* ("cui de lemn, ic"). Toponimicul ar însemna, deci, locul unde se fac găvoazde pentru șindrilit casele.

V.1.7. *În Gordăneasa*. Așa cum susține Iorgu Iordan (op.cit., p.36, 365, 453) este o formă ce pleacă de la *gorgan* ("deal, movilă"). Apelativul *gorgan* înseamnă însă și "vale strâmtă, îngustă și cârnită".

Este dificil însă de explicat trecerea lui *g* la *d* și pare foarte puțin probabilă o apropiere de substantivul *gordună* ("contrabas"), deși aspectul topografic ne-ar îndemna la așa ceva.

V.1.8. *La Hidea*. Iorgu Iordan (op.cit., p.87) susține că derivă de la cuvântul *huci* ("pădure cu copaci mici, desiş"), (cf. D.L.R. p.416). A se vedea în acest sens toponimicele: Higiul, Higiul-Drăgoiești, Higiul Ursoaia (toate din județul Olt).

Din punct de vedere topografic, ni se pare mai aproape de realitate definiția propusă de T. Porucic (op.cit., p.66) - "loc cu pădure ne nepătruns, desiş cu sol apos și cu desiște de lozie, răchită". Nu pare lipsită de interes nici interdicția *hide(a)*! ("la stânga" pentru animalele de tracțiune) și nici cuvântul maghiar *hideg* ("rece") (cf. Hideagă - Maramureș și Hidig - Sălaj, deci din zone apropiate).

V.1.9. *Hopăneasa*- ar putea proveni de la un nume propriu (poreclă) sau ar putea fi o o onomatopee (cf. verbul a *hopăi* = a striga). Ioan S. Pavelea (op.cit., p.21) stabilește ca sens pentru acest toponimic "stână înaltă" (față de Dălbăneasa - alt toponimic de pe hotarul satului Zagra, care ar însemna "stână inferioară") fără însă a spune și de unde provin.

“Un toponim Dălbăneasa (*s.n.*) e atestat în sec. al XVI-lea (Documenta Romaniae Historica C. Transilvania. Vol. X/1351-1355/, sub redacția Acad. St. Pascu, București, 1977, p. 490/), azi Dealul Dălbăneasa și Valea Dălbăneasa, comuna Fârțânești, jud. Galați, în Constantinescu, N.A. Dicționar onomastic românesc, Ed. Academiei, Buc. 1963, p.257 este înregistrat și un nume de sat Dălbănești. Toponimele reperzintă derivate față de Dălban (nume de bărbat - *s.n.*), pe care îl consider provenit din tema *Dal* -cf. *Dale*, *Dalea* (nume de bărbați)”⁹. Ar putea fi și cuvântul german *Dal* “loc întins”.

V.1.10. *Tăpăliga* I.I. (op.cit. p.532). T. Porucic explică termenul entropic *talpă* prin temelia sau poala dealului sau muntelui (op.cit., p.26). Este sigur însă o metaforă. Se pot face trimeri și la apelativul *tălpigi* (fiecare din cele două scândurele de sub războiul de țesut cu care se schimbă itele).

Poate fi vorba însă și de o contaminare lexicală cu *săpăliga* (sapa de laz).

V.1.11. *La Undiul cu Leurda*. Partea a doua a sintagmei vine sigur de la numele plantei respective (“*Alium ursinum*” - explicat și mai sus). Rămâne însă inexplicabilă prima parte a toponimicului, cuvântul *unghi* (de la care pare că provine) neputând intra în discuție.

V.1.12. *Varoșa*. Etimologia populară propusă de N. Drăganu (op.cit., p.67) de la cuvântul maghiar *vörös* (“roșu”) corespunde exact naturii solului din această parte de hotar. Interesant este faptul că în satul Alunișul întâlnim, în varianta românească, dubletul toponimic Dealul Roșeții.

V.1.13. *Zgău, Pârăul Zgăului*. Nicolae Drăganu (ibid.) îl derivă de la cuvântul maghiar *zugo* (“cascadă”, “mitra scroafei”). În limba veche românească apelativul *zgău* era folosit cu înțelesul de “pântece”. Nu întâmplător, în imediata apropiere, întâlnim toponimicul La P... Babii!

Așa cum sublinia cercetătorul Emilia N. Bureștea¹⁰, ca apelativ, *zgău* este trecut în unele dicționare (CADE, DLRM, DEX) cu mai multe sensuri, cel general fiind cel de cavitate, deschizătură, gaură, văgăună, adâncitură în teren sau versant scobit pe marginea unui izvor.

V.1.14. *La Zmamăn*. Toponimicul este dificil de explicat, subliniem însă că apelativul respectiv s-a mai păstrat doar în expresia “a face zmamănu” (cuiva), cu sensul de “a ucide, a omorî în bătaie”. În vorbirea localnicilor, Zmamăn este sinonim cu zmeul. Acest loc se află aproape de drumul de câmp ce duce, peste dealul Beleii, la Năsăud. Desigur, drumeții ce mergeau joia peste deal la târg (uneori de la distanțe apreciabile: Căian, Târlișua sau chiar Lăpuș), în lunga lor călătorie, au izvodit tot felul de povești, mai ales că locul respectiv se află pe o groapă abruptă, lângă o pădure (vezi și mai sus).

Toponimicul respectiv, fie și numai din punct de vedere fonetic, poate fi apropiat cu Zleamăn, de pe teritoriul satului Alunișul. Un toponimic identic găsim și în hotarul satului Mintiu, despre care Ironim Marțian¹¹ consideră că, deocamdată, “nu dispunem de date precise” (?!), fapt ce nu-l împiedică însă să-l derive din paleoslavul *zemlia* = pământ, conchizând că poate semnifica fie un teren arabil divizat în parcele sau o proprietate a unei singure persoane, fie că desemnează existența, pe acel teren, a unor străvechi locuințe din lemn îngropate sau semiîngropate (bordeie), generalizate pe întreg teritoriul românesc în secolele IV-XIV.

O altă accepțiune a toponimicului ar putea fi acela de *locul în care se îngropau sinucigașii* (de aici și expresia de mai sus).

V.2. ALUNIȘUL

V.2.1. *Acăstauă* - (cf. D.L.R. Tom I, Partea 1, p.11) - “furci, spânzurătoare”. Apelativul intră și într-o formulă de blestem. Toponimicul în discuție se referă la primul sens și

pornește de la cuvântul maghiar *akasztó* (“care atârna”); *akasztófa* “spânzurătoare” din *akasztami* “a atârna”.

V.2.2. *Bichisasca* (I.I. op.cit., p.67) - “gura sau intrarea unei văi cu fagi” și provine de la maghiarul *bukszad* (idem). Un element în plus pentru această etimologie este și numele satului vecin - *Bichigiu*, care provine de la maghiarul *bükkös* (“făget” - cf. N.D. op.cit., p.43).

V.2.3. *Căstauă și Căstanauă* - pornesc de la același etimon cu toponimicul de la V.2.1. (cf. D.L.R., Tom I, partea I, p.183).

V.2.4. *Coțopuri* - considerăm că provine de la apelativul *coțob* (neatestat în dicționare dar des utilizat în zonă cu sensul de “încuietore, ivăr”). Toponimicul ar putea denumi cheile întortocheate ale unui părau repede de munte, sau, prin extensie de sens, “loc închis, cu teren frământat”.

V.2.5. *Făureasca și Făuriști* - ar putea pleca de la apelativul *făuriște* = atelier de fierărie, loc unde se potcovesc animalele de tracțiune (cf. D.L.R., Tom II, Partea I, p.86, care atesta și formele: faur, făurar, făurăreasă, făurărie, toate de la etimonul latin *faber*).

V.2.6. *Dosul Jarțului* - are la origine, probabil, o onomatopee.

V.2.7. *Handrea* - apelativul este atestat (D.L.R. Tom II, Partea I, p.554) cu sensul de “zdreanță”, dar și “un fel de iarbă care crește prin grâu, agățându-se și încurcându-l”. Cuvântul intră și într-o serie de expresii: *a te lua la handră* (“a te întovărăși cu cine nu trebuie”), *a umbla handradea* (fără rost). De aici verbul *a hăndrălui* (“a vorbi fără rost”) și substantivul *handrălău* (“flăcău tomnatic care umblă după fete” sau “unul care umblă fără rost”). Etimonul este cuvântul maghiar *handra* (“zdreanță”).

V.2.8. *Mirelea* - am putea pleca de la explicația dată de Nicolae Drăganu (op.cit., p.44) pentru toponimicul *Mireș* (sat învecinat zonei în discuție) și Miragiul (de pe hotarul comunei

Monor), care provin de la cuvintele maghiare *nyres*, *nyrás*, *nyragy* (“mestecăniș”). A se vedea și muntele Mirașia, aparținând de Sângeorz-Băi. Iorgu Iordan (op.cit., p.80 și 371) îl consideră un hiperurbanism.

V.2.9. *Săștini* - putem bănuî ca etimon latinescu *siccare* (“a tăia”). Deci sensul toponimicului ar putea fi: laz, săcătură, tăietură, curătură (vezi mai sus discuția pentru Dosul Secerului).

V.2.10. *Voriște* - are același etimon cu *Zvoriștea* (sat în județul Suceava), adică apelativul românesc *izvor* (I.I. op.cit., p.40, 77 și 362), care provine dintr-un cuvânt slav. De subliniat faptul că apocopa vocalei inițiale este un fenomen destul de frecvent în cazul toponimicelor de origine slavă. De fapt, la Radu Rosetti¹² găsim atestată și forma *Izvoriștea*.

V.3. PERIȘOR

V.3.1. *Berza* - pleacă sigur de la slavul *breza*, *bereza* (“mesteacăn”), cuvânt care a dat foarte multe nume topice în ținuturile românești (cf. I.I. op.cit., p.81). N. Drăganu (op.cit. p.71) pornește de la slavul *brzu* (“repede”), iar Vasile Pârvan consideră toponimicele Berzovia și Bârzova ca fiind de origine geto-tracică¹³.

V.3.2. *Cheia* - (I.I. op.cit. p.21 și 131; Por. op.cit., p.31). Toponimicele din această familie sunt, cele mai multe, munți, dealuri sau alte terenuri accidentate de-a lungul râurilor, cu pereți înalți, abrupti și stâncoși. Interesantă, în cazul acestui toponimic, este pronunțarea “literară” din punct de vedere fonetic, ceea ce nu se întâmplă în cazul apelativului respectiv, care se pronunță întotdeauna dialectal (palatalizat).

V.3.3. *Cocârța* - (D.L.R., Tom.1, Partea I, p.612) este o denumire păstorească pentru o mâncare specifică făcută din caș dulce amestecat cu jintuit. Printre derivați găsim *cocârțau* (dumicați de pâine sau mămligă prăjiți în untură sau unt) și ver-

bul *a cocârți* (despre lapte = a se aduna, a se prinde, a se acri).

V.3.4. *Cotroape* - pare să facă parte din aceeași familie cu vârtoape, hârtoape, denumind un teren cu denivelări mari.

V.3.5. *Dâlmă* (I.I. op.cit., p.33-36) - “dâmb mic, înălțime mică, așezată pe coastele văilor, un piept ieșind dintr-un șes”. Face parte din grupul mare al toponimicelor care pleacă de la apelativul *movilă*.

V.3.6. *Valea Săzmăzăului* - mai mult ca sigur că provine din sintagma maghiară *száz mező* (“câmpul / locul sasului”).

V.3.7. *Vrășinese* - am putea bănuî o formă veche *Frășinese*. (D.L.R. Tom. II, Partea I, p.169) înregistrează drept “cuvânt rar” *frasina* - “fructul frasinului”, (vezi și I.I., op.cit., p.67, 391, 427, 436).

V.4. SUPLAI

V.4.1. *Băzgăroaia* - puțin probabil că provine de la verbul *a băzări* = “a încreți pânza pe margini, la țesut” (cuvânt atestat numai la Zagra de D.L.R. Tom. I, Partea I, p.532, fiind comunicat de I. Corbu, originar din Zagra). Ar putea intra în discuție și verbul *a băzdări* (semnalat pe o arie mai largă în Transilvania de nord, cf. D.L.R. ibid.) cu sensul (despre vite) “a alerga” (cu coada ridicată) din cauza durerilor provocate de împunsătura strechei (care, în zonă, se numește “muscă de bănzai”).

Nu este lipsit de interes și verbul *a bâzgoia* din expresia “se bâzgoaie la mine”, cu sensul de “a face ochi mari, a căsca ochii, a se uita urât, a se holba”. În acest caz, am putea bănuî la originea toponimicului o poreclă a unei persoane de gen feminin.

V.4.2. *Ciocârlat* - probabil din *cocârlă*, *cocârlat*, cu sensul de “încovoiat, cârligat, strâmb, sucit (cf. D.L.R. Tom. I, Partea II, p.610-611), dar și de la *cocâltău* - “locuri rele, anevoiase de umblat, coaste repezi, dealuri piezișe, coclauri”.

V.4.3. *Combeloia* - mai mult ca sigur că provine de la o poreclă.

V.4.4. *Fața Bistrească* - probabil din slavul *bystrŭ* - “repede”, dar și cu sensul de “limpede”.

V.5. POIENILE ZĂGRII

V.5.1. *Băscătești* - este puțin probabil că ar putea proveni de la apelativul *boz* (“*Sambucus ebulus*”), de origine slavă, la care să se fi adăugat sufixul colectiv - *ești*. Apelativul *boschet* nu este cunoscut în zonă, deși ar fi destul de convenabil în explicarea toponimicului în discuție. Neputând lua în considerare nici verbul *a boscăi* cu sensul de “a bolborosi” (cf. D.L.R. Tom.I, Partea I, p.623), de asemenea necunoscut în zonă, rămâne ca alternativă doar originea onomatopeică.

V.5.2. *Berești* - la origine ar putea fi antroponimicul *Berea*, prezent și în toponimicul Poiana Berii din imediata apropiere (cf. I.I. op.cit., p.163) la care s-a adăugat sufixul colectiv - *ești*.

V.5.3. *Căcăscioi și Cicăcioi* - provin, probabil, de la porecle.

V.5.4. *Gorundari* - bănuim în acest toponimic cuvântul slav *gora* (“munte, deal, pădure”) și, poate, o contaminare cu apelativul *prund* - *prunduri*. Nicolae Drăganu (op.cit., p.68) dă pentru astfel de toponimice (Corund, Corungiș) ca etinom cuvântul *korong* (“disc, cerc”), care, la rândul lui, provine din slavul *krog*, ce a dat în limba română substantivul *crâng*.

V.5.5. *Osoi*. Aproape toate locurile denumite cu acest apelativ sunt dealuri, ceea ce dovedește că, la origine, este vorba de un apelativ cvasisinonim cu dealul. Pornind de la vechiul slav *osoj* și de la răspândirea sa aproape totală doar în arealul nordic al țării, Iorgu Iordan (op.cit., p.524) îi atribuie o origine ucrainiană, plecând însă, din punct de vedere al sensului, de la bulgarul *osoje* (“expus spre nord” dar și “pădure de frasini”) și de la sârbescul *osoje* (“loc umbros, partea umbroasă a unui loc”).

Emil Petrovici¹⁴ constată și el frecvența mare a toponimicu-

lui în Ardeal (înregistrând peste 50 de astfel de toponimice) și conchide că toponimicul ucrainian este împrumutat din limba română. El precizează că, datorită numărului mare de locuri românești numite astfel și al caracterului de apelativ al acestui nume, suntem îndreptățiți să admitem - spune E. Petrovici - existența în limba română a unui substantiv *osoi*, dispărut cu vremea, și păstrat ca o relicvă doar în calitate de toponimic.

V.5.6. *Poiana Răcilească* - provine, probabil, de la adjectivul *rece*, dovadă și alte toponimice din zonă: Recea (Cristeștii Ciceului), Recele (Năsăud) (cf. I.I. op.cit., p.120-121 și 372). Ispititoare este și etimologia propusă de I. Borcea, referindu-se la toponimicul Reciu (județul Alba), de la germanul *Rätsch* ("alunecos"). Dacă acceptăm această explicație, urmează că putem vorbi și de o etimologie populară ce pleacă de al adjectivul *rece*, idee susținută și de I. Iordan.

VI. *Geografie lingvistică*. Referindu-ne la zona cercetată, trei ni se par faptele ce țin de domeniul geografic lingvistic:

- a. Palatalizarea labialelor;
- b. Înmuiera consoanelor *t*, *d*, *l* și *r*; când sunt urmate de vocalele *e* și *i*;
- c. Prefacerea lui *e* în *a* și a lui *i* în *î* după anumite consoane, adică velarizarea lor.

Note:

1. Iordan, Iorgu. Toponimie românească. București, Editura Academiei R.P.R., 1963, p.2.
2. Densușianu, Ov. Urme vechi de limbă în toponimia românească. București, 1898, p.12.
3. Pavelea, I.S. Toponimie și prostie, Năsăud, 1936, p.14.
4. Pavelea, I.S. op.cit., p.17.
5. Pentru Burbuleni, vezi și Pătruț, Ioan. Onomastică românească, București, Ed. Șt. și Enciclopedică, 1980, p.35, iar pentru Ruien, același autor, Nume de

persoane și de locuri românești, București, 1984, p.109. Nu este lipsit de interes, referitor la Burbuleni, și numele galic și celtic al zeului apelor *Burbul* și nici apropierea de Galiția.

6. Bureștea, Emilian N. Contribuții la studiul toponimiei românești. Ed. Universitaria, Craiova, 1994, p.15.

7. Vezi: "Arhiva Someșană", nr.3, p.73.

8. Vezi: Dacoromania, X, p.239 și D.L.R. Tom. II, Partea I, p.240.

9. Pătruț, Ioan. Onomastica românească. Buc., Ed. Șt. și Enciclopedică, 1980, p.36.

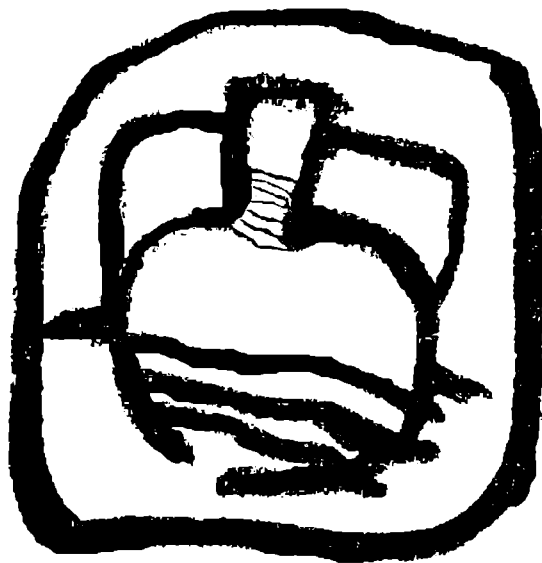
10. Bureștea, Emilian, N. op.cit., p.61 și 64.

11. Marțian, Ironim. Câteva denumiri toponimice specifice localității Mintiu. În "Figuri grănicerești năsăudene". Buletin intern al Cenaclului "Plaiuri năsăudene și bistrițene", Cluj-Napoca, nr.3, 1983, p.121.

12. Rosetti, Radu. Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova. I. de la origini până la 1834. București, 1907, p.308.

13. Pârvan, Vasile. Getica, București, 1988, p.245 și 265. Vezi și Pătruț Ioan, op.cit., p.42-43 și 51.

14. Vezi: *Balcania*, VII, p.483 sq.

XII. ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

Ne sunt mereu vii în memorie și păstrăm în sufletele noastre ca pe o comoară inestimabilă, dar și ca o “dulce povară”, gândurile și cuvintele marilor bărbați ai neamului cu privire la rolul și rostul istoriei în existența și menirea poporului român. A spus-o, mai întâi, Gheorghe Asachi și a reluat-o mai târziu marele Bălcescu, accentuând această formidabilă idee: “Istoria este cea dintâi carte a neamului, în care poporul își vede trecutul, prezentul și viitorul”. Înaintea lor însă, Grigore Ureche arăta cât de mare este această nevoie pentru ca “să rămâie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească, iară pe cele bune să le urmeze”. Stolnicul Constantin Cantacuzino socotea că fără istorie “suntem ca și orbi, muți, surzi de lucrurile și faptele celor de demult ce într-acest pământ s-au întâmplat”. Iar istoricul Florian Aaron subliniază că “nimic nu poate fi la o nație mai scump decât începutul său, **numele ce-l poartă, pământul pe care locuiește (s.n.)**, starea între care se află acum și grija de ceea ce poate să fie în vremea viitoare”.

Dintr-o astfel de perspectivă și puternic motivați moral față de cei ce au trăit și au muncit înaintea noastră, dar și față de cei care ne vor urma, am socotit de datoria noastră să **adunăm laolaltă** note, amintiri, scrieri și alte date semnificative despre toponimia și istoria acestei frumoase văi a Zăgrii, într-**un volum**, sperăm noi, **unitar**.

Înmănunchiate în ordine cronologică, materialele se referă la istoria și toponimia Văii Zăgrii, ținând seama de faptul că cele două domenii științifice sunt complementare. Unele dintre aceste materiale văd pentru prima dată lumina tiparului, acest

lucru neputându-se întâmpla fără ajutorul dezinteresat și colegial al profesorului ADRIAN ONOFREIU de la Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale căruia, compilatorul acestor pagini, îi aduce, și pe această cale, cele mai calde și sincere mulțumiri.

O astfel de lucrare cu caracter monografic, fie ea și de dimensiuni mai reduse, ca aceasta, trebuie, sau ar trebui, să răspundă unor întrebări fundamentale: cât de vechi sunt așezările, care sunt documentele care atestă această vechime, cine au fost locuitorii de dinaintea noastră și care au fost principalele lor îndeletniciri, de unde vine **denumirea așezărilor, a apelor și a locurilor de pe hotar**, care au fost cele mai de seamă evenimente ce le-au marcat existența, în ce raporturi s-au aflat cu stăpânirea și cu vecinii lor, cum au evoluat principalele instituții administrative, culturale, religioase ș.a. Sunt adevăruri și realități atestate prin slova scrisă pe care nu le-am putut ignora într-o astfel de **încercare istorico-toponimică**.

În ce măsură am reușit sau nu să răspundem acestor deziderate, numai tu, iubite cititorule, ne vei putea spune, judecându-ne, **sine ira et studio**, strădaniile, uneori sisifice, de a pune în pagina tipărită documentele.

Iar dacă cineva ne-ar cere să adăugăm un subtitlu acestei cărți, doar unul singur ni s-ar părea potrivit:

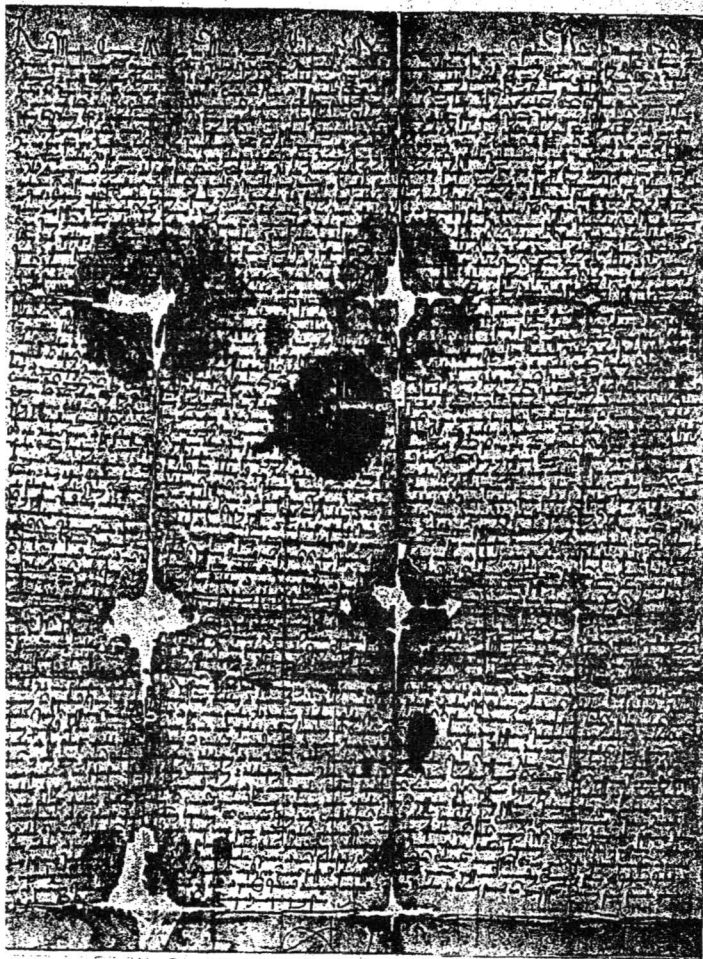
VALEA ZĂGRII - VALEA CU OAMENI HARNICI.

Bistrița - aprilie 2003

MIRCEA PRAHASE

XIII. ANEXE - documente, fotografii

Anexa 1

Documentul de la 1450 prin care este atestat satul ZAGRA

**Anexa 3. Atanasie Moț Dâmbul - Bașotă (stânga)
- în dreapta, grănicer năsăudean**

Anexa 4.a.

Colonelul Carol Urban, de origine poloneză, căsătorit cu o moldoveancă; a fost comandantul Districtului Grăniceresc Năsăudean

Anexa 4.b.

Generalul Iosif Bem, comandantul trupelor maghiare intervenționiste în Transilvania în 1948

Anexa 5.

Grănicer năsăudean participant cu Atanasie Moț Dâmbul la campania împotriva armatei nobiliare

Anexa 6.a.

König (Verantwortung im Hofe,
 Hofe eine am antikenem Genosse,
 eine Maffalligkeitne woffen, die
 Lussingen & Revolutionen sind Luss-
 gen König & Siedenbürgen
 und Lussgen
 were

• Lussgen
 1848 & 1849.

in pensionierten Lussgen

• Athanasius. Motz Gimb

in Hofe Königl. Lussgen L. Lussgen 17.
 Lussgen Lussgen
 Lussgen

Prima pagină a manuscrisului lui Atanasie Moțiu Dâmbul

Anexa 6.b.

Haftengeschichte

des pensionierten Unterleutenants

Mez. Gimbul

von ...

1845 d. 1849.

Wagt 22. Me. k Original Original und k. Original
und sonst, als Einladung f. d. ...

... ..

Manuscrisul lui Atanasie Moșiu Dâmbul

1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248

• Berindia
 • Affric
 • Sicilia
 • Kleptisch
 • Frestic
 • Capcalisch
 • Zinnalie

[illegible]

da casa da Port Locuta ao município de
Melimbu - 12 mil e 500 capote e 200000
curf e 2000 m. em Eldon Rio. 200000
Dona.

Debi Applicanda Communale.

Papers on 25. January 1865

 Gabriel Vasquez
 Jude Commins
 David Gonsky
 William

Worms! - Locusts!
 and comestible Pine Disturbance
 Warblers.

[illegible]

2. De nach von "Vergewaltigung" durch einen
deinen Tochter, in unmittelbare Nähe
zu sein an alle Kommissariate etc. etc.
Lasse Kommissariate von je nach
mündlichen in die Hände der
"etc" vergewaltigung von alle Kommissariate
Bücherei etc. etc. etc. etc. etc.
Kommissariate von je nach
von "Lange der Kommissariate" etc. etc.
Pöbel, vergewaltigung in unmittelbare Nähe
Kommissariate, vergewaltigung in unmittelbare Nähe
Kommissariate an diesen etc.

Răspunsul comunei Poienile Zăgrii

Zăgria - Vatra satului

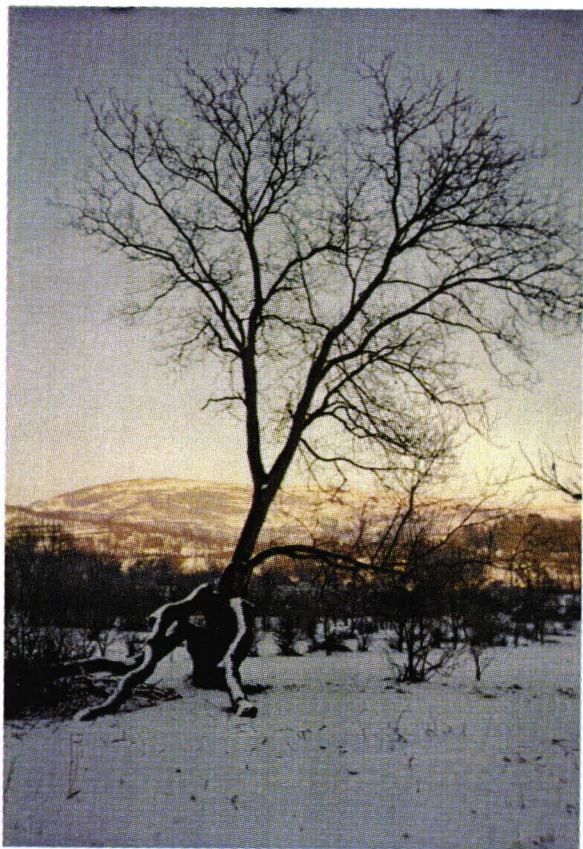
Mândria de a fi zăgrian
(Varvara și Grigore Bița)

Zăgrenii au rămas aceiași oameni
hotărâți, mândrii și harnici

Utilul și esteticul - o îngemănare perfectă în
portul popular de pe Valea Zăgrii

“URIAȘUL” sau “STRĂMOȘUL”

Țibleșul văzut din pasul Șetref

Zagra - Dealul Bisericii

“Pe Comoară”

În “Șesul Perilor” sau “Șesul Porcilor”

Confluența Țibleșelului cu Țibleșul

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://complexulmuzealbn.ro/>

Spre Țibleș - Valea Țibleșului

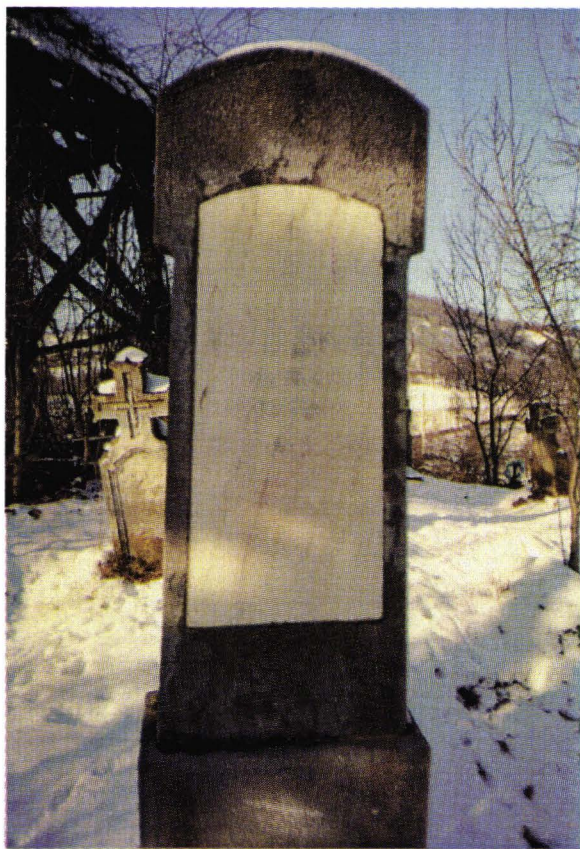

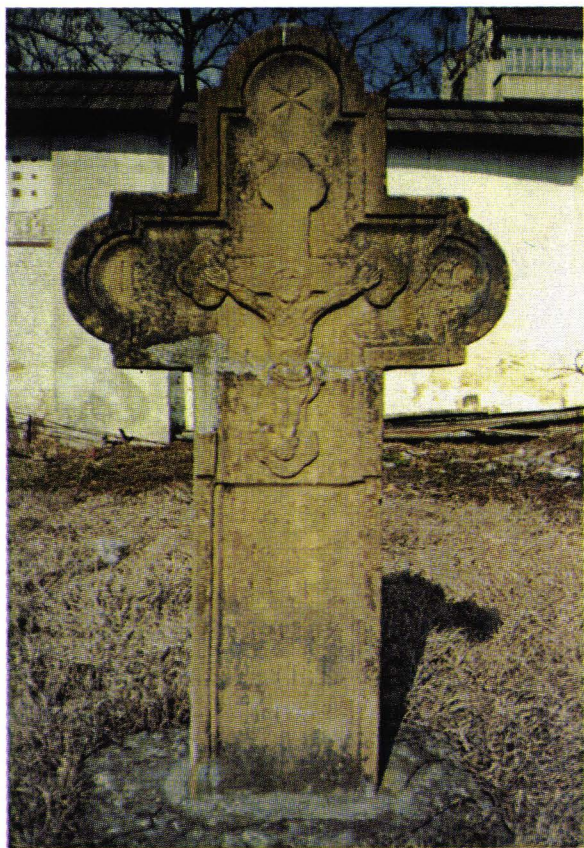
Zagra - Poiana Onii

Valea Lupului

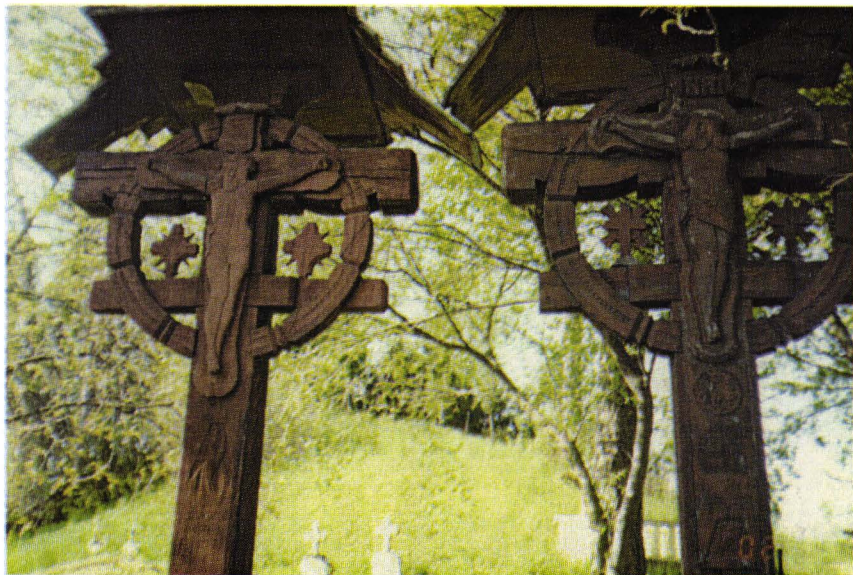
Piatra funerară a lui Basiliu Bașota

Piatra funerară a căpitanului
MATEI MOȚ
- incinta Complexului muzeal Bistrița-Năsăud -

Clopotnița din Burbuleni
- tot ceea ce a mai rămas din
vechea biserică dăruită în 1903 -

Troite sculptate de Ion Căinari

“Cătanele negre”

Suplai - “Pe Strunjiță” - rezervație de ghiocei

Albăstrele sub Dumbravă

Primăvară în Poienile Zăgrii

Rodnicie

“Amintirile strămoșilor”

“Din ochi clipește-ncet cicoarea
Și-adoarme-apoi și ea”

“Singurătate”

“Și-a zburat de prin ponoare puful pădăiilor”

Câmp cu margarete "În Isipoaia"

"Volburate vremi"

“Urmașii”

Zăgrenii n-au renunțat la OPINCI.
Marfă pe ales la târgul din 21 mai 2003

**LISTA INFORMATORILOR
pentru anchetele toponimice efectuate în
anii 1968, 1995 și 2003**

ZAGRA

HOȘTEA TRAIAN - 69 ani

FĂTU COSTAN - 70 ani

ZIMVELIU LEON - 58 ani

BIȚA GHEORGHE - 60 ani

PINTI NASTASIA - 36 ani

ZIMVELIU GEORGE - 54 ani

RAUS GRIGORE - 54 ani

ALUNIȘUL (Găureni)

BOBOL IOAN - 46 ani

CONTRA PETRU - 54 ani

PERIȘOR

VLAȘIN PETRU - 28 ani

MAXIAN ANICA - 62 ani

POIENI

DUDĂU REMUS - 59 ani

ZIMVELIU LEON - 58 ani

SUPLAI

RUSU VALER - 55 ani

BOJOR REMUS - 66 ani

ISBN 973-86210-1-1